

АРХИВСКО НАСЛЕЂЕ

ЧАСОПИС ЗА АРХИВИСТИКУ И ИСТОРИОГРАФИЈУ
* ГОДИНА XII * БРОЈ 12 * 2017.

Зајечар, 2017.

12

АРХИВСКО НАСЛЕЂЕ

12

Година XII, бр. 12

Зајечар, 2017.

THE ARCHIVAL HERITAGE
The Review for Archival Research and Historiography

Editor
Velibor Todorov

Zaječar, 2017.

АРХИВСКО НАСЛЕЂЕ

АРХИВСКО НАСЛЕЂЕ
Часопис за архивистику и историографију

Уредник
Велибор Годоров

Зајечар, 2017.

АРХИВСКО НАСЛЕЂЕ

стручно гласило за архивистику и историографију у Републици Србији,
излази једном годишње

Издавач:

Историјски архив "Тимочка крајина" Зајечар

Главни и одговорни уредник:

Велибор Тодоров

Оперативни уредник:

Агим Ј. Јанузи

Редакција:

Миладин Милошевић
проф. др Горан Максимовић
др Александар Животић
Дејан Антић
Сузана Томић
Велибор Тодоров
Иван Потић
Миљан Ћирић
Агим Ј. Јанузи

Лектура и коректора:

Виолета Станковић - Анђелковић

Превод на енглески:

Јелена Иванц

Сарадници на индексацији:

Бобан Ђорђевић
Виолета Станковић - Анђелковић

Техничка припрема

и дизајн корице:

Агим Ј. Јанузи

Тираж

300

Штампа:

„Brainstrade“ штампарија „Влапо“ Књажевац

САДРЖАЈ/Contents

УВОДНА РЕЧ / Keynote	9
ЗНАЧАЈНЕ ГОДИШЊИЦЕ / Significant anniversaries	
Зоран Јанковић , Историјски архив „Тимочка крајина”, Зајечар 180 ГОДИНА ГИМНАЗИЈЕ У ЗАЈЕЧАРУ 1836/37 – 2016/17.	11
Zoran Janković, The Historical Archive „Timočka krajina“, Zaječar 180 YEARS OF THE GYMNASIUM IN ZAJEČAR 1836/37 – 2016/17.	
Иван Потих , виши библиотекар, Историјски архив „Тимочка крајина”, Зајечар ОСВРТ НА ЛИК И ДЕЛО ПРВОГ ДИРЕКТОРА ЗАЕЧАРСКЕ ГИМНАЗИЈЕ СТОЈАНА БОШКОВИЋА (Поводом јубилеја зајечарске Гимназије)	15
Ivan Potić, a senior graduate librarian, The Historical Archive „Timočka krajina“, Zaječar REVIEW OF THE CHARACTER AND WORK STOJAN BOŠKOVIĆ, THE FIRST DIRECTOR OF THE GYMNASIUM IN ZAJEČAR (On the occasion of the jubilee the Gymnasium in Zaječar)	
ИСТОРИОГРАФИЈА / The Historiography ИЗ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ / From the archival records	
Др Петар Пауновић , учитељ здравља, Рајачка школа здравља, Рајач НАРОДНИ ПРОСВЕТИТЕЉ ДОСИТЕЈ НОВАКОВИЋ	19
Dr Petar Paunović, a health teacher, The school of health in Rajac, Rajac THE FOLK ENLIGHTENER DOSITEJ NOVAKOVIĆ	
Јелица Илић , историчар, виши кустос, Народни музеј, Зајечар ЧЕТВОРИЦА ШКОЛСКИХ ДРУГОВА	29
- Академици Сима Лозанић и Петар Ј. Живковић , председници влада Никола Пашић и Петар Велимировић Jelica Ilić, a historian, senior curator, The National Museum, Zaječar FOUR SCHOOL FRIENDS - Academicians Sima Lozanić and Petar J. Živković , the presidents of the governments Nikola Pasić and Petar Velimirović	
Агим Ј. Јанузи , виши архивист, Историјски архив „Тимочка крајина”, Зајечар ИЛИЈА ГАРАШАНИН О ГУРГУСОВАЧКОЈ АРХИВИ 1858. ГОДИНЕ	49
Agim J. Januzi, a senior archivist, The Historical Archive „Timočka krajina“, Zaječar ILIJA GARAŠANIN ABOUT THE GURGUSOVAC ARCHIVE IN 1858.	

- Сузана Томић**, професор историје, Гимназија, Зајечар
**ПОЧЕЦИ ПРАВОЗАСТУПНИШТВА
 ИЛИ АДOKATУPE У ЗАЈЕЧАРУ** 55
 Suzana Tomić, a history teacher, Gymnasium, Zaječar
 THE BEGINNINGS OF THE RIGHTS REPRESENTATIONS
 OR ADVOKATURE IN ZAJEČAR
- МА Драгана Петковић**, професор историје, Бор/Жагубица
ПРВА ВЛАДА НИКОЛЕ ПАШИЋА 63
 Dragana Petković, a history teacher, Bor /Žagubica
 THE FIRST GOVERNMENT OF NIKOLA PAŠIĆ
- Срђан М. Томић**, земљоделац и публициста, Зајечар/Велики Извор
ЗАЈЕЧАРСКИ СОКО 1918 - 1941. ГОДИНЕ 69
 Srdjan M. Tomić, farmer and publicist, Zaječar / Veliki Izvor
 ZAJECAR'S FALKON 1918 – 1941.
- ИСТРАЖИВАЊА / The Researches
- Проф. др Миодраг Перић**, историчар, Београд
Проф. др Бранко Надовеца, научни саветник,
 Институт за новију историју Србије, Београд
**ВЛАСИ СЕВЕРОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ У САСТАВУ СРБИЈЕ
 ОД ДРУГОГ СРПСКОГ УСТАНКА (1815)
 ДО КРАЈА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1918)** 79
 Prof. dr Miodrag Perić, a historian, Belgrade
 Prof. dr Branko Nadoveza, a science advisor,
 Institute of newer history of Serbia, Belgrade
 VLACHS OF NORTH-EAST SERBIA WITHIN SERBIAN
 OF THE SECOND SERBIAN UPRISING (1815)
 UNTIL THE END OF THE FIRST WORLD WAR (1918)
- Милица Мишић**, студент права, Вражогрнац
ВРАЖОГРНАЦ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА 87
 Milica Mišić, student of law, Vražogrnac
 VRAZOGRNAC AT THE END OF THE 19th AND AT THE BEGINNING
 OF THE 20th CENTURY
- Др Миодраг Велојић**, географ, Зајечар
Prim.dr sci. dr med. Олица Радовановић, Завод за јавно здравље „Тимок“, Зајечар
РАЗВОЈ ПИСМЕНОСТИ У НАСЕЉУ СТАЊИНАЦ 101
 Dr Miodrag Velojić, a geographer, Zaječar
 Prim. dr sci. dr med. Olica Radovanović, The Public Health institute „Timok“, Zaječar
 THE LITERACY DEVELOPMENT IN THE SETTLEMENT STANJINAC
- Ранко Јаковљевић**, самостални истраживач, Кладово
МАКЕДОНЦИ У КЛАДОВУ 113
 Ranko Jakovljević, a independent researcher, Kladovo
 THE MACEDONIANS IN KLADOVO

- Драгослав Првуловић**, учитељ
приредио др Дејан Крстић, етнолог и антрополог,
 Народни музеј, Зајечар
ХРОНИКА СЕЛА ДРВНИК 127
 Dragoslav Prvulović, a teacher
 edited by dr Dejan Krstić, a ethnologist and antropologist,
 The National Museum, Zaječar
 THE HRONICLE OF THE VILLAGE DRVNIK
- ПРИКАЗИ / The Reviews
- Др Љубиша Рајковић Кожељац**, књижевник, Зајечар
ДРАГОЦЕН МЕМОАРСКИ СПИС 157
(Петар Живковић: „Сећања /1903–1946/)
 Dr Ljubiša Rajković Koželjac, a writer, Zaječar
 A VALUABLE MEMOIR WRITING
 (Petar Živković: „Memories /1903–1946 /)“
- ИЗ АРХИВСКЕ БИБЛИОТЕКЕ / From the Archival Library
- Виолета Станковић Анђелковић**, виши библиотекар,
 Матична библиотека „Светозар Марковић“, Зајечар
БИБЛИОГРАФИЈА ИЗДАЊА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА
„ТИМОЧКА КРАЈИНА“ 1956–2016. 161
 Violeta Stanković Andjelković, a senior graduate librarian
 Central library „Svetozar Marković“, Zaječar
 THE BIBLIOGRAPHY OF EDITIONS THE HISTORICAL ARCHIVE
 „ТИМОЧКА КРАЈИНА“ ЗАЈЕЧАР 1956–2016.
- Иван Потих**, виши библиотекар,
 Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар
ПРЕГЛЕД КУЛТУРНИХ ДЕШАВАЊА У ЗАЈЕЧАРУ 2016. ГОД. 175
/и допуне за 2014. и 2015. годину/
 Ivan Potić, a senior graduate librarian,
 The Historical Archive „Тимочка крајина“, Zaječar
 THE REVIEW OF CULTURAL EVENTS IN ZAJEČAR IN 2016 YEAR
 / and amendments for 2014 and 2015 /
- СЕЋАЊА / The Memories
- Миљан Ћирић**, виши архивист,
 Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар
АКАДЕМИК ДР ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ (1923–2017) - in memoriam 197
 Miljan Ćirić, a senior archivist,
 The Historical Archive „Тимочка крајина“, Zaječar
 THE ACADEMICIAN DR VLADIMIR STOJANČEVIĆ (1923–2017) - in memoriam
- УПУТСТВО САРАДНИЦИМА** / Instructions to cooperatives 199

Зајечар, 3. 3. 2016. (Галерија Историјског архива) – Са промоције књиге (стиховани мемоари) пок. Милосава Н. Станисављевића „Ратне страхоте из Првог светског рата“, коју је приредио Слађан Здравковић, његов чукунунук и предавање Јелице Илић „Пут Тимочких дивизија 1914–1918.“ (С лева у десно: Велибор Тодоров, директор Архива у Зајечару, Јелица Илић, виши кустос Музеја у Зајечару, др Славољуб Гацовић из Народне библиотеке „Светозар Марковић“ у Зајечару и приређивач Слађан Здравковић)

Зајечар, 17.03.2016. (Галерија Историјског архива) – Са отварања изложбе фотографија „Србија у Великом рату кроз фотографије 1914–1918“, поводом обележавања стогодишњице од Великог рата (На фотографији с десна у лево : аутори изложбе, Живомир Тасић, професор Средње школе „Никола Тесла“ из Бољевца, и Зоран Јанковић из Историјског архива у Зајечару).

УВОДНА РЕЧ

Историјски архив „Тимочка крајина“ у Зајечару слави 15. априла 2018. године седам деценија постојања и успешног рада. Један од плодова тог успешног рада је и часопис - годишњак Архива под називом „АРХИВСКО НАСЛЕЂЕ“, који постоји, са мањим прекидима у излажењу, скоро једну и по деценију. У претходних 11 бројева у овом часопису – гласилу за архивистику и историографију, објављивани су стручни и научно-истраживачки радови, на основу архивске грађе која се чува у зајечарском архиву и установама заштите широм Србије, код правних и приватних лица, а сведоче о значајним догађајима и личностима, са подручја Тимочке крајине и шире.

Циљ Редакције био је, од самог почетка излажења овог часописа, да се сачувају од заборава догађаји и личности из наше историјске прошлости, на тај начин што ће се публиковати радови из друштвене, политичке и економске историје Тимочке крајине као завештање за будућност, за генерације које долазе. И данас постоје многе неистражене научне области и необрађене теме, које треба обрадити. Ово зајечарско гласило се из броја у број стално потврђује квалитетом радова и доказује оправданост свога постојања.

„Архивско наслеђе“ у овом броју објављује грађу, и резултате стручног и научно – истраживачког рада, као и њихове изворе, чиме доприноси лакшем проучавању историјске и културне прошлости Тимочке крајине, и омогућава шира истраживања, као саставни део националне историографије, архивистике или других друштвених наука. Аутори ових радова су архивисти, библиотекари, етнологзи, антрополози, географи, научни радници, историчари, професори, писци, лекари, публицисте, студенти, самостални истраживачи. Часопис има сталне рубрике које се допуњују, зависно од структуре примљених радова за објављивање, са тежњом да се јавности тематском разноврсношћу прилога представимо у најбољем светлу и донесемо нешто ново, а ипак препознатљиво за овај часопис.

Садржај овог „Архивског наслеђа“ обухвата следеће рубрике: значајне годишњице, из историографије, из архивске грађе, истраживања, приказе, из архивске библиотеке, преглед културних дешавања у Зајечару за 2016. и сећања. Одабрани текстови говоре о 180 година Гимназије у Зајечару 1836/37 – 2016/17, првом директору Гимназије Стојану Бошковићу, народном просветитељу Доситеју Новаковићу, четворици школских другова (Сими Лозанићу, Петру Живковићу, Николи Пашићу и Петру Велимировићу), првој Влади Николе Пашића, Гургусовачкој архиви и Илији Гарашанину 1858, почецима адвокатури у Зајечару, Соколској организацији у Зајечару 1918–1941, Власима североисточне Србије од 1815. до 1918, Вражогрнцу крајем 19. и 20. века, развоју писмености у насељу Стањинац, Македонцима у Кладову, селу Дрвник, о књизи Петар Живковић: Сећања/1903-1946/, библиографији издања Историјског архива у Зајечару, културним дешавањима у Зајечару у 2016. са допунама за 2014. и 2015. годину, као и сећање на академика Владимира Стојанчевића.

„Архивско наслеђе“ ће и убудуће сарађивати са истраживачима, који желе да објављују резултате свога рада у овом стручном часопису и јавности презентују историјске документе или фотографије, и обелодане успомене из прошлости. Истовремено ће, „Архивско наслеђе“ указивати на грађанску дужност заштите архивског материјала и значај чувања архивске грађе, али и позивати појединце и институције, да предају архивска документа Историјском архиву „Тимочка крајина“ у Зајечару.

Зајечар, 15.04.2016. — Обележен 68. рођендан Архива и представљен једанаести број часописа за архивистику и историографију „Архивско наслеђе“. На промоцији су говорили чланови редакције: Велибор Тодоров, главни и одговорни уредник, проф. др Горан Максимовић, Декан Филозофског факултета у Нишу, и Агим Ј. Јанузи, оперативни и технички уредник овог архивског гласила.

Зајечар, 15.04.2016. — Обележавању годишњице Архива поред грађанства присуствовали представници зајечарског Управног округа, локалне самоуправе и Епархије тимочке (с лева у десно седе: Владан Пауновић, др Мирко Николић, Сузана Стаменковић и протојереј мр Игор Ивковић.

ЗНАЧАЈНЕ ГОДИШЊИЦЕ

УДК 373.54 (497.11–11 Зајечар)“1836/2016“

БОРАН ЈАНКОВИЋ

Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар

180 ГОДИНА ГИМНАЗИЈЕ У ЗАЈЕЧАРУ 1836/37 – 2016/17.

Анстракт: Ове године навршава се 180 година од оснивања Гимназије у Зајечару. Рад говори о богатом историјату ове установе, која је и поред повремених пресељења из Зајечара у Неготин, и свих других препрека на које је наилазила на свом развојном путу ипак опстала и постала једна модерна просветна установа.

Кључне речи: Србија, Зајечар, Гимназија, Стојан-Цока Симић, Живојин Керечки, Неготин.

Зајечарска Гимназија спада у ред најстаријих школа у Србији. Основана је као „велика школа“ – полугимназија, 22. августа 1836. године. Поред полугимназије у Крагујевцу и 22 нормалне – основне државне школе, отворене су дворазредне главне школе у Зајечару, Шапцу и Чачку. У свом почетку рада, зајечарска Главна школа имала је седам ученика : Стојан-Цока Симић, Никола Бошковић, Илија Пчелар, Милоје Здравковић, Антоније Поповић, Цветко Миладиновић и Димитрије Николић. Професор првих ученика зајечарске средње школе био је Живојин Керечки. Гимназија је била смештена у згради постојеће основне школе. Године 1839. постигнута је сагласност књажевских намесника за премештај Гимназије у Неготин, да би 1859. године председник Совјета Стеван Михајловић упутио писмо Попечитељству просвете и затражио премештај Гимназије у Зајечар. Потврђујући одлуке Малогоспојинске скупштине Кнез Милош Обреновић је 22. фебруара 1860. године одобрио да се епископ Доситеј и полугимназија из Неготина преместе у Зајечар. Стојан Бошковић је био први директор те поново отворене школе. Полугимназија у Зајечару радила је до 4. јула 1867. када се поново враћа у Неготин. Две године касније, 22. фебруара 1869. године, књажеви намесници (Блазнавац, Ристић и Гавриловић) доносе решење да се у Зајечару оснује дворазредна реалка. Године 1875. покренута је иницијатива да се поново уведе четворогодишње гимназијско школовање. Школска 1878/79. година била је последња година постојања и рада дворазредне зајечарске реалке. Од 1879. године у Зајечару је отворен III, а наредне 1880. године и IV разред, од када ради Нижа четвороразредна гимназија.

На заседању Народне скупштине у Нишу 10. јуна 1884. одлучено је да Зајечар добије Вишу гимназију. Године 1885. отворен је V, наредне године VI разред, а 1887. VII разред. Године 1888. први пут је полагао виши течајни испит – велика матура. Након обележавања ослобођења зајечарске вароши од Турака 1/13 мај 1891. године положен је камен темељац за изградњу зграде зајечарске Гимназије. Зграда је завршена 1892. године, а на самом улазу је натпис: „Науци и отаџбини“, као и година изградње – МДСССХСII. По својој архитектури ова двоспратна зграда коју је пројектовао Рамило Ланг, деда глумца Зорана Радмиловића, издвајала се од осталих грађевина у Србији. Њеној импозантности и лепоти дивлио се и сам краљ Александар Обреновић приликом посете Зајечару 1893. Године 1898. донет је Закон о средњим школама, којим је предвиђено да средње школе могу бити потпуне са осам разреда и непотпуне са четири и шест разреда. Тако је Зајечар успео да сачува своју Гимназију.

Године 1899. зајечарска Гимназија је добила назив „Гимназија Доситеја Обрадовића“, да би 10.4.1904. године овај назив био укинут и враћен стари – „Гимназија у Зајечару“. У време Балканских ратова (1912 – 1913), зграда гимназије узета је за болницу и у њој су престала предавања. Велики рат (1914 – 1918) је зауставио школовање. У ратовима су учествовали многи ђаци и професори. Рад школе обновљен је 8. марта 1919. године и у употреби је назив „Државна реална гимназија у Зајечару“. Школска 1941/42 година прошла је са више прекида наставног процеса.

Након Другог светског рата (1941 – 1945), кренуло се у обнову. У току 1945/46. године донет је нови наставни план и програм Гимназије, сада Више мешовите гимназије. Отварањем основних школа у осмогодишњем трајању, школовање ученика у Вишој мешовитој гимназији обавља се од V до VIII разреда. У складу са реформама које су пратиле школство 1957. године, Гимназија добија назив „Моша Пијаде“. Одлуком тадашње власти школске 1959/60 пребачена је из своје матичне зграде у адаптирану зграду Обласног одбора. Четири године касније Гимназија добија своју новосаграђену зграду у оквиру средњошколског центра, где се и данас налази.

Државна реална гимназија у Зајечару

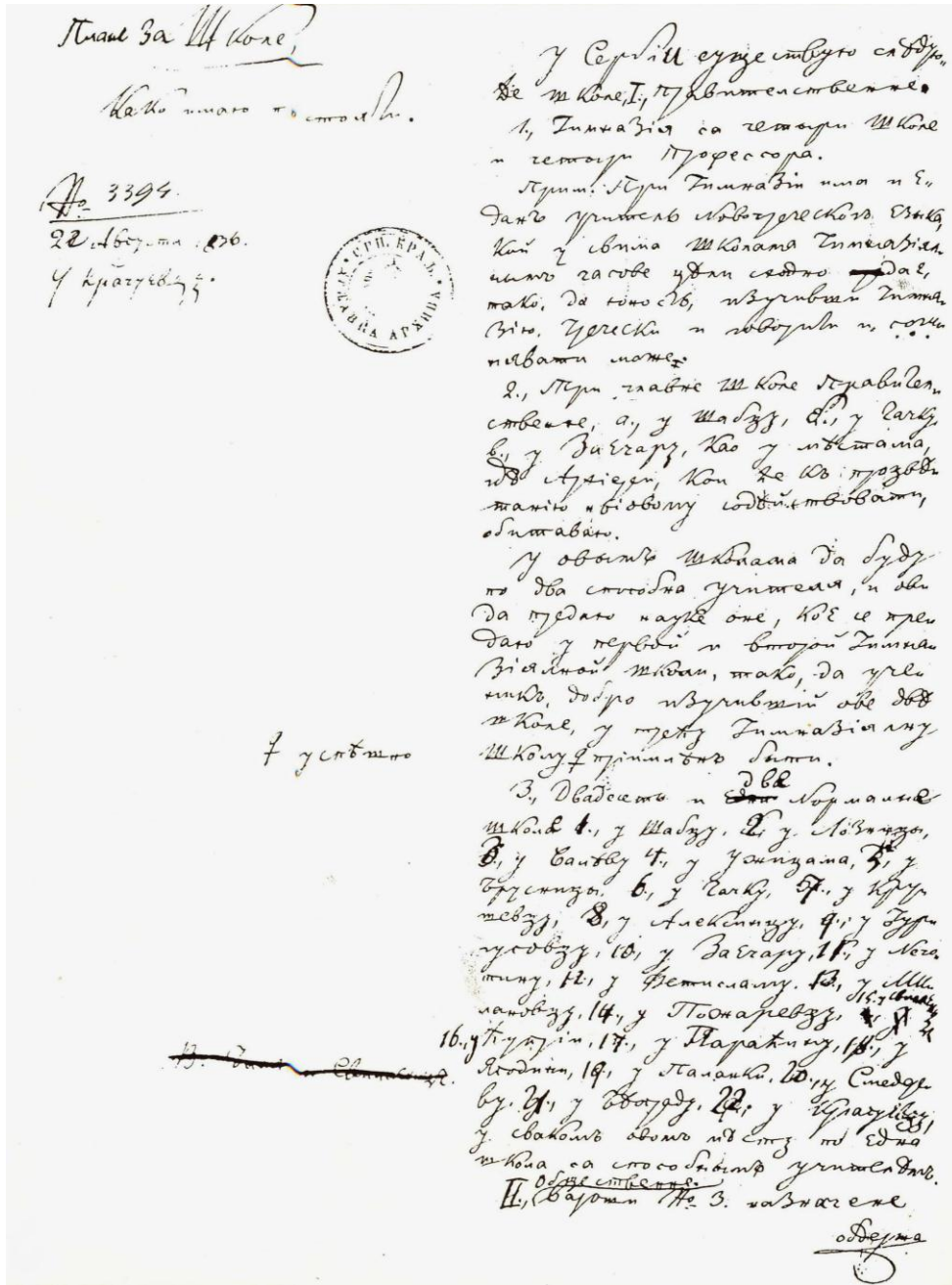
Законом о средњем образовању из 1976. гимназија као врста школе избрисана је из регистра школа. Спајањем свих средњих школа настаје Образовни центар средњег усмереног образовања и васпитања „АВНОЈ“ 1977. године, а Гимназија постаје једна од ООУР-а у њеном саставу. Године 1987. Центар постаје Радна организација, а ООУР добија назив ООУР Гимназија „Моша Пијаде“ у Зајечару. Почетком 1990. законским прописима о образовању укинута је РО Усмереног образовања и поново основана Гимназија.

Кроз зајечарску Гимназију прошло је много учених и познатих људи: професори – Стојан Бошковић, Јован Митровић, Михајло Бобић, Ђорђе Ничић, Маринко Станојевић, Милан Цветинчанин и други, а као ученици – Никола Пашић, Адам Богосављевић, Стојан Цока Симић, Никола Цоловић, Јован Атанацковић, Стеван

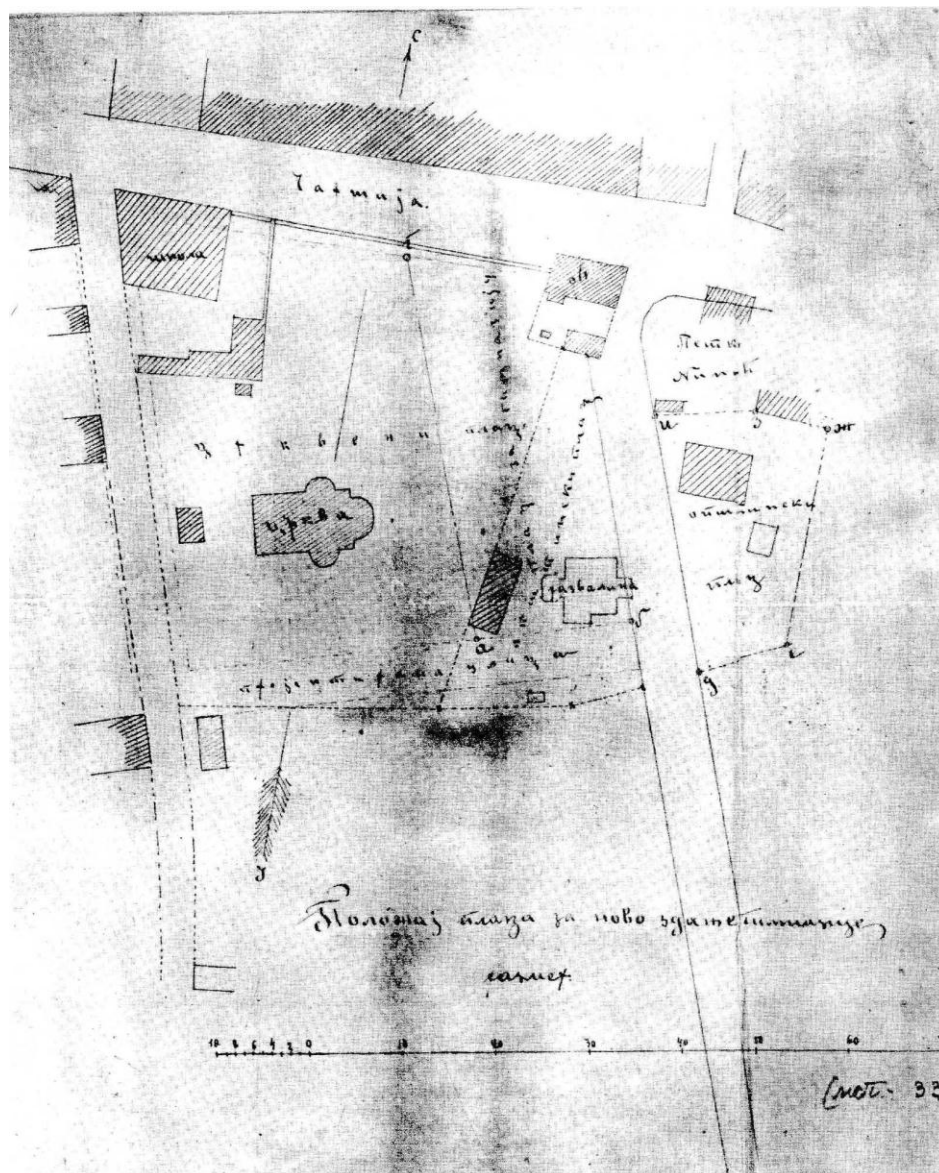
Стојановић Мокрањац, Јеремија Живановић, Ђорђе Генчић, Душан Пантелић, Зоран Радмиловић и др.

Гимназија данас ради са 40 професора, 380 ученика распоређених у 16 одељења са три смера: природно-математички, друштвено-језички и информатички. Ученици постижу запажене резултате из математике, физике, информатике и историје. Само у последњих десет година освојено је преко 40 награда на државним и међународним такмичењима.

Историјски архив у Зајечару је у знак овог великог јубилеја Гимназије у Зајечару маја 2016. године приредио велику изложбу докумената и фотографија, који осликавају скоро два века рада ове установе. На изложби су о школи говорили директор Архива Велибор Тодоров, директор Гимназије Срђан Станојевић и аутор изложбе Зоран Јанковић.

План за школе, 22. август 1836, Крагујевац

Положај плаца за ново здање Гимназије, 1891/92.

ZORAN JANKOVIĆ

The Historical Archive „Тимочка крајина“ Zajechar

180 YEARS OF THE GYMNASIUM IN ZAJEČAR 1836/37 – 2016/17.

Summary : This year, 180 years have passed since the founding of the Gymnasium in Zajechar. The paper speaks about the rich history of this institution, which, despite the occasional relocations from Zajechar to Negotin, and all the other obstacles it encountered on its development path survived, and became a modern educational institution.

Keywords : Serbia, Zajechar, Gymnasium, Stojan-Coka Simić, Živojin Kerečki, Negotin.

ИВАН ПОТИЋ, виши библиотекар
Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар

ОСВРТ НА ЛИК И ДЕЛО ПРВОГ ДИРЕКТОРА ЗАЈЕЧАРСКЕ ГИМНАЗИЈЕ СТОЈАНА БОШКОВИЋА (Поводом јубилеја зајечарске Гимназије)

Апстракт: Стојан Бошковић био је српски просветни радник, писац и политичар. Рођен је 1833. године у Свилајнцу, а умро је 1905. у Београду. Гимназију и Лицеј завршио је у Београду, и у периоду од 1848–1851. био један од највреднијих чланова Дружине младежи српске, где је обављао послове секретара и благајника. Прве радове почео је да објављује 1851. у листовима „Србске новине“, Народни вјесник“ и „Седмица“. Године 1853. завршио је филозофске и правне науке, након чега је почео професорску каријеру у шабачкој полугимназији, у којој је постао и директор 1857. године. У време Светоандрејске скупштине и збацивања кнеза Александра Карађорђевића, Бошковић се истиче уласком у „либерале“, а у годинама 1859 – 1860. постаје уредник „Српских новина“, које су тада гласило Либералне странке. Као последица прогона „либерала“ од стране кнеза Милоша, Бошковић бива пресељен у Тимочку крајину, прво у Неготин, а затим, по пресељењу Гимназије у Зајечар, постаје тамошњи директор.

Кључне речи: гимназија, професор, либерали, Зајечар, Неготин, просвета, директор, научни рад

Како пише Милан Цветинчанин, директор Гимназије у периоду 1937–1941. г. и аутор прве монографије о овој школи,

„зајечарска гимназија је од 1836. до 1860. године пресељавана сваки час из Неготина у Зајечар и обратно. Стално на путу Зајечар-Неготин са њом путовали и наставници и ђаци. Тако су и сеобом 22. фебруара 1860. године пресељени у Зајечар: директор и професор немачког језика и земљописа Бошковић Стојан; професор латинског језика и словенског језика Абжић Василије; рачунице, математике, и јестетославија Радивојевић Павле, и професор српског језика, реторике и немачког језика Поповић Атанасије...“¹

Бошковићево политичко делање и професорски рад се жестоко преплићу, па на положају директора остаје до пролећа 1862. године. Остаје податак, који Цветинчанин износи у гимназијском Годишњем извештају за школску 1928/1929. годину, да је Бошковић био веома незадовољан животом у Зајечару те је тражио превођење у судску струку, а да породицу није ни доводио у Зајечар. Његово мишљење делила је интелигенција тога времена, јер је Зајечар у годинама његовог службовања био заостала варош у односу на престоницу и словио за „српски Сибир“, место без одговарајућих саобраћајних веза и са изузетно непогодном климом у зимском периоду, у коју су се слали бунтовници и противници власти, као по казни. Бошковића у наредним годинама чека покушај оснивања новина „Народна Скупштина“, присмотра

¹ Годишњи извештај зајечарске Реалне гимназије за школску 1930–31. год, Зајечар 1931, стр. 7

полиције и одлазак у емиграцију. Године 1862. постао је професор гимназије у Београду, а касније је кандидован и за професора Велике школе, да би постао и дописни члан Српскога ученога друштва исте године. Године 1868. постао је секретар Министарства спољних послова, за почасни члан Матице српске изабран је 1870, а две године касније запослио се као професор историје на Великој школи. Године 1871. постао је председник Одсека историјских и државних наука у Српском ученом друштву, чији је председник био у периоду 1876–1877. године. Два пута био је министар просвете: први пут у либералној влади Љубомира Каљевића од 8. 10. 1875. до 6. 5. 1876. године, а други пут у влади Јована Ристића, у периоду од 20. 3. 1879. до 17. 6. 1880. Године 1881. покренуо је либерални лист „Нови век“. Своју дипломатску каријеру започео је постављењем за државног саветника 1890. године, да би био посланик у Букурешту, након чега је пензионисан, па поново враћен у дипломатију. Службовао је у Атини, Паризу и Бриселу, све до 1903. године.

Бошковић је написао „Историју света за народ и школу, I део: Стари век 1866. г., II део Средњи век 1872.“; Историју света за више разреде средњих школа I део; Предисторијско доба 1883. год.; „Слике из времена реформације“ (Годишњица Н. Чупића св. 1 и 8); „Историја света и природне науке, приступно предаване на катедри опште историје у Вел. школи“ (Србадија, 1875); „Живот Јулија Цезара од Наполеона III“ („Напредак“, Нови Сад, 1865); „Предлог Срп. ученом друштву о издавању научног речника на српско-хрватском и бугарском језику“ (Гласник, књ. 33, 1872); „Антикрисст или цар Нерон, студија о политичком и социјалном стању Рима у првом веку Хришћанства“ (Нови Сад, 1881) и две брошуре на француском језику. Његова беседа о Св. Сави у Зајечару из 1862. године, по Милану Цветинчанину, значајна је због описа ондашњих политичких прилика и менталитета управних власти. Његови погледи на науку и просвету у основним цртама били су погледи ондашње либералне интелигенције. Признајући апсолутну вредност науци и научним истинама, Бошковић истиче задатак историје као науке, у изношењу напретка човекова, дајући дубоку анализу људског друштва у којем степен савршенства зависи од опште народне свести. Нараштаји се и унапређују на тај начин што „иду за свећицом упањеном на жишку оних великих духова, који су за слободу народа и напредак човечанства живели и мрли.“²

Закључак

Стојан Бошковић је један од првих српских јавних радника који је увидео значај и вредности професорског звања. Као министар просвете трудио се да подигне ниво школског образовања. Основао је Просветни савет, дао закон о његовом уређењу и завео облигатно полагање професорског испита Законом о професорским испитима за средње школе. До данас је остао једини од директора Гимназије у Зајечару који је дошао до највиших положаја у држави. Био је професор Велике школе, члан Српског ученог друштва и министар просвете. „Свештеник на олтару науке“, Бошковић је као просветни радник у свакој прилици тражио побољшање наставе са једном сврхом – добијања боље, умније и моралније интелигенције. У националном погледу био је изразити заступник јужнословенске заједнице, коју је сматрао предусловом за изградњу државног и народног јединства.

² Годишњи извештај зајечарске Реалне гимназије за школску 1930–31. год, Зајечар 1931, стр.11

Стојан Бошковић,
*први директор зајечарске полугимназије од 1860–1962. године
у којој је предавао земљопис и немачки језик.*

IVAN POTIĆ, a senior graduate librarian
The Historical Archive „Timočka krajina“ Zaječar

**REVIEW OF THE CHARACTER AND WORK OF STOJAN BOŠKOVIĆ,
THE FIRST DIRECTOR OF THE GYMNASIUM IN ZAJEČAR**
(On the occasion of the jubilee the Gymnasium in Zaječar)

Summary : Stojan Boškovic was a Serbian educational worker, writer and politician. He was born in 1833 in Svilajnac, and he died in 1905 in Belgrade. Gymnasium and Licej finished in Belgrade, and in the period from 1848–1851. He was one of the most valuable members of the Serbian Youth Family, where he was the secretary and treasurer. His first works began to be published in 1851 in the newspapers „Serbian Newspaper“, „Narodni vjesnik“ and „Sedmica“. In 1853 he finished philosophical and legal sciences, after which he began his career in Šabac semi-grammar school, where he became director in 1857. At the time of the Holy Assembly and the overthrow of Prince Aleksandar Karadjordjevic, Boskovic emphasized the entry into „liberals“, and in the years 1859–1860. becomes editor of „Srpske novine“, which was then announced by the Liberal Party. As a result of the persecution of „Liberal“ by Prince Miloš, Boskovic he is transferred to Timočka Krajina, first to Negotin, and then, after moving the Gymnasium to Zaječar, becomes the director there.

Keywords : Gymnasium, professor, liberals, Zaječar, Negotin, education, director, scientific work

Зајечар, 22. 04. 2016. (Галерија Историјског архива) – Са промоције фототипског издања књиге „Споменица Тимочке епархије 1834 - 1934.“ и отварања изложбе фотографија и докумената „Тимочка епархија кроз време“. (На фотографији: Његово преосвеиштенство Епископ тимочки господин Иларион, Велибор Тодоров, директор Архива у Зајечару, и чланови мушког хора источног црквеног певања из Зајечара „Свети Наум Тисмански“)

Зајечар, 19. 05. 2016. – Са промоције књиге у издању Историјског архива „Тимочка крајина“, под називом „Водич кроз архивске фондове и збирке од изузетног значаја Историјског архива у Зајечару (1833-2002) са прегледом штампаних листова(1889-1989)“, коју су приредили Надежда Педовић и Иван Потих. (На фотографији: књигу представили запослени из Историјског архива у Зајечару: Агим Јанузи, виши архивист и Иван Потих, виши библиотекар)

Др **ПЕТАР ПАУНОВИЋ**, учитељ здравља
Рајачка школа здравља, Рајац

НАРОДНИ ПРОСВЕТИТЕЉ ДОСИТЕЈ НОВАКОВИЋ

Анстракт: Доситеј Новаковић, први Епископ тимочки (1834–1854) у Неготин је дошао 1839. године из Зајечара. Нарочиту пажњу је посветио уређењу запушеног црквеног живота и образовању кадрова, просвећивању народа и отварању школа. (1)

Било је успеха у томе. Број школа и ђака се стално повећавао – 1835/36. школске године било је 216 ученика у 8 школа, 254 ученика школске 1845/46, а 1855/56. школске године било је 849 ученика у 23 школе. Колико је било школа толико је било и учитеља школске 1857/58. – 23 школе и 23 учитеља у крајинском срезу, али је у Мајданпеку била само једна школа и један учитељ.

На предлог Епископа Доситеја Новаковића 1851. године отворена је Женска школа. Црквене власти су после ослобођења 1833. године играле важну улогу у описмењавању и просвећивању становништва. Црква је наложила свештеницима да од сваког ко је ступао у брак наплати по један цванцик за школски фонд. Средином XIX века постојале су основне школе у селима: Сиколу, Трњане, Штубик, Копривница и Салаш (у Сиколу и шесторазредна).

Крајински округ је спадао, по броју ученика, међу прве у Србији. Касније, 1874. године у селима је било 4.577 становника, а у Неготину и варошицама 2445 писмених душа. Отворена је дворазредна гимназија 1838. године. (2)

Кључне речи: Доситеј, I Епископ тимочки, Зајечар – Неготин, народни просветитељ.

Установљење духовне власти у Тимочној крајини

Међу првим задацима I Епископа тимочног Доситеја било је, да што је могуће више учврсти духовну власт на подручју Тимочног протопрезвитерата, а самим тим, одреди положај цркава и свештенства у народном животу. У томе му је помогло успостављање и учвршћивање духовне власти у Србији. У Београду је установљена Конзисторија Митрополије Србске, о чему је обавештено све свештенство Неготинског протопрезвитерата.

Када је реч о браку и брачним односима свештенство је добило обавештење да “муж и жена који би потребу имали, шиљаћете ии с целим описанијем да овде у Зајечар у среду буду”. Конзисторија Епархије тимочке састојала се од два члана и једног секретара и радила је сваког четвртка.

После доласка у Зајечар 1834., Епископ Доситеј настојао је да унапреди организацију црквеног живота и активности цркве и свештенства као и да успостави одговарајући однос са народом. Године 1839. године, установљена је и конзисторија Епархије тимочке (3).

Најпре је хтео да код народа створи обавезу поштовања црквених закона. Тако је, Епископ тимочки Доситеј, настојећи да свештенство примењује црквене законе, опомиње попове да не смеју сахрањивати некрштену децу, што је био чест случај. Велика је била смртност одојчади. Деца су умирала у великом броју већ у првом дану

после рођења, али без обзира на то, не би могла бити сахрањена некрштена. Свако коме је умрло дете морао је позвати свештеника да дете крсти после рођења. Ситуација је била сложена, јер су и бабице децу крштавале. Пароси су морали водити рачуна да никог од умрлих одраслих из парохије не упојају, а да није био опојан итд. Први Епископ тимочки Доситеј Новаковић је велику пажњу поклањао крштавању деце. Како су у зимско време цркве биле хладне и незагрејане, није било лако свлачити и крштавати децу у црквама. Зато је тражио да се у зимско време деца крштавају по кућама. Он налаже свештеницима Неготинског протопрезвитерата да ће „...у напредак, по зимском времену дужни бити ићи кућама и тамо у сваком дому новорођену децу крштавати, а у летње време, то исто од Ђурђевдана до Митровдана дужни бити децу парохијани у цркву на кршење доносити.(4) Такви поступци I Епископа тимочког Доситеја будили су код народа поштовање према њему и свештеницима и љубав према цркви.

У време епидемија, када је постојала велика смртност и бројне сахране, долазило је до појаве сујеверја и веровања у вампире. Такво веровање је лако продирало у ове крајеве из Трансилваније. Веровало се да се може повампирити онај ко није крштен и опојан пре упоја. У народу је постојао низ обичаја који је упражњаван када неко умре да се не би повмпирео. Велика смртност новорођенчади и одојчади коју није било лако одмах после рођења крстити, ни пре упоја увек опојати, такође су ишли на руку веровању у вампире. Када је реч о тој деци која су умирала у великом броју веровало се да се она јављају ноћу као дрекавци или осене. У неким селима постоје топоними „осење“, на местима где се такви демони јављају ноћу и нападају путнике.

I Епископ тимочки Доситеј уводи евиденцију о виталним догађајима

Число

Година 1811. године Јануари, Фебруари, и Марту, у којима
присвојеномачу Крајинскоме и државноме и др. Крштеницима,
Крштеницима, Венчанима, и Умиранима.

Числа	Имена Парохіја	Врели		Умирани	
		Числ дан мес год	Числ дан мес год	Числ дан мес год	Числ дан мес год
1	Београдска	17	30	16	26
2	„	31	32	9	28
3	„	30	18	10	30
4	„	22	10	7	11
5	„	21	15	8	12
6	„	6	8	2	6
7	„	2	9	10	7
8	„	9	6	4	6
9	„	6	7	5	7
10	„	10	10	7	4
11	„	20	20	10	10
12	„	4	9	4	4
13	„	3	3	3	3
14	„	19	10	7	5
15	„	11	15	11	15
16	„	2	2	2	2
17	„	2	2	2	2
18	„	2	1	1	1
19	„	5	6	6	5
20	„	13	5	5	5
21	„	27	22	16	24
22	„	29	18	6	25
23	„	10	7	10	11
24	„	44	20	15	18
25	„	11	9	2	10
26	„	25	10	7	11
27	„	28	28	18	8
28	„	10	10	4	10
29	„	19	11	5	19
30	„	9	11	5	7
31	„	16	24	26	22
32	„	30	28	16	30
33	„	29	31	8	11
34	„	10	18	20	16
35	„	578	264	298	407

Имена Парохіја

Година 1811.

Имена Парохіја	Врели	Умирани
Београдска	578	298
„	16	18
„	17	14
„	16	10
„	29	21
„	13	21
Укупно	661	407

661-657-34-196

St. Schickria 1811
у Неготину

Протопрезвитер Неготински
Павло Антонијевић

Решавајући једно по једно питање I Епископ тимочки Доситеј обавестио је неготинског црквеног настојника да се “од наступајуће 1837. године, по свим црквама Кнежевства, протоколи крштених, венчаних и умрлих водити почну“(5). Свим црквама су послати формулари. Проблем је био у томе што сви свештеници нису били писмени, или су били слабо писмени да би знали попуњавати формуларе. Помоћ се очекивала од учитеља по селима, писмених кметова и татора, уз неку малу накнаду. Ускоро, 7. фебруара 1837. године, формулари су били замењени црквеним књигама.

Решење је било у описмењавању, односно, обуци оних који би радили по црквама. Први Епископ тимочки Доситеј, познат по томе што је био просветитељски настројен, обавестио је неготинског намесника да ће започети да ради београдско Богословско свеучилиште од 1. септембра 1837. године и да могу да се уписују одрасли који су око 18. године узраста и који знају читати и писати, имају добро владање и сведочанство потписано од главног кмета сеоског, ако су били са села. Сви који би се јавили морали су сами сносити трошкове школовања, да себи плате за одело, храну и пребивалиште. Они који нису имали довољно новца могли су имати такву погодност да станују по три или четири у истој соби и од куће храну доносе. Школовање је трајало годину дана, али није им било гарантовано да би се могли запослити без рукоположења за свештеника.

I Епископ тимочки Доситеј настојао је да на овај начин свако село добије пароха. Из једног списка парохија на подручју Неготинског протопрезвитера види се да је постигао значајне резултате у томе.

Списак свештенства, парохија и броја домова по парохијама неготинске цркве 1850. године

Табела број 3

	Име и презиме	број домова
1.	Николај Николајевић, протпрезвитер неготински	230
2.	Милоје Стојановић, намесник неготински	230
3.	Тома Давидовић, парох неготински	226
4.	Радован Милијевић, парох мокрањски *	219*
5.	Станоје Стефановић, парох рогљевски	335
6.	Петар Јовановић, парох тамнички	166
7.	Станојло Милијевић, парох речански	307
8.	Раца Богдановић, парох метришки	171
9.	Јордан Радуловић, В.Јасикова *	286*
10.	Радисав Михаиловић, парох копривнички	217
11.	Илија Линички, парох глоговички	262*
12.	Станојло Станојевић, парох сиколски	213
13.	Живан Поповић, парох сиколски	182
14.	Стојан Миловановић, парох трњански	389
15.	Рајко Миленковић, парох штубички	526
16.	(име нечитко) Јовановић, парох јабуковачки	428*
17.	Јоаникије Јовановић, парох вратњански	85*
18.	Стефан Мариновић, парох уровички	252*
19.	Јон Николаевић, парох брзопаланачки*	-
20.	Ђорђе Поповић, парох мијаиловачки	206*
21.	Баћа Јонович, парох мијаиловачки	206*
22.	Константин Поповић, парох џановски	87*

23.	Јон Атанасијевић, парох џановски	86*
24.	Радул Јанковић парох џановски	87*
25.	Ђорђе Јоновић, парох џановски	88*
26.	Ђорђе Поповић, парох праовски	311*
27.	Јанко Јоновић, парох србовлашки	121*
28.	Петар Димитријевић, парох радујевачки	138*
29.	Петар Матејевић, парох радујевачки	139*
30.	Јон Недељковић, парох буковчански	161*
31.	Јон Поповић, парох кобишнички	144*
32.	Евтимиие Поповић, парох кобишнички	144*
33.	Ђорђе Дунђеровић, парох текијски	168*
34.	Константин Поповић, парох сипски	70*
35.	Илија Поповић, парох кладушнички	201*
36.	Никола Поповић, парох кладовски	166*
37.	Петар Тошић, парох М.Врбички	126*
38.	Станоје Јоновић, парох В. Врбички	226*
39.	Петар Јовановић, парох корбовски	74*
40.	Првул Николајевић, парох корбовски	73*
41.	Станко Матејевић, парох вајушки	122*
42.	Ђорђе Поповић, парох подрвшачки	82*
43.	Радул Лападатовић, парох великокаменички	182*
44.	Ђока Малешевић, парох грабовачки	317*
45.	Манастир Буково	499

Укупно домова

9142

* означава село у коме се говори влашким језиком

Становништво у великом броју парохија је говорило влашким језиком, што је донекле отежавало рад цркве, посебно ако свештеник није знао српски. Црква је тражила да се у цркви служи на српском језику, које нису разумели Власи, па их је то одбијало од цркве.

I Епископ тимочки Доситеј уређује обележавање празника и коришћење слободног времена

Црквене власти су увиделе још 1837. године да је потребно да народ празничне и недељне дане „вољом Божјом ... угодно светкује“. У том смислу је и закон направљен, али се он није много поштовао. Зато су Архијереји предложили духовно Министарству просвете да се питање обележавања слава и празновање недеље поново уреди. Када је таква уредба сачињена Епископ тимочки Доситеј Новаковић је свом свештенству послао наредбу да се у складу са њом понаша и да народ обавести како да уредбу користи. (6)

Поменута уредба, коју је издало Намесништво Књажевског Достојанства уз сагласност Совјета, садржала у себи следеће одредбе:

1. Запева се и налаже сваком Србину вообште свету недељу и поименце свакоме домаћину у отечеству нашем како варошанину тако и сељаку да свету недељу и остале Господске заповедне Празнике, на славу Божију празнује, и светкује,

које се у том састоји да људи у такове дане приљезно у цркву иду, ту да се Богу моле, и да му на свакидашњим Његовим благодетима благодаре,... да од сваког вообште рада престану и отпочину.

2. *Забрањује се сваком Србину у свету недељу или на Господски Заповедни празник пољске тежачке послове предузимати и радити, и то се забрањује, да речене послове ни домаћин сам, нити преко чељади својих, нити пак преко надничара, или мобом сме предузимати“ (исто). У 4. одредби „Забрањује се у свету недељу довозити на колима у варош или и куд дрва, грађу, брашно или што друго на пазар“.* У поменутој уредби забрањују се још многе ствари које се односе на рад мајстора – занатлија, рад кафана, продавница по грдовима и касабима, одржавање панађура и др.

У своме распису подручном свештенству I Епископ тимочки Доситеј Новаковић поручује да све ове забране чине зато да „себи и својима покој дамо и време ово ...нарочито на душевно спасеније употребљујемо...(7).

Епископ тимочки Доситеј уређује брачне односе

Настојећи да се понашање становништва уједначи и да сви исто поступају када ступају у брак, Доситеј Новаковић је с времена на времена писао свештеницима како да поступају при склапању брака. Тако је у једном писму неготинском протојереју тражио да се попуњавају приложени обрасци “једнакости и равностасја” који треба да помогну свештеницима да правилно ступајуће у брак испитају и оглашавају. (8)

У једном другом акту Епископ тимочки Доситеј је упозорио црквене намеснике и протопрезвитере да у народу постоји појава да и понеки Србин има више жена као што их имају Турци и да се потруде да такву појаву у народу искорене, као и да “људи у својим кућама невенчане жене држе и са њима децу рађају”. (9) Када дођу деца на свет, очеви деце су тражили да их парох венча, али се догађало да до тога не дође, па жену отерају и онда је она била препуштена сиромаштву, потуцању по другим кућама за хлеб радећи, живела би у очају и постајала проститутка. Зато је Епископ тимочки Доситеј тражио од свештенства да пораде на томе да се таква појава и животна пракса искорени.

Постојала је и појава четворобрачности. Приликом ступања у четврти брак, мушкарац и жена који су се обраћали епископу за дозволу, морали су да прецизно кажу о ранијим браковима – мушкарац како је с пређашњим женама живео, да ли је и колико деце имао, колико дуго је провео у поједином браку и да ли су му претходне жене помрле итд. Податке о томе сакупљао је локални парох. Исте податке морао је сакупити и за жену, а онда им је Конзисторија одобравала да ступе у брак или их је, на пример ако су мушкарци били старији од 60-ак година, болесни и за брак неспособни – враћала.

I Епископ тимочки Доситеј у борби против великих богиња

Доситеј Новаковић упутио је акт писан и заведен под КН 126/ 8 јуна 1844. године протопрезвитеру неготинском у коме га подсећа на обавезе око вакцинације становништва против великих богиња.

Подсећа га на уредбу од 9. јула 1939. године у којој пише како треба поступити са некалемљеним лицима. Зато тражи да „неотложно некалемљена лица, осим оних који су по природи богиње одлежали, мушког и женскога рода у нарочито сочињеном списку потпише, по реду свако лице у списку именом и презименом фамилије...“ Спискови би у крајњој линији дошли до окружног физикуса и коришћени су приликом калемљења. (10)

I Епископ тимочки Доситеј Новаковић је опоменуо свештенство протопрезвитерата неготинског да ће „ у почетку маја и априла предузети (цепљење противу великих богиња) и концем месеца септембра т. г. окончати могло...“ Препоручује се да свештенство „ако не чешће бар сваког месеца у црквама становнике добрим саветима опомиње ради успешније дела калемљења, да исте ово полезно дело калемљења не пренебрегава, него да свагда на позив, с млађима својим приступају...“ (11)

I Епископ тимочки Доситеј Новаковић, придајући велику пажњу вакцинисању противу великих богиња поручује протопрезвитеру неготинске цркве „ а како се од више страна могло дознати да се свештенство наше врло слабо о томе стара и бригу има, да добрим својим саветима и упутствима притиче у помоћ ка успешнијем и бољем напредовању у делу калемљења крављих богиња по народу отечества нашег...“ Томе је доста допринело да није спроведена уредба Министарства унутрашњих дела у вези са вакцинацијом против великих богиња.

Зато Доситеј Новаковић, „у следству (поменутог) препоручује ...да свештенике најживље опоменете да они у смотренија калемљења вапросни богиња, клико је више могуће постарају се у цркви. И изван цркве сваком приликом, својим саветима код парохијана својих дејствовати, а који би свештеник мале деце за калемљење имао, прво да доносећи децу своју на пелцовање примером претходи...“ (12) како би се постигао главни циљ у борби против великих богиња.

Припремајући се за цепљење противу великих богиња 1852. године Доситеј Новаковић је послао акт протојереју неготинском Николи Новаковићу следеће садржине :

„По чему је време пелцовања крављих богиња приспело то се ви и ваше подручно свештенство, а поред вас и цело подручно ваше свештенство, овим од овог Духовног суда опомиње, да ...код народа својскије и ревносно, у цркви и ван цркве, и сваким даном пристиглом доприноси схватању да децу своју родитељи надлежним лекарима на пелцовање ревносније без затезања односе...нека у томе мирско свештенство сваком приликом не изоставља и од своје стране народу ће добар приступ давати...тако учинити да ће дечицу своју, побуђујући на то друге, први лекарима доводити на пелцовање...“ Даље, у акту стоји да тиме свештенство показује народу да се „ пелцовање једино ради добра и среће народа извршује“. Тим начином свештенство доприноси срећи и здрављу народа и испуњава Уредба од 8. јуна 1839. и 7. маја 1842. године о калемљењу богиња. (13)

I Епископ тимочки Доситеј би да поправи полни морал народа

Блудничење је било један од најгорих народних порока. Увиђајући значај овог порока за нестабилност брачних односа и разлог уништавања породица Доситеј Новаковић се одлучно залагао за борбу против њега. Зато је послао акт, заведен под КН.д. 13. јануара 1841. године у Зајечару, намеснику неготинском Томи Георгијевићу у коме пише „ да би се оне саблазни, које у отечеству нашем у јавном блуду живе ... (2) могле спречити тако што би Министарство просвете издало свим Окружним начелствима заповест „ да се лица у заједничком блудном животу без венчања налазећи се нигде више не трпе, него да се одмах чим би се показало да нису венчани, већ да блудно живе, раздвојити и надлежној конзисторији упутити имају, да бракосочетаније, ако то желе, траже...“

Препоручено је свештенству да сваки свештеник „који у својој парохији примети, и дозна, да нека лица, била староседеоци или досељеници нису венчани, но заједно у неповољном соједињењу блудан живот проводе...да се одмах посаветују да се таквог

живота окане или да ступе у брак. Ако се раздвоје сматрало се да је тако тај поблем разрешен, осим што је требало обратити пажњу да се они поново једно другом не врате. Ако би се то догодило упућивани су на примирителни суд, а ако би такав поступак био неуспешан, свештеник је био дужан да обавести вишу духовну власт, односно среског начелника. Ако ништа не би помогло таква лица су упућивана Конзисторији. Након тога би жене које су у блуду живеле биле упућивани својим родитељима или рођацима који би о њима даље бринули. (14)

I Епископ тимочки Доситеј ради на уређењу гробља

I Епископ тимочки Доситеј Новаковић упутио је један акт Протопрезвитеру неготинском Николи Николајевићу, заведеним под бројем Кн 247, 27. октобра 1943. године у Неготину, „поводом тога што опште свуда и на свакоме месту примећава се да су гробља неограђена, мртваци се врло плитко закопавају и да су гробља на не малу штету здравља, у близу код села или вароши постављају се...“

„Високославно попечитељство Просвештенија јавило је Конзисторији овој (у Неготин) да је Његова Светлост (кнез српски) у 8 согласју Совјетом на представљеније Попечитатељство внутрашњи Дела изволило решити, да се свака општина лепим начином опомене и посаветује, да гробље своје загради како не би по њему стока ићи и мртва тела из гробова ископати могла: даље, да се свако гробље које је близу вароши или села стоји, запустити, и друго од вароши или села најмање хиљаду корака удаљено место, и то на узвишеној и сувој, а никао више унизи и на подводној земљи за гробље определи, гди ће се од сада мртваци ископавати имати; и на послетку, да се унапредак за сваког старији мртваца рака од 6, а за децу испод 15 година од 5 стопа дубока ископава“. Осим тога општинама је поручено да се црвеном бојом обојен крст постави и распеће снабдевено иконом подигне и „једна сувота сагради; у којој би се рђавом времену по потреби и мртваца опојавати могли“.

Зато се тражило да гробља буду заграђена како би се сачувала од насртања животиња, да се старији сахрањују у гроб дубок 6 стопа, млађи од 15 година у гроб дубок 5 стопа, и да с гробља од места где живе људи удаље. Да се стара гробља, ако су блжа од 1000 метара од насеља напусте и направе нова на прописаној удаљености, као и да буду на узвишеном и сувом месту. Занимљив је случај табаковачког гробља које су морали иселити на друго, боље место. Овако је о њему известио неготинског протопрезвитера „покорни слуга“, Стојан Јовановић, парох бруснички: „Почем се у гробљу табаковачком таква земља сада показала, да се за једног мртваца на два три места, због опасног камења, копати мора, док се на добру земљу, „не наиђе, ...зато је „потребно да се гробље реченог села на друго боље и удобније место за копање, премести.“ (Архив цркве неготинске, у Бруснику 8. октобра 1864.)

Тимочки Епископ у борби против сујеверја

Поклањајући велику пажњу просвећивању народа I Епископ тимочки Доситеј се борио и против сујеверја. Владала је општа непросвећеност посебно у селима, где је било највише сујеверја. Међутим, и свештеници су прибегавали сујеверју лечећи оболеле. Тако је постојао обичај стављања крста на поједине делове тела оболелог, које се црквена власт трудила искоренити. (15) Постојала је молитва за „исход душе“ која је коришћена код болесника у последњем часу, на захтев фамилије.

Највећа отпорност на промене народних обичаја сачувала се код обичаја у вези сахрањивања. Тако у једном писму неготинском црквеном намеснику пише овако: „Будући да се на многи места трефило, кад би свештеник над мртвацем обично опело

по Закону соврши, онда пре него што погребу мртваца постављеног у раку, узму гвоздено путо коњско, и потом ногу мртваца и живог човека ногу сапну и са тим неку враџбину проведу да не би други на скоро са умершим из куће представити се морао.“ (16) Такав поступак у неким влашким селима сачувао се све до данашњих дана. Исто је било и у селима где се говори српски језик.

Извештавајући I Епископа тимочког Доситеја, протојереј Протопрезвитерата неготинског одговара на захтев Епископа да је „достаточно испитао и испитавши дознао како са мртвацем на гробљу поступају“. У селима Рајцу, Џанову и Трњану, при погребима, кад свештеник над мртвацем обично опело соврши, пре него што погребу мртваца постављеног у раку, узму гвоздено путо коњско, потом ногу мртваца и живог човека ногу сапну, и с тим враџбину да не би други за умершим представити се морао. То се ради са једномесечјима и ако не би то употребили умреће и онај заоставши би убрзо умро. Као да се они тада побратиме а и када су женске у питању – посестрима, па стојећи тако свезане са мртвацем, говоре оно што једна баба каже испред њих: „Прими Бога у Св. Јована, отвори роба од гроба“, а онај побратим или посестрима одговара: „Примам Бога и Св. Јована, отварам, роба од гроба“. Трипут се те речи понављају и три пута коњска гвожђа отварају и затварају.

И у селу Слатини, само при читању Евангелија мртвацу тресу главу, кажу да „од старо време тај обичај имају“.

„У селу Радујевцу дознао сам да и тамо мртвацу главу тресу и још кад би неке прво дете умрло крст на гробу не међају да му се гроб не позна и да не би ону убудуће више деце помрло“. (17) У другом документу старијем од 18 година свештенство крајинског Протопрезвитерата извештава протјереја неготинског: „Дознали смо да код Влаха постоје следећа сујевејја:

1. Кад који умре било мушког или женског пола, четири бабе седну, две с једне, а две с друге стране мртваца па га певајући влашке суеверне песме у рај спроводе; две бабе певају, а две одпевавају, и то може трајати два сата...

2. Пета баба узме срп па мртвацу пребаје, и у прси један гвозден ексер закуца да се не би повампирити могао.

3. Шеста баба на гробу, почем закопају мртваца, узме црне конце па опаше гроб. После тога узме цртало, па тупка земљу код крста нешто шапутајући, па кад то сврши, онда она опаше цео гроб кучинама и те кучине запали те погору, тад вели баба да се неће мртвац повампирити.

4. Кад ко умре млад, било момак било девојка, онда дозову младе девојке и свираче, па га девојке певањем песама влашки, свирачи свирањем, а други младићи пуцњавом из пушака до гроба спроводе. Осим тога дознали смо да Власи о славама не доносе колач у цркву, него сами режу, нити се исповедају ни причешћују и да има стараца који су и 90 година живели, а никд у цркву нису ушли, нити су се причестили“.

Црква се згражавала над још једним обичајем који је постојао код Влаха. Када би умро неки млађи човек, онда је у пратњи била музика која је свирала влашке свирке, док су девојке певале влашке песме. Истовремено су младићи пуцали из пушака идући тако све до гроба. И на овај обичај је црква гледала као на сујевејје и препоручивала паросима и кметовима да се он не спроводи.

Даље, било је раширено веровање да се људи или жене после смрти могу повампирити. Да би, колико је било могуће ово веровање сузбио, Епископ тимочки

Доситеј је овако писао свештенству: „ Дошло нам је до знања да неки протојереји у епарахији нашој, преко подручног свештенства неким сељанима који су умершег човека тела за вампира прогласили били, одобрио да сандук откопати и елем прелити по таквом одобренију сељани провођени свештеницима јавно ископали су мртво тело престравивши се пре кратког времена, а кад свештеници пре литије на гробу соврше и врате се кући, онда сељани даду мртво тело распорити, и у гробу јером и кључалу воду усуги, да се не би више вампирило, и потом наново закопати“. (18) Таква појава раскопавања мртваца обављана је и после II светског рата у Јабучковцу, Злокућу и другим селима.

Када је реч о повампирењима умрлих, поред поменутих, сачуван је документ примера сујеверја из 1871. године, који се упражњавао и у XX веку. У селу Мокрању „када је ушао у кућу где је лежао мртац, Ђорђе Јовановић је донео један ексер гвозден, па га је давао Мијајлу Трајану, мајстору да тај ексер упокојеном у трбух забоду да се не повампире. Када Мијајло то није хтео да изврши, Ђорђе је исто дело покушавао преко Анђела Јовановића, такође мајстора, но кад и овај није хтео то учинити, говорећи да је то грехота чинити, тада сам Ђорђе својом руком склони покров са мртваца и у тело му забоду ексер“. (19)

О Епископу тимочком Доситеју Новаковићу писали су да је био гостољубив, друштвен и да је волео своју паству. Био је благе нарави, досетљив, уздржљив и услужан. Био је племенити витез, кога је за заслуге отаџбини одликовао кнез Александар и турски султан Махмуд II.

Пре него што је отишао у Неготин казнио је Мирка Михаиловића, попа копривничког, због неспособности и неуредног понашања и одузео му чин „за свагда“, а његов протопрезвитерат поделио на неготински и зајечарски. (20)

Умро је 2. априла 1854. године у Неготину и сахрањен је код старе неготинске цркве.

Неготин, Саборна Црква Свете Тројице

Извори:

- 1 Споменица Тимочке Епархије (1834-1934), Издање књижевног фонда Тимочке епархије, Зајечар 1934.
- 2 Тихомир Станојевић: Неготин и Крајина, књига I, Неготин 1980.
3. АЦН, Н 106, Зајечар, 13. март 1839.
4. АЦН, КН 211, Неготин, 31 децембар 1848.
5. АЦН, Но 546, Неготин, 21. децембар 1836.
6. АЦН, ЕН 260, Зајечар, 29. септембар 1939.
7. Исто.
8. АЦН, Но 319, Зајечар, 28 октобар 1837.
9. АЦН, Зајечар, 15 март 1837.
10. АЦН, КН 126, Неготин, 8 јун 1944.
11. АЦН, КН 100, Неготин, 5. април 1846.
12. АЦН, КН 116, Неготин, 5. јун 1847.
13. АЦН, КН број 96, Неготин, 6 маја 1852.
14. АЦН, КН 9, Зајечар, 13. јануар 1941.
15. АЦН, КН 166/ 856...
16. АЦН, Но 424, Зајечар, 26. мај 1838.
17. АЦН, КН 80/1849...
18. АЦН, Но 273, Зајечар, 1 април 1838.
19. АЦН, Неготин, 11. јул 1871.
20. АЦН, Е.Н. 174, Зајечар, 10. август 1939.

Напомена: АЦН = Архив Цркве неготинске

Захвалност: За помоћ у прикупљању података за овај рад захваљујем Милану Радојевићу, намеснику Цркве неготинске.

Dr PETAR PAUNOVIĆ, a health teacher,
The school of health in Rajac, Rajac

**THE FOLK ENLIGHTENER
DOSITEJ NOVAKOVIĆ**

Summary : Dositej Novaković, the first bishop timočki (1834–1854), came to Negotin in 1839 from Zaječar. He devoted special attention to the arrangement of the neglected church life and education of the people, the enlightenment of the people and the opening of schools. There was success in that. The number of schools and pupils in schools has increased steadily, from 1835/36 school year, from 216 pupils to 8 schools and 254 students to 1845/46, in the 1855/56 school year there were 23 schools with 849 schools. How many schools there were and teachers: 1857/58, 23 schools and 23 teachers in the Krajina District, but there was only one school and teacher in Majdanpek. At the proposal of the bishop Dositej Novaković in 1851, the Women's School was opened.

After the liberation of 1833, the Church authorities played an important role in the literacy and enlightenment of the population. The Church ordered the priests to charge one scholarship to a school fund from anyone who got married. In the middle of the XIX century, there were elementary schools in the villages: Sikole, Trnjane, Štubik, Koprivnica and Salaš (in Sikola and six-sided). Krajina district was, according to the number of students, among the first in Serbia. Later, in 1874 there were 4,577 inhabitants in the villages, and 2445 literate souls in Negotin and towns. A two-dimensional gymnasium was opened in 1838.

Keywords : Dositej, I Bishop Timočki, Zaječar - Negotin, national enlightener.

ЈЕЛИЦА ИЛИЋ, историчар, виши кустос
Народни музеј Зајечар

ЧЕТВОРИЦА ШКОЛСКИХ ДРУГОВА

Академици Сима Лозанић и Петар Ј. Живковић,
председници влада Никола Пашић и Петар Велимировић

Апстракт: У раду се анализирају услови под којима су се школовала четворица ђака рођена средином XIX века. Двојица од њих, Никола Пашић и Петар Ј. Живковић, започели су основну школу у Зајечару, а у неготинској полугимназији придружила су им се још двојица – Петар Велимировић и Сима Лозанић. Више од једне деценије провели су заједно у школским клупама, од полугимназије коју су наставили у Зајечару, преко више гимназије у Крагујевцу, Велике школе у Београду, до студија у Цириху. Данас је од њих Никола Пашић најпознатији широј јавности, али и остала тројица имала су завидне каријере: Петар Велимировић био је инжењер и политичар, Сима Лозанић хемичар и председник Српске краљевске академије, и још један академик, први српски школовани математичар Петар Ј. Живковић. За потребе рада коришћена је невелика архивска грађа и релевантна литература.

Кључне речи: школовање, Гимназија, Зајечар, Велика школа, технички факултет, студије, Цирих

Детињство и основно школовање у Зајечару

Средином XIX века основне школе у Србији радиле су по јединственом наставном плану, а по налогу Попечитељства преосвештенија школска комисија је, 1849. и 1850. године, сачинила уџбенике: *Буквар*, *Прву читанку*, *Другу читанку*, *Прва знања сваком човеку нуждна*, *Катихизис*, *Кратку црквену историју*, *Кратки земљопис Србије и Турског царства у Европи*, *Кратку историју Србије*, *Србску граматiku*, *Кратку рачуницу* и *Писмени састав*. Исте године под именом *Расположеније предмета...* поред постојећих уведена су и *Прва знања* са градивом из области природних наука, а тадашњи директор свих основних школа, Милован Спасић написао је *Практичну рачуницу за учитеље основних школа*. У то време, 1851/52. године у Зајечару предавала су двојица учитеља – Никола Михајловић са 26 и Матија Радишић са 46 ученика, а школу су похађала заједно мушка и, у доста мањем броју, женска деца. Школске 1855/56. године Зајечар је добио посебну женску основну школу, чија је прва учитељица била Екатарина Костић из Ковина. Настава је трајала од 1. септембра до 30. јуна, слободни дани били су четвртак и недеља, а током летњих месеци имали су велики одмор.¹

Међу основцима тих година нашли су се будући политичар Никола Пашић и математичар, академик Петар Ј. Живковић. По свему судећи започели су школовање

¹ Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, Београд 1994, 33-38; Ж. Милошевић, С. Митић, *Основно школство Зајечара 1830–2003*, Зајечар 2006, 30-32.

1854. године, пошто је основна школа трајала четири године, а они су се већ 1858. године налазили на списку ученика првог разреда Неготинске полугимназије.²

Никола, првенац и миљеник у породици, имао је лепо и безбрижно детињство. Отац му није био богат, али је ипак, бавећи се земљорадњом и трговином, остваривао пристојан доходак, захваљујући чему је могао да га пошаље „на школе“.³ Међутим, постоји недоумица када је заправо рођен и о томе су се временом надовезивала различита мишљења, која су прерасла у разне приче и својатања, а у прилог им је ишло то што су црквене књиге рођених нестале током првог српско-турског рата 1876. године. Као година његовог рођења најчешће се спомињу 1844. и 1845. мада се сусрећу и 1846. и 1847.⁴ У уписаној књизи студената Циришке политехнике наводи се да је рођен 1845. године.⁵

Школски друг био му је Петар, за кога такође постоји дилема када је рођен. Наиме, у попису становништва из 1863. године наведено је да има 18 година, у главној уписници са Циришке политехнике као година рођења стоји 1845. док у свим каснијим званичним биографијама пише да је рођен јула 1847. године. Много недоумица изазива и његово презиме, тако да у попису становништва имамо Петра Јоцића, по оцу Јовану-Јоци, а пошто му је отац врло рано умро и мајка се преудала за извесног Стојана Симоновића, у гимназијским списковима јавља се под презименом Столкових. Касније током живота увек се представљао као Живковић. У сваком случају поуздано знамо да је рођен у Зајечару, у имућној породици предузетника, од оца Јована-Јоце и мајке Цоке, као и да му је отац оставио приличан иметак, што му је омогућило издржавање током школовања.⁶

² У Пашићевој биографији сусреће се и податак да је у школу кренуо септембра 1853. године, као и да му је у првом и другом разреду предавао учитељ Тодор Тодоровић, родом из Дубовца у Банату, а у трећем и четвртном Атанасије Тирић из Петриње. (Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 33-38; Ж. Милошевић, *Млади Пашић – од рођења до Цириха, Никола Пашић, Живот и дело*, Зборник радова, Београд 1997, 26; Ж. Милошевић, С. Митић, *Основно школство Зајечара 1830–2003*, 30-32.)

³ „182. Петар Пашић, трговац, 42 г., жена Пена 40 г., синови: Никола 16 г., Најдан 14 г., кћи Ристосија 6 г. – Имање: плац с кућом и дућаном, ливада с браником у Гњилаку у Рајковом потоку од осам коса, две њиве у Гњилаку од четири плуга, њива у Лубничкој реки од једног плуга, њива у Гњилаку од једног плуга, њива у Кључу од ½ плуга, њива код кладенца од једног плуга, њива код Салане од два плуга, виноград на Белом брегу од три и Гладном врху од 3 ½ мотике, трећа част у салани на Тимоку – у вредности 405 дук. цес. – Месечни приходи од радње 15 талира.– По имању спада у III класу, по приходу у III класу.“ (*Попис становништва вароши Зајечара из 1863. године*, приредио Б. Димитријевић, Зајечар 2000, 74)

⁴ Према званичној верзији рођен је 1845. године, са чиме се слажу многи његови савременици (Радослав Јовановић, Милош Димитријевић, Федор Никић, Нико Жупанић, Милан Јовановић – Стојимировић, Карло Сфорца), и већина данашњих биографа (Алекса Драгнић, Момчило Вуковић-Бирчанин, Ђорђе Станковић, Васа Казимировић, Жарко Милошевић), док Андреј Шемјакин више нагиње томе да је Пашић рођен 1844. године. Забуну, пре свега, изазива чињеница да је као слушалац техничког факултета Велике школе био од наставника Чедомиља Мијатовића и Глише – Гиге Гершића млађи само три године, а од Драгише Станојевића – једва који дан више од годину дана.

⁵ *Споменица стогодишњице ослобођења Тимочке крајине 1833–1933*, Београд 1933, 194-195; К. Сфорца, *Никола Пашић и уједињење Југословена ратне и дипломатске успомене*, Београд 1937, 24; В. Казимировић, *Никола Пашић и његово доба 1845-1926*, књига прва, Београд 1990, 151; Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 20; А. Шемјакин, *Идеологија Николе Пашића*, Београд 2008, 43-45.

⁶ „610. Стојан Симоновић, трговац, 42 г., жена Цока 36 г., пасторак Петар 18 г., шегрт, Миласав Јовановић 13 г.–Имање: дућан с кућом и плацем, две њиве у Кључу од два плуга, на Белом брегу од једног плуга, два винограда на Белом брегу од шест мотика–у вредности 302 дук. цес.–Месечни приходи од радње и личне привреде 23 талира.–По имању спада у III класу, по приходу у IV класу. 611. Петар Јоцић, ученик гимназије, 18 г.–Имање: дућан с плацем, кућа с плацем, ливада у Пожаришком пољу од 18 коса, виноград на Гладном врху од две мотике–у вредности 560 дук. цес.–Месечни приход–нема.–По имању спада у IV класу. (*Попис становништва вароши Зајечара из 1863. године*, 142)

Постоји занимљивост записана у једној од Пашићевих биографија где се, између осталог, спомиње како је „у самом Зајечару био један дечко, који је коштао своју мајку, богату удовицу, око 12.000 дуката док је свршио школу. Та жена је говорила: *Пашићеви су срећни са њиховим Николом, јер он уме и кроз мишију руну да се провуче, док моме детету треба врло много.* Са тим богатим наследником, Пашић је друговао и у Србији, а изгледа и на страни. Вероватно, тај га је друг и помагао, као што је и Пашић њега помагао у учењу.“⁷ Предпостављамо да то није био нико други до Петар Живковић.

Сима Лозанић рођен је у Београду, 24. фебруара/8. марта 1847.⁸ а пошто је био син среског начелника који је службовао у више места у Србији, основну школу учио је у Кладову, Параћину и Београду.⁹ Петар Велимировић (у тадашњим списковима водио се под презименом Поповић)¹⁰, рођен је у Сиколама код Неготина 16. јануара 1848. Мада не располажемо податком где је завршио основну школу, поуздано знамо да им се придружио у полугимназији.¹¹

Полугимназија у Неготину

После завршене основне школе Зајечарци нису могли да наставе школовање у родном месту, пошто је полугимназија још 1839. године премештена у Неготин, па су Пашић и Живковић 1858. године прешли у Неготин, где су се упознали са Симом Лозанићем и Петром Велимировићем.¹² Од њих 38, колико их је уписало први разред, нису сви били истог годишта будући да су школски прописи тога времена одређивали само доњу старосну границу за похађање полугимназије: млађи од 11 година нису могли да се упишу у први разред, док горња граница није била одређена, па се дешавало да у клупама заједно седе ученици од 12, 18 и 19 година. Оваква пракса била је одраз уверења да старији ученици због својих година имају веће шансе за савладавање градива и самим тим бољи успех. По Закону о гимназијама из 1853. Године школовање у потпуним гимназијама трајало је седам година, а у полугимназијама четири. Истим законом у први план стављено је учење језика, док је раније градиво из историје појединих народа обједињено у општу и српску историју, настава математике проширена је садржајима алгебре и геометрије, а црквено пјеније учило се „у недељне и празничне дане чрез пола сата пред литургијом“. Крајем 50-их година постојали су уџбеници, додуше недовољно квалитетни, а од наставних средстава неколико географских карата, глобус, слике из јестаственице и геометријска тела. Школски инвентар Неготинске полугимназије био је прилично дотрајао, а управо 1858. године Попечитељство је одобрило захтев управитеља да се офарбају четири избледеле табле, а сламене столице у учионицама и канцеларији замене новим. Првом разреду те године предавали су: Матеја Сав. Карамарковић, родом из Трстеника, „риторику, историју Срба и славенску граматику“, Василије Абжић, родом из Помаза, пештанске жупаније „латинску и словенску граматику“, Павле Радивојевић „рачуницу,

⁷ М. С. Јовановић, *Никола П. Пашић, поводом десетогодишњице Пашићеве смрти*, Београд 1937, 28.

⁸ У вези његовог датума рођења нема никакве сумње, тако да му се у биографијама наводи датум и по старом и по новом календару.

⁹ *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37–1986/87*, Зајечар 1987, 37; С. Бојовић, *Сима Лозанић у српској науци и култури*, Београд 1993, 9.

¹⁰ Током школовања у Неготину и Зајечару носио је презиме Поповић, по прецима свештеницима, касније га је променио у Велимировић.

¹¹ П. Крестић, *Велимировић Петар*, Српски биографски речник 2, Нови Сад 2006, 124-125.

¹² Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 38; А. Шемјакин, *нав. дело*, 47.

алгебру и јестествену историју“ а управитељ Ћира Мирковић из Новог Сада „немачку граматику и земљопис“. На крају школске године оцену постигнутог успеха дао је „известитељ“ Министарства просвете, секретар Димитрије Димитријевић: „Успех њиов показани на испитима, може се узети, да је уопште доста добар. За професоре пак, судећи по овим испитима, може се казати, да су уобште ревностни и прилежни били.“ На испите је изашло 78 ученика, од којих 33 у првом разреду. Известитељ је имао и извесне примедбе на начин одговарања ученика јер, како каже: „врло брзо и доста неприродним гласом говоре“. Наставне садржаје реторике, јестествене историје и земљописа оценио је „да су врло нецелисходно написани“, при чему је, вероватно, мислио на њихову недовољну прилагођеност узрасту и предзнању. Примедбу је дао и на суштину учења латинског језика, указујући „да је врло штетно за ученике, што се у првом и другом разреду само читањем истога баве а ништа не преводe“. На крају извештаја изразио је уверење да ће са новим школским програмом, који треба што пре донети, недостаци у постојећем наставном програму бити отклоњени, а ново устројење за „отечествене полугимназије“, требало би да „учећој младежи већу ползу принесe“. ¹³

Да прва година у Гимназији није била лака, а посебно о проблемима са латинским језиком сведочи и лош успех који су постигли будући академици и председници влада. Негативну оцену из латинског имао је Сима Лозанић, а морамо приметити и да му је општи успех био врло слаб. Нешто бољи од Лозанића био је Пашић, мада ни он није остварио завидне резултате, док су Петар Велимировић и Петар Живковић имали солидне оцене и једини проблем представљао им је латински из којег су добили 2½. Сва четворица су поправили успех у наредним годинама. ¹⁴

Дуго су ширене приче о Пашићевом „ауторитативном, правичном и завереничком“ понашању у гимназији, па је тако настала и следећа: „С њим је учио и НН. Н. је био по годинама млађи од Пашића, али су се пазили – били су и школски другови и у гимназији, и на Великој школи, и у Цириху; заједно су учили и свршавали школу. Становали су чак, чини ми се, заједно. Н. је био попово дете, а Пашић дете трговца. Ћаци из разреда гимназије у коме су били Пашић и друг му, наљуте се на катихету и реше да не дођу на час. Сви су ђаци из разреда поступали по својој детињој одлуци, па се од њих није ни Н. одвајао. Али сутра дан, на велико изненађење свију Н. дође на час. Није било мало изненађења. Ћачки суд је био кратак: Н. треба казнити и Пашић заповеднички, мирно повали Н. на земљу и опали му својом истина другарском руком, али му тек опали неколико удараца. Н. је постиђен; Пашић је био правичан судија, оправдао је поверење што га је код другова уживао. Нашем добром Н-ну није више падало на ум да штрчи из редова ђачких“. ¹⁵ Пашићев друг, означен у тексту са *Н* био је Петар Поповић, доцније Велимировић, из Сикола.

Полугимназија у Зајечару

Одлукама Светоандрејске скупштине од 30. новембра 1858. на српском престолу настале су промене: кнез Александар Карађорђевић сишао је са владарског трона, а његово место припало је кнезу Милошу Обреновићу, који се вратио у Србију на сам дан Нове православне 1859. године, искрцавши се из „дампшифа“ у Кладову. На путу до престоног града задржао се у Зајечару, 16. јануара, где је обећао повратак Гимназије. Првих дана августа исте године, окружни начелник известио је

¹³ Никола Плавшић, *Неготинска гимназија 1839–1989*, Неготин 1989, 42-48.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Р. Милошевић, *Никола Пашић*, Политика, бр. 6693, 11. децембар 1926, 7.

Попечитељство преосвештенија да ће здање „у коме су досада основне школе овдашње биле и које се сада за полугимназију спремити има – од 1. септембра ове године тако оправљено бити да се полугимназија у истоме у своје време сместити може“. Месеца септембра исте године, на Малогоспојинској скупштини, посланици црноречког и алексиначког округа захтевали су да се епископија и полугимназија преселе из Неготина у Зајечар, што је кнез 22. фебруара 1860. одобрио „но то да буде тек онда када се у Зајечару нужна зданија за епископа и полугимназију приуготове“. Најзад, крајем августа „спаковане су клупе, табле, архива и оно мало средстава из зграде у малом селу у Неготину, натоварене на воловска кола и пренете у Зајечар“. Од намештаја школа је имала табле и дугачке, просте клупе у којима је седело шест до десет ђака.¹⁶ Наставу су, школске 1860/61. године, држали Василије Абжић¹⁷, Атанасије Поповић¹⁸ и Павле Радивојевић¹⁹, који су прешли из Неготина, придружио им се и вероучитељ, зајечарски протојереј, Милоје Стојадиновић²⁰, а нешто касније и Давид Рашић-Давираш²¹, Коста Вујић²² и Јосип Дрожински²³. Тек почетком маја 1861. године, након путовања бродом из Београда до Кладова и одатле, поштанским колима стигао је професор Стојан Бошковић²⁴, постављен за директора школе, а предавао је земљопис и немачки језик. Поверено им је образовање и васпитање 80 ученика, од тога: 27 у I разреду, 24 у II, 18 у III и 11 ученика у IV разреду. На почетку сваке школске године предавачи су подносили директору програмске садржаје предмета које ће прећи „у време опредељено“ а током године водили су бележницу са оценама и податке о учењу и успеху ученика. Сем великог одмора у јулу и августу, празника и недеље, четвртком је био „вас дан одмор“, али и директор је могао понекад „одмором обрадовати“ поједине разреде засебно или целу школу „за њихово добро владање.“²⁵

Положај ученика био је регулисан „Законом за ученике Гимназије Књажевства Србије“ од 18. септембра 1852. Наиме, овим законом прописан је једнообразан поступак са ученицима, који су поред уредног похађања школе били дужни да иду на свако вечерње уочи празника и недеље као и на службу. Такође, у школи су морали бити примерни по понашању, а „који из затвора побегне биће телесно кажњен. У

¹⁶ М. Цветинчанин, *Државна реална Гимназија у Зајечару 1836–1936*, Зајечар 1937, 55-57; *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37 – 1986/87*, 23-24; Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 35-36.

¹⁷ Василије Абжић, предавач латинског и словенског језика био је потомак старих српских сеобара, школован у Сентандреји и заједно са супругом Маријом прихватао је сиротне ђаке, пружајући им стан, храну и лепо васпитање.

¹⁸ Атанасије Поповић, звани „господин Таса“, држао је часове из српског језика, граматике, реторике, историје српског народа и земљописа. Одушевљено је упознавао ученике са новим Вуковим правописом и његову друштвену победу сматрао плодом властитог залагања и напретка.

¹⁹ Павле Радивојевић у целој чаршији био је радо виђен, увек у лепом и беспрекорном оделу, одистински отмен господин.

²⁰ Прота Милоје Стојадиновић, предавајући црквену историју и катихизис, тумачио је символ на црквенословенском језику. Истовремено, нескривено је испољавао наслањање са правописном реформом.

²¹ Давид Рашић-Давираш преносио је ученицима садржаје из француског и немачког језика, математике и физике, саветовао школску младеж „да не батали стари правопис“ већ да и даље „пише по нашински“.

²² Коста Вујић предавао је српску и словенску граматiku, немачки језик и историју.

²³ Јосип Дрожински, по народности Пољак, прешао је у српско држављанство и добио име Драгутин Драженовић, а гимназијалце учио краснопису и цртању.

²⁴ Стојан Бошковић, родом из Свилајнца, касније министар просвете, оснивач Просветног савета Србије и часописа *Просветни преглед*, дипломатски представник Србије у Букурешту, Бриселу, Паризу и Атини.

²⁵ М. Цветинчанин, *нав. дело*, 59-68; *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37 – 1986/87*, 28, 34; Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 36-37; Ж. Милошевић, *Млади Пашић – од рођења до Цириха, Никола Пашић, Живот и дело*, Зборник радова, 29.

смотренију поведенија изван училишта“ тражило се да мирно сокаком иду, поздрављају свештенике, учитеље, професоре, чиновнике и друге виђеније људе. Уз то нису смели после два сата ноћу „по сокацима скитати се“, пушити, картати се, штап носити, без дозволе купати се у рекама, зими санкати, нити удаљавати даље од један сат хода изван вароши. Пошто је Закон измењен 9. јуна 1856. не само да су кажњавани за кривице већ и за неучење, а казне су биле укор, стајање ван клупе, клечање, затвор а „у нужди“ и телесна казна. За ред у разреду одређивани су цензори који су често остајали са апсеницима и сами у затвору. Да би у цркви владао примеран ред, са ученицима су ишла три професора – један да стоји у певници на левој страни, а двојица код ученика, да будно пазе на њихово држање и ред. Добри и сиромашни ученици, њих пет – шест годишње, најчешће из III и IV разреда, уживали су благодејаније, обично 24 пореска гроша месечно. Мали број ђака био је доброг материјалног стања. Већина су били сиромашни, а најсиромашнији издржавали су се послуживањем. Колико им је живот био тежак сведочи нам прота Милојковић у својим успоменама.²⁶

Што се тиче испита, поред оних половином јануара и јуна, на које је обично долазио министров изасланик, постојао је и пријемни испит. Никола Новаковић, секретар Попечитељства преосвештенија, у извештају од 19. јуна 1861. забележио је да је настава „добро подешена, да је много више пажње обрађено на само мишљење, него ли на памћење ученика, много корисније да се овако приучавају да мисле.“ Међутим, навео је и једну врло озбиљну примедбу: „Ученици зајечарске гимназије врло рђаво српски говоре и ово је врло жалостно, кад деца у IV разреду гимназије не само што не знају српску граматику, него се саме поједине речи изговарају наопако.“ Такође, забележио је и да су школа и учионице у лошем стању: „Ни у једном разреду нема штукатора, него је таван од греда и дасака које су од другог времена поцрниле и које мољци тако много једу да кад са школског часа изађе, мора се свагда прашина мољачка са хаљина отресати. Осим тога, школе су патосиране рђавом циглом, која је испуцала и на неким местима по школама рупе стоје, које се морају прескакати и обилазити.“ Запазио је и да је владало „сиротно стање ученика мимо свих ученика осталих наших гимназијских школа. У једном разреду не може се више него само њих неколико видети који су обувени, а остали су сви и то не по обичају, него због сиротиње боси“. Директори и изасланици министарства често су предлагали да се „због сиротног стања ученика“ повећа „благодејанска сума зајечарској полугимназији како би се тиме колико-толико помогло у набављању животних потреба оним ученицима који државну помоћ, због доброг напретка у науци уживају.“²⁷

На крају, најчешће о Петров-дану, у присуству окружних и среских поглавара, представника општине и еснафа, свештенства, родитеља и виђенијих грађана одржавало се „торжество“, на коме су ученици држали „слова“, раздаване су награде у књигама и похвалителним листовима, а завршавало се државном химном. Од свечаности током године прослављан је празник Св. Саве, школског патрона, а обичај је био да директор или неко од наставника одржи говор из своје струке или из области васпитања и образовања.²⁸

У III разреду, школске 1860/61. године, било је свега 18 ученика, а међу њима по двојица будућих академика и председника влада. Сима Лозанић није се ни у Зајечару, као ни у Неготину, посебно истицао. Најбољи су били Петар Столкових, доцније

²⁶ *Педесетогодишњица протојереја Милосава Милојковића, Председника Тимочког Духовног Суда у пензији*, Зајечар 1923.

²⁷ М. Цветинчанин, *нав. дело*, 68-69; *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37 – 1986/87*, 35; Ж. Милошевић, *Млади Пашић-од рођења до Цириха, Никола Пашић, Живот и дело*, Зборник радова, 29.

²⁸ М. Цветинчанин, *нав. дело*, 57; *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37 – 1986/87*, 28-33.

Живковић и Петар Поповић, касније Велимировић, у III разреду са свим петицама. Никола Пашић спадао је у ред бољих ученика са четворкама из немачког и латинског језика.²⁹

Гимназија у Крагујевцу

После три деценије живота у слободи, упркос тешкој заосталости и бројним недаћама, из полугимназијских скамија израсла је генерација спремна да ступи у друштвени и јавни живот. Сходно томе већина ученика је, по завршеној полугимназији, тражила државну службу или одлазила у богословију, али један број, у жељи да настави школовање, стизао је често и пешке у Београд, где су лутали од немила до недрага, док не би нашли неко послужење или измолили какво благодејање.³⁰ У то време Крагујевачка општина упорно је покушавала да отвори потпуну Гимназију и, након бројних појединачних предлога који нису остављали јачи утисак на министра просвете, огласили су се представком лично кнезу Михаилу 23. августа 1861. Управа просвете и савет размотрили су предлог и, 15. септембра 1861. одлучили да се „постојећа Полугимназија узвиси на степен Гимназије“. Међутим, те школске године имао је да се отвори само пети разред и придода још један професор, а из акта није се могло видети да ли ће се школа у наредне две године увећати за још два разреда. Наиме, у то време припремано је преустројство Гимназије, али је оно одложено услед заоштрене спољнополитичке ситуације изазване бомбардовањем Београда 1862. године. Због несигурне ситуације разматрала се и могућност да се Београдска гимназија привремено пресели у Крагујевац. Најзад кнез Михаило одлучио је да је пресели у Пожаревац, чиме су се стекли услови да се у Крагујевцу отвори потпуна средња школа, која је и одобрена 30. августа 1862.³¹

Управо школске 1862/63. године неколико зајечарских ученика одлучило је да настави са школовањем у Крагујевцу. Док за Петра Велимировића нисмо нашли податке где је завршио потпуну гимназију, за Симу Лозанића пише да ју је похађао у Београду и Крагујевцу, а Петар Ј. Живковић и Никола Пашић завршили су је у Крагујевцу.³² Тешко је изрећи општи суд о њиховом успеху, јер је из те године сачуван само систематизовани преглед који је саставио директор школе и упутио министру просвете. На основу њега сазнајемо да је понављало око 15% ученика, а оних који су уписали више разреде или су те године завршили школовање било је око 66%, тј. две трећине. „Успех дакле може се *добрим* назвати“, извештавао је директор министра просвете. Међутим, варирали су резултати по предметима, тако да је успех из историје јестествене и славенске граматике „врло рђав“, из латинског „рђав“, а из немачког нешто бољи од III до VII разреда, као и земљописа. Ради подстицања ученика у прилежнијем раду и постизању бољих резултата, уведене су црна и златна табла. Реч је о обичним таблама оивиченим црном или златном бојом, на којима су сваког месеца исписивана имена ученика са добрим успехом и владањем, на златној, а лошим успехом на црној табли. Уколико би оцене и владање поправили или погоршали, имена су пребацивана у одговарајућу таблу. Уочено је да овај систем није увек развијао код ученика здраву утакмицу у постизању бољег успеха, већ нездраву сујету. Ипак,

²⁹ Из времена њиховог школовања сачувана су, у Архиву Србије, три сведочанства: два из неготинске (за 1858/59. и 1859/60) и једно из зајечарске полугимназије (за 1860/61).

³⁰ М. Цветинчанин, *нав. дело*, 70.

³¹ Р. Љушић, *У Кнежевини и Краљевини Србији (1833–1918), Гимназија у Крагујевцу 1833 – 1983*, Крагујевац 1989, 60-61.

³² Списак ученика који су 1863/64 завршили VI разред: Никола Пашић, Петар Стојановић и Сима Лозанић (*Гимназија у Крагујевцу 1833–1983*, 899).

професори су на њих много полагали. Такође, у Министарству просвете одлучено је да се ђачки родитељи месечно извештавају о постигнутим резултатима, али данас не располажемо подацима о спровођењу ове мере. И у Крагујевцу су добри ђаци на „торжественим испитима“ награђивани књигама и „похвалителним листовима“, а на крају школске 1862/63. године књиге је добило 15 ученика, међутим немамо њихова имена па не знамо да ли је и неко од зајечарских ђака био награђен. После свршеног школовања ученици су примали сведочанства која више нису исписивана руком већ су била штампана. Плаћали су их један цванцик, изузимајући сиромашне ђаке. Благоејаније је редовно давано сиромашним и добрим ученицима, а школске 1862/63. године добило га је 50 ученика, отприлике сваки осми. Износило је један до три цванцика месечно, а сасвим ретко нешто више. Сиромашни ученици добијали су бесплатно и лекове.³³

Нов „Закон Устројства Гимназија“ донет је 19. септембра 1863. и по њему пуна Гимназија свела се на шест разреда, а Полугимназија остала са четири. У наставном плану дато је, поред живих језика, извесно преимућство математици и природним наукама. На тај начин учињен је први покушај скретања од класицизма ка реализму; математика је по броју часова постала главни предмет, у то доба њој се признавала велика васпитна моћ као науци за коју се држало да развија моћ мишљења.³⁴ Учили су и науку христијанску, историју поезије, прозе и српске литературе, општу историју, математику, експерименталну физику, латински, немачки и француски језик. О атмосфери која је владала у Крагујевачкој гимназији забележено је и да је била „прилично велика стега“, те да је владао страх од професора. У то време похађао ју је и Светозар Марковић, а познанство са њим за Николу Пашића имало је велики значај током Циришког периода школовања.³⁵

Велика школа у Београду

Велика школа у Београду образована је 24. септембра 1863. као научна установа за више и стручно образовање. Имала је три одељења, односно факултета: филозофски, правни и технички. На филозофском факултету школовање је трајало три године, а на преостала два – четири. Највише слушалаца имао је правни факултет, који је дуго времена био нека врста административне академије за припремање државних чиновника, филозофски знатно мање, а технички најмање.³⁶ Факултети нису били строго омеђени, предавања су се преплитала, а ђаци одређеног факултета слушали су и предмете са друга два. У поређењу са Гимназијом у Крагујевцу, на Великој школи владала је „права слободија“. Мада су се и овде ђаци прозивали и морали редовно да долазе на предавања, ипак је све било много опуштеније. Проблем је представљао недостатак уистину стручних наставника, као и техничких справа и учила, што је за

³³ Р. Љушић, *нав. дело*, 80-81.

³⁴ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, II стр. 76-77, цитат преузет од М. Цветинчанин, *нав. дело*, 55.

³⁵ *Споменица стогодишњице ослобођења Тимочке крајине 1833–1933*, Београд 1933, 194-195; В. Казимировић, *нав. дело*, 151-152; Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 38; С. Бојовић, *нав. дело*, 9; Д. Трифуновић, *Алгебарски влаци Петра Ј. Живковића*, *Развитак* 196-197, *Зајечар* 1996, 107-108; Ж. Милошевић, *Млади Пашић-од рођења до Цириха, Никола Пашић, Живот и дело*, Зборник радова, 30. А. Шемјакин, *нав. дело*, 48.

³⁶ За девет година, од школске 1863/64. па до школске 1872/73, на Техничком факултету дипломирало је укупно 38, а на Правном 299 студената. (Б. Ђорђевић, *Универзитет у Београду 1863–1963*, годишњак Музеја града Београда, IX-X, 1962 – 1963, 5-75)

последницу имало мали квалитет стеченог знања које је, кад је о техничком факултету реч, било на нивоу свршених гимназијалаца средњег успеха у западној Европи.³⁷

Од зајечарских ђака Сима Лозанић уписао је правне науке, док су се за технички факултет одлучили Петар Ј. Живковић, Петар Велимировић и Никола Пашић.

Сима Лозанић уписао се на факултет 1863. године где је, осим стручних предмета слушао и ботанику, минералогiju са геологијом и хемију са техничког факултета, а логику, психологију, филозофију, народну економију, финансије, објашњавање латинских и француских класика, литературу са филозофског факултета. Међутим, будући велики хемичар остао је у Београду ускраћен за лабораторијске вежбе из хемије: ђаци правног факултета слушали су предавања из хемије у I години, два пута недељно заједно са другим смеровима, али право да присуствују вежбама имали су само ђаци техничког факултета. Разлог је било то што је лабораторија имала свега 12 места и није било могуће да ђаци правног факултета, којих је било 50-ак, вежбају у њој. Хемију је на Лицеју од 1853. године предавао Михаило Рашковић, и мада је имао солидно образовање у свом једногодишњем курсу користио се, за неорганску хемију, старим, тада важећим, теоријама. Јестественицу је предавао Јосиф Панчић, који је такође употребљавао стару номенклатуру и терминологију, служио се еквивалентима уместо атомским масама. Позната су Панчићева путовања по Србији са ђацима, па је забележено да је 1866. године Лозанић био у групи која је провела на школској екскурзији по западној Србији шест недеља.³⁸

Петар Велимировић уписао је технички факултет и завршио га после три године, али не располажемо подацима о годинама када га је похађао.³⁹

Петар Ј. Живковић о овом периоду школовања записао је: „имао сам велику склоност за математичке науке, па зато сам ушао у технички факултет, као једини где се математичке науке опширно изучавају...“ У његовој биографији такође стоји податак да је био „ученик друге генерације српских инжењера школованих на Великој школи, коју је након три године завршио са одличним успехом.“ На основу тога можемо да закључимо да ју је уписао 1864. а завршио 1867. године.⁴⁰

Пашићеви биографи слажу се да је изабрао технички факултет, али не и када га је уписао. Спомињу се 1863. и 1865. мада је јасно да га је завршио 1867. године. Мишљења смо да је и даље био у истој генерацији са Петром Ј. Живковићем, односно да га је уписао 1864. године. Вероватно је са њим у генерацији био и Петар Велимировић, јер забележено је да су заједно посећивали Београдско читалиште, о чему нам сведочи листа претплатника на *Историју народног образовања* професора Алимпија Васиљевића. Никола Пашић се на Великој школи интензивно дружио и са Адамом Богосављевићем, са филозофског факултета, Светозаром Марковићем, који је у лето 1866. године отишао на студије у Петроград, а у блиске пријатеље спадао му је и Владимир Љотић, слушалац правног факултета од јесени 1866. године.⁴¹ Са друговима из полугимназије Симом Лозанићем и Петром Живковићем одржавао је, по свему судећи, врло површан контакт, а доцнији догађаји показали су да су се они посветили науци, држећи се по страни од политике, поготово Петар Живковић.

³⁷ Како се показало Никола Пашић се у то уверио по доласку у Цирих, на Политехник, када се није усудио да каже да је студирао на техничком факултету, већ је рекао да долази из Гимназије. То је испричао Светозару Марковићу што је овај искористио у чланку где критикује стање на техничком факултету Велике школе (В. Казимировић, *нав. дело*, 153-154.)

³⁸ С. Бојовић, *нав. дело*, 10

³⁹ П. Крестић, *нав. дело*, 124-125

⁴⁰ Д. Трифуновић, *нав. дело*, 107-108.

⁴¹ В. Казимировић, *нав. дело*, 152-153; Ж. Милошевић, *Млади Пашић-од рођења до Цириха*, Никола Пашић, *Живот и дело*, Зборник радова, 31-32; А. Шемјакин, *нав. дело*, 49.

Студије у Цириху

Још крајем четврте деценије XIX века, у време уставобранитеља, предузети су значајни напори да се кнежевини Србији обезбеди потребан стручан и школован кадар. Књажевско намесништво је с јесени 1839. године предложило да се неколико млађих људи упути у стране земље на васпитање и науку. У те сврхе, из скромних државних средстава издвојено је две хиљаде талира годишње, а од државних питомаца очекивало се да су способни, склони изучавању науке, доброг владања и сиромашног стања. Са овом праксом наставило се и пошто је промењен режим и династија, тако да је у време друге владавине кнеза Михаила, конкретно у школској 1867/68. години, Србија имала више питомаца који су се школовали у Русији и 40-ак на западним универзитетима. Буџетом Министарства просвете и црквених дела 1869. године из суме од 2.851.166 пореских грошева за благодјаније на страни издвојено је 192.260 грошева, а колика је свота била у питању говори нам то да је једино више било уложено у основно школство (820.000) и државну штампарију (418.936 грошева). Посебну пажњу привлачи и податак да је за митрополита и три архијереја био обезбеђен износ од 154.800 гроша, а за издржавање Велике школе 151.008 пореских гроша.⁴² Године 1868. на страни било је преко 30 питомаца српске владе. У Паризу и Цириху било их је шесторица, у Бечу 18, у Таранту (Немачка) тројица, по двојица у Минхену и Хајделбергу, по један у Фрајбургу (Швајцарска), Карлсруе и Готи.⁴³

Међу појединцима који су тих година кренули у Европу налазили су се и зајечарски гимназијалци, а стицајем околности сва четворица обрела су се у Цириху. Једини од њих који је о свом трошку наставио школовање био је Петар Ј. Живковић, док су остала тројица добила државне стипендије. Живковић је, по томе што је сам себе финансирао, био ретко забележен случај у Србији. Уписао је 1867. године Механичко-техничку школу, али напустио ју је након само једне школске године, мада је имао добар успех. Није му одговарало што је у тој школи настава била сувише технички усмерена, па је прешао на одељење које је обучавало наставни кадар за математику, механику и физику. Тако је, с јесени 1868. године, уписао прву годину VI-A Одељења о чему је писао: „Дошавши у стране земље нашао сам одељење где се математичке науке изучавају, и ја следећи мојој наклоности, ступио сам у исто.“ Пошто је изабрао праву школу за себе обратио се Министарству просвете са молбом за благодјаније, али није успео да добије државну стипендију, мада је до краја школовања имао приближно максимални успех и оцене. Након три године, јула 1871. завршио је „за наставника математике“. Током студија у Цириху остао је по страни од бунтовних погледа на свет и идеја о препороду отаџбине.⁴⁴

Сима Лозанић се по завршетку правног факултета, у лето 1868. године, најпре запослио у варошком суду као практикант. После два месеца, незадовољан послом, обратио се министру просвете са молбом да му се додели стипендија за „државно-економску науку“, а у оквиру ње „пољску привреду“. Такође, додао је да ако за поменуте струке не би постојао интерес власти „то би се ја примио да и право, које овде сврших, на страни још боље усавршим, а поред њега још и рударско право проучим“. Крајем истог месеца, чувши да се припрема оснивање учитељске школе, обратио се поново министру тврдећи да би се „јошт радије примио“ да изучи „школу

⁴² Школство Србије 1804 – 1918, документи и казивања, Београд, 1980, 130.

⁴³ А. Вучићевић, Никола Пашић као циришки студент, Политика бр. 6742, 1. фебруар 1927, 5.

⁴⁴ Д. Трифуновић, нав. дело, 107-108.

педагогијску“. По овоме се види неодлучност, а вероватно и прилагођавање могућим позитивним одговорима. Могло би се рећи да је „пољска привреда“ била оно што га је, у том тренутку, највише интересовало и чиме се касније, поред основног посла, бавио. Стипендију за учење педагошких наука у Kusunachtu, крај Цириха, добио је октобра 1868. године. Закаснивши са уписом у зимски семестар, а „да не би губио време“ како је касније написао министру, уписао је на Циришком универзитету експерименталну хемијску физиологију, а на Политехници експерименталну физику, историју XIX века, политичку економију и међународно право. Следећег семестра уписао се на Педагошку академију и у току једног семестра слушао педагогију, методiku и психологију, али истовремено наставио да похађа и курсеве на Универзитету. Спремајући се за предавања из физиологије чула користио је уџбенике неорганске и органске хемије, а већ наредну школску годину провео је у лабораторији чувеног хемичара Вислиценуса, што је пресудило да се дефинитивно посвети хемији. Вислиценус је говорио да није имао ђака који је за један семестар успео да уради толики број практичних радова. Превео је његов практикум *Руководство за квалитативну анализу неорганских тела* и послао га почетком јануара 1870. године Српском ученом друштву и Министарству просвете на оцену. Рукопис је одбијен уз образложење да је „сума одређена буџетом изреком за школске књиге, а ово се у нашим школама не предаје“ тако да је одштампан тек пошто је Лозанић дошао на Велику школу и преузео катедру хемије, сврставши га у обавезну литературу за наредних неколико деценија. Школовање је, после две године у Цириху, наставио у Берлину где је лабораторија А. Хофмана била стециште хемичара из целог света. Његови каснији радови из органске хемије наставак су управо ту започетих истраживања, а органску хемију предавао је по угледу на Хофманова предавања и уџбенике. У то време мучили су га и проблеми са обавезама према министарству: стипендија му је истицала 1871. године и у Београду се очекивало отварање учитељске школе, где је требало да предаје. Током претходних година није смео да призна просветним властима да је, мимо њиховог одобрења, променио област школовања, јер му је стипендија била намењена изричито за педагошке науке и стално је измишљао разлоге због којих није слао извештаје о студијама, обавезним за сваког државног стипендисту. У јесен 1870. године министар му је поручио да се што боље „спреми из науке педагогијске“ и упутио га да преко лета предаје у некој од берлинских школа, како би стекао практично искуство потребно за рад у учитељској школи. Уместо одговора Лозанић је отпочео полемику са министром да ли су за „педагога“ стручни предмети педагогија и методика, а остали споредни, како је министар тврдио, или су „познавање природних наука основа једном добром учитељу, иза којих тек доцније методика и педагогија долазе“, закључивши „какву би методу један учитељ могао употребити при предавању ма каквог предмета, кад га не зна“. Уз то, сматрајући да природне науке треба предавати већ у основној школи, „својски се трудио да се са природним наукама упозна“, убеђујући министра да је боље да настави изучавање природних наука, него да поново иде у Педагошку академију, тврдећи да је за један семестар научио све што је било потребно из методике и педагогије. Министар се није слагао са њим, сматрајући педагошке предмете за „главне“, а остале „накнадне“. Лозанић је тек 26. јула 1871. кад је објавио први научни рад у познатом немачком часопису *Berichte* обавестио министра да се „од неког времена занима специјално за изучавањем хемије“ и затражио продужетак стипендије за још годину дана. Са продужетком стипендије није ишло лако – неколико пута слао је молбе и био одбијан. Тек у августу 1871. године, пошто је дошао у Београд, на министарској седници одлучено је да му се „због особитог одличног успеха који је у хемији показао, кад жели и даље учити се“ продужи стипендија на годину дана. Те године радио је у Хофмановој лабораторији, али и поред стипендије имао је материјалне бриге: студенти

су сами куповали потребан материјал за лабораторијски рад а он, са 400 талира стипендије, није могао да издвоји новац за хемикалије. Новац у ту сврху није могао да добије из Београда, па је предложено да оно што му је потребно за рад у лабораторији, а налази се међу реагенсима и посуђем купљеним за Учитељску школу у Београду, може да задржи за себе. Стипендија му је истекла у лето 1872. године, када се вратио у Београд и почео да ради на Великој школи.⁴⁵

У литератури се само штуро спомиње да је млади Пашић на Политехници срео „Петра Живковића, родом из Зајечара“⁴⁶, али не и његов контакт са Лозанићем. За разлику од њих био је нераздвојан са Велимировићем. Петар Велимировић је, по свему судећи стигао у Цирих маја 1868. године о чему је записано: „Априла месеца Пашић је примио стипендију за мај и јун преко Јована Бадемлића, а у мају група српских студената у Цириху била је знатно измењена. Тада се у Цириху сусрећемо са именом Светозара Марковића, Пере Велимировића, Алексе Кнежевића и Ђуре Љочића. У новом друштву Пашић се нарочито спријатељио са Светозаром Марковићем и својим старим другом Пером Велимировићем.“⁴⁷ У литератури сусреће се и погрешан податак да се са Пашићем упознао тек у Швајцарској. Штавише постоји и анегдота о, наводно, њиховом првом сусрету: једне вечери нашла се група студената у пансиону, где је заподенут разговор и готово неколико сати преслишавали су се ко је из којег краја Србије. Никола је у једном тренутку заћутао, одмерио од главе до пете саговорника и наглашавајући реч по реч, прозборио: „Е, мој брате, па ми смо земљаци. Издале су те, овај, те твоје крајинске тканице и шарене чарапе као да их је плела и везла Хајдук Вељкова Чучук Стана!“⁴⁸ Током година око њих кружиле су многе приче, па тако и ова али, без сумње, били су другови још из гимназијских дана.

Док су подаци о одласку у Цирих Петра Велимировића оскудни, сачувана је врло опширна документација о школовању Николе Пашића.⁴⁹ Пашић се по завршетку техничког факултета, новембра 1867. године, обратио Кости Цукићу, министру финансија и заступнику министра просвете и црквених дела, са „најискренијом молбом“ да га уврсти међу државне стипендисте и упуту у Европу. „Успех у овом факултету, учињен поред најнезгодније околности за мене - писао је он - сведочиће јасно колика је жеља за науком и колики би труд положио да што више и савршеније научим како би само нашој драгој отачбини што више користан био.“ Крајем фебруара 1868. године министарство је донело одлуку да се заједно са Јованом Порубовићем, Миланом Спасојевићем и Светозаром Милојевићем пошаље „у стране земље на науку и да им се изда путни трошак и благодетаније за март и април“. Истог дана исплаћено им је 1360 грошева пореских, а, по устаљеном реду, пре поласка примљени су код министра Цукића, који им је пожелео успех на студијама, али и скренуо пажњу да су питомци Кнежевине Србије и да треба строго да пазе на њен углед. Стигао је у Цирих првих дана марта 1868. године, а пошто је закаснио за упис у летњи семестар намеравао је да слободно време посвети учењу језика и ванредном праћењу предавања на политехници. Убрзо је, попут још неких студената, испољио жељу да пређе у већи универзитетски град и просветним властима упутује молбу где каже: „Као што је без сумње Г. Министру познато, у Цириху се врло рђаво говори немачки, при томе човек нема прилике да с ким говори. Па зато молим Г-на Министра да би ми дозволили да за

⁴⁵ Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37 – 1986/87, 37; С. Бојовић, *нав. дело*, 11-14.

⁴⁶ В. Казиминовић, *нав. дело*, 15?

⁴⁷ А. Вучићевић, *Никола Пашић као циришки студент*, Политика бр. 6744, 3. фебруар 1927, 5.

⁴⁸ Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 56

⁴⁹ А. Вучићевић, *Никола Пашић као циришки студент*, Политика бр. 6740, 6742, 6744, 6745, 6746, 6749, 30, јануар, 1, 3, 4, 5, 8 фебруар 1927.

овај семестар одем у другу чисту немачку варош, где би, поред слушања неких техничких предмета, нарочито се у језику могао усавршавати; па онда у почетку друге школске године да се вратим у Цирих и редовно инжењерски курс отпочнем. За ту циљ мислим најбоље би било да одем у Фрајбург, где би поред језика могао још да слушам познатог професора механике и геодезије Вајсбаха.“ Молба је приспела у Београд и на њеној полеђини записано је: „Нека учи у Цириху оне науке које су за њега претходно одређене.“ Потпунији одговор, по налогу министра, потписао је начелник министарства просвете и црквених дела Љубомир П. Ненадовић, са образложењем: „Не може вам се одобрити да се одатле где сте пре кратког времена дошли премештате и где можете учити и научити немачки језик као и у другим немачким варошима, него вам се препоручује да се трудите и спремате из оних наука које ћете слушати кад ступите за редовног ученика како би онда боље разумевати могли... Неће вам дотични професори, мада нисте још редован, забрањивати да присуствујете њеним предавањима где би поред ползовања у језику ползовали се и предавањем...“ Тако је остао у Цириху да учи и допуњује знање немачког и француског језика и да истовремено, као ванредан ученик, прати наставу на Политехници. Становао је у почетку у предграђу Флунтерн, а потом у реону Хотинген. Октобра 1868. године, пошто је успешно положио пријемни испит за одељење у коме су се школовали грађевински инжињери, са високим оценама из математике 4,4 а из нацртне геометрије 4, постао је студент Факултета за грађевинске инжењере. Притиснут материјалним тешкоћама, јер је благодјејанска сума била недовољна да подмири све трошкове и плаћање школарине, заједно са неколицином другова – Јованом Бадемлијћем, Алексом Кнежевићем и Петром Велимировићем, обратио се Министарству просвете и црквених дела са молбом у којој је, између осталог, стајало: „И ми техничари имамо исто толико разлога за потраживање школарине колико и питомци медицинских наука, којима је ово већ од дужег времена одобрено, а никако не, да се наше школске потребе могу равнати са потребама питомаца правних или државних наука, код којих је курс много мањи, школарина врло незнатна а школске потребе далеко изослате од наших техничких.“ Министарски савет кнежевине Србије 2. октобра 1868. одобрио им је исплату из државног буџета и већ сутрадан групи циришких студената послато је 25 златника. Од укупне суме, претворене у 500 швајцарских франака, 110 припало је Пашићу. Сви примаоци одобрене школарине имали су обавезу да Министарство увере уредним „директорским квитама“. И наредне школске године поновиле су се сличне неприлике, а на списку подносилаца новог захтева, поред државних питомаца од претходне године, нашао се и Светозар Марковић, новопридошли студент из Петрограда. Не много времена по послатој молби стигло је обавештење благодјејанцима да им Београд шаље 425 франака, односно 1000 грошева и 15 пара пореских, од чега је Светозару следовало 110, Николи и другим студентима по 105 франака, док је Бадемлијћ изузет, јер му је истекло „бављење на страни“. Студирање је Пашића у почетку понело и он му је посвећивао готово све време, па је и наставу успешно савлађивао: школске 1868/69. године оцењен је из седам предмета и то по два основа за уложени труд и показани успех, чији се распон за знање кретао од 4¼ до 5½, док је за труд био од 4½ до 5; школске 1869/70. године, од једанаест положених испита, оцене су му варирале од 4 до највише 6; потом, наредних година, забележене су му нешто ниже оцене. Студенти-техничари били су дужни да присуствују предавањима из необавезних предмета, о чему се водила посебна педагошка евиденција, па се тако 1871. године обратио, заједно са Светозаром Видаковићем, Министарству просвете молбом да им се омогући учешће на школским научно-стручним екскурзијама. Изнели су програм екскурзија које „трају по неколико дана и изван Швајцарске протежу“ а на њима се „много шта боље да разјаснити и научити“. Тек након друге молбе добили су

одговор заступника министра грађевине Јована Белимарковића: „Мњења сам да се предеченим питомцима њихова молба уважи.“ При крају школовања, марта 1872. године, упутио је још једну молбу да му се одобри практичан рад „на постројавању железница“, уз напомену да ће „кроз по месеца са инжењерском науком готов бити“. Добио је 12. априла 1872. дозволу да оде у Мађарску на грађење „гвоздених путова као што тражи, а нигде више“. Следила је и одлука да му се „даје 100 талира годишње, па из те суме да подмирује путне и друге трошкове“.⁵⁰

Пашићево окончање студија обавијено је велом противуречја и несагласности. По Карлу Сфорци, сведочанство о завршеном школовању издато му је 28. марта 1872. са напоменом да је „студије завршио са одличним успехом“. У литератури се наводи да је и Петар Велимировић завршио Политехнику, што је подразумевало све положене испите и добијање дипломе. Насупрот томе, по Васи Казимировићу, Пашић је „школовање прекинуо у последњем семестру, не положивши испит из неколико предмета: гвоздени мостови и градња железница, цртање карата, итд.“ Штавише Казимировић тврди да је он поступивши тако у ствари пошао стопама Велимировића, који је такође прекинуо студије у последњем семестру. Према документима у архиви Политехнике у Цириху, Велимировић је студије прекинуо 20. марта 1871, а Пашић годину дана касније 23. марта 1872. Као разлог за њихов прекид у последњем семестру наводе се, углавном, два одговора: „1. У доба када је Пашић студирао, у круговима социјалистичке и револуционарне омладине, нарочито руске, било је узело маха схватање да школска диплома ничему не служи, да она правом социјалисти и револуционару уопште није ни потребна. 2. У марту 1872. године, када је Пашић напречац кренуо из Цириха, владало је уверење да непосредно предстоји устанак у Босни и Херцеговини. Њега је првобитно за почетак фебруара 1872. године планирала *Дружина за ослобођење и уједињење српско* и у целој акцији били су се прикључили и Јефрем и Светозар Марковић, Петар Пера Велимировић и Пашић... Све упућује на то да је Пашић кренуо у Србију на позив Светозара Марковића...“⁵¹ Иако су тврдње о завршетку студија контрадикторне, стоји непобитна чињеница да су и Пашић и Велимировић били вредни и озбиљни студенти. Ипак, над науком код њих су превагнеле идеје које су се искристалисале током дружења са Светозаром Марковићем у Пансиону Мадам Рин, где се окупљала колонија истомишљеника у кружок „Задруга“. Мада нам данас може изгледати да је у питању била моћна и врло распрострањена група узимајући у обзир утицај који су имали на доцнији политички живот у Србији и историјски значај, била је то мала група студената која чак и у најбољим данима није бројала више од четрнаест чланова.⁵²

Каснија каријера

Сима Лозанић по повратку у Београд, ступио је на Катедру хемије, 1872. године, где је предавао, уз повремене прекиде, до 1924. године. Његов долазак на Велику школу означио је почетак новог, модерног раздобља у развоју хемије у Србији. Кад је Велика школа прерасла у Универзитет, 1905. године, најпре је као председник привременог Универзитетског одбора, а затим и први ректор Универзитета, био

⁵⁰ Политика бр. 6742, 1. II 1927; В. Казимировић, *нав. дело*, 155; Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 49-53; А. Шемјакин, *нав. дело*, 50-52.

⁵¹ В. Казимировић, *нав. дело*, 160-161; А. Шемјакин, *нав. дело*, 52- 62.

⁵² В. Казимировић, *нав. дело*, 160-161; Ж. Милошевић, *Млади Пашић*, 54-59; А. Шемјакин, *нав. дело*, 52-62.

носилац успостављања универзитетске наставе. Касније је постао и први почасни доктор Београдског универзитета. За готово 60 година рада објавио је око 200 научних и стручних публикација, а највећи одјек имали су му радови из органске хемије и електрохемије. Као једини хемичар у Србији, до 80-их година XIX века, морао је да обавља и практичне послове за Министарство финансија и друге установе. Наиме, савременицима је најважнији био његов рад на откривању природног богатства, тако да су сачуване многе анализе које је радио у својству „државног испитивача руда и лажног новца“, што је било изван његовог научног опуса, али младој држави драгоцено. Занимљиво је да се, ипак, није у потпуности одупро политици, тако да је, осим научног и стручног рада, био министар привреде у три маха: у влади Ђорђа Симића (12. јануар – 23. март 1894), у влади Николе Христића (15. октобар 1894 – 23. јун 1895) и у влади Владана Ђорђевића (11. октобар 1897 – 24. јун 1899). Најплодотворнији био му је трећи мандат, знатно дужи од прва два, током којег је постављен темељ привредном законодавству, чиме је створена реална основа за брз излазак земље из привредне заосталости. Мада сви закони нису могли одмах и у потпуности да се реализују, резултати су се осетили. Дошло је до развоја многих привредних грана, основана су нова предузећа, запослен је велики број радника и почео је развој модерне индустрије. У Лондону је 1900. године био српски посланик, а по повратку у земљу министар спољних послова 1902. и 1903. године. Оставку је поднео после мартовских демонстрација 1903. године, које су претходиле убиству краља Александра Обреновића и Драге Машин. Током Првог светског рата био је председник Српског комитета за избеглице и шеф мисије у САД за помоћ Србији. Припада плејади знаменитих личности с краја XIX века, које су оставиле значајан траг у европској науци, а истовремено допринеле развоју српске државе учествујући у унапређењу привреде, индустрије, политике и културе. На Београдском универзитету 1922. године свечано је прослављена 50-огодишњица његовог професорског и научног рада и том приликом додељена му је титула почасног доктора Филозофског факултета, а ученици и колеге предали су му *Споменицу* сачињену за ту прилику и портрет у уљу, рад Уроша Предића. Наставио је да ради и након одласка у пензију, 1924. године. На погребном венцу, положеном у име Академије наука, остале су речи: „Раднику без споредника и првом витезу српске науке“. Умро је у Београду 7. јула 1935.⁵³

Петар Ј. Живковић по повратку у земљу безуспешно је покушао да нађе место на Великој школи у Београду, на катедри математике или механике. Следеће године примљен је као суплент, а потом и професор у Учитељској школи у Крагујевцу, где се задржао до августа 1877. године. Прешао је у Зајечар, у жеку српско-турских ратова, али у родном месту остао је тек нешто мало дуже од годину дана. Најзад му се, 1. новембра 1878. остварила жеља да добије службу у Београду, када је прешао у реалку да предаје аритметику, алгебру, механику, физику и космографију. Током службе био је посебно цењен, окружен поштовањем и добром речи, а 1885. године добио је позив Велике школе и лично професора Љубомира Клерића да дође на катедру ниже математичке анализе, што је одбио уз образложење да не жели да напусти рад у школи. Уочи школске 1888/89. године постављен је за директора и професора Ужичке реалке, где је, као искусан човек средњошколске просвете, настојао да организује наставу и добије што бољи кадар. Тих година изабран је за ванредног члана Главног просветног савета, а постали су запажени и његови методички радови у листу Професорског друштва *Наставнику*. Остао је у Ужицу до августа 1894. године, и током шест година поред дужности директора држао је предавања из механике, физике, а повремено и

⁵³ С. Бојовић, *нав. дело*, 9-10, 47-48, 83; Ј. Дамњановић, *Завичајна књига Тимочана и Крајинаца*, Београд 2006, 47-48.

космографије. На лични захтев прешао је у Ваљевску полугимназију, као директор школе и професор, где је остао до пензије, августа 1904. године. Сав свој ауторитет уложио је да Ваљево добије потпуну гимназију, али без резултата. Међутим, и након што је пензионисан наставио је са педагошким радом као управник тек основане приватне Више женске школе у Ваљеву, све до јесени 1912. године, када су укинуте све женске гимназије у Србији. Остатак живота тешко је живео добијајући скромну помоћ од Академије. Што се научног рада тиче, требало му је десет година од повратка са студија да се осмели и почне да пише и објављује. Са становишта данашње математике проблеми које је обрађивао потпуно су застарели, а и у време његове обраде били су елементарни. Међутим, морамо да приметимо да у Србији све до последње деценије XIX века није било аналитичке геометрије као самосталне научне дисциплине, па се из тих разлога његова студија о низу и прамену сматрала новим прилогом и доприносом, али гледано у опсегу светске науке није доносила ништа ново, штавише, његови радови више су личили на решавање постављених задатака. Био је цењен као педагог, организатор целокупног образовно-васпитног рада, радећи на осавремењавању и унапређивању наставе, као и на богаћењу и оплемењивању школског живота. Тако је, осим десет научних радова, написао и девет стручно-педагошких. Умро је у Београду 23. септембра 1924.⁵⁴

Петар Велимировић после студија политехнике бавио се политиком, али и стручно инжењерским послом. Вративши се у Србију почео је јаку социјалистичку пропаганду, а због учешћа у манифестацијама социјалиста тзв. Црвени барјак у Крагујевцу, ухапшен је 1876. године. У српско-турском рату 1876/77. године био је добровољац, а након тога као политички емигрант радио на железницама у Мађарској и Славонији. Један је од оснивача Радикалне странке и члан њеног главног одбора. За народног посланика први пут бива изабран 1880. године. Исте године био је и референт скупштинске комисије која је испитивала конвенцију са Бонтуом. У том периоду залагао се за опште право гласа и за јавно гласање. После гушења Тимочке буне, 1883. године, емигрирао је у Бугарску и тамо се бавио стручним, инжењерским пословима. Неко време био је и професор гимназије у Софији. По повратку у Србију, 1888. године, остварио је завидну политичку каријеру. Током дугог низа година био је активан у јавном и политичком животу, а у инжењерским круговима тврдили су да је идеалан министар грађевина. Савременици су га сматрали за одличног администратора, а осим тога важио је за истрајног радника и стручног инжењера. Донео је многе законе и законске допуне у грађевинској струци, имао је значајну улогу у преузимању српских државних железница од страних поверилаца и друштава, као и у сачињавању Првог закона о уређењу државне железнице, 1892. године. Водио је послове на изградњи пруге Ниш – Врање и Ниш – Пирот, као и завршне радове на смедеревској прузи, 1887. године. За министра грађевина биран је осам пута: у коалиционој радикалско-либералној влади Николе Христића (1887), у радикалској влади Саве Грујића у два наврата (19. децембра 1887 – 15. априла 1888. и 23 фебруара 1889 – 11. фебруара 1891), у влади Николе Пашића (11. фебруара 1891 – 9. августа 1892) а од октобра 1891. године и као министар привреде, у влади Ђоке С. Симића (18. марта 1896 – 8. октобра 1897), у влади Михаила Вујића (20. марта 1901 – 6. маја 1902) и у новој влади Михаила Вујића (6. маја 1902 – 6. октобра 1902). Био је председник тзв. Тридесетодневне владе (6. октобра 1902 – 6. новембра 1902). На положају председника Народне скупштине налазио се два пута, од 1901. до 1903. био је сенатор, а члан и председник Државног савета од 1902. до смрти. Непосредно пре почетка Првог светског рата приредио је

⁵⁴ Д. Трифуновић, *нав. дело*, 106-120. А. Николић, *Петар Ј. Живковић* Српски биографски речник, Нови Сад 2007, 787-788.

техничку енциклопедију и започео сређивање обимне грађе коју је сакупио за технички речник. Оба текста нестала су током рата, тако да данас располажемо само његовом политичком студијом *Сељачки покрет у Крајини*. До краја живота остао је близак сарадник Николе Пашића. Умро је у Београду 23. децембра 1921.⁵⁵

Никола Пашић по повратку са студија постао је подинжењер у Министарству грађевина. Службовао је у Крушевцу 1875. године као окружни инжењер, али није се дуго бавио грађевинским пословима. Ушао је у Народну Скупштину 1878. године и са малим прекидима остао у њој до смрти. Са друговима из Радикалне странке започео је борбу против реакционарних влада краља Милана. У време Тимочке буне 1883. године напустио је Србију и вратио се из емиграције тек 1889. године. После тога постао је председник Скупштине, а 1891. године председник владе. У његовој биографији током те деценије забележена је и функција председника београдске општине, као и дипломате – посланика у Петрограду. За време владавине Обреновића Радикална странка, па и он као њен вођа, били су углавном у опозицији, а сасвим ретко на власти, док су за време Карађорђевића били искључиво на власти, а спорадично у опозицији. После династичке промене 1903. године, цео политички и државни живот наше земље везан је за његово име, такорећи све до смрти. Много пута био је председник владе и министар спољних послова, али и посланик у Петрограду, председник Државног савета, доживотни сенатор, први делегат на неколико конференција мира у којима је Србија учествовала, потписник је Крфске декларације и Женевског протокола. Несумњиво је најзначајнија српска политичка личност током пуне четири деценије, с краја XIX и почетка XX века, високо цењен широм Европе. Умро је у Београду 10. децембра 1926.⁵⁶

Закључак

У Србији средином XIX века рођена је генерација изузетних интелектуалаца и политичара, који су дали дубок печат, не само времену док су активно радили и стварали, већ и целокупној нововековној српској науци и политици. Чак четворица ђака из Зајечарске полугимназије школске 1860–1862. године припадала је врхунској плејади. Њихов развојни пут био је, у материјалном погледу, изузетно тежак, али поседовали су необичну енергију, жеђ за знањем и вољу да се одупру свим тешкоћама, да се школују, а по завршетку школовања боре за своју државу и њену улогу у Европи. Школовање су искористили на најбољи начин, а постојање у одређеном историјском времену у потпуности оправдали. Остварили су се као научници, пре свега Сима Лозанић, али и Петар Живковић, а као политичари успешно водили државу, у првом реду Никола Пашић, а у својој области и Петар Велимировић.

⁵⁵ *Споменица стогодишњице ослобођења Тимочке крајине 1833 – 1933*, 194-195; *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37 – 1986/87*, 37; П. Крстић, *нав. дело*, 124-125; Ђ. Ђурић, *Петра Велимировић*, Владе Србије, Београд 2005, 197.

⁵⁶ *Споменица стогодишњице ослобођења Тимочке крајине 1833 – 1933*, 194-195; ; К. Сфорца, *нав. дело*; В. Казимировић, *нав. дело*; Н. Пашић, *Живот и дело*, Зборник радова са научног скупа у САНУ и Задужбини „Никола Пашић“, Београд 1997; А. Шемјакин, *нав. дело*.

Извори и литература:

- *Педесетогодишњица протојереја Милосава Милојковића, Председника Тимочког Духовног Суда у пензији*, Зајечар 1923.
- Раша Милошевић, *Никола Пашић*, Политика, бр. 6693, 11. децембар 1926.
- А. Вучићевић, *Никола Пашић као циришки студент*, Политика бр. 6740, 6742, 6744, 6745, 6746, 6749, 30, јануар, 1, 3, 4, 5, 8 фебруар 1927.
- *Споменица стогодишњице ослобођења Тимочке крајине 1833–1933*, Београд 1933.
- М. С. Јовановић, *Никола П. Пашић, поводом десетогодишњице Пашићеве смрти*, Београд 1937.
- Милан Цветинчанин, *Државна реална Гимназија у Зајечару 1836–1936*, Зајечар 1937.
- Карло Сфорца, *Никола Пашић и уједињење Југословена ратне и дипломатске успомене*, Београд 1937.
- Божидар Ђорђевић, Универзитет у Београду 1863–1963, годишњак Музеја града Београда, IX-X, 1962-1963.
- *Школство Србије 1804-1918*, документи и казивања, Београд, 1980.
- *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37–1986/87*, Зајечар 1987.
- *Гимназија у Крагујевцу*, Крагујевац 1989.
- Никола Плавшић, *Неготинска гимназија 1839 – 1989*, Неготин 1989.
- Васа Казимировић, *Никола Пашић и његово доба 1845–1926, књига прва*, Београд 1990.
- Снежана Бојовић, *Сима Лозанић у српској науци и култури*, Београд 1993.
- Жарко Милошевић, *Млади Пашић*, Београд 1994.
- Драган Трифуновић, *Алгебарски влаци Петра Ј. Живковића*, Развитак 196-197, Зајечар 1996.
- *Никола Пашић, Живот и дело*, Зборник радова са научног скупа у САНУ и Задужбини „Никола Пашић“, Београд 1997.
- *Попис становништва вароши Зајечара из 1863. године*, приредио Бора Димитријевић, Зајечар 2000.
- Ђорђе Ђурић, *Пера Велимировић*, Владе Србије, Београд 2005.
- Петар Крестић, *Велимировић Петар*, Српски биографски речник 2, Нови Сад 2006
- Жарко Милошевић, Станко Митић, *Основно школство Зајечара 1830–2003*, Зајечар 2006.
- Јеврам Дамњановић, *Завичајна књига Тимочана и Крајинаца*, Београд 2006.
- Андреј Шемјакин, *Идеологија Николе Пашића*, Београд 2008.

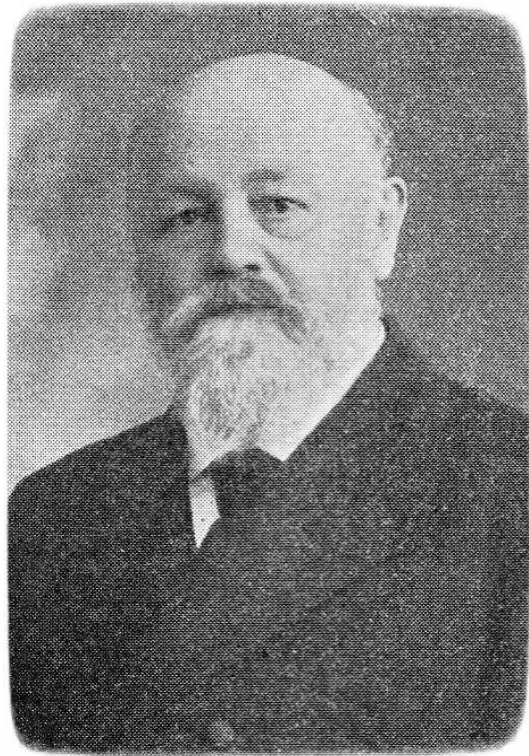
Никола Пашић у студентским данима

Сима Лозанић у студентским данима

Петар Ј. Живковић

Петар Велимировић

Имена и презимена Ученика I разреду	Место рођења и државност	Предметни оци					
		Математика	Грађевина математика	Семантика	Логика	Историја	Језик
24. Милош Савић.	Бачкобун у Купчи Мечков	3.	3/2	3.	3.	3.	3.
25. Милутин Милошевић.	Мл. Крај Мечков	3/2	3.	3.	3.	3.	3.
26. Никола Бремич.	Мл. Крај Банат	3.	3.	3.	3.	3.	3.
27. Никола Пашич.	Мл. Крај Српско	4.	3/2	3.	3/2	3/2	3/2
28. Петар Поповић.	Мл. Крај Банат	5.	4/2	4.	5.	4/2	5.
29. Петар Лојановић.	Мл. Крај Банат	5.	5.	4.	3.	3/2	3.
30. Сима Лојановић.	Мл. Крај Протина	3/2	2.	2.	3/2	1.	3/2
31. Сима Марковић.	Мл. Крај Протина	3/2	2.	2.	3/2	1.	3/2

Успех ученика у I разреду Неготинске полугимназије школске 1858/59. године

JELICA ILIĆ, a historian, senior curator,
The National Museum Zaječar

FOUR SCHOOL FRIENDS
Academicians Sima Ložanić and Petar J. Živković,
the presidents of the governments Nikola Pašić and Petar Velimirović

Summary : The paper analyzes the conditions under which four pupils were born in the middle of the XIX century. Two of them, Nikola Pašić and Petar J. Živković, started elementary school in Zaječar, and in the non-geotagic semi-grammar school joined by two more, Petar Velimirović and Sima Ložanić. For more than a decade they spent together in school benches, from semi-seminars that they continued in Zaječar, through several gymnasiums in Kragujevac, the Great School in Belgrade, to studies in Zurich. Today, Nikola Pašić is best known to the general public, but the other three have had enviable careers: Petar Velimirović was an engineer and politician, Sima Ložanić chemist and president of the Serbian Royal Academy, and another academician, the first Serbian educated mathematician Petar J. Živković. A few archival materials and relevant literature were used for the work.

Keywords : education, Gymnasium, Zaječar, Grand School, Technical Faculty, Studies, Zurich

АГИМ Ј. ЈАНУЗИ, виши архивист
Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар

ИЛИЈА ГАРАШАНИН О ГУРГУСОВАЧКОЈ АРХИВИ 1858. ГОДИНЕ

Анстракт: Овај рад говори о томе да се и пре 160 година радило на уређивању „архиве“ и да је била битна за канцеларијско пословање управе Начелства округа Гургусовачког 1858. године. Међутим, ни тада није било довољно места за смештај архиве, али ни новца за ове намене. О томе говоре два документа из фонда *Начелство округа Тимочког – Књажевац (1839 –1896), 1842–1896*. Један акт је молба начелника округа у Гургусовцу (старо име Књажевца), упућена Високом Попечитељству унутрашњих дела у Београд 28. јуна 1858. године, у коме моли да му се одобре средства за изградњу нове архиве и други акт је одговор тадашњег Министра унутрашњих дела Илије Грашанина, једног од највећих државника и администратора уставобранитељског времена, који уместо одобрења даје једно упутство Началничеству Округја Гургусовачког за даље поступање у вези тражених трошкова.

Кључне речи: Начелство, округ, Гургусовац/Књажевац, архива, 1858. година, Попечитељство/Министарство, Илија Гарашанин, Београд

Сретењским уставом, фебруара 1835. године, укинута су сердарства, као облик унутрашњег организовања у Србији, а управна подела заснивала се на окрузима, срезовима и општинама. Устав из 1838. године потврдио је ову поделу Србије на округе, којих је тада било 17. Једно од њих, Начелство Округја Тимочког у Књажевцу основано је 1839. године, као Начелство Округја Гургусовачког на основу *Устројение округни начелничества и главне дужности срески начелника*, којим се разрађују уставна начела за локалну управу из 1838. године. Округје Гургусовачко имало је два среза – Тимочко-заглавски срез са седиштем у Гургусовцу и Сврљишки срез са седиштем у Нишевцу.¹

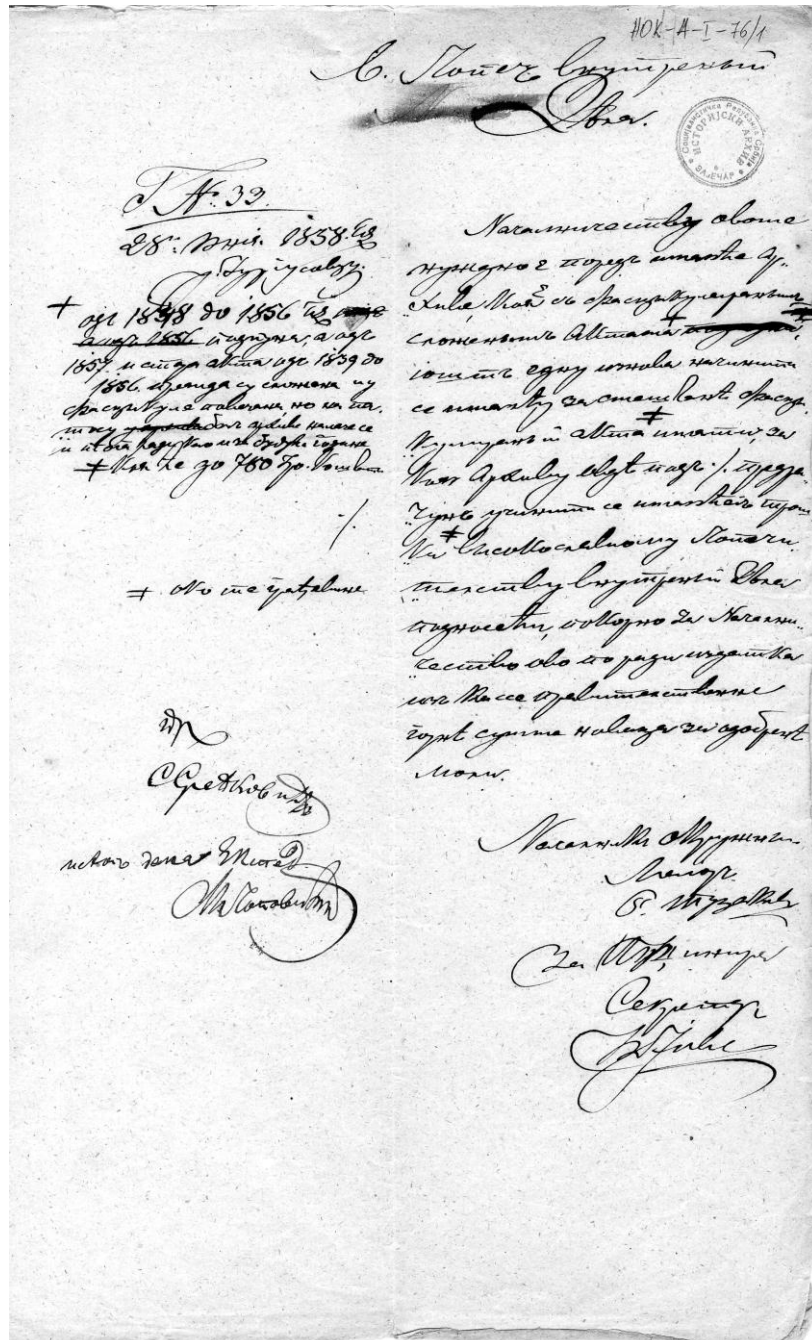
Све ово су пратиле значајне историјске прилике у Србији. Као што је познато, 1830. године Србији је призната унутрашња самоуправа, а Милош Обреновић добија наследност кнежевског достојанства. Убрзо, Милош заузима шест неуступљених нахија, па је 1833. године издат хатишериф – наредба турског султана о њиховом сједињењу са Србијом, која постаје аутономна кнежевина у оквиру Османског царства. Тридесетих година XIX века започела је борба између кнеза Милоша и уставобранитеља – великаша, не би ли се ограничила кнежева власт. Покушај увођења првог српског устава (Сретењски устав), донетог 2. фебруара 1835. године, је пропао. Против тог устава били су не само Турска, већ и Русија и Аустрија.

Турски султан је 1838. године дао нови устав којим је ограничио власт кнеза, па се Милош одрекао престола. Кнез Милош је владао Србијом у два наврата – од 1815. до 1839. и од 1858. до 1860. године. Његовог сина и наследника Михаила збацили су уставобранитељи 1842. године на челу са Томом Вучићем – Перишићем и уз помоћ Скупштине довели на престо Карађорђевог сина Александра Карађорђевића, који је

¹ Водич кроз архивску грађу Србије, књ. XVII, Водич ИАЗ, Зајечар, 2011, 37- 40.

владао до 1858. године. На Светоандрејској скупштини, која је започела са радом 30. новембра 1858. године, због лоше политике извршен је, практично, династички преврат. Кнезу Александру Карађорђевићу одузет је мандат под притиском опозиције и то уставобранитеља и либерала и он је збачен са престола, а враћен кнез Милош Обреновић, који је отпочео своју другу владавину. Светоандрејска скупштина одржана је од 30. новембра 1858. до 31. јануара 1859. године у Београду, и тиме је озакоњена установа Народне скупштине и ударен темељ представничког система.

На основу напред наведеног, два поменута документа која се односе на архиву у Гургусовцу настала су пре друге владавине Милоша Обреновића и говоре о потреби смештајног простора и средстава за уређења архиве.

Први документ је молба Начелника окружног мајора П. Тузакића заведена под бр. 33, од 28. јуна 1858. године, којим се покорно обраћа Високом Попечитељству

унутрашњих дела² у Београд. Он моли да се одобри новац из Касе Правитељствене према достављеном предрачуноу са извештајем трошкова, а за нужну изградњу архиве поред постојеће, са фасцикулираним и сложеним актима поште, да је потребно једну нову начинити и имати за смештај фасцикулираних аката и за убудуће (од 1848. до 1856. године је потпуна, а од 1857. и стара акта од 1839. до 1856. премда су сложена и у фасцикуле повезана налазе се на поду и за будуће године).

Попечитељ унутрашњих дела Илија Гарашанин³ је одговорио на ово писмо 11. јула 1858. године из Београда⁴, а примљено је 18. јула и заведено под бр. 43, и гласи:

„ Началничеству Окружја Гургусовачког

Предложеном тога Началничества од 28. прошлог месеца бр.33 учињено овамо за направу једне нове архиве у његовој канцеларији, Попечитељство унутрашњих Дела није могло уважити, из узрока, што се не може на овој канцеларији никакве издатке чинити из Касе Правитељствене, а Попечитељство нема при себи никакву суму, на подобне случајеве одређену. Кад Началничество има потребу за направу нове архиве, оно нека на то учини издатак из својих трошкова Канцеларијских, почесто за тај посао може се набавити прости материјал и израдити ценом јефтинијом од оне у предрачуноу означене. Ако дакле није Началничество у стању направу архиве исплатити из ово годишњи трошкова Канцеларијски, онда нека оно одложи ту своју потребу до новог буџета.

О изложеноме Попечитељство увдомљава Началничество ради управлења.

Бр. 2656.

11. јула 1858 год.

У Београду

Рачуноводитељ

А. Максимовић

*Попечитељ
унутрењи Дела
И. Гарашанин“*

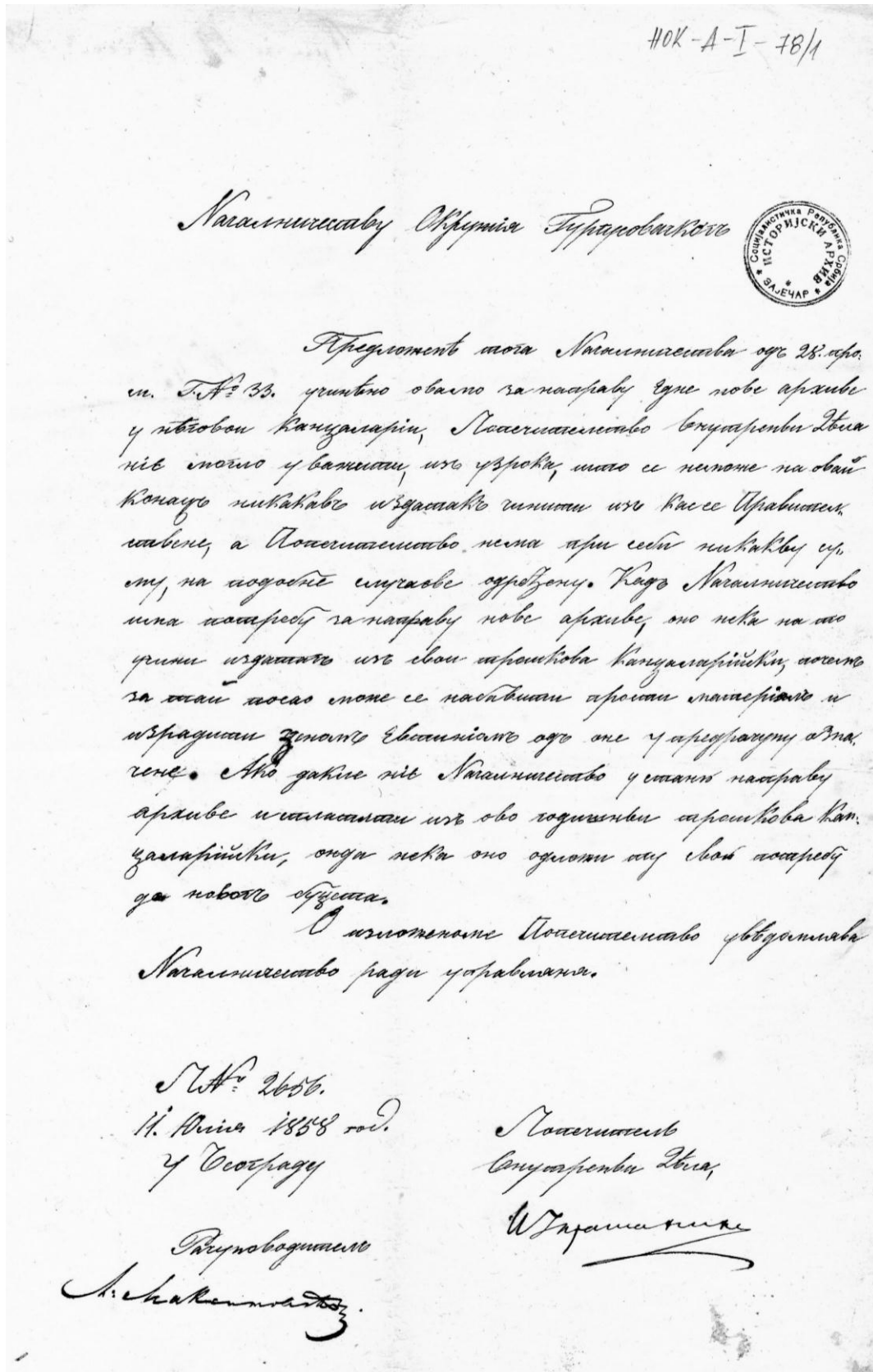
Илија Гарашанин, као Министар унутрашњих Дела није могао да уважи захтев Начелства Окружја Гургусовачког из разлога што никоме, па ни тој Канцеларији, није било дозвољено да прави издатке из Државне касе, ако то није било предвиђено буџетом, а Министарство унутрашњих Дела није имало предвиђена средства за посебне намене. Зато је Илија Гарашанин у писму дао упутство ради управљања Начелству Окружја Гургусовачког у коме каже, да ако Началничество има потребу да направи нову архиву, оно треба да учини издатке из својих канцеларијских трошкова, тако што може набавити простији материјал и израдити архиву јефтинијом ценом од оне означене у

² НОК-А-1-76

³ Илија Хаци-Милутиновић - Гарашанин (1812–1874) био је српски државник, председник Владе (22.4.1852–26.3.1853. и од 21.10.1861–15.11.1867), један од уставобранитеља, творац *Начертанија* из 1844. по којем је Србија требало да ради на стварању велике југословенске државе, која може одржати своју самосталност и избећи зависност од Русије и од Аустрије. Од 1856. до 1858. био је у Савету и када је после Париског мира кнез Александар Карађорђевић пао под аустријски утицај, Гарашанин се окренуо против њега. Тражио је ослонац код Француске, Порте, па и код Русије. После Етем-пашине мисије (почетком 1858), постао је министар унутрашњих послова у Магазиновићевом министарству, које је Порта, подржана Русијом и Француском, наметнула Карађорђевићу. Поред отпора Кнеза Александра и једнога дела Савета успео је да донесе Закон о Народној скупштини. Био је врло конзервативан у унутрашњој политици и бирократски начин управе сматрао је јединим могућим.

⁴ НОК-А-1-78

предрачу. А уколико Начелство није у стању да изградњу архиве исплатити из текућих канцеларијских трошкова, онда треба да одложи ту своју потребу до доношења новог буџета.

Писмо Илије Гарашанина, 11. јул 1858, Београд

Наиме, Попечитељство унутрашњих Дела у лето 1858. године било је обавештено да је изградња архиве нужна због недостатка смештајног простора, да је архива одложена на поду, али у сређеном стању (са фасцикулираним и сложеним актима). То значи да се и у то време водила брига о канцеларијском и архивском пословању. Нерешено питање смештаја и изградње нове „архиве“ у Гургусовцу остало је за неко касније време због чврстог и бирократског става Илије Гарашанина.

По повратку са својих посета у Влашкој, пред другу владавину, кнез Милош је свратио у Гургусовац, варош познату по озлоглашеној гургусовачкој кули, симболу ропства, која се налазила са утврђењем на узвишењу изнад Гургусовца и имала важан стратегијски значај. На молбу народа, а по наредби кнеза Милоша Обреновића, 17. јануара 1859. године спаљена је Гургусовачка кула, а варош је добила име, из захвалности према књазу, Књажевац.⁵

После повратка кнеза Милоша Илија Гарашанин се држао по страни. Када је Кнез Михајло септембра 1860. године постао кнез по други пут понудио је Илији Гарашанину да буде у влади са Јевремом Грујићем, касније и Филипом Христићем, али је то овај одбио. Председник владе и министар иностраних послова био је од 21. октобра 1861. до 15. новембра 1867. године. Последње године живота провео је ван политике.

Представљена документа писана су мастилом, ћиричним писмом у време након одржане седнице Друштва српске словесности⁶ 15. јуна 1858. године, на којој је учествовао и Вук Караџић⁷, где се Друштво одрекло старих правописних правила које је некада само прописало.

Фонд Начелство Округа Тимочког – Књажевац (1839–1896), 1842–1896. преузет је 1970. године (Књига пријема бр. 319) од Архива Србије у Историјски архив „Тимочка крајина“ у Зајечару. Фонд је фрагментарно сачуван и категорисан је у грађу од изузетног значаја.⁸

Закључак

Питање смештајног простора и издвајања средстава за архиву је одувек представљало главни проблем за постојање једне уређене архиве. Овај проблем је постојао некад, егзистира и данас, и постојаће веровано и у будуће, зависно од развоја друштва, и нових технологија. Да би се схватио значај архиве потребно је мало више разумевања за културно наслеђе и ризнице у којима се чува и баштини колективно памћење једног народа и чува прошлост од заборава.

⁵ Стојадиновић Владана, Мицић М. Милена, Илијић Бојана, Књажевац: о завичају од А до Ш, 2013, 171.

⁶ Друштво српске словесности (1841–1864), научно и књижевно друштво, основано је у Београду. Оснивачи су били Јован Стерија Поповић и Атанасије Николић. Задатак друштва био је ширење наука на српском језику и усавршавање српског народног језика.

⁷ Српски филолог и реформатор српског језика, који је српску ћирилицу засновао на претходном славеносербском писму по принципу „пиши као што говориш, а читај као што је написано“ уклањајући застарела слова и слова која представљају јотоване самогласнике, уводећи слово Ј из латинице уместо њих, и додајући неколико сугласника за специфичне звуке у српској фонологији. Славеносербски језик (18 и 19. век) – био је мешавина српскословенског, рускословенског и народног језика. Народни језик постаје књижевни језик 1847. године и једини прави језик Срба.

⁸ „Сл. гласник СР Србије“, бр. 18/1979.

*Илија Гарашанин
(1812–1874)*

AGIM J. JANUZI, a senior archivist,
The Historical Archive „Timočka krajina“, Zaječar

ILIJA GARAŠANIN ABOUT THE GURGUSOVAC ARCHIVE IN 1858.

Summary: This paper speaks about the fact that even 160 years ago people were working on the editing of the „archives“, and that it was important for the office business of the administration of the District Council of Gurgusovac, 1858. However, even then there was not enough room for the accommodation of the archives, and no money for these purposes too. Two documents from the Fund of the District of Timok-Knjaževac County (1839–1896), 1842–1896, speak about this. One act is the appeal of the district chief in Gurgusovec (the old name of Knjaževac), sent to the High Folk of Internal Affairs in Belgrade on June 28, 1858, in which he asks him to be granted funds for the construction of a new archive, and the second act is the answer of the Minister of Internal Affairs, Ilija Garašanin, one of the greatest statesmen and administrators of the Constitutional Court, who, instead of the approval, gives one instruction to the District of Gurgusovac for further treatment regarding the requested costs.

Keywords: Municipality, district of Gurgusovac, archive, 1858th year, Ministry, Ilija Garašanin

СУЗАНА ТОМИЋ, професор историје
Гимназија Зајечар

ПОЧЕЦИ ПРАВОЗАСТУПНИШТВА ИЛИ АДВОКАТУРЕ У ЗАЈЕЧАРУ

Апстракт: У овом раду говори се о почецима адвокатури у Зајечару, када је зајечарска варош добила свог првог правозаступника, и како се правозаступништво развијало до Другог светског рата.

Кључне речи: правозаступништво, адвокати, Министарство правде, Србија, Зајечар

Правозаступништво у Кнежевини Србији регулисано је и уређено на основу Закона о правним заступницима од 28. фебруара 1862. године. Два месеца касније, у складу са законом, донета су и Уводна правила о правозаступницима (1. маја 1862). Закон је предвиђао да право заступништва даје Министарство правосуђа и да правозаступници морају бити: „...српски поданици, да су пунолетни, да су доброг и поштеног владања, да су редовно завршили правне науке и положили правозаступнички испит“.¹ Полагање правозаступничког испита вршило се под контролом Министарства правде, које је одлучивало да ли су стечени услови за полагање испита и такође је, одређивало и одбор за полагање испита. Лице које би положило правозаступнички испит, полагало би и заклетву која је прописана за правозаступнике и уписивани су у списак правозаступника.² Упис у списак правозаступника Министарство је званично објављивало у службеним новинама и обавештавало би судове ко је од правозаступника надлежан за дати суд. Правилником је било предвиђено и ослобађање од полагања испита и то за правнике, који су били на пракси код правозаступника три године или код судова или Министарства правде две године. Правозаступници су могли да раде у свим судовима, али нису могли променити место боравка без одобрења Министарства, све док у месту не остану два правозаступника. Правилником је било предвиђено да сваки округ мора имати по два правозаступника, док је Београд имао шест. Правозаступник у заступању морао се приджавати судског протокола, чувања пословне тајне, пружања правне помоћи без обзира на углед, достојанство или богатство клијента и није могао напустити клијента без разлога. Правилником је било предвиђено да је правозаступник дужан да сиромашне клијенте заступа бесплатно, са правом да трошкове наплати из досуђених трошкова или из имовине која је стечена парницом. Законом је био предвиђен и

¹ Живојин Шестић, *Адвокатура у Србији до 1918. године*, Историја Југословенске адвокатури, I књига, Београд, 2000, 169-178.

² Закон о правозаступницима из 1862. године, Историја Југословенске адвокатури, I књига, Београд, 2000, Заклетва за правозаступнике: „*Ја Н.Н. ступајући у зање јавног правозаступника заклинам се свемогућим Богом, пред светим крстом и на Јеванђеље, да ћу поверено ми звање правозаступника оправдати верно и савесно и сходно постојећим уредбама и законима, нарочито онима који се тичу правозаступништва; да ћу судовима и надлежностима поштовање одавати; да ћу сиромасима као богатима при тражењу и браћењу њихових права једнаком ревности и савесно помагати, и уопште при иступању званичних дужности да се нећу дати поколебати ни достојанством каквог лица, ни страхом, ни користољубљем, нити икаквом страшићу, него да ћу свагда и у сваком случају као што земаљски закони прописују. Тако ми Господ Бог помогао и тако да могу о томе дати одговор на Његовом страшином суду*”.

престанак права на заступање, односно престанак рада правозаступника: када правозаступник поднесе оставку Министарству правде; када правозаступник прихвати неко друго звање; када правозаступник престане да буде српски поданик.³

Донети закон и правилник наишли су на осуду и критику, пошто су се послом правозаступништва, тј. адвокатуром бавиле полуписмене и правно неспособне особе, па је често долазило до злоупотреба, а сада је јасно било предвиђено ко се могао бавити правозаступнишвом у Кнежевини. Због недостатка правног кадра и учесталих критика Народна скупштина је 2. септембра 1864. године укинула Закон, али са овом одлуком скупштине није се сложио Кнез Михаило, ни Савет. Ово размимоилажење у ставовима је завршено доношењем новог Закона о правозаступништву 1865. године. Разлика између старог и новог закона није била велика, али постојале су извесне новине у стицању права заступништва. Према новом закону право заступништва имале су особе које нису редовно завршиле правне науке, већ да су само положили правозаступнички испит, чиме је поново уведена лаичка адвокатура. Такође су биле предвиђене дисциплинска одговорност и казне за правозаступнике (писмени укор, новчана казна и лишавање права на заступање), које су биле у надлежности председника окружних судова, Министарства правде и Дисциплинског суда при Министарству правде.

Закон о правозаступницима из 1865. године претпео је извесне измене и допуне 1871. године. Једна од најзначајнијих измена у закону је поновно увођење завршених правних наука, обавезан приправнички стаж у суду или канцеларији правозаступника, као и мере за бесправно вршење правозаступничких послова. Донети закон предвиђао је да су правозаступници у обавези да чувају списе странака у року од пет година по престанку заступања. Овим законским мерама полако је успостављено професионално правозаступништво, тј. адвокатура у Србији. Нове измене уследиле су 1896. године, међу којима се издвајају одредбе о саставу испитне комисије, о непризнавању приправничке праксе (ако се ради о фиктивној приправничкој вежби), као и одредба која је омогућавала и државним чиновницима у пензији да се баве правозаступнишвом.⁴

Да би заштитили своја права, и да би остварили свој аутономни положај попут својих колега у Европи, правозаступници покушавају да формирају своје струковно удружење. Тако је 1868. године уследило доношење *Одлуке о оснивању Правозаступничког друштва у Београду*, међутим до оснивања удружења није дошло због малог броја правозаступника и слабе сарадње са Министарством правде. Прошле су скоро две деценије, када је дошло до формирања првог удружења правозаступника у Србији. Наиме, августа 1886. године у Београду, на скупу правозаступника који је отворио београдски адвокат Милан Ст. Марковић основано је *Удружење јавних правозаступника*. Удружење је тада добило и своја Правила о раду удружења. Међутим, удружење је кратко постојало, пошто је 1889. године престало са радом. До поновног обнављања рада удружења долази јуна 1897. године, када је отпочело и издавање часописа „Бранич“. На скупу су усвојена нова *Основна правила удружења јавних правозаступника у Краљевини Србији* и објављена у „Браничу“.⁵ Правила удружења временом су мењана мањим допунама.

Зајечар је свог првог правозаступника, тј адвоката добио 1873. године, након једне деценије од доношења првог закона о правозаступницима. На основу сачуваних

³ Исто, 172-175.

⁴ Исто, 177-178.

⁵ Исто, 180-182. До обнављања друштва 1897. године дошло је захваљујући др Дравиду Алкакају, Живојиму Симићу, Милану Ст. Марковићу.

података у Државном календару са шематизмом Кнежевине Србије можемо видети да је први правозаступник Зајечарског (Црноречког) окружног суда био Велимир Милојковић, који је напре био у Неготину.⁶ Међу првим зајечарским адвокатима издваја се и Лазар Ивковић, који се правозаступничким пословима бавио све до 1893. године, када престаје због постављења за начелника Округа крајинског.⁷ У Црноречком окружном суду, као и у другим окружним судовима у Србији, правозаступници су заступали странке у свим споровима, а најчешће у грађанско – имовиним предметим, као и кривичним предметима. Поред Велимира Милојковића и Лазара Ивковића, као правозаступници у Зајечару радили су: Живојин Величковић, Михаило Јоцић, Јован Предић, Јован Ил. Стојановић, Стојан С. Грујић, Милета Бељакловић, Јован С. Тодоровић, Тихомир Р. Петровић, Урош Гавриловић. Већина ових правозаступника своје правно искуство стекла је обављајући службу у Црноречком окружном суду тј. Зајечарском првостепеном суду. Рад у Зајечарском окружном суду омогућио им је да стечени углед и искуство примене у заступању странака.

Политичка и ратна дешавања од 1912. до 1918. године одразила су се и на рад правозаступника у Зајечару. Многи правозаступници су регрутовани, као остало војно способно становништво Србије, а многима су услед ратних збивања адвокатске канцеларије похаране. Какво је стање у Зајечару било након ратних дешавања најбоље потврђује и обраћање адвоката Драгутина А. Стаменковића Министарству правде априла 1919. године: „ Бугари су ми за време окупације уништили сву архиву адвокатску, однели све књиге и сав намештај канцеларијски....однели су ми и касу и писаћу машину са апаратом за уножавање....Морао сам позајмити најобичнији кафански сто и 5 столица дрвених, да бих на шта могао радити. Избегао сам био и био у војсци на Крфу и Солуну а у последње време у Женеви. Молим министарство, да ми се на рачун накнада пошаље писаћа машина и изда 10.000 дин. Да бих могао набавити најпотребније ствари и отпочети пристојан рад “. Ово сведочење адвоката Д. А. Стаменковића потврђује и уверење издато од стране Суда општине града Зајечарског.⁸ Након формирања Краљевине СХС 1918. године приступило се унифицирању прописа у адвокатури доношењем јединственог закона за краљевину. Због тога се приступило изради пројекта Закона о адвокатима. За доношење новог закона о адвокатима залагало се и Удружење јавних правозаступника, чији је рад обновљен 1919. године, али је протекла једна деценија до усвајања новог законика. На скупштини одржаној 17. октобра 1928. године усвојен је нови Закон о адвокатима, али је тек од краља потврђен 29. новембра 1928. године, а у Службеним новимана објављен 19. децембра, док је званично ступио на снагу 17. марта 1929. године. Овај временски распон можемо повезати са политичким стањем у Краљевини, нарочито од средине 1928. године до почетка 1929. године, као и увођења личног режима краља Александра. Законом је регулисано да право обављања адвокатуре има: држављанин Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца; да је способан за вршење правних радњи; да је завршио правни факултет као редован слушалац или положио прописане испите у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца или на страни; да је по свршеном правном факултету и положеном испиту провео у вежби потребно време⁹; да је положио адвокатски или

⁶ Државни календар са шематизмом Кнежевине Србије за 1873. годину

⁷ Бранич 1893.

⁸ АЈ, МП, 63-4-1919.

⁹ Вежба је морала трајати пет година, од којих приправник мора провести годину дана код редовног суда, три године код неког адвоката у Краљевини, и једну годину код државног тужиоца или јавног бележника или у административној служби. Вежбу проведenu код адвоката поврђивао је одбор Адвокатске коморе, вежбу код јавног бележника Бележничка комора, а код оаталих установа старешина надлештва.

судијски испит.¹⁰ Међутим, адвокатуром могла су се бавити и лица без адвокатског испита, само уколико су до тада били председници, судије среских, окружних и трговачких судова, државни правобраниоци, редовни и ванредни професори права на универзитету, државни тужиоци и њихови заменици, секретари виших судова са положеним судијским испитом, али са извесним законским ограничењима. Наиме, ова лица нису могла да се баве адвокатуром у месту где су обављала функцију, све док не прође пет година од престанка службе. Оно што представља велику новину у закону јесте да су и женска лица са завршеним правним факултетом добила право на адвокатуру, али су им судијске функције и даље остале недоступне. Поред положеног адвокатског испита било је неходно поднети молбу за упис у Именик адвоката. Молба са законским документима подношена је Одбору Адвокатске коморе, који је узимао у разматање поднети захтев. Подносилац молбе након давања сагласности Одбора и после плаћања таксе полагао је заклетву, која је гласила: „*Ја Н.Н. ступајући у ред адвоката заклинѐм се свемогућим богом и дајем своју часну реч, да ћу владајућем Краљу Краљевине Југославије бити веран, да ћу се закона савсно придржавати, и да ћу једнаком ревношћу, савесно заступати правду и вршити своју дужност. Тако ми Бог помогао*“.¹¹ Адвокат је био овлашћен давати савете у свим правним стварима и заступати пред свим судовима, другим државама и самоуправним властима. Такође је био дужан водити записник о свим пословима које водио. Закон је предвиђао начин награђивања за обављање адвокатских послова. Такође је предвиђао и поступак приликом пресељења адвокатске канцеларије. Адвокат је могао преселити седиште своје канцеларије, али је пре тога морао пријавити пресељење Адвокатској комори и то три месеца унапред. Адвокатска комора је морала пресељење огласити у Службеним новинама, као и Именику адвоката, а такође обавестити Министарство правде, Касациони суд и надлежни Апелациони суд.¹² Како је законом регулисано право вршења адвокатуре, тако је законом био предвиђен и престанак адвокатуре у следећим случајевима: губитка држављанства или способности за вршење правних радњи; брисања из именика адвоката; казнене осуде која за последицу има губитак адвокатуре и одрицање од адвокатуре.

Одмах након Првог светског рата дошло је до обнављања рада Удружења јавних правозаступника, сазивањем Скупштине Удружења фебруара 1919. године, на којој је изабран Управни и Надзорни одбор. Удружење јавних правозаступника радило је према Правилнику из 1909. године све до 1928. године када је донет нови Правилник. Једно од најчешћих питања и проблема са којим се Удружење правозаступника у међуратном периоду суочавао јесте доношење новог Закона о адвокатима, као пројекта Закона о јавним бележницама. Нови Закон о адвокатима донет је новембра 1928. године, а ступио је на снагу марта 1929. године, чиме је остварена унификација прописа о адвокатима у Краљевини Југославији, за којом се тежило од оснивања заједничке јужнословенске државе. Адвокатура је дефинисана као занимање јавног поретка, које својим стручним знањем помаже савесно и поштено појединцима правним саветима. Правозаступништвом или адвокатуром могла су се бавити лица која су завршила правни факултет и положила прописане испите у Краљевини СХС, адвокатски или судијски испит, да су држављани краљевине и уписана у Именик адвоката. Закон је предвиђао и да су се адвокатуром могла бавити и лица без

¹⁰ Закон о адвокатима за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, Историја југословенске адвокатуре, II књига, Београд, 2002, 317-318.

¹¹ Исто.

¹² Закон о адвокатима за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, Историја југословенске адвокатуре, II књига, Београд, 2002, 326-328.

адвокатског испита, и то судије среских, окружних и трговачких судова, секретари виших судова са положеним судијским испитом, државни правобраниоци, председници окружних судова, председници и судије виших судова, ванредни и редовни професори права на Универзитету. Адвокати са простора Србије своја права остваривали су преко Адвокатске коморе у Београду и сваки адвокат морао је имати положен адвокатски испит у Апелационом суду у Београду и бити уписан у Именик Адвокатске коморе. Адвокатуром нису се могла бавити лица која су осуђена због кривичног дела, лица која су услед дисциплинске пресуде избрисана из Именика адвоката, као и лица која обављају државну и јавну службу у својству чиновника, осим службе хонорарног професора Универзитета или наставника стручних школа. Оно што свакако треба издвојити из новог закона јесте да право бављења адвокатуром добијају и жене, којима је то право до доношења овог закона било ускраћено. Захваљујући овој новини у закону, у Именик Адвокатске коморе Београд уписано је 14 жена адвоката, међу којима треба издвојити Ангелину Јовановић, прву жену адвоката у Зајечару и унутрашњости Србије.¹³ Ангелина Јовановић адвокатуром у Зајечару се бавила од 1927. до 1930. године, када је исписана из Именика Адвокатске коморе Београд, због одласка у државну службу, односно на место заменика управника пожаревачког казненог затвора.

О правозаступницима тј. адвокатима у Зајечару између два светска рата, сазнајемо на основу Шематизма Краљевине СХС, као и из судских докумената, данас сачуваних у Историјском архиву у Зајечару. У овом периоду као адвокати у зајечарској вароши своје послове обављали су : Митровић Сава, Васић Страшимир, Грујић Стојан, Делевић Мирко, Динић Мирослав, Зековић Жарко, Милутиновић Илија, Ничић Гојко, Петровић Христофор, Стојановић Илија, Тодоровић Јован, Ђорђевић Љубомир, Ђорђевић Ненад, Златичанин Момчило, Јовановић Ангелина, Јовановић Јован, Јанковић Боривоје, Марјановић Драгољуб, Митровић Сава, Калчић Данило, Николић Вељко, Петровић Петар, Симоновић Цветко, Стевановић Милан, Стевановић Милутин, Стојановић Ђорђе. Поједини зајечарски адвокати иза себе имали су правно искуство стечено у зајечарском суду, најпре као званичници, деловође судова, а касније и као судије, попут Мире Делевића, Јована Тодоровића, Илије Милутиновића, Христофора Петровића. Зајечарски адвокати, како је то Закон о адвокатима налагао, били су уписани у Именик адвоката Адвокатске коморе Београд, и укључени у њен рад, што потврђује и избор адвоката Стојановић Илије најпре за члана Одбора Коморе (1929), а касније и за члана Дисциплинског већа Коморе (новембра 1933). Да би пропатрили измене у правосуђу и били упознати, са судском праксом у Краљевини, адвокати су били претплаћени на стручне часописе („Бранич“, „Архив за правне и друштвене науке“). Како би заштитили своје интересе и права Зајечарски адвокати се удружују и формирају своје Адвокатско удружење 1939. године, чије је оснивање потврдила и Адвокатска комора у Београду. Адвокатско удружење у Зајечару имало је своја правила, одобрена од стране Краљевске банске управе Моравске бановине у Нишу (одлуком бр.12.306 од 25. маја 1939). Према *Правилу Адвокатског удружења у Зајечару* циљ удружења био је: да легалним средствима ради на заштити моралних и професионалних интереса струке; да развија код својих чланова дух другарства и тешког збивања; да оснује и одржава стручну библиотеку ради усавршавања и

¹³ Вељко Губерина, *Адвокатска комора у Београду (1929 – 1945)*, Историја југословенске адвокатуре, II књига, Београд, 2000, стр.280. Жене – адвокати уписане у именик Адвокатске коморе у Београду: Ђорић – Михајловић Јелена, Јовановић др.Ружа, Трифковић Љубица, Ивковић – Кристић Босиљка, Јовановић Ангелина, Влајић Милица, Видаковић Ангелина, Вишић Ружица, Бандић Олга, Алкалај Олга, Головић Даринка, Вукадиновић Надежда, Петровић – Демајо Војка, Добросављевић – Костић Оливера.

употпуњавања стручне спреме својих чланова. Удружење имало је две врсте чланова: – редовне и почасне. Редовни члан могао је бити сваки адвокат и адвокатски приправник који је настањен на територији Окружног суда у Зајечару. Почасни члан постајао би онај правник, који би изабран од стране скупштине Удружења на предлог Управног одбора, захваљујући својим заслугама у својој професији. Удружење адвоката имало је своју скупштину, управни и надзорни одбор. На Скупштини Удружења бирани су чланови Управног и Надзорног одбора, који су из редовова редовних и почасних чланова, и разматрани извештаји о раду. Удружење је своје приходе остваривало захваљујући чланарини својих чланова и ванредних прихода, а имовином Удружења руководио је Управни одбор.¹⁴ О самом постојању Адвокатског удружења у Зајечару једино сазнајемо из наведеног Правилника, док су о раду и члановима овог Удружења немамо сачуваних података.

Зајечарски адвокати најчешће су заступали странке у грађанским парницима као што су: предмети имовинско – правни природе, предмети наслеђа и кривични предмети. Такође су били и правни заступници зајечарских индустријалаца, банака, удружења, трговаца, занатлија у споровима не само пред зајечарским судом, већ и пред другим судовима. Међу зајечарским адвокатима као правним заступницима издвајају се: Златичанин Момчило, Митровић Сава, Васић Страшимир. Тако је Златичанин Момчило био правни заступник Ђорђа Генчића у судском спору који је водио дуго година са Андром Илићем, управником рудника „Српски Балкан“. Адвокат Сава Митровић, који је имао своју канцеларију на тргу Краља Петра 29 (данашњем тргу Ослобођења) био је заступник Зајечарске задруге за међусобно помагање и штедњу, што потврђује и опуномоћење Управног одбора задруге код Среског суда у Зајечару из 1933. године, у коме се наводи: „...Задруга опуномоћује да пуноважно заступа у свим њеним пословима, како код судова тако и код свих државних и самоуправних власти, као и према трећим лицима; обезбеђује средства свих врста, па и интабулације стављати и скидати...“¹⁵ Генералну банку „Рајковић и Стајковић“ заступао је адвокат Жарко Зековић. На основу сачуваних докумената можемо видети да је заступао банку у свим њеним пословима, а посебно у судским споровима против њених дужника, нарочито почетком тридесетих година, када многи комитенти банке због последица економске кризе нису били у стању да врате своја задужења.

Други светски рат и период окупације доносе промене. Велики број адвоката нашао се у заробљеништву, док је један број погинуо за време рата. Измене су уследиле у раду Адвокатске коморе Београда, која је остала без председника, секретара и већег броја чланова одбора. Долази до брисања из Именика адвоката и адвокатских приправника. О раду зајечарских адвоката у периоду окупације немамо много сачуваних података, тако да не можемо створити праву слику.

Историја зајечарских правозаступника или адвоката развијала се паралелно са настанком и развојем српске адвокатуре, од доношења првих законодавних аката о правозаступништву до формирања струковног удружења, чији су чланови били и зајечарски адвокати. Рад зајечарских правозаступника или адвоката није се умногоме разликовао од рада адвоката у другим српским варошима. Својим деловањем Лазар Ивковић, Јован С. Тодоровић, Урош Гавриловић, Миро Делевић, Драгољуб Марјановић, Илија Милутиновић, Ангелина Јовановић и многи други утрли су пут данашњим правозаступницима или адвокатима у Зајечару.

¹⁴ Закон о адвокатима, *Правила Адвокатског удружења у Зајечару*, приредио адвокат Милан Ж. Живадиновић, Београд, 1940, 250-253.

¹⁵ ИАЗ, Фонд: Зајечарске задруге за међусобно помагање и штедњу.

Адвокати у периоду од 1873 до 1914. године:

Лазар Ивковић, Живојин Величковић, Михаило Јоцић, Јован Предић, Јован Ил. Стојановић, Стојан С. Грујић, Милета Бељаковић, Јован С. Тодоровић, Тихомир Р. Петровић, Урош Гавриловић.

Адвокати у периоду од 1918 до 1945. године:

Васић Страшимир, Гајић Миодраг, Грујић Стојан, Делевић Миро, Динић Мирослав, Ђорђевић Љубомир, Ђорђевић Ненад, Зековић Жарко, Златичанин Момчило, Јовановић Ангелина, Јовановић Јован, Јанковић Боривоје, Марјановић Драгољуб, Милутиновић Илија, Митровић Сава, Калчић Данило, Николић Вељко, Ничић Гојко, Петровић Ј. Петар, Петровић Христофор, Симоновић Л. Цветко, Стевановић Милан, Стевановић Милутин, Стојановић Илија, Стојановић Ђорђе, Тодоровић Јован.

Извори и литература:

- Архив Југославије, Министарство правде, 63-4-1919.
- Историјски Архив Зајечар, Фонд: Зајечарске задруге за међусобно помагање и штедњу
- Државни календар са шематизмом Кнежевине Србије и Краљевине Србије
- Закон о адвокатима, *Правила Адвокатског удружења у Зајечару*, приредио адвокат Милан Ж. Живадиновић, Београд, 1940.
- Вељко Губерина, *Адвокатска комора у Београду (1929–1945)*, Историја југословенске адвокатуре, II књига, Београд, 2000.
- Живојин Шестић, *Адвокатура у Србији до 1918. године*, Историја југословенске адвокатуре, I књига, Београд, 2000.

SUZANA TOMIĆ, a history teacher
Gymnasium in Zaječar

**THE BEGINNINGS OF THE RIGHTS REPRESENTATIONS
OR ADVOKATURE IN ZAJEČAR**

Summary: This paper discusses the beginnings of the advocature in Zaječar, when the town of Zaječar got its first lawyer, and how lowship developed until the Second World War.

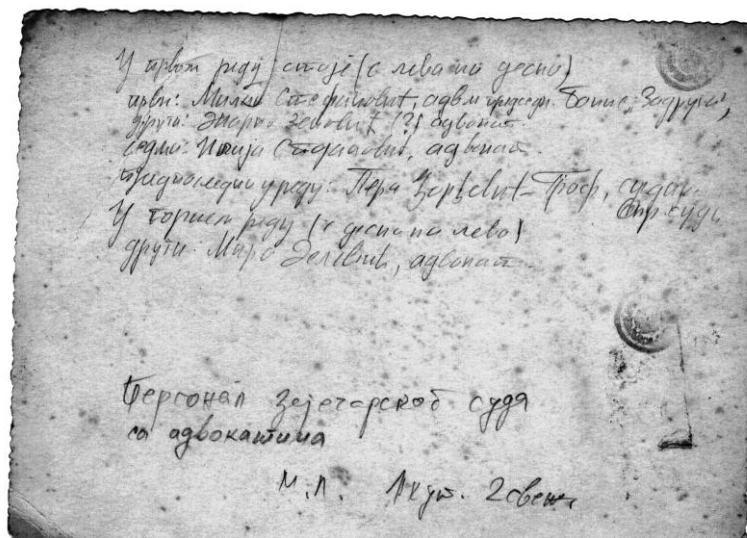
Keywords: advocacy, advokates, Ministry of Justice, Serbia, Zaječar.

Сл. 1 – Зајечарски адвокати (између два светска рата)
ИАЗ-Б1-УМС-786

Сл. 2 – Персонал зајечарског суда са адвокатима
уочи II светска рата.

МА ДРАГАНА ПЕТКОВИЋ, професор историје
Бор / Жагубица

ПРВА ВЛАДА НИКОЛЕ ПАШИЋА

Анстракт: Мало политичара је успело да изгради тако успешну каријеру у Србији као што је то учинио вођа Народне радикалне странке Никола Пашић. Суочен са бројним изазовима и различитим политички превирањима у земљи и окружењу он је допринео да се сачува држава и народ и Србија учини земљом достојном поштовања. У литератури, се до сада, пажња углавном посвећивала Пашићевој државничкој каријери, док је његово политичко деловање на почетку каријере у Србији недовољно истражено. Циљ овог рада је да се пажња посвети управо том периоду.

Кључне речи: Никола Пашић, Влада, Србија, Народна радикална странка, Београд.

Пашићева прва влада

Према мишљењу Пашићевог биографа Васе Казимировића „*долазак Николе Пашића на власт је резултат тренутка, а не неке смицалице*“.¹ Због политичке кризе у земљи, изазване сукобом краљевих родитеља Милана и Наталије Обреновић, као и трвењима у самој владајућој странци, државној политици и радикалима био је потребан Пашић, као јак ауторитет и сталожени политичар у времену превирања. Требало је ојачати радикалске редове и пронаћи решење за сукоб краљевих родитеља. Пашић је формирао своју прву владу 21. фебруара 1891. године уз сагласност Намесништва, Народне Скупштине и Радикалне странке. Приликом преузимања владе Пашић је истакао важност парламентаризма и његовог учвршћивања у земљи.

Какав је био став Русије и Аустроугарске?

Балкан је био предмет интересовања ових моћних империја. Свака од ових држава је пажљиво пратила политичку ситуацију и деловала у складу са својим интересима. Русија је благонаклоно посматрала смену кабинета у Србији. Пашић је био проруски оријентисан, тако да је званичан Петроград подржавао формирање његове владе. У њему је Русија видела одлучност и снагу за решавање важних политичких питања. Њена ривалка на Балкану, Аустроугарска, помно је пратила збивања у Србији. Претходној влади бечке власти су замерале, између осталог, оштро писање српске штампе на рачун Аустрије. Међутим, Аустрија је већу пажњу поклонила Бугарској. У овој кнежевини је ојачао њен утицај, а Аустроугарска је активно радила на слабљењу руских позиција у тој земљи. Због бечке рачунице Србија је доспела у други план.²

¹ Васа Казимировић, *Никола Пашић и његово доба 1845 – 1926*, књ. I, Београд 1990, 513.

² Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књ. I, Београд 1929, 80-81.

Пред каквим изазовима се нашла Пашићева прва влада?

Пред Пашићевим кабинетом били су економски, дипломатски и политички изазови. Државне финансије су биле у тешком стању. Буџет је био у сталном дефициту. Поводом тога дисциплиновани су органи за наплату пореза и царина. На тај начин је повећан прилив новца у државну касу, али није отклоњен дефицит. Решење за овај проблем налазило се у изградњи индустрије и у развоју трговине. Неразвијена инфраструктура ометала је развој привреде и отежавала је економско ослобођење од Аустроугарске. Пашић је разумео важност овог питања и зато је поклатио велику пажњу сређивању државних финансија. Покренуто је питање изградње Тимочке железнице. Априла 1892. године влада се обратила и Русији за материјалну помоћ.³ Иако је Пашићева влада настојала да повећа државне приходе, економско ослобођење од Аустроугарске није било једноставно. Србија је извозила пољопривредне производе у суседну монархију, док је Двојна монархија извозила индустријску робу у Србију. Српска индустрија била је у повоју. Пашић је зазирао од страног капитала зато је истицао значај изградње индустрије домаћим капиталом. Овакав став владе привукао је пословне људе у Радикалну странку. Продирање буржоазије у радикалске редове утицало је на социјалну структуру странке. Такве промене имале су своје последице. Честе су биле министарске кризе, а једна од њих довешће до оставке министра финансија Михаила Вујића у јесен 1891. године. Сам Пашић је преузео ресор финансија.⁴

Зашто је економско ослобођење од Аустроугарске важно за Србију? Одговор морамо потражити у политичким плановима Црно-жуте монархије. Аустроугарска је након уједињења Немачке изгубила утицај на немачком простору, уједињењем Италије потиснута је са Апенинског полуострва, тако да је своју освајачку политику могла да усмери једино ка Балкану. Њена експанзија кретала се од Босне и Херцеговине преко Рашке, Косова и Македоније до Солуна, дакле преко српског етничког простора. Освајачка политика Аустроугарске задирала је у националне интересе Србије, док је економско везивање додатно ојачало утицај Црно-жуте царевине.⁵

Поред бечке империјалне политике постојало је још препрека за реализацију српског националног плана. У својој спољној политици радикали су истицали национално уједињење Србије са оним крајевима Османског царства на које српска држава полаже етничко и историјско право.⁶ Ипак, финансијске тешкоће су отежавале реализацију српске националне политике. Пашић је из државног буџета издвојио 500.000 динара за пропагандни рад у Старој Србији, нарочито Македонији.⁷ Ова османска провинција била је предмет интересовања Србије, али и суседне Бугарске и још једне балканске државе, Грчке. Етничко и верско шаренило додатно је компликовало и овако сложену ситуацију у Македонији. Ипак, Пашићева влада није одустајала од сарадње балканских држава која би довела до формирања заједничког савеза, а који би имао снаге да поведе ослободилачку борбу против Османске империје. Да би се ова замисао остварила кључна је била сарадња између Србије и

³ Михајло Војводић, *Прва влада Николе Пашића 1891–1892*, Зборник радова живот и дело Николе Пашића, Београд 1995, 112.

⁴ М. Војводић, *наведено дело*, 114.

⁵ *Историја српског народа*, том VI, књ. I, Београд 1994, 95-96.

⁶ Радош Љушић, *Књига о Начертанији*, Београд 1993, 100.

⁷ *Историја српског народа*, исто, 120.

Бугарске. Односи између ових балканских земаља били су лоши. Јабука раздора била је Македонија. Иако је Пашић настојао да се приближи званичној Софији, један догађај ће погоршати и овако лошу ситуацију. У Бугарској је марта 1891. године извршен атентат на бугарског председника владе Стамболова и министра финансија Белчева, који је подлегао повредама. Да ствар буде гора, неки од завереника су уточиште потражили у Србији. Међу њима је био и Димитрије Ризов, стари познаник Николе Пашића. Започети преговоре о приближавању у том тренутку било је сувишно.⁸

Већ је било речи о Русији и Аустроугарској. Ове две империје битно су утицале на политичку ситуацију на Балкану. Зато је млади краљ Александар Обреновић 1891. године у пратњи првог намесника Јована Ристића и председника владе Николе Пашића кренуо у званичну посету Русији и Аустроугарској. Краљ Александар је најпре посетио руског цара Александра III Романовог, а затим аустроугарског цара Франца Јозефа. Маршруту је одредио Јован Ристић, како би показао Русији своју приврженост великом православном царству и проруску оријентацију српске спољне политике. Ристић је у разговору са руским царем сазнао да Русија неће дозволити анексију Босне и Херцеговине и да Аустроугарска неће повући тако смео политички потез. Након посете Русији српска делегација је стигла у бању Ишли, где се састала са аустријским царем Францом Јозефом. Аустрија је послала јасну поруку да се Србија клони агитације у Босни и Херцеговини.⁹

Ове посете имале су велики значај за младу српску државу чији је углед био нарушен сукобом краљевих родитеља. За Пашића је посета Русији била тријумфална. Од емигранта без новца и државе чији је опстанак био доведен у питање до председника српске владе и члана краљеве делегације, Пашић је искористио ову званичну посету Русији да изгради нова познанства у политичким круговима Петрограда. Иако је руски слабо говорио, био је вешт у успостављању политичких контаката. Његова политичка оријентација била је јасна – Русија је српски савезник и ослонац за српски национални план.

Можемо рећи да је догађај који је обележио прву владу Николе Пашића сукоб краљевих родитеља.

Милан и Наталија Обреновић развели су се 1888. године, након многих брачних свађа. Али, њихова драма наставила се и после развода. Главни разлог њиховог конфликта је васпитање сина. Милан Обреновић је био аустрофил и тежио је германизму, док је Наталија била русофил и тежила је васпитању сина у словенском духу. Милан Обреновић страховао је да ће Наталија усмерити младог краља ка Русији. Да би спречио такав сценарио потписао је са Намесништвом протокол 23. фебруара 1889. године, према коме само он има надзор над васпитањем сина Александра. Наталија је могла неколико пута годишње да посети сина у иностранству, а место посете одредио би Милан. Овај протокол постао је део Устава.

Наталија Обреновић је одлучила да се врати у Србију. Када је стигла у Београд у јесен 1889. године, влада се правила невешта и није изашла у сусрет краљици мајци. Наталија Обреновић је имала подршку народа. Она је била уцвелена мајка удаљена од детета што је изазвало гнев народа, тако да су се често чуле критике на рачун радикалске владе. Краљица је имала велики број присталица у опозицији. Слабе политичке партије користиле су повратак краљице како би критиковали радикалски режим. Кућа у којој је краљица мајка одсела постаће место окупљања радикалске опозиције. Ситуација је постала још сложенија када се у земљу вратио бивши краљ Милан.

⁸ *Историја српског народа*, исто, 118.

⁹ Ђорђе Раденковић, *Пашић и Србија*, Београд 1997, 236.

Милан Обреновић је стварао већу главобољу радикалској влади. Он је имао подршку војске. Реформом војске од официрског кора начинио је ослонац својој династији, а имао је и подршку Аустроугарске. Зато је представљао већу опасност од Наталије Обреновић.

Препирке бившег краљевског пара окупирале су пажњу јавности. Никола Пашић је решио да напише епилог њихове брачне драме. Одлучио је да удаљи краљеве родитеље из земље. Пашић је био прагматичан политичар, ослобођен сентименталности и догађаја из прошлости. Донео је одлуку у складу са политичком ситуацијом. Опције о којима је размишљао су: доношење закона о члановима краљевског дома, препустити ово питање Скупштини, удаљити краљеве родитеље или решити ово питање са Миланом Обреновићем, користећи новац као главни адут.¹⁰ Пошто је Милан Обреновић имао коцкарске дугове, Пашић је одлучио да поведе преговоре са бившим краљем како би се краљеви родитељи удаљили из земље. Постигнут је договор према коме ће Милан Обреновић добити три милиона динара, али мораће да иступи из српског држављанства и краљевског дома. Изгубиће право васпитања над малолетним сином и то право ће прећи на намесништво. Тако ће напустити земљу и неће се враћати до пунолетства свог сина, кога ће виђати само током распуста у иностранству. Милан Обреновић је прихватио ове услове. Према постигнутом споразуму, земљу ће напустити и краљица мајка.¹¹ Напослетку је Милан Обреновић напустио Србију. Али, преговори са Наталијом Обреновић били су тежи. Она је одбијала да напусти земљу. Позивала се на своја грађанска права. Видевши да не може постићи циљ разговором, Пашић је одлучио да удаљи бившу краљицу уз помоћ полиције. Није имао мира док је она у земљи, јер је постојала опасност од Милановог повратка.

Наталијин одлазак из земље створиће неприлике Пашићевој влади – догађај познат као Шести мај, ситуација коју проницљиви Пашић није могао да предвиди. Шта се заправо догодило?

Полиција у краљичином стану, која је имала наређење да испрати краљицу мајку до Савског пристаништа, привукла је пажњу грађана. Знатижељни Београђани окупљали су се на улицама и поздрављали су Наталију Обреновић, а срдили се на представнике власти. Напета атмосфера је резултирала сукобом полиције и окупљеног народа. Пашић је активирао војску. Њен задатак био је да растера окупљени народ. Пошто су грађани одбили послушност и осули каменице на војнике, неколико војника је повређено и тада је војсци командовано да отвори ватру. Последице су неколико мртвих и рањених. Тада се народ разбежао, а војска је целе ноћи дежурала на улицама. У рану зору 7. маја Наталија је укрцана на брод и послата у Земун.¹²

Након овог догађаја тешке критике су упућене Пашићевој влади. У Скупштини се водила жестока расправа, а незадовољних овим збивањима било је и у радикалским редовима. Ипак, Пашић је искористио своју вештину комуникације и успео је да ублажи ситуацију. Ово питање је и даље било предмет скупштинских расправа, али је Пашић постигао свој циљ и удаљио је краљеве родитеље из земље.

¹⁰ Архив Српске академије наука и уметности, (даље: АСАНУ), бр. 11641, Заоставштина Николе Пашића, без наслова, места и датума.

¹¹ АСАНУ, бр. 11632, Заоставштина Николе Пашића, Рађено у Београду 1891, 2-3.

¹² Ђ. Раденковић, *наведено дело*, 228.

Пад Пашићеве прве владе

Можемо рећи да је за годину дана предвођења српске владе и државе Пашић постигао значајне резултате. И када је помислио да се учврстио на кормилу српског државног брода, надвили су се мрачни облаци над његовим кабинетом. Један догађај наизглед безопасан, срушиће владу Николе Пашића. Јула 1892. године умро је намесник Коста Протић. Место намесника је упражњено. Пошто је Намесништво имало важну улогу у земљи и старало се и о васпитању малолетног краља, Пашић је тежио месту намесника. Како је Радикална странка имала свој кабинет, већину у Скупштини и своје присталице у најважнијим државним институцијама, утицајем у Намесништву добила би превагу у државној политици. Зато је Пашић усмерио своју пажњу ка упражњеном месту у Намесништву, а са друге стране, први намесник Јован Ристић, имајући ове чињенице у виду, страховао је од Пашићеве амбиције. Ристић је добро сарађивао са Пашићем у протеклих годину дана. Међутим, препредени Пашић није одговарао Ристићу у Намесништву. Њему је била потребна нека слаба политичка личност, коју ће брзо ставити под свој утицај. Криза, настала услед смрти Косте Протића, заострила је односе између радикала и либерала. Пашић је инсистирао да се сазове Парламент, како би се изабрао нови намесник и како би се ратификовао трговински споразум са Аустроугарском. Његово наваљивање је Ристић тумачио као тест. Пашић је своје захтеве условио оставком. Мислећи да га Пашић наводи на попуштање, упозорењем да ће поднети оставку уколико се његови захтеви не уваже, Ристић је прихватио Пашићеву оставку.

У даљем тексту издвајамо део његове писмене оставке: „Као што се види оставка постоји само је условна. А услов је овај: Ако Његово Величанство не овласти да Скупштину и то што пре распусти, влада остаје при својој одлуци“.¹³

Пашићева влада пала је у августу 1892. године. Изненадна бура у политичком животу вратила је Пашића у опозицију.

МА DRAGANA PETKOVIĆ, a history teacher
Bor / Žagubica

THE FIRST GOVERNMENT OF NIKOLA PAŠIĆ

Summary: Few politicians managed to build such a successful career in Serbia, as did the leader of the National Radical Party Nikola Pašić. Facing numerous challenges and various political turmoil in the country and the environment, he has contributed to preserving the state and the people, and Serbia has made the country a dignified respect. In the literature, until now, attention has mostly been dedicated to Pašić's state career, while his political activity at the beginning of his career in Serbia has not been sufficiently explored. The aim of this paper is to pay attention to this particular period.

Keywords: Nikola Pašić, Government, Serbia, National Radical Party, Belgrade.

¹³ Заоставштина из Торонта 1876–1903, *Никола Пашић оставка кабинета*, Зајечар 2012, 328.

Видин, 9. 6. 2016. – Поводом Међународног дана Архива, у изложбеној сали Државног архива у Видину (Бугарска), отворена је заједничка изложба фотографија Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар и Државног архива у Видину, под називом: „Архитектура Видина и Зајечара од XIX до XX века“. Аутори изложбе: Светлана Крстева, Марија Новакова, Зоран Јанковић, Драган Живковић и Агим Јанузи.

УДК 796:061.2(497.11–11 Зајечар)“1918/1941”

СРЂАН М. ТОМИЋ, земљоделац и публициста
Зајечар / Велики Извор

ЗАЈЕЧАРСКИ СОКО 1918 - 1941. ГОДИНЕ

Апстракт: Соколско друштво „Душан силни“ у Зајечару постојало је од 1907. до почетка Другог светског рата на нашим просторима (1941. г.) и окупљало децу, младе и озбиљније људе, који су своје потребе за гимнастичким спортом и друштвеним радом управо налазили у овој организацији. У Зајечару су чланови соколског друштва били: трговци, занатлије, индустријалци, чиновници, ђаци и студенти, а у околним селима, управо су пољопривредници дали тај тон Соколу, који га је узвисио у односу на многе друге грађанске организације.

Кључне речи: Соко, Тунер, Шчеглов, Хиршл, Зајечар, Грљан, Велики Извор.

Соколство је у Зајечару имало дубок корен и трајање од преко тридесетпет година. Окупљало је цвет грађанства и покушавало да идеје доктора Мирослава Тирша, идеолога соколског покрета, преточи у свакодневну праксу у самој вароши и околним селима. Соко, као родољубива организација замишљен је као пансловенски штит од туђина, као „вечна ватра“ крај које су млади нараштаји грејали свој непоколебљиви дух, поробљени и жељни слободе и доказивања. Соколство се брзо проширило на југословенске просторе. Соколско друштво у Зајечару¹ формирано је 16. децембра 1907. године. На наговор представника београдског и нишког „Сокола“ у Зајечару се оснива друштво „Соко“. Тог 16. децембра, стоји у изворном документу (чију репродукцију приказујемо у албуму соколских фотосторија), одржан је збор у кафани г. И. Јовановића ради оснивања „Зајечарског гимнастичког друштва Сокола“. Четири дана уочи скупа гимнастички радници издали су објаву под насловом „Грађанству града Зајечара“ у којој су истакли циљ овог корисног друштва и молили грађанство да изволи споменутог дана (16. децембра) доћи у четири сата поподне у одређени локал на збор. Наравно, Зајечарци су се одазвали у доста великом броју, а тај полчасовни састанак осмислили су будући духовни предводници и старешине „Сокола“ – доктор Чеда Ђурђевић, санитарски потпуковник, председник збора и први човек управе „Сокола“ и доктор Милан Г. Петровић, секретар духовног суда, који је био секретар збора и члан управе.² За потпредседника одбора изабран је трговац Милутин Станојевић, за секретара Андреја Илић, а за благајника Никола Стојковић. Изабрано је још седам чланова управе, углавном из редова официра, лекара, учитеља, трговаца, свештеника и порезника, што само по себи осликава грађанску свест тог времена и слику друштва које је марило за праве вредности.

Изабран је и трочлани Надзорни одбор. Овом важном скупу у Јовановићевој кафани присуствовала су и два висока госта – доктор Војислав Рашић, секретар министарства финансија и секретар београдског „Сокола“ и инжењеријски поручник Душан Путниковић, изасланик нишког „Сокола“. Помоћ се није огледала само у речима хвале и подршке, већ и у томе да је београдски „Соко“ помогао зајечарском соколском друштву са пет државних лозова са два одсто годишње ренте како би се на

¹ копија записника о оснивању соколског друштва у Зајечару, добијена од Николе М. Дишковића, предузетника из Зајечара

² С. Угриновић „Развој физичке културе у Зајечару до Другог светског рата“ (Развитак, бр. 3/76.)

подручју Тимочке жупаније, тј. на подручју Тимочког, Крајинског и Моравског округа, остваривале духовне и вежбачке потребе соколаца. Зајечарски „Соко“ утемељен је као независна организација, али је имао обавезу да остане у духовној вези са соколима Београда, Ниша и других вароши у тадашњој Краљевини Србији.

Зајечар се са гимнастиком срео 1882. године, када је, на иницијативу групе официра Месног гарнизона основано прво друштво, које се бавило гимнастиком.³ „Зајечарско друштво за гимнастику и мачевање“ формирано је 16. априла, а за председника је изабран мајор Матеја Оптркић. Следеће, 1883. године у Зајечару је у гимназији уведено телесно васпитање као обавезан предмет у настави. Поручник Илија Благојевић био је први предавач, а карактеристика тог периода била је да су у оскудним условима углавном вежбали млађи официри и да су се грађани ређе укључивали у рад гимнастичког друштва, пре свега зато што нису познавали гимнастичка правила.

За 1890. годину везује се настанак Гимнастичког друштва. На иницијативу марвеног лекара Томе Милошевића, како је писао лист „Тимочанин“ у броју од 5. априла поменуте 1890. године⁴, одржан је у редакцији тог листа збор, који је окупио представнике свих сталежа грађанства. Том приликом идеја о оснивању гимнастичког друштва наишла је на опште одобравање, формиран је и трочлани одбор са предавачем Пером Керечким, трговцем Милутином Станојевићем и Томом Милошевићем као председником. Убрзо је одржана и изборна скупштина, изабран је и Управни одбор, али су чланови друштва од самог почетка мучили муке са просторијама за рад и справама за вежбање.

Период који се временски поклапа са падом последњег Обреновића и доласком краља Петра I Карађорђевића није био најподеснији за рад гимнастичког друштва у Зајечару. Чланство се осипало све до 1907. године. Године 1892. мењано је име у Зајечарско друштво „Душан Силни“. Разлоге за велики предах у раду зајечарске гимнастичке дружине можемо пронаћи, према писањима савременика, у сукобу на релацији грађанског друштва „Душан Силни“ и друштва „Соко“ у Београду.

Ипак, гимнастички радници превазилазе проблеме током 1906. године. Али, утемељење зајечарског Гимнастичког друштва „Соко“ није, у исти мах, означило и крај постојања друштва „Душан Силни“.⁵ Трајала су та трвења негде до 1910. године, када су се односи нормализовали, а потом је уследило и уједињење у друштво под називом Соколско друштво „Душан Силни“.⁶

„...Рад у соколском друштву и до 1910. године и после био је на аматерским основама, одликовао се великим ентузијазмом вежбача и спремношћу младих људи да уче и посвете се гимнастици. Јављају се први стручни аматерски кадрови, а ради се у скромним условима и на оскудним справама.“⁷

Велика пажња посвећивана је изласцима у природу, посебно логоровањима и таборовањима на обалама Белог Тимока и на Краљевици. На тај начин савладаване су вештине пливања, сналажења у природним условима, учило се склапање и расклапање шатора, поклањала се пажња и забавном животу, разоноди и такмичењима. Тако је дух другарства и међусобног поверења преовладао, потискујући при том осећања класно социјалне неједнакости и немаштину са којом се друштво суочавало.

³ лист „Тимочанин“, децембар 1890.

⁴ лист „Тимочанин“, децембар 1890.

⁵ С. Угриновић „Развој физичке културе у Зајечару до Другог светског рата“ (Развитак бр. 3/76.

⁶ Срђан М. Томић „Из историје спорта-Соколство“ билтен Глас спорта Сп. савеза града Зајечара 2016.

⁷ репродукција фотографије из 1932. године скенирана из документације некадашњег ДРС „Партизан“ у Зајечару

Први значајнији упсеси уочљиви су већ 1912. године. Мукотрпан рад током 1911. и 1912. године се исплатио.⁸ На Свесоколском слету у Прагу, у јакој међународној конкуренцији, зајечарски соколи освојили су 11. место међу 30 друштава. У појединачној конкуренцији Живојин Николић освојио је 12. место, Јован Марковић 51, Миодрагу Марковићу припало је 53, Светиславу Дуцићу 66. место, а Драгутин Петровић је био 71. међу 218 такмичара. Тај успех Зајечарци су извојевали јер су, осим велике воље за доказивањем, имали жељу да се одуже свом граду који им је обезбедио врло способне учитеље гимнастике, квалификоване људе попут Јарослава Воште и Јована Фербе. Те, 1912. године, до избијања I балканског рата, у Зајечару је, захваљујући ентузијазму и проницљивости Воште и Фербе, излазио стручни лист „Соко“, као орган Предњачког одбора. Из делова бројева 1, 6 и 7 које сам пронашао сачуване у библиотеци Историјског архива у Зајечару, лако се може уочити методолошко-дидактички приступ аутора текстова, који, свесни значаја „Сокола“ у српском друштву, друштвено-политичке и историјске позиције у којој се Србија нашла и места Зајечара у свеукупним збивањима тог доба, преносе младежи најважније акценте који се тичу улоге соколске организације у тим приликама.

Ратни вихор од 1912. до 1918. године расуо је зајечарске соколце од Цера, преко Колубаре, албанских гудура, Вида, Крфа, Кајмакчалана и назад до Караванки, гасећи немилосрдно, животе цвета српске младости. И тај „предњачки испит“ соколство Зајечара и Тимочке крајине положило је, као и многе претходне и потоње. Иако десетковани, зајечарски соколци поново су прионили на рад. Брачни пар предузимљивих наставника гимнастике у зајечарској Гимназији, Ленка Дворжак-Томашић и Иван Томашић, брзо је уз помоћ чланова управног одбора анимирао омладину да се прихвати соколства. Оформљена је⁹; „... 1920. године Тимочка соколска жупа, која је, осим друштава из околине – Бора, Неготина, Прахова и Књажевца, окупила и соколска друштва из Свилајнца, Пожаревца и Параћина.“ Стиче се утисак, да су Томашићи „заорали дубоку бразду“. Велики број гимназијалаца у готово претесној соколани, (просторија на углу садашње Пашићеве и Доситејеве улице, у садашњој Основној школи „Љуба Нешић“, до 1964. године у тој згради налазила се Гимназија, претворена је у нешто већу салу тек после 2006. године) био је „жедан“ новог гимнастичког знања, у чему талентовани наставници гимнастике нису оскудевали. Вештина се преносила и на најмлађе припаднике – децу до 12 година и нараштајце до узраста велике матуре. Зајечарски соколци наступали су на слетовима 1922. године у Крагујевцу, 1923. у Љубљани, 1924. у Сарајеву, а 1926. године брачни пар Томашић одлази службом у Ниш. До одласка двоје начелника зајечарског Сокола у град на Нишави, редовно су се одржавали општински, окружни и жупски слетови, а врло важно је и то да су соколци стекли своја упоришта у тада два највећа села зајечарске околине – Рготини и Великом Извору, која су остала верна соколској традицији све до ратне 1941. године. Период од 1926. до 1929. године припада оном раздобљу у коме се појављује хазена, чешка игра са лоптом, слична рукомету, којој се посветила женска омладина у Гимназији. Хазену је, практично, у Зајечару оживотворила Зулејка Зоја Татарева, која је предавала фискултуру и гимнастику у зајечарској Гимназији и која се укључила у рад соколског друштва. Према писању Владислава Хиршла, соколца из тог времена, у листу „Тимок“ у децембру 1998. године и Славољуба Угриновића у „Развитку“ из 1976. године, Татарева је мање била привржена соколству од брачног пара Томашић, што се осетило у квалитету рада у

⁸ лист „Соко“ бр. 6 и 7, 1912. г.

⁹ „Зајечар Кутина“ (1982. година) НИО ООУР „Тимок“, аутор текста Милорад Миловановић

соколском друштву. Оно што су започели Иван и Ленка Томашић, после Првог светског рата, као педагози, у ствари је надоградио Александар Шчеглов, контрактурални наставник физкултуре и гимнастике у зајечарској Гимназији од 1930. до 1945. године. Било да је реч о соколским слетовима, јавним часовима гимназијске омладине (који од 1931. постају традиционални) поводом краја школске године или конституисању соколских чета у околини, Шчеглов је дао немерљив допринос уздицању соколске организације у Зајечару. Као начелник, неуморно је радио на едукацији нових предњака, кроз течајеве у Зајечару (пролеће и касна јесен 1932. г.) и Нишу. Такође 1931. године у Чешкој су купљене нове гимнастичке справе, што је умногоме потпомогло ваљанијем вежбању такмичара. Александар Шчеглов и сам се усавршавао у погледу Тиршовог система вежбања, што га убраја у водеће пропаторе и реализаторе соколства у моравској жупи.

Течај за предњаке соколског друштва „Душан силни“ Зајечар март - мај 1932. год.

(Скроз лево стоји Властимир Вељковић, седе: Александар Шчеглов, Милан Цветинчанин, Михаило Тунер, свештеник Дурнусов, вероучитељ, седе-чуче на земљи: Светозар Угриновић „брат“ Тоза, Ненад Јовановић „брат“ Неша и Драгутин Драгић „брат“ Гуне)

Културно-просветна и едукативно-педагошка улога соколства на овим просторима огледала се између осталог и у емитовању филмова¹⁰, какав је био тон филм „Ој, летни, сиви соколе“ из 1938. који је приказан у свим већим градовима Краљевине, па и у Зајечару. Исте године, наводи исти извор још два филма из соколског опуса и то „Београдски слет 1937“ и „Соколски слет у Скопљу“ емитована су, између осталих места, у Борском руднику (Бор), стецишту тимочких соколаца. Ово није први филм о соколству емитован у Зајечару, јер су 3. јуна 1929. године, у време одржавања V слета Моравске соколске жупе емитована два филма – први са VIII Свесловенског Слета у Прагу и други са IV Жупског Слета у Пироту (из 1928. године).

¹⁰ *„Извештај о раду управе Савеза Сокола Краљевине Југославије за 1938. годину“ донет на IX редовној главној скупштини Савеза Сокола Краљевине Југославије 23. априла 1939. године (власник оригинала Бобан Валовић, колекционар из Зајечара).*

Настојали су да пронађу начин, а не да се извлаче и посао не завршавају изговором. У томе је сјај соколства чији је главни мотив био „Ни користи ни славе”. Зато, уз све похвале и критике које на рачун феномена соколства стоје, овим путем одајемо пошту њиховим оствареним и започетим делима и оним појединцима, који ће вечно остати на соколској стражи, да бране рад од нерада, укус од неукуса, истину од лажи, морал од безобразлука, витештво од разбојништва и добро од зла.

Рад зајечарског сокола, обележиле су многе личности. Од професора Косте Милутиновића из зајечарске Гимназије, који је био први председник, преко Јарослава Воште и Јована Фербе, гимнастичких стручњака, Михаила Тунера, апотекара, који је двадесетпет година провео на челу зајечарског соколског друштва, већ поменутих Томашића, Татареве и Шчеглова, Владислава Хиршла, који је био вежбач, а пред почетак Другог светског рата и председник, после Тунера, професора гимназије који су самопрегором повезали нити школске наставе и соколских активности у граду: Светолика Михајловића, Душана Димића и Владимира Тодоровића. Незаобилазни су и предњаци без којих се није могао замислити рад, ни на пољу простих вежби, вежби на справама до просветног делања соколске организације: Александар Ваковић Монтер, Јован Станисављевић, Душан Лукић, Миодраг Миле Стојаковић, Светозар Угриновић, Драгутин Драгић, Властимир Вељковић, Станоје Марковић, сестре Десанка и Мира Стојановић, браћа Михајило и Богољуб Бошковић и Ненад Јовановић (сва тројица су радила у борском соколском друштву). Наравно, значајна је и улога сеоских учитеља и предњака, а у првом реду, „перјанице“ су били: у Грљану учитељи Александар Јотовић и Димитрије Јанићијевић, вежбачи Стојан Н. Јовановић, Велимир Илић, Вучко Рајковић, Јован Петровић, у Великом Извору учитељи Коста Радоњић и Владимир Стојановић, вежбачи Никола Николић, Здравко Ваљевић, Алекса Илић, у Вражогрнцу учитељ Сава Гојић, вежбачи Драгомир Цокић, Светомир Мијалковић, Живојин Милошевић итд.

Иван Томашић, начелник¹¹ Александар Ваковић Монтер¹² Десанка Стојановић „сестра“ Деса¹³

¹¹ фотографија из документације некадашњег ДРС „Партизан“

¹² фотографија из документације некадашњег ДРС „Партизан“

¹³ из збирке породичних фотографија сестара Десе и Мире Стојановић из Зајечара

Живојин Милошевић и Светомир Мијалковић¹⁴

*грљански соколци¹⁵
Велимир Т. Илић (горе) и Јован Петровић Колар*

Занимање зајечарске омладине за соколство није било мало. Соколана, двориште зајечарске гимназије и игралиште СК Тимок код болнице, била су према сећањима соколаца које сам имао прилике да упознам, места на којима су се радо окупљали и дружили млади људи.¹⁶ „ Тих година дечаки и девојчице могли су да вежбају само у соколском друштву. Једино тамо су постојали добри услови – опремљена соколана у згради Гимназије. Гимназијалци су били у предности у односу на ученике осталих школа, јер су за време часова, у оквиру часова физкултуре и гимнастике, обрађивали соколске вежбе, док ђаци других школа нису смели да се пењу на кругове и вратило, а вежбали су само на разбојима – обичном и двовисинском и у соколану су долазили два пута недељно.”

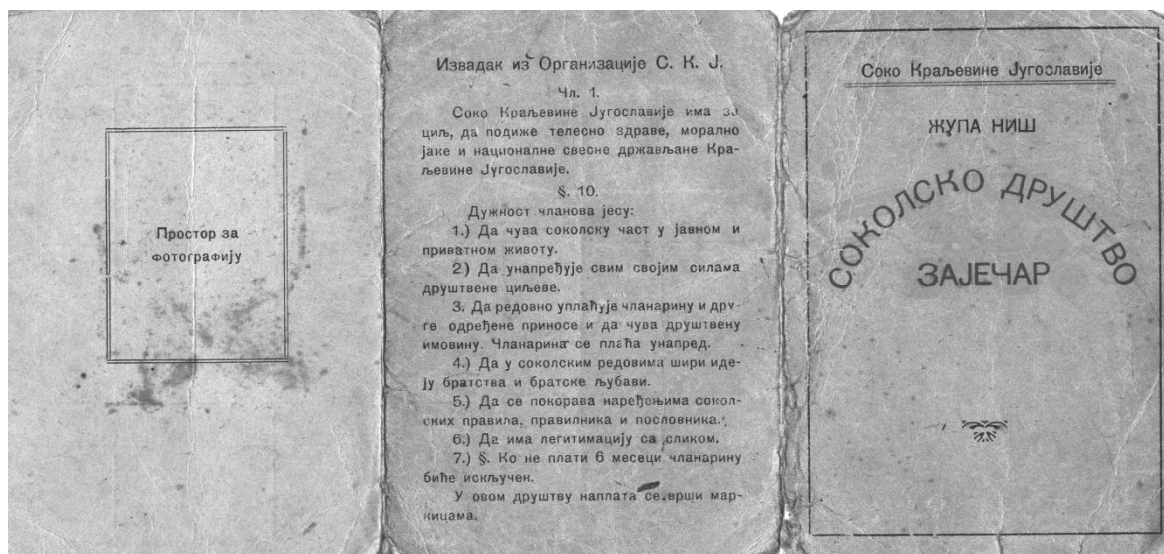
Чланске карте у зајечарском соколском друштву¹⁷

¹⁴ у Вражогрнциу 1938. г.

¹⁵ у В. Извору 6. 5. 1933. г.

¹⁶ из интервјуа са Миливојем Андрејевићем - Миком Србином (1924–2010), обућаром који је био ученик Занатске школе у Зајечару.

¹⁷ Чланске карте гласе на Драгољуба Васиљевића (1920 –1966) и Властимира Генчића (1924–1944) из Зајечара.

Једно од значајних постигнућа у развоју соколства у Зајечару је стварање руског сокола 1931. године. Руси, као део друштва, а самим тим и део миљеа у култури и спорту, дали су свој допринос побољшању цивилизацијских прилика.¹⁸ „Иницијативом и радом бр. Шчеглова, начелника Соколског друштва у Зајечару, основан је овде 13. септембра о. г. – Руски Соко. Уписано је до сада 60 чланова и 10 деце, од којих 12 сестара и 14 браће-вежбача, који вежбају великом вољом и жељом, те показују одличан успех. Друштво под вођством агилне управе напредује и сад се спрема да учествује на прослави 1. децембра, те на својем соколском празнику Св. Ђорђа, 9. децембра. Управни одбор овдашњег Сокола у свему иде у сусрет и братски потпомаже младо друштво. Братски желимо чим више успеха и напретка браћи Русима. Здраво!“

Поред учешћа на слетовима које је друштво организовало у самом Зајечару, а Моравска соколска жупа Ниш у већим регионалним центрима (Ниш, Лесковац, Прокупље, Пирот, Неготин...) уз значајну улогу зајечарских соколаца, руководство соколског друштва „Душан силни“ полагало је на едукацију сопствених кадрова. О томе извештавају „Соколски гласник“ и „Соколски живот“, који прате жупске течајеве и остале видове усавршавања предњака.

„Пред комисијом, која је била састављена од жупе, и у присуству жупског начелника брата Путниковића положили су 31. децембра 1932. године друштвени предњачки испит следећа браћа: Милутин Јовановић, Ви. Милосављевић (Соколско друштво Бољевац), Василије Јершов (Сок. др. Бор, Руски отсек), Василије Григораш, Август Јеребичник, Живојин Стојковић (Соколска чета Вршка Чука), Алекса Илић, Здравко Јовановић, Никола Николић (Сок. чета В. Извор), Велимир Илић, Вучко Рајковић (Соколска чета Грљан), Ратомир Жикић, Радивоје Стојановић (Соколска чета Звездан), Тома Петровић, Видоје Станковић (Соколска чета Леновац), Владимир Рашковић (Соколска чета Рготина), Борислав Живановић (Соколска чета Рујиште), Адам Радојковић (Соколска чета Мирово), Радојица Милошевић (Соколска чета Горње Зуниче), Миливоје Илић (Соколска чета Планиница).“¹⁹ У броју 3 „Соколски живот“ Моравске жупе у Нишу налазимо да су „... Александар Шчеглов и Деса Стојановић представници соколског друштва у Зајечару, приствовали 21. марта 1937. године у

¹⁸ *Соколски гласник*, 26. 11. 1931. г.

¹⁹ *Соколски гласник*, 20. 1. 1933. г.

Нишу пленарној седници старешинства Соколске жупе Ниш. Исте године, али 23. децембра, потврђује лист „Соколски живот“, уочена је још једна активност соколаца из Зајечара и Књажевца, тачније тих друштава, која се односи на едукацију предњака на нивоу Моравске соколске жупе. Течај је посећивало 29 чланова и шест чланица, од 23. децембра 1937. до 2. јануара 1938.²⁰

Пажња се посвећивала и просветним садржајима. Како је Краљевина Југославија била, углавном, аграрна земља, пољопривредни курсеви и течајеви наилазили су код грађанства на леп пријем и масован одзив.

„У Зајечару је одржан шестонедељни пољопривредни течај у приредби Окружне пољопривредне подружине, а на иницијативу и молбу Соколске чете из Вратарнице. Течај је приређен у оквиру Петрове Петолетке. Течај је посећивало 40 слушалаца, од којих је на концу 16 учесника награђено разним корисним књигама и пољопривредним алаткама. У течају су држана предавања из свих грана пољопривреде, која су слушаоци пратили са великом пажњом. Течај је успео у сваком погледу, а знање, које су течајци примили у њему, употребили су корисно у раду на терену. Било би пожељно да се овакви течајеви приређују што чешће по нашим селима, о чему треба да се постарају соколске јединице на селу. Да је течај тако лепо успео, има највише заслуга сестра Првослава Јандрићева, тајник наше чете (на слици у средини). Са течајцима се фотографисао и старешина чете бр.Жикић (у цивилном оделу)²¹

Полазници пољопривредно-соколског течаја у Вратарници 1939. године

„У Другом светском рату соколци су се машили оружја и поделили у више војски, делећи судбину народа коме припадају. Готово 90 процентни део припаданика Краљеве гарде бивше југословенске војске је из редова соколских друштава, јер је реч о стаситим и утренираним момцима, спремним на сваки напор и било какво искушење, јер су соколци у то доба представљали узданице, како одлазећег поретка, тако и новоформираног система после 1944. године. Са темељима нове Југославије, почев од 1945. и коначно са 1946. годином када место соколског друштва заузима Градско гимнастичко друштво Зајечар, при тадашњем Фискултурном савезу Србије и ФИСАЈ-у, настају нови погледи на физичку културу, другачије идеологије и принципи који су се прилагођавали новоуспостављеном систему вредности. А соколство, као краљевска и „реакционарна“ творевина отишла је, заједно са Тиршовим системом вежби, у историју и литературу гимнастике, да се изучава на факултетима за спорт и физичко

²⁰ *Соколски живот*, 1937. Ниш

²¹ *Соколски гласник* 10. 11. 1939. г.

васпитање у највећим градовима Србије, на радост не малог броја истинских поклоника оног што се догађало „*под крилом Сокола*“.²²

Резиме

Соколски покрет, који је крајем XIX века захватио све словенске крајеве, нашао је у Тимочкој крајини, а посебно у Зајечару плодно тле за рад који није остао без резултата. Од значаја је то да је соколска организација обухватала све слојеве становништва од ђака до одраслих, од пољопривредника до индустријалаца и чиновника, дично носећи барјак слободе, мира, братске солидарности, међусобног уважавања, поштовања и части. Та родољубива, патриотска и слободарска творевина нестаје са првим ратним дејствима на тлу бивше Југославије и остаје у историји као покрет који никога није оставио равнодушним.

SRDJAN M. TOMIĆ, farmer and publicist
Zaječar / Veliki Izvor

ZAJECAR'S FALCON 1918–1941.

Summary: The Sokol society "Dušan silni" in Zaječar existed from 1907. until the beginning of the Second World War, in our area (1941.) and gathered children, young and serious people who had their needs for gymnastics and social work, this organization. In Zaječar, members of the Falcon Society were merchants, craftsmen, industrialists, officials, pupils and students, and in the surrounding villages, farmers gave this tone to Sokol, who exalted him in relation to many other civic organizations.

Keywords: Falcon, Tuner, Ščeglov, Hiršl, Zaječar, Grljan, Veliki Izvor.

²² Срђан М. Томић „Под крилом сокола“ рукопис - монографија

Зајечар, 15. 6. 2016. - Поводом обележавања Дана Министарства унутрашњих послова, Дана полиције и славе Министарства, Полицијска управа у Зајечару у сарадњи са Историјским архивом „Тимочка крајина“ Зајечар организовала је изложбу фотографија, униформи и делова опреме службеника Министарства унутрашњих послова Полицијске управе у Зајечару, под називом: „Полицијска служба у Србији кроз историју“. На отварању изложбе, присутнима су се обратили Велибор Тодоров, директор Историјског архива у Зајечару, и Горан Милић, самостални полицијски инспектор Полицијске управе Зајечар.

Зајечар, 30.06.2016. - У сали Музичке школе „Стеван Мокрањац“ у Зајечару промовисано издање зајечарског Историјског архива, књига „Бесмртни зајечарски бојни“, аутора Миодрага Цековића. На фотографији учесници промоције Велибор Тодоров, директор Архива, Владимир Милошевић, глумац рецезент проф. Милош Вешовић, уредник мр Станко Митић, и аутор књиге проф. Миодраг Цековић.

ИСТРАЖИВАЊА

УДК 94(497.11)''1915/1918''

ПРОФ. ДР МИОДРАГ ПЕРИЋ, историчар, Београд**ПРОФ. ДР БРАНКО НАДОВЕЗА**, научни саветник, Институт за новију историју Србије, Београд

ВЛАСИ СЕВЕРОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ У САСТАВУ СРБИЈЕ ОД ДРУГОГ СРПСКОГ УСТАНКА (1815) ДО КРАЈА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1918)

Апстракт: Власи североисточне Србије играли су битну улогу у изградњи српске државности и друштва у периоду од коначног ослобођења српског народа од отоманске империје и изградње Кнежевине и Краљевине Србије, значајно је њихово учешће у балканским ратовима и Светском рату.

Кључне речи: Власи, североисточна Србија, Балкан, Румунија, отоманска империја, Кнежевина Србија, Краљевина Србија.

После слома Првог српског устанка 1813. године део старешина остао је са народом у Србији. Турци су завели режим терора над народом Србије. Убрзо, на скупу народа у Такову, 11. априла 1815. године донета је одлука о дизању Другог српског устанка против Турака, а за вођу је изабран кнез Милош Обреновић. За разлику од Првог српског устанка, Други је избио под сасвим другим међународним околностима. Бечки конгрес је зајемчио супериорност Русије на балканском тлу. Као мудар политичар, кнез Милош је тежио да се уз мање борбе са Турцима, вештом дипломатијом споразуме са њима и уз подршку Русије обезбеди Србији аутономију. Устаници су кроз три мање битке (на Љубићу, Дубљу и код Пожаревца) успели да ослободе Србију, која је захватала подручје Београдског пашалука. Турска се није усудила да крене у офанзиву против Србије јер то не би дозволила царска влада у Петрограду. Кнез Милош Обреновић је организовао убиство Карађорђа Петровића 1817. године у Радовањском Лугу. Угушио је буну Милоја Поповића-Ђака и тако је стекао поверење султана и Порте. Водио је неутралну политику по питању сукоба европских сила и Турске.

Процес стварања модерне српске државе несметано је настављен од Другог српског устанка. У дипломатској борби руководства српске државе да Србија међународно правно добија статус аутономне кнежевине од великог су значаја Букурешки уговор, склопљен 16/28. маја 1812. године између Турске и Аустрије, Акерменска конвенција, закључена 25. септембра 1826. године између Русије и Турске и Једренски мир, закључен између њих 2. септембра 1829. године. Тако се осми члан Букурешког уговора односи на Србију. Порта је овим уговором обећала да ће Србима (ово се односи и на Влахе), који су учествовали у Првом српском устанку, дати амнестију и да ће им дати унутрашњу самоконтролу коју су уживали њени поданици на „архипелашким острвима“.¹ Али, користећи нове међународне политичке прилике које се настављају са ангажовањем Русије у рату против Наполеона, Порта је одложила испуњење обавеза према учесницима Првог српског устанка на основу члана 8. Букурешког мира 1812. године. Без обзира што султан није испунио обавезе према

¹ Г. Јакшић, Европа и васкрс Србије (1804–1834), Београд, 1927, 413.

Србима и Власима, члан 8. Букурешког уговора је представљао релевантну основу у даљој борби вођства српске државе за регулисање правног статуса Србије.

Значајан корак у правцу признања статуса Србије представља „Акерманска конвенција“ из 1826. године, која је под пресијом руског цара Николе I закључена између Турске и Русије. Чланом 5. Акерманске конвенције Порта се обавезала да одмах испуни обавезе по члану 8. Букурешког уговора и да најкасније у року од 18 месеци, заједно са српским депутатима одреди мере на основу којих ће Срби уживати повластице.² Уз Акерманску конвенцију накнадно је приложен посебан акт у коме су децидирано означена питања која Порта треба да реши у корист Срба, као што су слобода вере, избор српских старешина, независност унутрашње управе, повратак одузетих нахија од Србије, скуп свих ранијих пореза у један, уступање Србима управе над муслиманским имањима под условом да приход од њих плаћају заједно са данком, слобода трговине, дозвола српским трговцима да могу путовати по турским земљама са својим пасошима, подизање болница, школа и штампарија и на послетку забрана муслиманима, који не припадају гарнизонима да се настане у Србији.³

Све до пораза Турске царевине у рату против Русије, од маја 1828. до септембра 1829. године и склапања Једренског уговора, одложене од стране Порте преузете обавезе према Србима из Акерманске конвенције, после пораза Турске, чланом 6. Једренског уговора 1829. године Турска се обавезала да одмах у духу одредбе Оделитог акта приложеног члану 5. Акерманске конвенције призна пуну аутономију Србије и да ће одмах Србији вратити шест нахија.⁴

Најзад, после пораза и Једренског мира 1829. године султан издаје Хатишериф 28. августа 1830. године, којим је регулисан статус српске државе. Доношењем Хатишерифа од 1830. године Србија је „де јуре“ призната као вазална кнежевина са независном унутрашњом управом. Тек после слања војске од стране кнеза Милоша Обреновића у пограничне крајеве да смири побуњено становништво, чији је изазивач нереди и организатор побуне био кнез Милош, султан је 1833. године Хатишерифом уступио Србији територије шест нахија, међу којима и Крајинску нахију. Тако су се дефинитивно сви Власи североисточне Србије нашли у српској држави. Власи са десне обале Тимока остају у саставу Видинског санџака. На граници Крајинске нахије према Турској на левој обали Тимока, кнез Милош Обреновић је изградио шест граничних караула. Оне се ту могу видети и данас.

Територијално увећана Кнежевина Србија је имала непромењене границе све до Берлинског конгреса 1878. године. Значај проширења Србије 1833. године је веома велики. Србија источним границама избија на Тимок и Стару планину. Граница бива утврђена на Дрини, па на Златибору, Јавору, Голији, Копаонику, Јастрепцу и Сврљишким планинама до Старе планине и Тимока при ушћу у Дунав. После проширења територије Србија се извлачи из Аустро-Угарског окружења добивши границу са Влашког и тај прозор у свет је побољшао гео-политички положај Србије на југоистоку Европе. Са 2, 3 милиона гроша накнаде турским спахијама у Србији је укинута турски феудални систем. Тиме је у Србији омогућен развој привреде, односно капиталистичких односа. Србија је за време прве владе кнеза Милоша Обреновића (1815–1839) напредовала у сваком погледу. У то време Кнежевина Србија добија знатна обележја државе. Порта је после 1830. године дозволила стварање и јачање војних и полицијских јединица у Србији. До средине 19. века Кнежевина Србија добија званичне државне амблеме, њене границе се први пут јасно обележавају и

² Д. Јанковић, Историја државе и прве Србије 19. века, Београд, 1960, 52.

³ Г. Јакшић, нав. дело, 414.

⁴ Исто, 415.

обезбеђују. У Пожаревцу је 1837. године отворена Војна академија. За време прве владе кнеза Милоша Обреновића формирају се све бројније институције и тиме се Србија приближава културној Европи. Увећава се број школа и ученика у Србији. Прва штампарија је набављена 1831. године, а „Новине србске“ се покрећу 1834. године.

Већ од првих дана по завршетку Другог српског устанка у Србији долази до обнове и подизања цркава и манастира. Година 1818. представља осетан напредак у изградњи црквених грађевина. Посебну пажњу заслужује црква Покајница код Велике Планае. Покајница је једна од малобројних цркава, брвнара у Браничевској епархији и она је сведок нашег новијег времена. Подигнута је 1818. године у знак кајања што је на том месту убијен српски вожд Карађорђе Петровић. Највећи број манастира Браничевске епархије обновљен је током прве владе кнеза Милоша Обреновића, који је, иако није био њихов ктитор, учинио много за њихову обнову, реконструкцију и црквени живот.

Временом је растао отпор утицајних људи у Србији против апсолутизма кнеза Милоша Обреновића. Његови противници су захтевали доношење устава. Године 1835, на Сретење, 15. фебруара, донет је напредан Устав Кнежевине Србије, такозвани Сретењски устав. Овај Устав је био кратког века. Године 1838. донет је Турски устав. На основу Турског устава Србијом владају кнез Милош и народна канцеларија од 12 чланова, које је постављао турски султан. Незадовољан Турским уставом, кнез Милош напушта Србију 1839. године.⁵

Све време до стварања прве Југославије 1918. године Власи североисточне Србије су били равноправни са Србима у свим сферама живота у Кнежевини Србији, од 1882. године Краљевини Србији, почев од прве владе кнеза Милоша Обреновића и владе Михаила Обреновића (прве владе 1839–1842 и друге владе 1860–1868), Уставо-бранитеља на челу са кнезом Александром Карађорђевићем (1842–1858), Друге владе кнеза Милоша Обреновића (1858–1860), Владе краља Александра Обреновића (1889–1903) и Владе краља Петра I Карађорђевића (1903–1921). Званично, Кнежевина је била у вазалном односу према Турској све до Берлинског конгреса када јој је признат међународни субјективитет. Све до тада њу је у међународним односима заступао султан.

Русија је била признати заштитник Србије и Срба и Влаха као православних хришћана. Након Кримског рата (1853–1856) све велике силе се појављују као заштитнице Србије. Србија је слободно водила унутрашње послове ван домашаја турских органа. Чак је могла самостално да води ратове, што сведочи о њеном статусу. Након инцидента на Чукур-чесми 1862. године Србија иступа у међународним односима као готово равноправни партнер, који тражи од Турака неколико пограничних градова-утврђења који угрожавају њен територијални интегритет.⁶

После припреме од стране Русије, руски цар Александар II је 24. априла 1877. године издао манифест о објави рата Турској империји и тиме је почео руско-турски рат који је трајао од 24. априла 1877. до 3. марта 1878. године. Кнежевина Србија је као савезница Русије 13. децембра ступила у рат против Турске империје. Војска Србије у руско-турском рату (1877–1878) је била мултиетничка, јер су њу чинили Срби и Власи. За време руско-турског рата 1877–1878. године, приличан број добровољаца из Македоније ступио је у рат против Турске на страни војске Србије. Војска Србије и македонски добровољци су имали успеха у рату против турске војске. Даљи успеси

⁵ Д. Петровић, Карактер српских устанака после два века..., 26-27, В. Стојановић, нав.дело, 163-164, М. Марјановић, Браничевски алманах, Пожаревац, 2002, 146.

⁶ Д. Петровић, Карактер српских устанака после два века..., 27.

војске Србије и македонских добровољаца били су прекинути, јер су порази турске војске довели Турску до капитулације и 31. јануара 1878. године Русија и Турска су потписале примирје у Једрену. Руско-турски рат формално је завршен 3. марта 1878. године, када је у Сан Стефану, градићу удаљеном десетак километара од Цариграда, између Русије и Турске закључен прелиминарни Санстефански мировни уговор. Из одредаба Санстефанског уговора видимо да су Србија, Црна Гора и Румунија добиле међународно признање независности, а добиле су и извесно проширење својих територија. У вези с тим, Србија је добила незнатне територије у правцу југа (Косова и Санцака).

Истакнута одредба Санстефанског мировног уговора садржана је у члану 6. и односи се на стварање Велике Бугарске или санстефанске Бугарске. Бугарска се уздигла у аутономно трибутарно кнежевство са хришћанском владом и народном полицијом. Велика Бугарска захватала је пространство од око 164.000 км² са приближно око 4.100.000 житеља. Граница је почињала од Дунава и продужена, обухватала је Врање, Качаник, Тетово, Гостивар, Охрид, Корчу и даље до планина Грамос. Затим се кретала преко Костурског језера и продужавала до реке Мегленице, јужно од Еније Вардар, Галика, села Парга и Сарај и даље преко језера Бешигол према ушћу Струме и Месте и Мрском брегу до Буругула и даље. Ова линија требало је да служи као основа за дефинитивно разграничење.⁷ Из члана 6. Санстефанског уговора видимо да у састав санстефанске Бугарске није било предвиђено да уђу само бугарске територије, већ и Јужна Србија, део Албаније и цела Македонија (изузев Солуна). Стварањем санстефанске Бугарске, Русија је желела да повећа свој утицај и успостави своју хегемонију на Балкану.

Међутим, политички интереси Русије на Балкану и стварање Велике Бугарске нису одговарали политичким интересима Аустро-Угарске, Енглеске, Немачке, Кнежевине Србије и Краљевине Грчке. Како су Санстефанским уговором били угрожени интереси великих европских сила, након његовог потписивања отпочела је њихова дипломатска активност у правцу ревизије Санстефанског мировног уговора. Поред великих европских сила у дипломатску активност за ревизију Санстефанског мира укључиле су се и владе Кнежевине Србије и Краљевине Грчке. Ова активност на ревизији Санстефанског мира манифестована је до Берлинског конгреса у дипломатским контактима, преговорима, споразумима и разговорима између европских и поменутих балканских држава. Стојећи на позицијама претензија Краљевине Грчке и Цариградска патријаршија као инструмент грчке владе се укључила у дипломатску активност ради ревизије Санстефанског мира. Велике европске силе и балканске државе гледале су на европску Турску са становишта свијих личних политичких планова и интереса, а таква становишта представљала су кочницу за реализацију македонске националне мисли у време источне кризе.

На инсистирање Аустро-Угарске и Енглеске, Русија је дала пристанак да се сазове конгрес великих европских сила у Берлину од 13. јуна до 13. јула 1878. године, на коме је ревидиран Санстефански мировни уговор. У раду Берлинског конгреса су учествовали представници Русије, Италије, Велике Британије, Турске, Аустро-Угарске, Француске и Немачке, чији је кнез Бизмарк изабран за председавајућег Конгреса. Главно питање на Берлинском конгресу било је питање новог политичко-територијалног кројења карте Балканског полуострва. Турска је новим прекројавањем карте Балканског полуострва на Берлинском конгресу изгубила више од половине територија на Балкану. На Берлинском конгресу балкански народи нису одлучивали о

⁷ К. Битоски, Македонија во временето на големата источна криза (1875–1881), Скопје, 1982, 113.

свом државно-правном статусу и његовој перспективи, јер су велике европске силе направиле компромис са Турском. Берлински конгрес је завршен 13. јула 1878. године када је ревидиран Санстефански мировни уговор и закључен мултилатерални Берлински уговор. Одредбама Берлинског уговора, између осталог, Србији и Црној Гори је међународно призната независност и знатно територијално проширење. Кнежевина Србија добила је Нишки, Пиротски, Топлички и Врањски округ.⁸ Територијално у овим границама Србија је остала све до Првог балканског рата (1912).

Од XIX века Кнежевина Србија, односно Краљевина Србија, организовала је званичне пописе становништва. Тачан број Влаха у Србији тешко је утврдити с обзиром на непрекидно губљење сегмената колективног националног идентитета Влаха. Демократска слика Влаха у Србији може се у неколико пратити од средине XIX века кроз званичне пописе становништва у српској и југословенској држави. После стварања Румуније, као националне државе (1859) од Кнежевина Влашке и Молдавије и од дотадашњих Влаха и Молдаваца (који су се такође сами називали Власима), почев од последње четвртине XIX века, Власи су у Србији званично називани у државној статистичкој служби и пописима становништва „Румунима“. Пописи су се заснивали на изјашњавању о матерњем језику, па на основу тога, будући да је од стварања Краљевине Румуније (1862) званично третиран као „румунски“ – механички су Власи у Србији званично убрајани у категорију „Румуни“. Бројно стање ових „Румуна“ опадало је у раздобљу друге половине XIX. века: од неких 159.510, 1895 – до 122.429 „Румуна“ у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године.⁹ После Берлинског конгреса 1878. године Косово, Санцак и Македонија остали су под турском влашћу до Првог балканског рата. На поменуте неослобођене балканске територије су имале аспирације балканске државе – Србија, Црна Гора, Грчка и Бугарска. Године 1912. Србија, Црна Гора, Грчка и Бугарска склопиле су војно-политички савез (Балкански савез) за рат против Турске. Балкански савезници су се 1912. године споразумели о заједничком рату против Турске и поделе балканских територија након успешног рата. Интересантно је да је у североисточној Србији, у просторијама старе пољопривредне школе Буково у Неготину постигнут споразум о подели Македоније између Србије и Бугарске. Велике силе, блоковски подељене, будно су пратиле одлучност балканских држава, да дефинитивно балканске територије ослободе од турске власти. У томе их нису могли спречити.

У време сукобљавања интереса великих сила и формирања ликова великих сила, Турска је била приморана да се приближи Немачкој и Аустроугарској. Немачка је наоружала Турску пред Први балкански рат. Њени официри су извршили реорганизацију турске војске. Балканске савезнике су политички подржавале Француска и Русија. Српска држава је у предвечерје балканских ратова набавила модерне топове и остало наоружање из Француске, за војне потребе. Прва ступа у Први балкански рат против Турске Црна Гора (8. октобра 1912), а потом и остали балкански савезници. Главне турске снаге су биле усмерене према Србији. Победама на Куманову и Балканском гумну над турском војском 1912. године, војска Србије ослободила је Вардарску Македонију. После ослобођења Косова и Метохије и Санцака од турске власти војске Србије и Црне Горе улазе у Албанију.

За Влахе Балканског полуострва, резултат Првог балканског рата био је потпуно ослобођење од турске власти. Македонски Власи-Цинцари улазе у састав Краљевине

⁸ М. Перић, Борба македонског народа за своју државност у време Источне кризе (1875–1881), "Културно-просветна заједница Пожаревац", Пожаревац, 2003, 26-27.

⁹ Р. Ракић, нав. дело, 141-142, Статистика Краљевине Србије, књ.13, 276, Статистички годишњак Краљевине Србије од 31. децембра 1900, књ. 5, Београд, 1904, 64-65.

Србије, бугарски Власи Аромуни са Родоба и дела Тракије улазе у састав Бугарске, грчки Власи Арамани из некадашње Душанове „Велике Влахиотске“ улазе у састав Грчке. При опсади Једрена од стране бугарске војске Србија је на молбу бугарске владе послала 50 хиљада војника на Маричко бојиште. Под Једреном су ратовале против турске војске Тимочка дивизија првог позива под командом пуковника Кондића и Дунавска дивизија другог позива. На фронт код Једрена стигао је и командант Друге армије Србије генерал Степа Степановић. Бугарска војска и војска Србије су ослободили Једрене уз велике жртве војске Србије. Ратујући у Тимочкој дивизији првог позива породица Рајковић из Кобишнице је код Једрена дала три члана – три брата су погинула, а четврти, тешко рањен, убрзо је умро после повлачења са Једрена.

Аустроугарска и неамачка дипломатија су упорно настојале да разбију Балкански савез. Највеће несугласице су биле око поделе Македоније између Србије и Бугарске. Други балкански рат је започео у ноћи између 29. и 30. јуна 1913. године изненадним нападом бугарских трупа на положаје Војске Србије на Брегалници. У вишедневном крвавом рату између војске Србије и војске Бугарске, бугарска војска је поражена. Војска Србије је у Другом балканском рату 1913. године имала велике жртве, јер су и том рату као и у Првом балканском рату Власи и Срби дали своје животе.¹⁰ Букурешким миром августа 1913. године Егејску Македонију је узела Грчка, Вардарску Македонију је узела Србија и Пиринску Македонију је узела Бугарска.

После балканских ратова 1913. године Краљевина Србија је територијално увећана припајањем Косова и Метохије, дела Санцака и Вардарске Македоније. Посебан допринос у балканским ратовима за територијално проширење Србије дали су Власи североисточне Србије као учесници тих ратова. После победе војске Србије као учесници тих ратова. После победе војске Србије на Церу 1914. године у Првом светском рату, Српска врховна команда је одлучила да преко Саве на подручју Легета, пребаци Тимочку дивизију првог позива, елитну дивизију у чији састав улази преко 70% бораца – Влаха. Осталих 30% чинили су Срби. У првим борбама аустроугарски војници су доживели пораз од Тимочке дивизије, која је ослободила равницу Легет, створила коридор од четири километра и продирала је ка Сремској Митровици, Јарку и Шашинцима. Фронт се растегао на дужини од 18 километара. Целокупна аустроугарска војна сила је кренула на Тимочку дивизију првог позива. Аустроугарски војници су добијали нова појачања и јуришали су у таласима. Српска врховна команда није слала никаква појачања Тимочкој дивизији на другу обалу Саве. Неколико пута бројнија аустроугарска војска са артиљеријском ватром и силовитим јуришима свих родова војске на заморене влашке војнике сламала је отпор Тимочке дивизије. Претрпевши пораз у бици на Легету септембра 1914. године, Тимочка дивизија је имала много заробљених војника, рањених још више, а највише погинулих војника. Рањени војник Јован Ђелатовић из Србова је случајно избегао заробљавање и давање у Сави. Ухватио се коњу за реп, који га је одвукао на другу обалу Саве. Војни историчари Саво Скоко и Петар Опачић наводе да су у бици на Легету погинула и нестала 84 официра и 6.282 подофицира и војника.¹¹

Године 1915. у рат против Србије ступају и Немачка и Бугарска са огромним снагама. Командант аустроугарске и немачке војске на балканском ратишту био је један од најспособнијих немачких генерала, Фон Макензен. Касније, Макензен је постао командант свих немачких снага у Првом светском рату. Један од разлога што је Бугарска одлучила да нападне Србију 1915. године је и сазнање да су границе Србије после страдања Тимочке дивизије на Брегалници и на Легету биле симболички

¹⁰ В. Стојановић, нав. дело, 169-172.

¹¹ С. Скоко, П. Опачић, Војвода Степа Степановић, I-II, Београд, 1990, 58.

заштићене. Поред ових страдања, Крајинска војска је најдуже одолевала нападима бугарских дивизија 1915. године. Повукла се када је добила наређење од српске врховне команде на нове положаје. У 1915. години војске Аустроугарске, Немачке и Бугарске крећу у офанзиву против далеко малобројније војске Србије. Да би избегла опкољење и уништење војске Србије, српска врховна команда је планирала да се војска Србије повуче ка југу у правцу Солуна, где су били савезници војске Србије. Међутим, овај план о повлачењу војске Србије није било могуће реализовати, јер је бугарска војска препречила пут војсци Србије у правцу Солуна, те је српска врховна команда донела одлуку о повлачењу војске Србије крајем 1915. године преко Црне Горе и непроходних албанских планина на албанску обалу Јадранског мора. Током повлачења војске и грађана Србије са којима је био и стари Петар I Карађорђевић при неповољним зимским условима и нападима албанских банди страдао је део војске Србије и део грађана – избеглица. Нису сви Албанци били непријатељи војске и грађана Србије. Спречавање катастрофа војске Србије и спашавање многих живота Срба и Влаха је допринео својим ангажовањем пријатељ Србије Есад-паша. Према подацима војне интендатуре бројно стање српске војске износило је при почетку офанзиве 420 хиљада људи. Нестало је око 290 до 300 хиљада људи. Кроз Црну Гору и Албанију повлачило се око 220 хиљаде људи а преко мора савезнички бродови су почетком 1916. године пребацили 150 хиљада људи. Број грађанских лица није урачунат. На Крфу и Виду исцрпљене ратнике захватају тифус и друге болести. На острву Крфу дневно је умирало од 100 до 200 Срба и Влаха, према подацима једног католичког бискупа са француске крстарице Waldech Rousseau.¹² Колико је Влаха подлегло тифусу и другим болестима на Крфу и Виду није нам познато. Сви су убрајани у Србе – болест не бира националност. Ако знамо да је у саставу војске Србије било преко 20% Влаха, онда се са сигурношћу може претпоставити да је број настрадалих Влаха велики.¹³

Године 1916. опорављена војска Србије је са Крфа пребачена на новоформирану Солунски фронт. У пробоју Солунског фронта септембра 1918. године погинуо је велики број Срба и Влаха. Аустроугарска монархија се распала, Бугарска је капитулирала.¹⁴ Први светски рат је завршен када је поражена Немачка потписала примирје 11. новембра 1918. године у Компјену крај Париза.

Резиме

Власи североисточне Србије у периоду 1815–1918 године били су чврсто интегрисани у српско друштво и државу, њихова национална свест је углавном припадала српском идентитету, али су имали своју особену културу која извире из њихове традиције. Религија им је била православна и хришћанска, али су кроз своју митологију која углавном извире из средњовековних обичаја одржавали свест о својој културној особености. Многи власи североисточне Србије имали су велику улогу у изградњи српске државности у другој половини 19 века, особито су играли улогу у развоју српске привреде, посебно трговине. Много влаха учествовало је у балканским ратовима и великом рату 1914–1918.

¹² В. Стојановић...

¹³ Исто...

¹⁴ Исто...

Prof. dr MIODRAG PERIĆ, a historian, Belgrade

Prof. dr BRANKO NADOVEZA, a science advisor, Institute of newer history of Serbia, Belgrade

**VLACHS OF NORTH-EAST SERBIA WITHIN SERBIAN
OF THE SECOND SERBIAN UPRISING (1815)
UNTIL THE END OF THE FIRST WORLD WAR (1918)**

Summary: Vlachs of northeastern Serbia in the period 1815–1918 were firmly integrated into the Serbian society and state, their national consciousness largely belonged to the Serbian identity, but had their own particular culture that emerged from their tradition. Religion was both Orthodox and Christian, but through their mythology, which mainly derived from medieval customs, they kept their awareness of their cultural identity. Many Vlachs of northeastern Serbia played a major role in building Serbian statehood in the second half of the 19th century, in particular, they played a role in the development of the Serbian economy, especially trade. Many Vlachs took part in the Balkan wars and the Great War of 1914–1918.

Keywords: Vlachs, northeastern Serbia, the Balkans, Romania, the Ottoman Empire, the Principality of Serbia, the Kingdom of Serbia.

Влашка ношња

МИЛИЦА МИШИЋ, студент права
Вражогрнац

ВРАЖОГРНАЦ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Апстракт: Село Вражогрнац је у XIX и XX веку било једно од најстаријих села основаних у Србији и најразвијенијих привредних подручја Тимочке крајине. Овај рад прати прилике у селу Вражогрнци у другој половини XIX и првој половини XX века. Уводни део рада приказује географски положај и општу историју села од његовог настанка до Првог светског рата. Средишњи део рада описује најважније културне, црквене и политичке установе у селу, њихово оснивање и значај за сам развој села. Прати се оснивање и рад цркве Свете Тројице, школе и земљорадничко-кредитних задруга. Посебним одељком обухваћен је привредни развој Вражогрнца и оснивање железнице. Циљ овог рада је да систематизује и да прикаже историјска дешавања у селу крајем XIX и почетком XX века.

Кључне речи: Вражогрнац, црква, школа, задруге, железница, Тимочка крајина.

Увод

Село Вражогрнац налази се у источној Србији, у средишњем делу Тимочке крајине. Од града Зајечара, у чији регион данас улази, удаљено је 7 km, од Бора 22, а од Неготина 54 km. Збијеног је типа. Село се састоји из три краја, односно мала (махала): доње, горње и прекоречке мале. Кроз село пролази друмска и железничка саобраћајница, што је од великог значаја за сам развој и урбанизацију села. Атар села износи 2.837 хектара обрадивог земљишта одличног квалитета. Село окружују атари села Великог Извора, Халова, Градскова, Трнавца, Рготине, Николичева и града Зајечара. Крајем двадесетог века сва села су повезана асфалтним путевима. Клима Вражогрнца има одлике континенталног поднебља.¹

Слика 1. Данашњи изглед села Вражогрнца

¹ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ II – Историјска прошлост и привредни развој до 1918*, Зајечар, 1991, 5-8.

Вражогрнац спада у ред насеља старијег порекла у Тимочкој крајини. Први писани трагови о Вражогрнцу потичу из XV века. Село је настало уједињењем неколико матичних насеља: Толовац, Ванче, Порадина, Голинац, Погоревац, Алапин, Костолац, Мишљеновац, Суводол и Којилово. Вражогрнац се под овим именом први пут помиње половином XV века, али као сасвим мало село. Прво се звало Вражогрнце, што се види из пописа црноречких насеља зависних сељака (раје) на санџак-беговом хасу и на спахијским тимарима из 1454/55. године, када је село Вражогрнце имало шест домаћинстава и дужило се порезом од 504 аспри.² Вражогрнац су основали досељеници са Косова и досељеници из Славоније под Херготом. Хергот, досељеник из Баната, основао је село Рготину. Село Рготина је добило назив по његовој узречици „*Heir Gott!*“.³

Слика 2. Сателитски снимак села Вражогрнца

Време оснивања села је било око 1690. године за време сеобе под патријархом Арсенијем III Црнојевићем (1672–1706) са Косова и Метохије, када је патријарх пратио аустроугарску војску, која се повлачила пред надмоћном Турском. Ови сеобници су припадали косовско-метохијској и динарској струји насељавања. Већим делом се становништво населило и сеобом Срба из 1739. године, предвођени патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом. Тада се насељавају нови досељеници, највише из Рашке, а потом са Косова. Данашње насеље засновано је око сеоцета Вражогрнца, које се налазило на месту званом „Капела“, у доњем крају села. Старији људи су то место назвали „крај брестова“. Доселивши се на просторе Тимочке крајине, затекли су староседелачко становништво, које се називало Тимочани, тј. ћутуклијско становништво. У Вражогрнцу се за становнике овог порекла (ћутуклије) употребљава назив „*старовремци*“, јер потичу из старих времена.⁴

² С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ I – Прошлост и традиционална култура*, Зајечар, 1990, 12, 22.

³ Ф. Каниц, *СРБИЈА II – Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, Београд, 1985, 415.

⁴ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ I*, 12-35.

У периоду након спајања Вражогрнца са матичним насељима ситуација је повољнија. Убрзо након спајања, како због своје површине за оно доба, тако и услед веома повољног географског положаја, Вражогрнца постаје центар једне веће административне области, Вражогрнске кнежине, а касније капетаније. Насеља од којих је Вражогрнца настао у предтурском периоду су припадало области која се вековима звала Црна Река, у склопу Страцимирове државе „Видинска кнежевина“. Након Никопољске битке 1396. године била је укључена у границе Османлијске царевине. Турци су је, мењајући границе, назвали Санцаком, са седиштем у Видину. Од вилајета Црна Река, Кливје и Вишница, 1530. године настала је нахија Црна Река. Сва матична насеља, од којих је настало данашње село Вражогрнца, припадала су територијално вилајету Вишница.

У току наредна два века, у „периоду интезивне турске владавине“, није било неких значајнијих историјских збивања који би знатније изменили судбину Видинског санцака, осим периодичних унутрашњих промена административно-управног карактера. Пошто се подручје вражогрначких матичних насеља (данашњи атар села Вражогрнца и део атара села Велики Извор) тада налазило у граничној области догађало се да су поједина матична насеља припадала различитим вилајетима (пашалуцима), па чак и различитим нахијама.⁵

Први српски устанак 1804. године у Црној Реци није имао већи одјек. Тек 1807. године Хајдук-Вељко Петровић са Милисавом Ђорђевићем, попом Радославом, Папазогулом и Петром Цодом успео је да дигне устанак и протера Турке из Црне Реке. Од тог времена, па до пропасти устанка 1813. године, Вражогрнца игра значајну улогу у свим политичким збивањима Црне Реке, па и читаве источне Србије тог времена. Одмах по протеривању Турака Хајдук-Вељко Петровић га је начинио важном стратегијском тачком на линији одбране према Турској. Ископао је два шанца на њему, један на „*Просини*“, а други „*под Јама*“. Барутана за ове шанчеве је била у равници, на тадашњем крају села. Последњи заповедник шанаца је постао Хајдук-Вељков ранији бимбаша, Петар Ђорђевић Цода, касније војвода вражогрначки, који је био његов отворени и највећи непријатељ.

Јануара 1811. године Карађорђе је извршио потпуну реорганизацију државне управе. Црноречка нахија је подељена на две мање регионалне целине – вражогрнску и зајечарску. Над зајечарском поставио је дотадашњег црноречког кнеза Милисава Ђорђевића, а над вражогрнском за војводу је именовао Петра Ђорђевића Цоду.⁶ Цода је био веома крут и неумољив, није много размишљао, а одлуке је доносио својевољно.⁷ Незадовољство против Петра Цоде достигло је врхунац када су се 1813. године Вражогрнчани дигли против њега на челу са свештеником Живаном Свиленовићем. Побуна је стишана, а Цода је био укорен због лошег поступања са мештанима села.

До 1833. године Вражогрнца је као и остали делови Тимочке крајине био опет под турском управом. Крајину су Турци освојили после Хајдук-Вељкове смрти 1813. године. После две године Срби су се опет дигли на устанак. Кнез Милош Обреновић је вешто осмислио и организовао Други српски устанак 1815. године. Он је имао добре везе са свим кнезовима, па и са вражогрначким кнезом Петром Цодом.⁸

Од Београдског пашалука 1830. године створена је Кнежевина Србија. Народ Крајине био је спреман да устане против турске власти и придружи се Србији.

⁵ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ II*, 10.

⁶ Исто, 14-17.

⁷ З. Милић, *Хроника села Вражогрнца*, Зајечар, 1960, 9.

⁸ Исто, 9.

Вражогрнац се побунио заједно са осталим крајевима 1833. године. Поп Живан Свиленовић је и у овој побуни био на челу Вражогрнчана. Нешто касније је Султан Махмуд II (1808-1839) новим Хатишерифом из 1833. године потврдио ослобођење ових крајева.

До последњих ратова између Србије и Турске дошло је 1876. године. Берлинским конгресом 1878. године коначно је проглашено ослобођење Србије.

Прошло је доста времена док је Вражогрнац био обновљен. У капетанији Вражогрначкој, која је основана у мају 1833. године, био је Јеремија Здравковић из села Рготине.⁹ Због свог лошег понашања према мештанима 1826. године је Јеремија био смењен с дужности, а на његово место постављен је полукапетан Неша Ђорђевић. За потпоручника капетаније изабран је Мика Михајиловић, а за писара Радоје Марковић. Народ је за кмета изабрао Велимира Стојановића, а за помоћника Живана Рашића и Здравка Станојловића. Вражогрнска капетанија је 1837. године имала 2.266,1/2 пореских глава и 2.348 кућа, а Зајечарска 2.120,1/2 пореских глава и 2.271 кућу. Зајечар, који је у међувремену проглашен за варош, 1839. године био је у саставу вражогрначког среза.¹⁰

У Тимочкој буни 1883. године Вражогрнчани нису узимали учешћа, али су у току Балканских ратова ратујући у оквиру Тимочке дивизије под командом генерала Степе Степановића дали велики допринос ослобађајући Стару Србију и Македонију. У Првом светском рату село Вражогрнац поделило је судбину Краљевине Србије. Своје животе на многим бојиштима положило је преко 150 вражогрначких родољуба. Село је под бугарском окупацијом претрпело велика страдања. Бугари су од школе направили коњушницу. Становници села су одвођени у логоре и заробљеништво, а због отпора становништва село је неколико пута спаљивано. У нови рат се кренуло јуна 1914. године. После крвавих борби дошла је 1915. година и евакуација са сопствене територије преко Албаније, на оство Крф. Дошло је до масовног умирања од тифуса и од глади и бацања на десетине мртвих одједанпут у море.¹¹ Окупација Вражогрнца је окончана 29. септембра 1918. године, када је Бугарска била приморана на капитулацију. Коначно ослобођење Вражогрнац је дочекао тек 19. октобра 1918. године, када су у Зајечар умарширале трупе прве српске армије и француска коњица генерала Гамбете.¹²

Црква Свете Тројице

Најзначајније институције које су Вражогрнчани основали биле су: црква, школа и задруге. Црква је најстарија институција основана у селу још за време Турака. Она је окупљала српски народ и делила са њим судбину покороног и угњетаваног становништва.

Под турском влашћу постојала је у Вражогрнцу капела, брвнара, снабдевена са две иконе, без олтара. Та капела је служила све док није подигнута садашња црква.¹³ Црквица-брвнара у „Капели“, „крај брестова“, постојала је све док црква није подигнута.¹⁴ Прва црквица брвнара подигнута је 1837. године, а поред ње и прва школа брвнара. Због тога, овај првобитни центар села и данас називају „Капела“. Први

⁹ Исто, стр. 10.

¹⁰ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ II*, 40-41.

¹¹ З. Милић, Хроника села Вражогрнца, 11.

¹² С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ II*, 57-58.

¹³ Споменица Тимочке епархије 1833–1934, Зајечар, 1934, 87.

¹⁴ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ I*, 25.

учитељи су били свештеници, а један међу њима и Миленко Ж. Рашић, прво учитељ, па онда и свештеник. Подигнута је и општина, која је касније служила за учитељски стан.¹⁵ Капела је служила за крштавање деце, венчавање и резање колача. Место код брестова, звано „Капела“, све до пред Други светски рат сматрано је центром села. У „Капели“ су се одржавали сви већи сеоски скупови о празницима и другим изузетним приликама, као што су зборови, слетови и сл.¹⁶

Слика 3. Одбор цркве Свете Тројице у Вражогрнци, од освештења 16. маја 1893.

На предлог најмоћније странке у селу крајем XIX века (Радикалне странке), данашња црква је, због подводног земљишта, изграђена на садашњем месту, а требало је да буде саграђена на месту старе „Капеле“. Ова црква је грађена у периоду између 1888. и 1893. године.¹⁷

Било је много борби између доњокрајаца, у чијем делу села се налазила „Капела“, и горњокрајаца о пресељењу цркве и школе на садашње место, тј. у горњи крај села. У годинама између два рата то је прерасло у читав „*страначки рат*“, јер су се горњокрајци и доњокрајци, највећим делом због свог спорног питања, у огромној већини налазили увек у супротним групама, односно у противничким грађанским стракама.¹⁸

За време свештеника Јеремије М. Рашића подигнута је црква, лоцирана на најлепшем месту, у средини села. За оно време, па и сада, црква је изгледала величанствено, а и данас је остало нешто од старог сјаја. После завршетка срушио се западни део (страна) и то је продужило градњу. Комисија је утврдила да је до несреће дошло због измена у плану, које је самовољно и неовлашћено извршио предузимач.¹⁹ Црква је освећена тек 16. маја 1893. године од стране Епископа тимочког Мелентија и посвећена Св. Тројици (Духовима). Саграђена је у византијском стилу са пет кубета. Коштала је у оно време 33.000 динара.²⁰ Поред цркве је саграђена и висока звонара, која доминира селом са четири звона различите величине. Нова школска зграда подигнута је одмах до цркве 1892. године.

¹⁵ А. Рашић, *Рашићи из Вражогрнца*, Београд, 2007, 11-12.

¹⁶ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ I*, 26, 32.

¹⁷ Исто, 26.

¹⁸ Исто, 26.

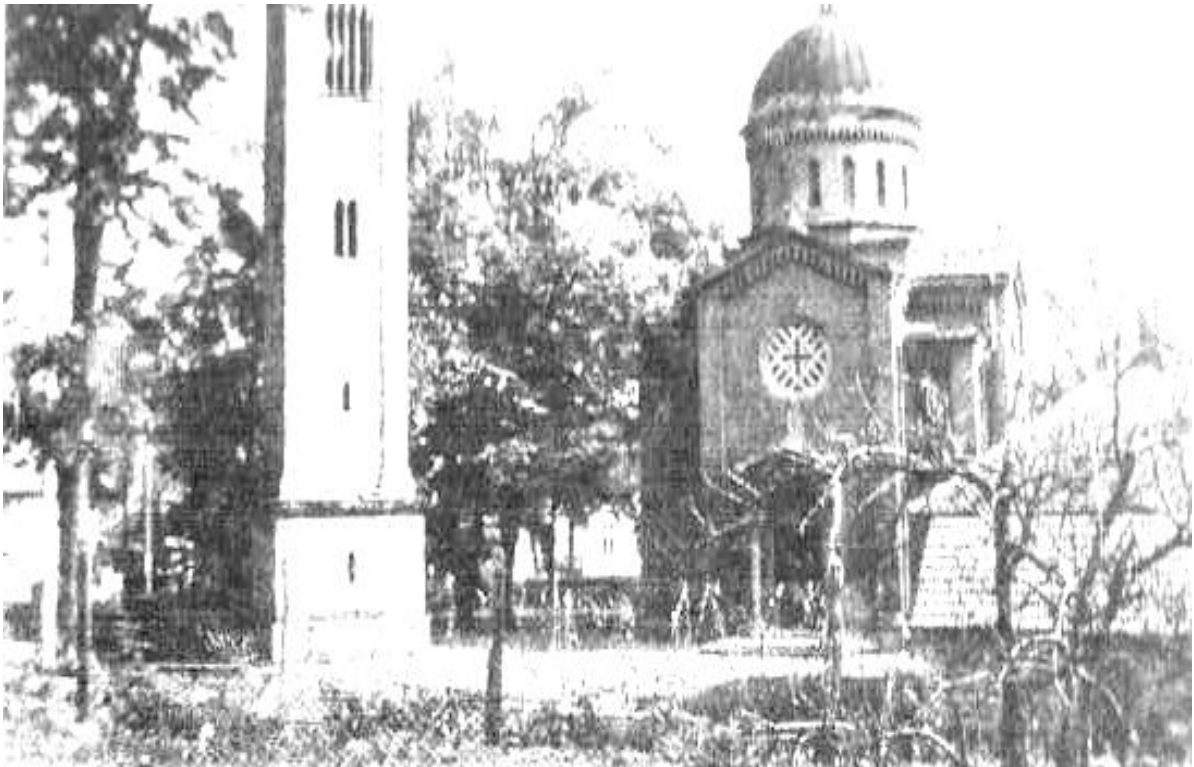
¹⁹ Ф. Каниц, *СРБИЈА II*, 416.

²⁰ Споменица Тимочке епархије 1833–1934, 87.

Породица Рашић – Миленко, Јеремија и Владимир, држали су парохију Вражогрначку пуних 66 година, од 1849 – 1914. године.²¹

Црква има један централни кубет. Пречник цркве Св. Тројице је пет метара. Грађена је по пројекту архитекте Светозара Ивачковића, у неовизантијском стилу. Високи звоник, лепих пропорција у истом стилу, подигао је исти архитекта нешто касније. Звоник је одвојен од цркве, али је са њом складно укомпонован и чини једну складну целину. Раније је била обојена у слојевима жуто-црвено, имитирајући камен и опеку, а сада је цела у малтеру. Са византијским стилем једино није у складу равни довратник изнад портала.

Иконостас цркве је са вредним иконама. У доњем реду, лево од двери, су иконе „Св. Тројица“ и „Богородица“. У дверима је „Благовест“, а са десне стране су иконе „Христос“ и „Св. Јован“. Изнад двери је „Тајна вечера“. У горњем реду су „Вазнесења“, „Рођење“, „Васкрсење“, „Крштење“ и „Преображење“. Све иконе у иконостасу су дело познатог сликара Милисава Марковића, с краја XIX и почетком XX века. Осим иконостаса на зидовима су бројне фигуре светитеља и веће композиције, такође дело познатог сликара, који се на више места у цркви потписивао, наводећи и годину „малања“ 1892.²² И иконостас и зидне слике у вражогрначкој цркви имају посебну вредност и, као целина, уклопљени су у архитектуру ове монументалне грађевине, те као такви могу послужити као типичан пример црквеног сликарства на прелазу из XIX у XX век, са стилским мешавинама закаснелих класицистичких и романтичарских ликовних израза.²³

Слика 4. Црква Свете Тројице у центру села некад

²¹ А.Рашић, Рашићи из Вражогрнца, 12-13.

²² С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ I*, 63.

²³ Исто, 63.

Слика 5. Црква Свете Тројице

Слика 6. Иконостас цркве у Вражогрнцу

Први свештеник у Вражогрнцу за кога постоје неки подаци био је поп Живан Свиленовић. Он је био парох у Вражогрнцу у данима након ослобођења, па све до 1847. године. Био је на челу друге побуне против Петра Цоде 1813. године, који је као старешина у Вражогрнцу чинио велика недела. Миленко Ж. Рашић постаје парох 1849. године. Од тада породица Рашић кроз пуних 66 година држи парохију вражогрначку: најпре поп Миленко до 1876. године, затим његов синовац Јеремија до 1901. године, па Јеремијин син Владимир до 1915. године. Свештеници Рашићи су имали великог утицаја у просветном и економском подизању села Вражогрнца. Поп Миленко Рашић је био први свештеник у Вражогрнцу са свршеном богословијом. У српско-турском рату био је војни свештеник и при одступању умро је у Бољевцу 1876. године. Његов синовац и наследник Јеремија Рашић 1888. године је био посланик Уставотворне скупштине и изгласан од свештенства Округа Црноречког за протојереја. Његовог сина Владимира Рашића убили су Бугари у ноћи између 14. и 15. новембра 1915. године код данашње Краљевице.²⁴

Након Првог светског рата вражогрначку парохију су за кратко време опслуживали свештеници суседних парохија. За сталног пароха је 1921. године постављен свештеник Живан Станојевић, пореклом из Рготине.²⁵

Школа у Вражогрнцу

Школа је кроз историју била једна од најзначајних институција за становнике села Вражогрнца. Изграђена је од брвана 1837. године, у „Капели“, али тек што је

²⁴ Исто, 88-89.

²⁵ Споменица Тимочке епархије 1833–1934, 85-88.

почела са радом морала је да престане, због тога што је Илија Лињачки „учитељ, незадовољан смеиштајним условима и платом побегао преко“.²⁶ Школа је почела са сталним радом школске 1841/42. године. Неки Вражогрчани нису чекали до отварања школе у свом селу, па су своју децу уписивали у школе у Зајечару и Неготину, као што је то учинио Живан Рашић уписавши свог сина Миленка у Зајечарску општечаствену (државну) школу 1838/40. године.²⁷

Једини школски инвентар биле су трноге столице, које је свако дете доносило од куће. У почетку школска зграда (брвнара) се није закључавала, па су деца сваког јутра доносила своје столочице и по завршетку наставе опет их враћала кући. Издржавање основних школа пало је на терет општина. Кнез Милош Обреновић, „будући да се *Правитељствени трошкови све више и више од дана на дан умножавају*“, је донео одредбу 1840. године, под бр. 1576 „да се ни една *Обитинска школа не издржава Правитељственим трошком от идућег Бурђева дана, него да се обитине саме постарају из прихода њима припадлежући школе своје издржавати*“.²⁸ Како су „*припадлежући*“ општински приходи били недовољни, део трошкова о издржавању школе пао је на терет родитеља. Због тога је школовање деце било доступно само имућнијим родитељима.

Једине књиге из којих су деца учила биле су: Буквар, Часловац и Псалтир. Због тога су се ученици звали, зависно од тога коју су књигу учили: „*букварци*“, „*часловци*“ и „*псалтирци*“. Ови називи ученика су означавали којем су разреду ученици припадали. Непознато је са колико је ученика основна школа почела да ради. Податак о броју ученика школе постоји тек из 1851/52. школске године, када је имала 19 ученика. То није мали број, јер је те исте године школу у Грљану похађало 10, а у Рготини 12 ученика.

Мештани села Вражогрнца су 1860. године у „Капели“ изградили нову школу од тврдог материјала, са два одељења. Прва просторија била је намењена за одржавање наставе, а друга за учитеља. У српско-турском рату 1876. године ова новосаграђена школа је изгорела до темеља. Тада је живот изгубио учитељ и свештеник Миленко Рашић. Један савременик тих догађаја записао је: „*Ну турско варварство, докле је год допирало, потрудило се, да нам уништи школе, које су сваког страног путника изненадиле лепотом споља и подесним устројством изнутра... А поред ових још и вражогрначка, лубничка, грљанска, великоизворска и грлишка, лепе ну старијег плана школе предате су пламену и сад стоје као згаришта до неизвесних времена*“.²⁹ Школа у Вражогрнцу почела је поново са радом 1879. године.

До изградње нове школске зграде 1883. године настава је држана у изнајмљеним просторијама приватне куће Живана Поповића. На „*квити*“ коју је власник земље потписао благајни вражогрначке општине 31. марта 1882. године. „*На четрдесет динара подписан признајем да сам из касе Суда општине Вражогрнац у име кућне кирије коју сам општини за школу уступио, за месец фебруар и март ове године по 20 динара месечно потпуно примио*“.³⁰

Иако је школа радила у таквим условима, настава је у вражогрначкој школи била на завидној висини, што се види из извештаја Министарству просвете из 1881. године, који је поднео Живојин Симић, директор зајечарске реалке, након извршене инспекције свих основних школа у Црноречком округу на крају школске 1880/81. године. Тада је у

²⁶ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ III-Школство и културно-просветне прилике 1841–1991*, 5.

²⁷ Исто, 9.

²⁸ Исто, 6.

²⁹ Исто, 9-12.

³⁰ Исто, 12-13.

Вражогрнцу постојала само „мушка школа“ са 42 ученика, од којих је школску годину са успехом завршило 35 ученика. Разврставши све школе у пет категорија, према квалитету наставе, Симић је сврстао вражогрначку школу у прву:

-,1. Настава највећма васпитава и образује омладину и најтрајнији те и најплоднији утицај њен осећа се у животу оних, који су учили у школама: кривовирској, мокрањској, вражогрначкој, трећем разреду мушке зајечарске и четвртом разреду мушке зајечарске“.³¹

Слика 7. Стара школа у „Капели“, саграђена 1860., обновљена 1883. године

Нова школска зграда је служила од 1883. до 1892. године, када је затворена. Школа је пребачена у нову, већу школску зграду, која је изграђена 1892. године у новом центру села, у горњем крају. „Горња“ школа, имала је две учионице, као и претходна школа, али јој је придодата и канцеларија за учитеља и управитеља школе. До школе је саграђена и зграда са два стана за учитеље.³²

Слика 8. Нова школска зграда-„Горња“ школа саграђена 1892.

Слика 9. Данашњи изглед школе

³¹ Исто, 13

³² Исто, 14.

Школа у Доњем крају села је почела поново са радом 1896. године, када је у Вражогрнцу основана „женска“ школа. До 1902. године је у „Капели“ радило само једно одељење за сва четири разреда, због малог броја ученица. Прва учитељица женског одељења била је Драгиња Бабекова. После ње је наставу у женској школи држала Анђелија Ристић. Остале учитељице до 1914. године су биле: Томанија Стефановић, Олга Бекић Станојловић, Пеладија Маринковић, Љубица Ристић, Јелена Шурјанчев, Катарина Божовић и Милева Ђерић. Од 1902. до 1914. године женска школа је радила са два одељења – I и II разред водила је Олга Бекић, а III и IV разред Пеладија Маринковић. У току школске 1896/97. године за свој рад учитељи и мушке и женске школе добили су највећу оцену (одличан).³³

У време бугарске окупације, од октобра 1915. године деца су покрштавана бугарским именима, а настава се одвијала на бугарском језику. Бугарске власти су захтевале да се деца уписују у бугарску школу. У Вражогрнцу се томе није одазвао ниједан родитељ. Бугари су у знак освете учионице претворили у коњушнице. Сав школски инвентар, сва учила, па чак и прозоре и врата, Бугари су однели у своју земљу, а при повлачењу су извукли чак и даске из пода. У овом рату вражогрначка школа је имала људске жртве. Погинули су учитељ Станко Станојевић, Лазар Поповић и свештеник Владимир Рашић.³⁴

За кратко време обновљене су обе школе – „горња“ и „доња“. Школа је почела са радом школске 1918/19. године. Ученици су поново морали да од куће доносе столице, као у време оснивања школе 1837. и 1841/42. године. Школа је радила са четири одељења. У „женској школи“, која је била смештена у „доњој школи“, у „Капели“, била су основана два одељења. Учитељице су биле Јелица Савићевић и Персида Каменовић. Укупно је имала 67 ученица. У „мушкој школи“, која је била смештена у „горњој“ школској згради, била су оформљена два одељења са 53 ученика. Учитељи су били Љубомир Рашић и Милева Ђерић, која је била и управитељ обеју школа.

Значајну улогу у управљању школом имао је Школски одбор састављен од пет чланова са мандатом од четири године. Председника и остале чланове одбора бирао је Одбор Општинског суда у Вражогрнцу. Председник одбора био је и председник општине, а управитељ школе био је и пословођа школе. У првом послератном школском одбору изабраном 1919. године, били су: Станоје Микић, председник одбора, Милева Ђерић, пословођа, Радисав Маринковић, Живко Миленковић и Јеврем Гојић, чланови одбора.³⁵

Настанак и развој привредних задруга и железнице

Прве задруге на територији среза Зајечара јављају се крајем XIX века као земљорадничко-кредитне задруге. Тешки услови живота и тешка економска ситуација приморали су сељаци на организацију и удруживање. Због заштите својих интереса сељаци су формирали више привредних задруга.³⁶

Прве две задруге овог типа основане су у Планиници и Вражогрнцу. У селу Вражогрнцу прва задруга основана је 1897. године. Број задругара вражогрначке земљорадничко-кредитне задруге није познат. Године 1906. број задруга био је 97.³⁷

³³ Исто, 15-16.

³⁴ Исто, 17.

³⁵ Исто, 18-19.

³⁶ М. Николић, Постанак и развитак задруга у Срезу Зајечар, Развитак Зајечар и Неготин, 1957, 18.

³⁷ Исто, 19.

Слика 10. Вражогрначка земљорадничко-набављачка задруга

Чланови задруге били су обавезни да улажу у сталну штедњу сваког месеца по један динар. Сву своју уштеђевину давали су задрузи на чување и „приплод“. Од тог новца давале су позајмице задугарима. Камата је била минимална. Задругари су одговарали солидарно читавом својом имовином. А целокупна добит задруге ишла је у резервни фонд. Вражогрначка задруга била је члан Главне земљорадничке заруге, која је основана 1897. године са седиштем у Београду.³⁸ Ова земљорадничко-кредитна задруга успешно је пословала све до Првог светског рата, тј. до бугарске окупације. После завршетка Првог светског рата прошло је пуних десет година до оснивања нових задруга у Вражогрнцу. Прво су припадници Земљорадничке грађанске странке основали Земљорадничку-кредитну задругу почетком 1930. Године, а затим су припадници Радикалне грађанске странке основали крајем 1931. године Вражогрначку земљорадничко-набављачку задругу.

Оне су успешно пословале све до почетка Другог светског рата, тј. до немачке окупације.³⁹

Први покушај са оснивањем млекаре у срезу Зајечарском за више села учињен је тек 1930. године. Те године је основана Тимочка млекарска задруга у Вражогрнцу за 12 села: Вражогрнач, Рготину, Трнавац, Велики Извор, Николићево, Халово, Градсково, Копривницу, Јелашницу, Доњу Бела Реку, Слатину и Оштрељ. У овој мелкарској задрузи вршена је прерада млека, сакупљеног у свим наведеним селима, а потом је произвођен маслац, сир и качкаваљ. Средства уложена за подизање млекаре износила су 300.000 динара. Код ове млекарске задруге у Вражогрнцу било је покушаја за формирање неких одељака у циљу унапређења сточарства и то углавном за свињарство и живинарство. То су били само покушаји. Пошто није било ни материјалне ни политичке помоћи, ова замисао није остварена.⁴⁰

³⁸ Исто, 20.

³⁹ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ II*, 72.

⁴⁰ М. Николић, 23.

Источна Србија је била најзабаченији крај Србије. Ситуација је почела да се поправља почетком XX века када су се и у Тимочкој крајини почеле градити железничке пруге. Прву железничку пругу у Тимочкој крајини саградили су Белгијанци. Прва индустријска железничка пруга у источној Србији грађена је од 1887. до 1889. године, на релацији Вршка Чука–Радујевац. Овом пругом превозиле су се машине за руднике и прве фабрике, индустријска роба из Румуније, а одвозио се угаљ са Вршке Чуке. Повезивање са главном српском железницом Београд–Ниш, почело је изградњом пруге узаног колосека (0,76 m) и дужине 105 km, Зајечар–Параћин 1912. године.⁴¹ Овај колосек је био изграђен за потребе експлоатације рудника Вршка Чука, али је коришћен и за превоз робе и путника. Међутим, 1904. године је почела и експлоатација Борског рудника. Вражогрнац је постао главна истоварна станица за робу, грађевински материјал и машине за потребе Борског рудника.⁴² Белгијанци су 1890. године поред пруге поставили телефонску линију. Тада је телефонија први пут заживела у Вражогрнцу. Изградња нове пруге нормалног колосека Неготин–Вражогрнац отпочела је 1907. године. Бугари су пругу демонтирали и однели 1915. године. Пруга је касније обновљена и спојена са железницом нормалног колосека.⁴³

Слика 11. Железничка станица у Вражогрнцу данас

У селу су грађени и млинови, који су били од значаја за становнике. Модерни млин са воденом турбином 1887. године саградио је вражогрначки богаташ Урош Милошевић. Млин је производио 15.000 килограма брашна дневно за трговину, а 1911. године је модернизован, увођењем електричног мотора.⁴⁴ У селу је било пет воденица. Једна од њих је била својина кнеза Милоша, коју је он 1835. године продао сељацима за 7.000 гроша. Вражогрнац добија струју 1911. године. Прву хидроцентралу подигао је

⁴¹ Д. Урошевић, ОПШТИНА ЗАЈЕЧАР—прилог познавања географског обележја и друштвено-економских и демографских процеса, Зајечар, 1983, 45.

⁴² С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ II*, 74.

⁴³ А. Рашић, Рашићи из Вражогрнца, 15.

⁴⁴ С. Калчић, *ВРАЖОГРНАЦ II*, 81.

вражогрначки богаташ Стева У. Милошевић на Црном Тимоку 1909. године, код села Гамзиграда.

Трговина стоком је средином XIX века била важно занимање. Најзначајнији вражогрначки трговци 1859. године били су Илија Милошевић, Стојан Првуловић, Урош Милошевић, Живан Павловић и Живко Миленковић.⁴⁵ Занати су код неких били допунско занимање, а неки су били и професионалци. Године 1898. забележено је чак осам ћурчија и седам ковача. Било је ковача, поткивача, столара, кројача, пинтера, колара, опанчара, обућара, касапа...⁴⁶

Закључак

На основу рада „*Вражогрнац крајем XIX и почетком XX века*“ може се пратити историја села Вражогрнца у другој половини XIX и почетком XX века. Рад приказује историју села кроз векове, од настанка села до Првог светског рата. Описује се и географски положај села, као и значај села за Црну Реку.

Важно место у раду заузимају најважније културне, политичке и просветне установе које су у то време основане. Посебан акценат стављен је на најстарију институцију у селу, цркву Свете Тројице-Духова, њен настанак и развој. Описује се обнављање и изградња нове цркве. Придодат је и кратак преглед најистакнутијих свештеника цркве.

Посебним одељком описана је школа „*Доситеј Обрадовић*“ у Вражогрнцу. Рад приказује како и када је школа настала, број првих ученика, начин рада у школи и учила из којих су ученици учили. Описана је изградња нове школе и обнављање старе. Подела школе на „*мушку*“ и „*женску*“ школу имала је велики значај у развоју школства и културно-просветних прилика у Вражогрнцу. Као прилог је стављен списак наставног особља од 1841–1922. године.

Задњи део рада приказује оснивање и рад првих земљорадничко-кредитних задруга. Наводи се значај појединих задруга за целу Црну Реку, као на пример, Тимочко-млекарске задруге. Наводи се и оснивање железнице, тј. Белгијске пруге у Тимочној крајини и изградња њене деонице кроз село Вражогрнац. Железница је омогућила бржи привредни развој села и бољу комуникацију људи. Једна од значајних ствари, која је у селу Вражогрнцу изграђена, био је први модерни млин богаташа Уроша Милошевића.

Све ове институције и иновације омогућиле су бржи развој становништва и напредак привреде села. Становништо се образовало и полако је прихватало обележја урбаније средине.

⁴⁵ Исто, 77, А.Рашић, *Рашићи из Вражогрнца*, 16.

⁴⁶ А.Рашић, *Рашићи из Вражогрнца*, 16.

Извори и литература

Извори:

1. Каниц, Феликс, *СРБИЈА II-Земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, Београд, 1985.
2. *Споменица Тимочке епархије 1834–1934*, Издање књижевног фонда Тимочке епархије, Зајечар, 1934.

Литература:

1. Калчић, Сергије:
 - 1) *Вражогрнац I-Прошлост и традиционална култура*, Историјски архив „Тимочка Крајина“, Зајечар, 1990.
 - 2) *Вражогрнац II-Историјска прошлост и привредни развој до 1918*, Историјски архив „Тимочка Крајина“, Зајечар, 1991.
 - 3) *Вражогрнац III-Школство и културно-просветне прилике 1841–1991*, Историјски архив „Тимочка Крајина“, Зајечар, 1991.
2. Љушић, Радош, *Историја за трећи разред гимназије општег друштвено-језичког смера*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
3. Милић, Зоран, *Хроника села Вражогрнца*, Историјски архив „Тимочка Крајина“, Зајечар, 1960.
4. Николић, Миодраг, *Постанак и развитак задруга у Срезу Зајечар, Развитак*, Зајечар и Неготин, Орган среских одбора социјалистичког савеза Срезова Зајечар и Неготин, 1957.
5. Рашић-Јовин, Александар Аца, *Рашићи из Вражогрнца*, Београд, 2007.
6. Урошевић, Мр. Добривоје С., *ОПШТИНА ЗАЈЕЧАР, прилог познавању географског обележја и друштвено-економских и демографских процеса*, РО за графичко-издавачку делатност „ЗАЈЕЧАР“, Зајечар, 1983.

У изради рада „*Вражогрнац крајем XIX и почетком XX века*“ коришћена је архивска грађа, литература и историјски извори преузети из Историјског архива „Тимочка крајина“, библиотеке „Светозар Марковић“, и црквене грађе Тимочке епархије у Зајечару. Овом приликом се захваљујем на указаној помоћи наведеним установама града Зајечара и појединим мештанима који су својим усменим казивањем и фотографијама обогатили овај рад.

MILICA MIŠIĆ, student of law
Vražogrnac

VRAŽOGRNAC AT THE END OF THE 19th AND AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Summary: At the end of the 19th and at the beginning of the 20th century, the village Vražogrnac was one of the most developed economic area in Timočka krajina, and also one of the oldest villages which was established in Serbia. This essay is about the events in the village Vražogrnac since the second half of the 19th century till the first half of the 20th century. The introduction shows the geographic location and the general history of the village since the day it was established until the beginning of the First World War. The main part of the work describes the most important cultural, church and political institutions in the village, their foundation and their importance for the development of the village itself. It follows the foundation and work of church Sveta Trojica (the Holy Trinity), school and agricultural-credit co-operatives (unions). A special part of this essay includes the economic development of Vražogrnac and the foundation of railroad. The goal of this work is to systematize and to show the historical events in the village at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century.

Keywords: Vražogrnac, church, school, co-operatives (unions), railroad, Timočka krajina.

Др МИОДРАГ ВЕЛОЈИЋ, географ, Зајечар

Prim. dr sci. dr med. ОЛИЦА РАДОВАНОВИЋ, Завод за јавно здравље „Тимок“
Зајечар

РАЗВОЈ ПИСМЕНОСТИ У НАСЕЉУ СТАЊИНАЦ

Анстракт: Старопланинско насеље Стањинац је насеље области Буцак, које се налази на граници између данашње општине Књажевац и општине Пирот. Удаљено од главних комуникација, за разлику од других околних насеља, доста касно је за своје ученике отворило школу у својој средини. Прва школа у Стањинцу почела је са радом школске 1928/29. године, као треће одељење јаловикизворске школе. Све до Другог светског рата ова школа није била самостална, већ су ученици из овог насеља школу похађали у Јаловик Извору. Трансформације, кроз које је у послератним годинама пролазило, утицале су на то да Стањинац непрестано губи своје писмене становнике, тако да је последњих деценија 20. века остао без своје школе и без својих ђака, а ако се овакав тренд настави – остаће ускоро и без својих житеља.

Кључне речи : Стањинац, Буцак, насеље, писменост, школа

Стањинац је ратарско-сточарско сеоско насеље разбијеног типа, смештено на падинама Старе планине испод самог узвишења Јаловик (850 м н.в.). Од насеља Кална удаљено је 8 км, од центра општине (Књажевца) 37 км, а од Пирота 34 км. Кроз атар насеља (чија површина износи 1.250 ha) протиче Стањинска река, десна притока Трговишког Тимока.¹

По предању, стари назив насеља (Раброво) замењен је новим (Стањинац) због „чуме“ (куге), што је „представљало тежњу да се страдање заустави“.²

Под сличним називом (*Стајинце*) први пут је забележено у „Попису целепа пиротског кадилука“³ 1581. године, а затим и 1624. г. као село „са 15 немуслиманских домаћинстава“.⁴

Стањинац је ослобођен од Турака и припојен Србији 1878. године. Као и сва околна насеља, припадао је тада Нишавском срезу.

По попису становника 1879. године имао је 69 кућа, 197 мушких, 183 женска становника, 92 пореске главе и два (мушка) становника који су знали читати и писати.⁵ Пописне 1884. године имао је 402 становника (221 мушког и 181 женског) од којих су само три (мушка) становника знали читати и писати.

Попис становника 1895. године забележио је у Стањинцу 73 куће, 227 мушких, 223 женска становника и 10 писмених мушких становника. Прва писмена женска особа у овом насељу забележена је у попису из 1900. године, када је ово насеље имало 78

¹ Миодраг Велојић, др Предраг Ђуровић : Насеље Стањинац, Географска енциклопедија насеља Србије, књига II, Географски факултет Београд (2001), 204.

² Ђорђе Раденковић (1966): Хроника села Стањинац, рукопис, Историјски архив Зајечар

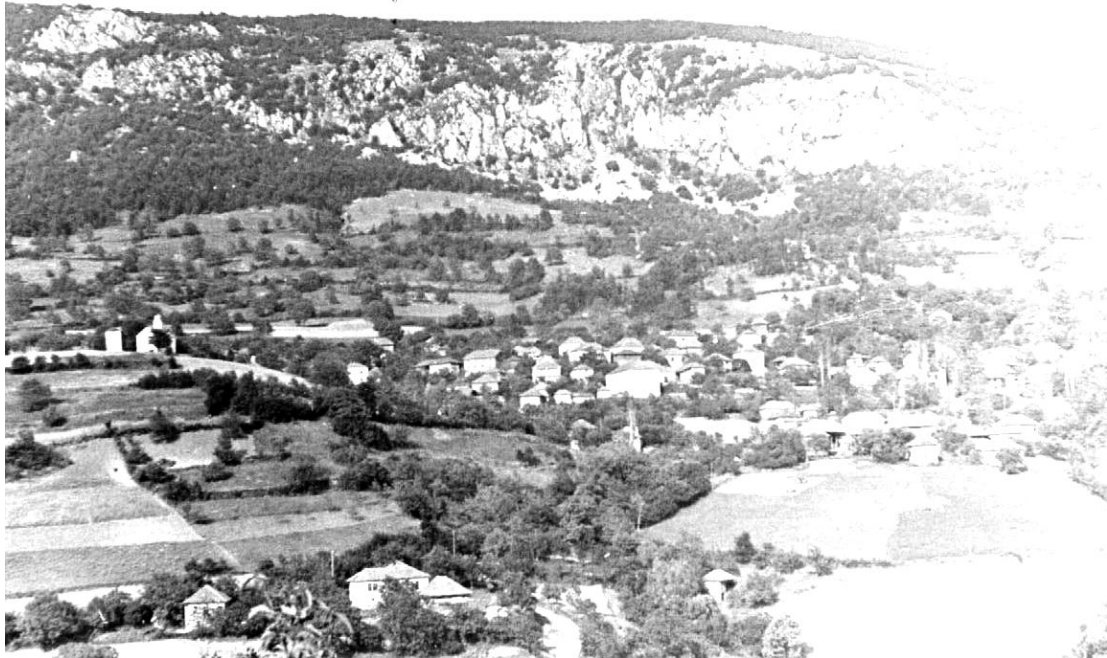
³ Тијана Катић, Драгана Амедовски : Попис целепа пиротског кадилука, Мешовита грађа, књ. XXXIII, Историјски институт Београд (2012), 145.

⁴ Елена Грозданова: Българската народност през XVII век, Софија (1989), 113.

⁵ Статистички преглед Нишавског среза из 1879. г. Пирот и срез Нишавски 1801–1918 (грађа), књига прва 1801–1883, сабрао и приредио Илија Николић, Пирот (1981), 391.

кућа и 302 становника (мушких 261 и женских 246). Осим једне женске особе која је знала читати и писати пописано је те године и 11 писмених мушких становника.

Насеље Стањинац је све до 1899. године припадало општини Шугрин, а потом општини Јаловик Извор. Између два светска рата имало је своју сопствену општину.

Слика 1. Панорама насеља Стањинац

Све до 1929. године ученици из Стањинца похађали су школу у Јаловик Извору, заједно са ученицима из насеља Шугрин, Пајез, Мирановац, Витановац, Периш, Шести Габар и Јаловик Извор.

Школске 1928/29. године у Стањинцу је отворено треће одељење јаловикизворске школе (прво је у то време било у Јаловик Извору, друго у насељу Шести Габар, а треће у Стањинцу). За првог учитеља овог одељења постављен је Никола Китановић из Стањинца.

Настава је најпре извођена у кући сеоског свештеника, затим у просторијама Задруге, да би након Другог светског рата направљена школска зграда која и данас постоји у насељу.

Учитељ Никола је на дужности у овој школи био свега годину и по дана (до 17. новембра 1930.) када је отишао на ослужење кадровског рока. Заменила га је учитељица Матилда Милановић (до 11. септембра 1931.), када је премештена у насеље Завој (општина Пирот).

У школској 1931/32. години у Стањинцу је са трећим одељењем јаловикизворске школе (свега неколико месеци) радио учитељ Бора Стокић из Кленовца код Неготина. Он је 12. фебруара 1932. године премештен у матичну школу у Јаловик Извору, где му је жена Љубинка Стокић, у то време, била управитељ школе. Исте, 1932. године Бора Стокић је по решењу Министарства просвете постављењен и за управитеља школе у Јаловик Извору. Поред наставе коју је изводио у школи, учитељ Бора је активно сарађивао и на линији задругарства. У то време био је ревизор Задружног савеза Србије

и имао је велики утицај на развој задругарства како у Стањинцу, тако и у Јаловик Извору. Са мештанима је у Стањинцу 1933. године формирао Задругу, а само годину дана касније (1934.), изграђена је и општинска зграда. У школи у Стањинцу учитеља Бору заменила је учитељица Вукосава Живковић из околине Пирота. Тих година број ученика у школи повећао се од 69 на 82 (Табела 1).

Другог децембра 1933. године учитељица Вукосава премештена је у Велико Село (општина Крупац), а на њено место дошао је учитељ Богомир Шундрић из села Тутина код Алексинца. Он се у овој школи задржао до 6. новембра 1935. године. Премештен је у село Липовац код Алексинца.

Уместо учитеља Шундрића дошао је Милош Радмилац из села Острог код Сланине (општина Чачак). Управитељ матичне школе у Јаловик Извору и даље је био Бора Стокић. Радмилац је 14. новембра 1937. године указом премештен у насеље Бресје (срез Колубара), а на његово место постављена је учитељица Надежда Поповић. И она се мало задржала у Стањинцу. Отишла је 29. децембра 1937. године. На њено место дошла је Даница Драпуљић. Тих година за управник школе у Јаловик Извору постављен је (Рус) Василије Шабердин (тадашњи калански зет). Он је на том месту остао све до 1940. године, а потом га замењује Славољуб Митровић. Школске 1937/38. године одељење у Стањинцу имало је највећи број ученика (Табела 1).

Учитељица Надежда Поповић се у Стањинцу задржала све до почетка школске 1939/40. године. Почетком нове школске 1940/41. године за учитеља је постављен учитељ Василије Шабердин, до тада управитељ матичне школе у Јаловик Извору. Он је у Стањинцу остао све до почетка Другог светског рата (1941.). Мештанима је највише остао у сећању по одржавању курсева за цивилну заштиту у случају рата.

Године 1941. Стањинац су окупирали Бугари и одмах по окупацији и у овом насељу отворили своју четвороразредну школу. Њихова школа је почела са радом у кући Михајла Поповића. За учитеља је постављен Н. Стојанов (Бугарин), а настава је извођена на бугарском језику. Становници Стањинца су невољно давали своју децу у ову школу, па је она у почетку имала мали број ђака. Школске 1942/43. године број ђака се повећао, пре свега због принуде и казних мера које су Бугари предузимали. Родитељи који нису у то време давали својој деци да похађају наставу морали би да одлазе на рапорт „главном кмету у Калну“ и обично би по његовој наредби добијали по 25 батина.⁶

У Стањинцу су школске 1942/43. године децу учила два бугарска учитеља – Димитрије Драголов и Тенко Јанчев. Учитељ Димитрије је био из окупираног дела Југославије (из околине Димитровграда или Босилеграда), а учитељ Тенко из Бугарске.

Школске 1943. године у Стањинцу је било 75 ученика (Табела 1).

По завршетку Другог светског рата и ослобођења од фашизма (1944.) у Стањинцу је отпочела са радом и основна школа. Одлуком народноослободилачког одбора, за првог учитеља у овом насељу постављен је Бранислав Ј. Стојковић из суседног насеља Мирановац. То је био први пут да Стањинац добија своју самосталну школу и свог управитеља школе. Те године школа је имала 54 ученика.

Свој максимум по броју становника насеље Стањинац је имало 1948. године. У њему је те године у 140 домова живело 962 становника.⁷

⁶ Ђорђе Раденковић (1966): Хроника села Стањинац, рукопис, Историјски архив Зајечар

⁷ Миодраг Велојић, Олица Радовановић: Стањинац, Становништво Старе планине, књига 1 – Буцак, КПЗ Зајечар, 2003, 61- 66.

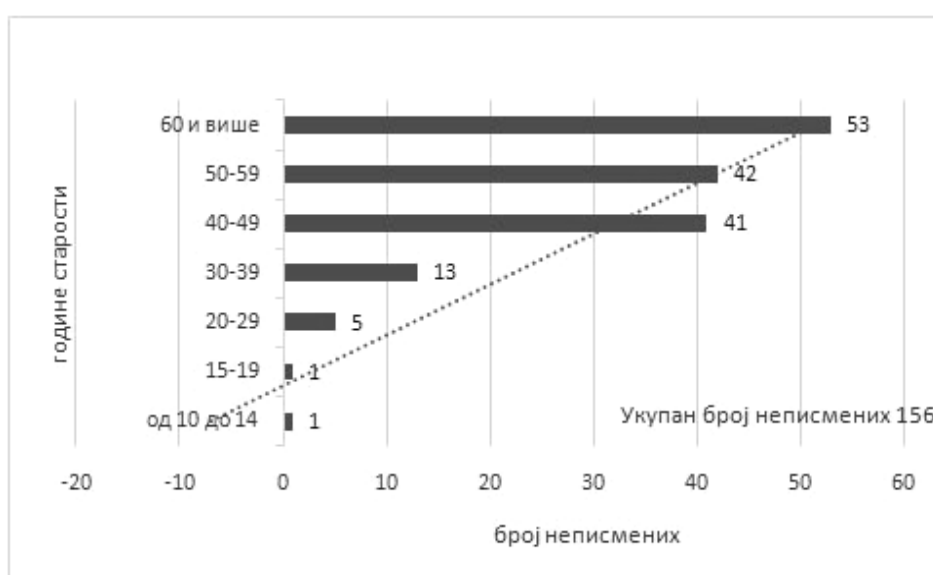
Табела 1. Број ученика основне школе у Стањинцу од I до IV разреда од школске 1928/29. до школске 1944/45. године

ШКОЛСКА ГОДИНА	I разред	II разред	III разред	IV разред	УКУПНО УЧЕНИКА
1928/29.	22	7	3	1	33
1929/30.	10	21	8	2	41
1930/31.	15	8	20	6	49
1931/32.	38	7	18	6	69
1932/33.	23	34	7	18	82
1933/34.	17	25	29	8	79
1934/35.	24	15	25	29	73
1935/36.	14	20	18	23	75
1936/37.	30	9	26	15	80
1937/38.	31	15	21	19	86
1938/39.	17	13	8	4	42
1939/40.	14	10	10	7	41
1940/41.	27	11	9	2	49
1941/42.	21	28	11	12	72
1942/43.	19	26	19	11	75
1944/45.	23	13	10	8	54

(Извор: Ђорђе Раденковић: Хроника села Стањинац, Историјски архив Зајечар)

Све до Другог светског рата Стањинац је припадао општини Јаловик Извор, па се по пописима није могао пратити број писмених и неписмених становника у њему. Почев од пописа становника 1948. године види се и број неписмених становника по насељима.

Графикон 1. Број неписмених становника према старости у насељу Стањинац 1948. године

(Извор: Попис становништва 1948. године)

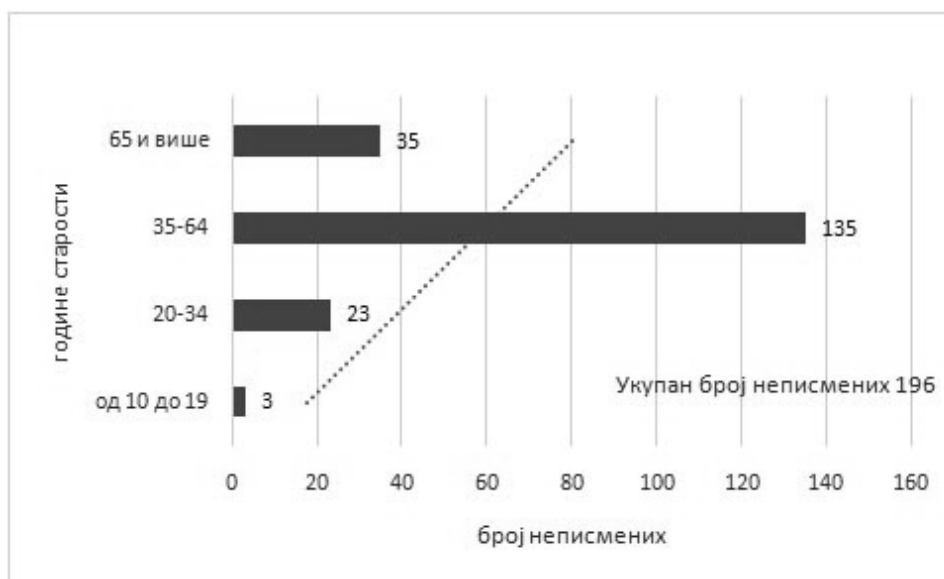
Увођењем обавезног образовања и младих и старих, у другој половини 20. века, постепено се смањивао удео становника који су били неписмени. У првим послератним годинама у Стањинцу је организована настава у две смене.

По попису становника које уследио 1953. године од укупно 787 становника колико је тада живело у Стањинцу скоро сваки други становник је знао читати и писати (укупно 335 становника).

Од 1955. до 1965. године Стањинац је припадао општини Кална, а од 1965. године па надаље његова школа је радила као подручно одељење Основне школе „Властимир Николић – Мирко Мали“ у Кални. На подручју општине Кална постојале су у то време три осморазредне основне школе и то у Кални, Ћуштици и Црном Врху. Осморазредне школе у Црном Врху и Кални имале су и своја истурена одељења. Школа у Црном Врху имала је истурено одељење у насељу Равно Бучје, а школа у Кални истурена четвороразредна одељења у насељима: Вртовац, Балта Бериловац, Јања, Алдина Река, Габровница, Шести Габар (Село и Стрезавица), Јаловик Извору и Стањинцу.⁸

По попису 1961. године у Стањинцу није знало да чита и пише 196 становника (око трећине), приближно исто и 1971. године (182 становника), да би се 1981. године број неписмених у насељу скоро преполовио (90 становника).

Графикон 2. Број неписмених становника према старости у насељу Стањинац 1961. године

(Извор: Попис становника 1961. године)

Почев од школске 1950/51. године па до 1952/53. године, у школи у Стањинцу је радио учитељ Радисав Н. Деспотовић, док је од школске 1953/54. до школске 1957/58. године радио учитељ Бранко М. Костић.

Школске 1954/55. и 1955/56. године у овој школи је постојао и пети разред. Прве школске године је имао седам, а друге 15 ученика (Табела 2).

Не може се тачно рећи да ли је настава у Стањинцу извођена школске 1958/59. године и у периоду од 1960. до 1963. године, јер у архиви (данас основне школе у Кални) не постоје дневници рада ове основне школе. За школску 1959/60. годину не постоје ни подаци о учитељу (или учитељици) (Табела 2).

⁸ Основна школа у Кални : Анализа стања и проблема у школству на територији Скупштине општине Кална са стањем на дан 1. јануара 1965. године, рукопис, Историјски архив Зајечар

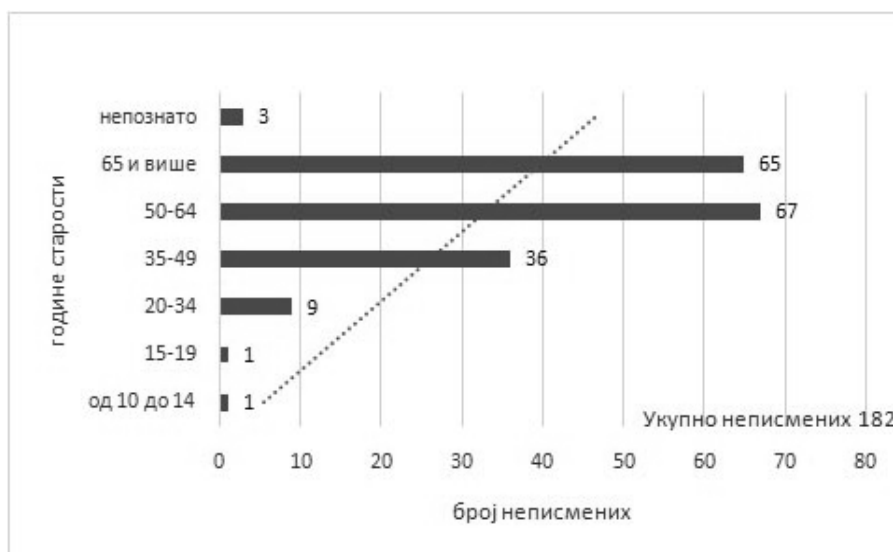
По подацима из дневника учитељица Круна Богдановић је учила децу Стањинца од школске 1963/64. до 1965/66. године. Годину дана касније (школске 1966/1967.) децу је учила учитељица Радица Живковић.

Табела 2. Број ученика основне школе у Стањинцу од школске 1950/51. до школске 1983/84. године

Школска година	Разред					Укупно
	Први	Други	Трећи	Четврти	Пети	
1950/51	7	15	20	8		50
1951/52	14	8	15	18		55
1952/53	11	16	10	12		49
1953/54	7	10	15	9		41
1954/55	13	7	11	13	7	51
1955/56	19	11	7	10	15	62
1956/57	14	27	8	6		55
1957/58	23	13	27	5		68
1958/59	не постоји дневник					
1959/60	8	13	19	11		51
1960/61	не постоји дневник					
1961/62	не постоји дневник					
1962/63	не постоји дневник					
1963/64	12	5	12	13		42
1964/65	11	11	5	11		38
1965/66	8	10	11	5		30
1966/67	4	8	7	11		30
1967/68	5	4	9	7		25
1968/69	7	5	3	9		24
1969/70	7	7	4	3		21
1970/71	7	6	7	4		24
1971/72	4	7	6	7		24
1972/73	6	3	7	6		22
1973/74	6	6	3	7		22
1974/75	5	5	6	3		19
1975/76	7	5	5	6		23
1976/77	2	7	5	5		19
1977/78	3	2	7	5		17
1978/79	4	1	2	6		13
1979/80	0	4	1	2		7
1980/81	2	0	4	1		7
1981/82	1	2	0	4		7
1982/83	3	1	2	0		6
1983/84	1	2	0	2		5

(Извор: Архива основне школе у Кални)

Графикон 3. Број неписмених становника према старости у насељу Стањинац 1971. године

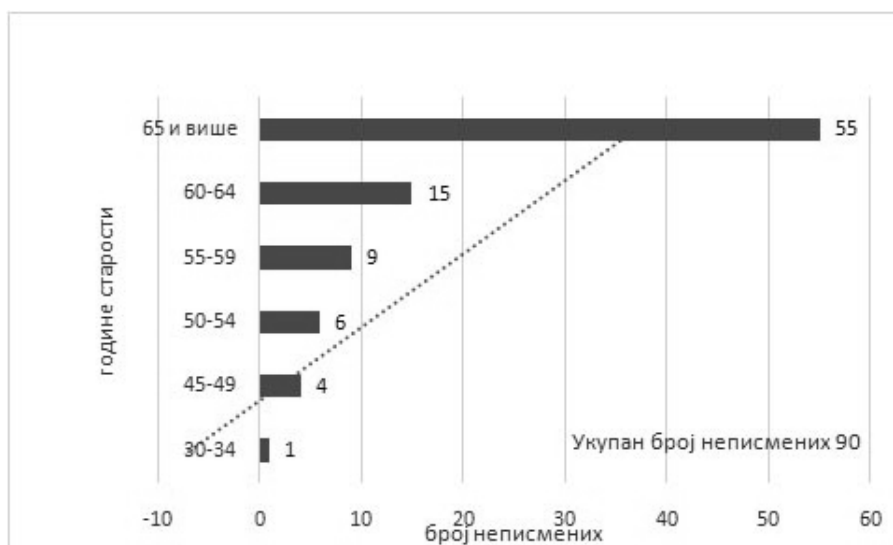

(Извор: Попис становника 1971. године)

Два учитеља који су најдуже боравили у Стањинцу били су Профир Пејчић и Јован Ранчић. Почев од школске 1967/68. па све до 1977/78. године радио је учитељ Профир Пејчић, са паузом школске 1974/75. године, када га је замењивала учитељица Миладинка Јовановић. Од школске 1975/76. године, па све до престанка рада основне школе у Стањинцу (1984. године) радио је учитељ Јован Ранчић. Школске 1975/76. године учитељ петог и трећег разреда био је Профир Пејчић, а другог и четвртог разреда Јован Ранчић. Наредне школске године учитељ петог и трећег разреда био је Јован Ранчић, а другог и четвртог разреда Профир Пејчић.

У периоду од 1969. до 1973. године организована је при школи и предшколска настава. Од 1969. до 1972. године по једно дете је похађао ову наставу, док је 1972. године у Стањинцу било двоје деце која су похађала предшколску наставу.

Графикон 4. Број неписмених становника према старости у насељу Стањинац 1981. године

(Извор: Попис становника 1981. године)

Слика 2. Ученице од I до IV разреда школе у Стањинцу са учитељем Профиром Пејчићем, 1970/71. године

Слика 3. Ученици од I до IV разреда школе у Стањинцу са учитељем Профиром Пејчићем и стажистима Предрагом Ранђеловић и Миленом Ђорђевић, школске 1970/71. године

Слика 4. Ученици од I до IV разреда школе у Стањинцу (и два предшколца) са учитељем Профиром Пејчићем, 1971/72. године

Слика 5. Ученице IV разреда школе у Стањинцу школске 1972/73. године

Слика 6. Ученици од I до IV разреда школе у Стањинцу са учитељем Профиром Пејчићем, 1973. године

Слика 7. Ученици II и IV разреда школе у Стањинцу са учитељем Профиром Пејчићем, 1975/76. године

Слика 8. Школска екипа за игру „Између две ватре“ освајач I места и пехара међу свим основним школама у Буџаку, на такмичењу у Кални 1976/77. године

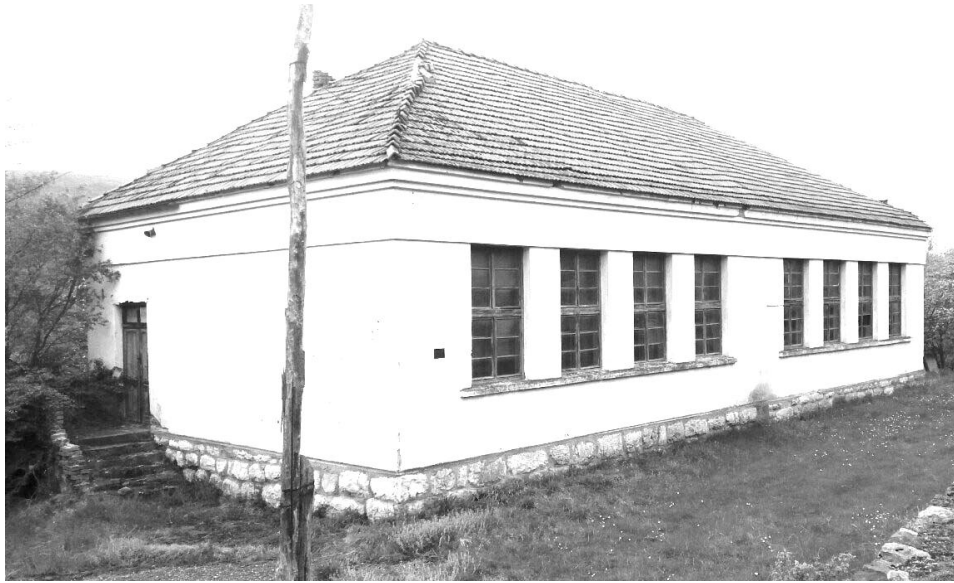

Слика 9. Ученици од I до IV разреда школе у Стањинцу са учитељем Јованом Ранчићем, 1976/77. године

По престанку рада школе у Стањинцу ученици из овог насеља наставили су своје школовање у Основној школи „Властимир Николић – Мирко Мали“ у Кални. То је трајало само пар година, све док се и последњи млади становници нису иселили из овог насеља.

На почетку 21. века, приликом званичних пописа становништва (2002. и 2011.) нису прикупљани подаци о броју неписмених становника по насељима, већ су они приказани само на општинском нивоу. Због тога се за многа мања насеља Србије (па ни за Стањинац) не може рећи да ли има неписмених становника. Чињеница је да данас скоро сви житељи Србије знају читати и писати или се бар потписати.

Године 2017. у Стањинцу су живела 44 становника. Нису имали ни продавницу, ни задругу, ни школу. Најмлађи житељ овог насеља имао је 47 година, а најстарији 89 година. И сви су били писмени.

Слика 10. Школа у Стањинцу данас

Dr MIODRAG VELOJIĆ, a geographer, Zaječar

Prim. dr sci. dr med. OLICA RADOVANOVIĆ, The Public Health institute „Timok“
Zaječar

THE LITERACY DEVELOPMENT IN THE SETTLEMENT STANJINAC

Summary: The Staroplaninsko settlement Stanjinac is a settlement of the Stara Planina region Budžak, located on the border between today's Knjaževac municipality and the municipality of Pirot. Not far from the main communications, unlike other neighborhoods, it was late enough for its students to open a school in their midst. The first school in Stanjin started with the school 1928/29. year, as the third department of the Jalovikizvorska school.

Until the Second World War, this school was not independent, but students from this settlement attended the school in Jalovik Izvor. Transformations through which they passed in the postwar years influenced the fact that Stanjinac was constantly losing its literary population, so that in the last decades of the 20th century he lost his school and his students, and if such a trend continues - he will soon be left without his own inhabitants .

Keywords : Keywords: Stanjinac, settlement, Budžak, literacy, school

РАНКО ЈАКОВЉЕВИЋ, самостални истраживач
Кладово

МАКЕДОНЦИ У КЛАДОВУ

Апстракт: У овом раду даје се приказ становништва Кладова, досељеног почев од средине XIX века са подручја у границама данашње Македоније, њихов допринос привредном, социјалном, културном развоју кроз афирмацију мултикултуралности као битне одлике живљења у малом подунавском граду

Кључне речи: Македонија, Македонци, Кладово, суживот, занатство, привреда, култура

Кладово је мала српска општина на североистоку Србије, читав низ столећа гранично подручје према Дакији, Влашкој, Аустро-Угарској, Румунији, средина у којој се негује мноштво језика, обичаја, култура, саздана од становништва бројних етничких заједница, које су, свака на свој начин, давале печат мултикултуралности животу и просперитету. Овај рад има за предмет приказ присуства појединаца и породица досељених са подручја данашње Македоније, без повлачења оштре границе између тих особа по националној припадности, будући да су исти правац миграције имали Срби, Цинцари, Македонци, па и Јевреји, свако од њих делећи „парче истог – македонског сунца“, љубоморно чувано као предзнак идентитета, „географског порекла“ у новој заједници живљења на српском Подунављу.

Могло би се казати да прве историјски потврђене везе између географских предела Ђердапа и Македоније датирају из античке прошлости, миграција келтских племена из правца Подунавља ка јужним крајевима, а што се прехришћанских корена тиче, уочљиве су паралела по питању нарочитог поштовања бога Велеса, по коме су остали називи и македонског града и насеља крај Кладова. Из средњег века очувано је сећање на градитељске подухвате на тлу српског градића, изведне од стране Светог Никодима, односно, како га регистар „*Сите македонски светители*“ на електронској енциклопедији културе „Растко Македонија“, ословљава „*Преподобен Никодим Прилепски – Тисмански*“. Постоје теорије да је овај православни мисионар значајна личност за историју Срба, Румуна, али и Македонаца, родом Грк, Бугарин, Србин, Румун, Македонац, но евидентно је да његов опус надвисује идентификације „по националном кључу“. Светогорски монах Никодим, „частан и освећен муж, силан у књигама, још силнији у мудрости и речима и одговорима“, у историји упамћен као просветитељ, подвижник, исихаст, дипломата, градитељ манастира на обе дунавске обале, пореклом је из Прилепца крај Новог Брда (у другој верзији Прилеп). У младости се замонашио на Светој Гори, примајући учење молитвеног тиховања–исихазам Симеона Новог Богослова из XI века и његових настављача – Григорија Синаита и Григорија Паламе. Овај вид православља проистиче из одреднице 1.18 Јеванђеља по Јовану, да Бога није видео нико никад, али и да Бог себе није оставио непосведоченог, него га је свету објавио његов јединородни Син који је живео и сам био видљи у том свету. Приликом једног од бројних прогона заговорника молитвеног тиховања Никодим је приспео на обалу Дунава, код Кладова, где је основао манастир Манастирицу, о чему је сведочио приказ његовог лика на зиду манастирске цркве Свете Тројице са натписом „Свети Никодим Освјаштени“, настао у време обнове манастира од стране влашког војводе Радула Великог, крајем XV или почетком XVI века. У народном предању присутно је сећање на хришћанског владику који, као залогу за љубав кћери богатог Турчина добија утамничење у џамији. Младић упућује молитву Господу да се избави, оде у Влашку, чини чуда, у селима градећи цркве, а у градовима манастире. Услишена молитва доноси олују да поруши џамију и ослободи владику, који потом у Влашкој подиже хришћанске богомоље. Мада му се име у предању не помиње, могло би се рећи да се мислило на Никодима. Из још недовољно разјашњених разлога Никодим се крајем XIV века склања у арадску жупанију, код каштелана града Вилагоша, Дмитра – брата Краљевића Марка. Могуће је да се одговор на то питање крије у околности да се 17.5.1395. године на Ровинама одиграла битка у којој је Бајазит претрпео пораз од Угра, а Краљевић Марко и Константин Драгаш, његови вазали, изгинули. Прешавши Дунав поражени Бајазит смогао је снаге да опустоши прибрежно видинско подручје, погуби цара Шишмана, заточи господара Видина Срацимира и земљу прикључи Османском царству. Из црквених извора, вероватно утемељених на Партенијевом житију Никодима Тисманског, које користе Јустин Поповић и у новије време Слободан Милеуснић, дало би се наслутити да је Никодим „код места Кладова основао цркву Свете тројице, и ту живљаше неко време“, а да је поред тога, градитељ и „цркве Манастирица“ код Шаине, пар километара југозападно од Кладова. Од стране историографије оваква теза свођена је на једну богомољу у оквиру манастира Манастирица, уз назнаку да је подигнута близу Шаине, крај Кладова. Међутим, новија археолошка истраживања, публикована у раду Ђорђа Јанковића „Подунавски део области Аквиса у VI и почетком VII века“ потврђују постојање хришћанске богомоље у Кладову, локалитет Доње Буторке још средином VI века, уз наглашавање могућности да је, после аварских разарања из следећућих времена, црква на неки начин наставила да живи, што је документовано налазом да су неки гробови из XVI – XVII века били

укопани у кулу – цркву. У таквој ситуацији не би се олако требала занемарити могућност постојања две богомоље у кладовском крају чијим би оснивачем, односно обновитељем у другом случају, био означен управо Никодим (Јаковљевић 2007).

Коста Јовановић у књизи „Неготинска крајина и Кључ – Насеља и порекло становништва“, о својим резултатима истраживања из двадесетих година прошлог века, везаним за Кладово, наводи да су следеће фамилије досељене из Македоније: Белићи (четири куће, Св Аранђел Михаило) прадед Беља је из Македоније, Чоколани (Димитријевићи, четири куће, Св. Петка) дед – старац од 90 година досељеник из Македоније, Флорићи (једна кућа Св. Аранђел Михаило) дед бојација из Тетова, Димитријевићи (једна кућа, Ђурђевдан) дед из Криве Паланке, Димитријевићи (шест кућа, Св.Никола) отац зидар дошао из Криве Паланке, Петковић (једна кућа, Св. Никола) је из Прилепа, Цветковић (једна кућа, Св. Археанђел Михаило) отац из Македоније, Костадиновић (једна кућа, Св.Никола) отац механџија из Прилепа Стојичевић (једна кућа, Св. Археанђел Михаило) као добровољац дошао 1877. г. из Прилепа: укупно становништво распоређено у 20 кућа и девет фамилија пристиглих из Македоније. (2001, 233-234). У подунавској Текији из Македоније су били досељеници Величковићи (једна кућа, Св. Археанђел Михаило) отац из Велеса, Николићи (две куће, Св. Никола) из Росока код Дебра, Димитријевић (једна кућа, Св. Јован) из Криве Паланке, Секулић (једна кућа, Петковица) из Кладова, а пореклом из Прилепа (Јовановић 2001, 243-244). Миграције из правца Македоније ка Кладову и даље у Румунију биле су узроковане чињеницом да је османска власт на њеном тлу још увек чинила живот тешко подношљивим; печалбарење је био евидентан израз борбе за преживљавање и избављење од стега вишевековне окупације. Коначно су Лондонски мировни уговор од 17. маја 1913. и следејући из Букурешта од 28. јула 1913. (по старом календару) донели толико жељену националну еманципацију Македонији. Захваљујући једном бившем Кладовљанину, Марку Милуновићу, у публицистици су сачувани занимљиви детаљи о личности која је у име Турске потписала акт, који је за Македонију значио слободу. Био је то Цинцарин *Nicolae Constantin Batzarica*, познат и као *Mos Nae, Mos Ene*, рођен на тлу Македоније у Крушеву 1874. године, непуне три деценије пре револуционарних гигања у Илинденском устанку, што су довела до формирања *Крушевске Републике*. Марко Милуновић је у књизи о др Живку Топаловићу, пријатељу Николаја Константина Бацарија, публиковао и текст о сусрету двојице истомишљеника на једном синдикалном конгресу у Грчкој. Бацарија је у име султана Рецида, а иначе министар саобраћаја у Цариграду и личност од великог угледа, уједно његов емисар, постигао споразум чију је рекапитулацију представио речима: „И изгубисмо Једрене и потписасмо мир, па се вратисмо у Цариград“ (Милуновић–Радовановић, 1988, 206-210). Бацарија је наставио каријеру новинара, писца, угледног културног посленика, бивајући и, као осведочени пријатељ Срба и Македонаца, мост ка успостављању поверења међу балканским народима, специјално у социјал-демократском покрету до Другог светског рата. Као залога за победу у овим ратовима и следејућем светском дати су животи многих Срба, међу њима и мештана Кладова изгинулих на тлу Македоније: Војислав Пејовић, пешадијски капетан, погинуо код Битоља 1912, Ђорђе Вулчевић рибар, умро код Прилепа 1915, Коста Шепецан, пушкар, умро у Штипу јануара 1914, Мијаило Атанацковић умро у Скопљу децембра 1918, Миливој Доганчић финансијски наредник, умро у Битољу 1918, Младен Живановић ковач, умро у Тетову 1915, Риста Јанковић касарин, умро 1912 у Кавадару, Радован Вулчевић, општински писар, погинуо код Скадра 1915 (Радовић 1933,1-21). У то доба црквену управу над Битољском, Охридском и делом Струмичке епархије вршио је, од раније именован за епископа Дебарско-велешког, Варнава Росић (1880–1937). Старо Кладово било је адреса једне епизоде из доба када је постављен за 40. патријарха

Српске парвославне цркве, о чему је сведочанство сачувао актер догађаја Јован Јовановић. Овдашња „Велика Србија“ је септембра 1934. године, приликом банкета одржаног у част патријарха Варнаве, постала попрште сукоба старог и новог, окончаног по већ устаљеном обичају уз интервенцију полицијских снага. Узвраћајући Варнавиној здравици, изреченој у присуству неколицине епископа и мноштва Кладовљана, Јован Јовановић нашао је за сходно истаћи, поред респекта према Христовој жртви „за коју му црква и народ дугују“, његову „способност да сугестијом лечи болеснике“. „Патријарх је одмах одговорио да Христос није лечио сугестијом како сам ја казао, већ молитвом, препоручивши присутнима да се чувају безбожника и јеретика, алудирајући директно на мене“, бележи Јовановић (1963, 29). Зна се да је срески начелник спречио кладовског поборника модернизма да реплицира. Завршни резултат дијалога гласи: члан удружене опозиције Ј. Јовановић „предат је суду по ондашњем закону о заштити државе, али формално за неко друго дело, а фактички потенцирано и доведено у везу са овим догађајем“ (Јовановић, 1963, 30).

За разлику од подручја суседног Неготина, где је мноштво Македонаца унело полет у развој среза изузетним градитељским умећем, од којих се до данас као посебност врхунског културног значаја спомињу каменом зидане пивнице у Рогљеву, Смедовцу и Рајцу, у кладовском крају у прво време они су се углавном бавили повртарством и занатима попут бојацијског, папуцијског, хлебарског... Чланови фамилије Белић – Никола и Риста, споменути су у анализима кладовске православне цркве као дародавци црквених барјака из 1922. године, за шта су награђени признањем урученим од Епископа тимочког Емилијана. И 1956. године, у доба када је државна власт оштро осуђивала било какво зближавањае народа и цркве, један од ретких дародаваца храму Св. Ђорђа у Кладову била је Јелена Белић. Године 1924. кладовска варош имала је 400 кућа (1931. године – 472 куће), а од миграционих струја најзаступљенија је била моравско-вардарска са 18 родова у 40 домова (Глигоријевић, 1999, 17). Постоји претпоставка да је пореклом из Македоније један од најбогатијих мештана Кладова пре Другог светског рата, Наум Митровић. Његове су зграде у ужем градском реону биле: кп. бр. 25- 139 м² (између зграда Бунциони Јулке и Александре Лазаревић), подручје данас под објектом управне зграде Хидроелектране Ђердап; затим спратна зграда на месту тзв. задружног дома (педесетих сазиданог биоскопа, данас Дом омладине) – кп. бр.50 објекат 461 м² и кп. бр. 51 зграда 108 м²; кп. бр. 54, касније „стрељана“ површине 130 м²; кп. бр. 94 са зградом 150 м², данас последња у низу у ул. Краља Александра, пре зграде општинске управе.

Пре Другог светског рата овде је пекарску радњу имао Филип Николић. Из његовог брака са Даницом рођен је син Ђорђе, у време окупације заточеник логора Маутхаузена, након ослобођења један од културних посленика који су оставили значајни траг радећи у оквиру кладовског „Радничког универзитета“. Аматерски се бавио глумом и учествовао у позоришним представама приређиваним у Кладову педесетих година прошлог века. Истодобно када и Филип, пекару у вароши држао је и Македонац Риста Спасић, који је са супругом Недом имао сина, настрадао у стравичном земљотресу у Скопљу 1963. године. Њему је држава 22. маја 1961.године. признала право коришћења некретнине на кп. бр. 54, површине 1,30 ари у главној варошкој улици „Маршала Тита“, а недуго потом изузела из његовог поседа и доделила друштвеном предузећу „Јединство“ за изградњу продавнице грамофонских плоча и електро уређаја. Пре тога на парцели је постојала „стрељана“ – импровизовано стрелиште за гађање из ваздушне пушке у мету. Иначе се ради о бившој својини Наума Митровића, потпалој под удар национализације Одлуком Народног одбора општине Кладово 89/59 од 24. 9. 1959.

Трећи познати хлебар Пера Македонац држао је радњу до средине шездесетих у улици Маршала Тита, а становао на углу Лоле Рибара и Обилићеве. У Корбову је живела Благоја Гроздић блиска сарадница истакнуте македонске револуционарке Васке Дуганове, иначе врло активна у Антифашистичком фронту жена (Васка Дуганова, уз респектабилну политичку каријеру, аутор је и неколико књига: *Револуционарни морал и социјалистичке вредности*, *Една младост во виорот на војната*, *Народниот фронт:вчера, дене, утре*). Македонац Наум после рата доселио се у Петрово Село, где је, изузев што је радио као путар, узгајао дуван. Његова кћер је Марика Бечејац, дугогодишња радница у кладовском обданишту.

Фамилија Стојковски бавила се посластичарским занатом. Станардна понуда састојала се од асортимана: летњи/зимски сладолед, принцес крофне, шампите, баклаве, тулумбе, сусам у смеси загорелог шећера, свилене бомбоне. Синадин је био из Кичева, а супруга Нада из Охрида. Године 1959. евидентирани су као власници локала у главној улици, кп. бр. 81/1 површине 303 м², уз назнаку презимена „Стојковић“, те куће за становање од 70 м² на кп. бр. 225, на име „Стојковић И. Сенадин“, реон данашње зелене пијаце. Имали су сина Столета, професора математике у кладовској гимназији, потом у Београду, кћерке Верицу, службеницу општинске администрације и Браниславу, прву директорку основне школе за децу са посебним потребама... И Синадинов рођак Ђоце Стјоковски био је угледни посластичар у Кладову, радећи тај посао све до осамдесетих година прошлог века. Имао је сина Милета, мајстора у кладовском бродоградилишту и две кћери. Његова унука Драгана професорка је француског и латинског језика у кладовској гимназији, унук мајстор у комуналном предузећу „Јединство“.

У Кладову 11. децембра 1932. (према изворима МАНУ 17.4. 1932.) рођен је академик Војислав Вузовски, син учитељице Викторије и професора Душана Вузовског. Његова каријера сврстава га у ред највећих македонских научника. Године 1976. докторирао је на Еразмо Универзитету у Ротердаму, где је дуго година водио Одељење дијагностичке електронске микроскопије. Године 1990.г. изабран је за професора Медицинског факултета у Београду, а 1997. године постао је члан Македонске академије наука и уметности. Аутор је више од 200 стручних и научних радова, а најпознатије његове монографије су „*Хистолошки атлас*“, „*Ultrastructural Basis of Acute Renal Allograft Rejection*“, „*Diagnostic Histopatology Kulit*“*

Не би ли привреда Кладова боље искористила компаративне предности географског положаја, квалитета земљишта, богатство водама, близину Дунава, делегација у саставу Михаило Манзаловић, Душан Јаковљевић, Ђуро Савовић, Михаило Србуловић, Љубомир Поповић позних педесетих отишла је на студијски боравак у Македонију. Отуд су донели идјеу о производњи дугмади од седефа речних и ритских шкољки, те о гајењу дувана. Седефна дугмад, по техници израде – сурогат охридских бисера, прављена су у погону Дугметаре уз обалу велике реке, данашња градска плажа, а гајење и откуп дувана организовани су у склопу пољопривредних задруга у Кладову и околним насељима, са крајњом дестинацијом фабрика дувана у Нишу.

Малом караулом у старом кладовском граду командовао је капетан Митке Шентевски из Ресена (1923–1977), почев од 1960. године. Са петочланом породицом (синови Борко рођен 1952 – службеник Народне банке Македоније, Менде, рођен 1956, живи у Калгарију и Драган, рођен 1958, живи у Скопљу), становао је у улици 7. јула (данас двориште здравственог центра, у близини цркве), потом у Букатарској 2 и коначно у војној вишеспратници на источној периферији Кладова. Његова каријера ишла је узлазном линијом, будући да је на, иначе неуралгичној додирној линији Југославије са једном земљом Источног блока – чланицом Варшавског пакта (бројне

румунске провокације током сукоба са Информбироом, а потом покушаји илегалног преласка у Југославију уз велике људске жртве и честе инцидентне ситуације), успевао да на врхунски начин спроводи задатке обезбеђења границе. Убрзо је послат у склопу трупа Уједињених нација у мировну мисију у египатско-израелском рату. После запоседања Суецког канала од стране Египта 1956, избио је ратни сукоб између ове земље с једне стране и Велике Британије, Француске и Израела с друге. Отуд ангажовање Југословенске народне армије у склопу мировних снага UN Emergency Force. Наша земља у периоду 1956 – 1967. имала је 22 ротације од по око 500 чланова Југословенског одреда, распоређеног на демаркационој линији између Египта и Израела на Синајском полуострву, односно на међународној граници у појасу Газе (Поповић, 2012, 352-357). Капетан Шентевски био је члан Југословенског одреда у 17. ротацији у периоду новембар 1964 – јун 1965. По повратку из међународне мировне војне мисије још пар година службовао је у војсци, да би потом постао шеф обезбеђења Хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап. Овде се још препричава његов успех када је, за време док су из овог краја многи људи отишли на рад у западноевропске земље, раних седамдесетих у једном случају спречио илегални трансфер оружја из Немачке. Ондашњим жаргоном речено, једна непријатељски настројена организација са намером подривања друштвеног уређења искористила је погонију грађевинског радника из Љубичевца на грађевини у Немачкој и у лименом залемљеном сандуку, скупа са телом настрадаога, послала у Кладово и повећи товар муниције, пушака, пиштоља и муниције. Како није била пракса, а кажу ни по пропису, да се херметички затворени мртвачки сандук отпечати, тек на упорно исустирање капетана Шентевског органи УДБ-е су приступили отварању и открили арсенал наоружања. Случајева да је лично спречавао покушаје илегалног преласка државне границе било је на десетине. Године 1976. вратио се са породицом у Македонију. Истодобно, по потреби војне службе у Кладову је живела и породица Пановски. Син Драган, успешни банкар Тутунске банке у Скопљу, имао је 10 месеци када су 1961. из Пуле, одакле му је и мати, прешли на супротни крај Југославије. Наредних пет година Кладово им је било „прозор у свет“.

Раних шездесетих, када је подунавска варош располагала са свега три кафанице, свакако најпознатији југословенској јавности пасионирани конзумент кладовских кафанских услуга био је еминентни адвокат Миодраг–Мика Сотировски. Његова „опуштања“ уз циганску музику, жељне пажње девојке и момке запослене за бедне плате у оближњој фабрици трикотаже „Тимочанка“, уз остављање хрпа новчаница на име бакшиша, далеко су превазилазила проводе које су након окончања редовног радног времена и закључавања кафана организовали „за своју душу“ неки локални комунистички лидери. Такав животни стил довео је до убиства адвоката Сотировског 21.7.1966. године о чему је месецима писала београдска штампа. Полиција је у истрази обавила разговоре са 10.000 људи, судски процес наводном убици кога је бранио Вељко Губерина и адвокатовој супрузи изазвао је мноштво контроверзи, да би на крају Живорад Жика Митровић – редитељ овенчан успесима ранијих филмова „Капетан Леши“ (1960.) и „Марш на Дрину“ (1964.) – снимео је филм о Сотировском „Убиство на свиреп и подмукао начин из ниских побуда“ (1969.). Према „Политикином“ новинском тексту од 9. 9. 2012. године посвећеном адвокату Вељку Губерини, изузев суђења Дражи Михајловићу и надбискупу Степинцу, процес за убиство Сотировског изазвао је далеко највећи публицитет у ондашњој Југославији.

У македонским културним круговима веома цењени археолог Ђорђе Миљковић, крајем прошлог века директор Народног музеја у Скопљу, оженио је Брзопаланчанку Тонку и добио кћер Симониду, такође угледног македонског стручњака и културног делатника, кустоса - едукатора Музеја Македоније у Скопљу. У најпознатија дела

Ђорѓа Миљковића (ГОРГЕ МИЉКОВИК) сврставају се: *Илинденските знамиња и печати* и *Прилог кон историјата на музејското дело на територијата на СР Македонија*. Што се истраживачких радова македонских научника у односу на теме које обухватају источну Србију тиче, вредно је посебне пажње дело историчара Климента Џамбазовског. На научном скупу одржаном у Кладову поводом обележавања 150 година ослобођења од Турака 1983. године истакнути македонски научник учествовао је са рефератом *Привредне везе Источне Србије са Бугарском у доба кнеза Милоша и уставобранитеља* (Благојевић, 1984, 85-92). Кладовски крај обухваћен је и његовим радом *Трговина речним саобраћајем између Србије и Бугарске од хатишерифа 1830. до Париског мира 1856.* (Благојевић, 1984, 92). Са друге стране, о особеној блискости Македоније и крајњих тачака североисточне Србије могло би се говорити на примеру академика Владимира Стојанчевића, рођеног у Скопљу 16. 4. 1923. године, који је изучавањем прошлости Кључа и Крајине у 19. веку оставио дубоки траг у српској историографији, између осталог делима *Кнез Милош и Источна Србија 1833–1838, или Крајински обор – кнезови и Крајина – од краја Првог устанка до ослобођења источне Србије*. Коначно, и неколицина успешних професора историје и лекара студирајући у Скопљу стекли су знања која су потом деценијама исказивали радећи на подручју Кладова, попут Милутина Николића, првог директора овдашњег археолошког музеја и аутора публикација о прошлости Кладова и околине, затим др Душице Мариновић, дугогодишњег здравственог радника – хирурга у кладовском здравственом центру.

У време изградње ХЕПС Ђердап са многим југословенским фирмама у Кладову су приспели радници из свих крајева земље, укључујући Македонију. Од друштвених предузећа ове југословенске републике на градилишту Ђердапа били су директно присутни: „*Георги Наумов*“ Битола, „*Агромакедонија*“ Скопље и „*Железара*“ Скопље. Тада се први пут у Кладову јављају презимена Богатиновски, Тимовски, Јаневски, Прлевски, Ржевски, Радески, Милошески, Миловановски, Пасков, Јованчов... У образовном систему обавезне су биле наставне јединице у којима су обрађивани македонска књижевност, географија, привреда, музика. Биоскопска публика „гутала“ је партизанске акционе филмове чије су перјанице били и Петре Прличко из филмова *Капетан Леши*, *Марш на Дрину*, *Република у пламену*, *Ужичка Република*... и Коле Ангеловски (*Три*, *Битка на Неретви*, *Сутјеска*...). Као роба широке потрошње биле су заступљене цигарете „*Вардар*“, „*Кумановска Драв*“, „*Скопски Ибар*“, кандидат производи „*Европа*“ Скопље, трикотажа „*Тетекс*“ Тетово. Од средине шездесетих деца су лудовала за сличицама фудбалера прве савезне лиге, добијаним у малим „спорт чоколадицама“ – шећерним таблама. Није се радило о колекционарству у циљу комплетирања албума, већ о дечијем сурогату за новац, па су прве коцкарске партије представљале игре „*пар- непар*“ на погађање броја сличица које учесник крије у руци... Десетак година касније прави бум на локалном тржишту изазвало је отварање продајног објекта фабрике намештаја „*Треска*“ из Скопља у центру града. Тако се збивало да се и испред те продавнице малени ђаци при повратку из школе коцкају у сличице са фудбалерима, поред осталих, скопског *Вардара*- Мутибарића, Мечкарова, Плачкова, „*Сарајева*“, „*Железничара*“, „*Динама*“, „*Хајдука*“, „*Олимпије*“, „*Вележа*“... а како су представници свих нација радили на подизању хидроелектране, зависно од етничитета скакала је и цена појединим фудбалерима на „пионирској коцкарској берзи“. Школске приредбе ниду могле проћи, у складу са духом братства и јединства међу народима, без песама „*Биљана платно белеше*“ или „*Давај ме*“, а омладина је „откидала“ на „*Македонију*“ у изведби Дада Топића и рок групе *Тајм*. Носталгија је чинила своје, па су млађи нараштаји градитеља овде приспелих 1964. године који су одлучили да наставе живот у Кладову и након преграђивања Дунава

1969. смешетних у дрвеним баракама или као подстанари, јер њихове фирме нису имале довољан број станова „елитног Новог насеља“, рефрен ове култне песме: „*Кад си сам, кад је све /Тужно ти се сети ње,/Македонија ти пружа љубав и сне!*“, доживљавали као својеврсну *молитву за боље сутра*.

Овде се 1969. године доселила Васка Димитрова из Струмице, наставница биологије и хемије, супруга шефа регионалног центра за безбедност Спасоја Богдановића. Као просветни радник радила је у Основној школи „Вук Караџић“. Раније се бавила падобранством: 1967. године постала је првак Македоније у две дисциплине—ноћни скокови и скокови са 400 метара висине. Упоредо са напредовањем мужевљеве каријере, преселила се убрзо прво у Зајечар 1974, потом у Београд 1981. године. И њена сестра Верица била је житељ Кладова, где је завршила средњу школу, док се брат Данчо Димитров запослио као рударски инжењер у Мајданпеку. Истодавно ту је остала неколицина македонских породица чији су очеви упућени даље на терен широм Југославије, па и света (Замбија, Перу, Панама), деца су и даље похађала основну или средњу школу, а мајке углавном биле домаћице које су се о њима старале, уз редовне месечне апанаже које су им фирме ПИМ, Хидротехника, Енергопројект... слале на име динарских делова личних доходака кладовски-македонских „теренаца“.

И за време изградње и по завршетку радова на ХЕПС Ђердап на подручју Кладова у летњим месецима одвијале су се омладинске радне акције чији су учесници омладинци из свих делова СФРЈ, па и Македоније. Два павиљона на Караташу за смештај бригадира добила су имена „Охрид“ и „Скопље“. Прво место њиховог окупљања, у време подизања бране налазило се у некадашњем школском здању и у Старом граду. Године 1968. након исељења војске, направљен је низ монтажних објеката – барака прекривених салонит плочама, као насеље за учеснике омладинске радне акције „Зелени појас Ђердана“, под патронатом Савеза омладине Југославије и Покрета горана Србије. Учесници су били младићи и девојке између 16 и 27 година старости, организовани у омладинске радне бригаде. Њихов посао састојао се у уређивању паркова, дрвореда, зелених површина, тротоара, канализације, спортских објеката; извођењу грађевинских радова на уређењу обале; пошумљавању, уређењу тврђаве Фетислам која је требало да постане „велики рекреациони центар“... Омладинско насеље у тврђави добило је име „Братство“. Ту су изграђени спортски терени за фудбал, рукомет, одбојку, кошарку, полигон за обуку возача. У центру насеља позиционирана је велика монтажна барака са собама за спавање, разгласном станицом, канцеларијама... Како је за време летњих распуста било више акцијаша, подизани су и шатори за њихов смештај. Турска грађевина западно од Мале тврђаве преуређена је у „модрену кухињу“ и трпезарију. Део површине Мале тврђаве послужио је за изградњу летње позорнице са 2000 места, од чега за седење 1200, са бетонском бином и гардеробом за извођаче забавних програма. У центру „Братства“ направљен је плато за смотре и игранке. Капацитет насеља у једној смени био је 500 омладинаца. Статутарне обавезе бригадира биле су: „1) да развијају братство и јединство, патриотизам, другарство и солидарност, интернационализам, као и љубав према природи и горанству, 2) да својим понашањем доприносе угледу своје бригаде и акције у целини, 3) да извршавају своје радне задатке“. Окончањем радова на изградњи хидроенергетског и пловидбеног система Ђердап стекли су се услови да горанско насеље буде пресељено у бивши раднички камп на Караташу, а Фетислам је убрзо добио нове рукометне, кошаркашке, одбојкашке и два фудбалска терена у самом језгру тврђаве. Од актера покрета горана у старом граду остали су до данас пешачка стаза од опеке и мноштво њихових имена, надимака, изјава љубави, назива места из бивше Југославије одакле су дошли на радну акцију, урезани у блокове од пешчаника по бедемима тврђаве, а највише чини се на јужној „невера капији“. Стари град постао је

спортско-рекреативни комплекс и место честих војних вежби припадника резервног састава Југословенске народне армије, цивилне заштите и територијалне одбране. Иначе, мноштво младића из Македоније служило је војни рок у дунавским караулама између Брзе Паланке, Кладова и Текије. Отуд још понека ретуширана фотографија војника „у боји“ са натписом „успомена из ЈНА. Са друге стране, спортски терени Старог града и Караташа, доскорашња „акцијашка насеља“ постала су полигони за тренинге врхунских спортиста које су, поред осталих, користили рвач Шабан Трстена, боксери Аце Русевски, Реџеп Реџеповски, Сали Лимановски, тренер Мирослав Петровић...

Крајем седамдесетих, у једном тренутку, на подручју тимочке регије отворило се питање увођења македонског језика за ђаке ове националне припадности. „*Борски рудник, касније град Бор, увек је био вишенационална средина. Тај свет у маломе је увек живео у слози и љубави. Овде се људи нису питали по томе одакле су, већ шта раде. Дође председник општине Бранко Јовановић до података да у граду бакра живи велика македонска заједница. Можда би било добро да ти људи сачувају свој национални идентитет. Што се у школи не би формирало одељење које ће учити македонски? Наложити председник Јовановић референту да осмисли предлог, да припреми образложење, позове родитеље који су имали децу основношколског узраста а Македонци су, и такође и генералног директора Басена Божина Јовановића, јер радило се о сусрету са радницима овог предузећа. Позиву су се одазвали сви. Просветни референт до танчина објашњава предлог. Не да се проценити права реакција скупа. Па говори председник Бранко: о томе да су се стекли сви услови, учионица је обезбеђена, обезбеђен је и добар наставник, набавиће се и потребне књиге. И тако то. Сад треба нешто у прилог идеји да каже и Божин Јовановић. Није много поодмакао у излагању, кад му у реч упаде Јова Дејановски: -Друже директоре, то што ви предлагате, то ћемо ми код куће. А прилику што је обезбеђена и учионица, што можемо да наставнику обезбедимо и стан, то треба да искористимо и да отворимо одељење за учење енглеског језика. Наша, борска деца треба да уче тај језик. Јер ми смо предузеће које има широку међународну сарадњу. И још коју би Јова. Прекида га громогласни аплауз одобравања“ (Јовановић–Ђурђевић, 2005, 522). Неоспорно, мноштво Македонаца дало је значајан допринос развоју Бора радећи тешке рударске послове. Пописом од 31.3.1953.године има их евидентирана 402 од укупно 14.244 становника, а 1961.године још више – 622 од укупно 18.496 житеља (Костић, 1962, 142-143).*

Према званичној статистици 1961.године од мештана Кладова 46 особе изјасниле су се као Македонци, 1971 - 84, 1981- 88, 1991- 99, 2002- 37, 2011- 42 (Драговић-Јовановић 2013, 1163). Град насељава 35 особа македонске националности – 17 мушког и 25 женског пола, а сеоско подручје њих седморо. Данас кладовски Македонци своју виталност, поред осталог, исказују неговањем предузетничког духа који је и у ранијим генерацијама био стамени ослонац опстанка. Нека сведочанстава о томе чувају фирме *Систем техничке заштите Магнес*, *Магична биосваитара*, фабрика брзе хране *Ница/Партизан*, агенција за информационе технологије *ФАНЕ ИТ* и многе друге...

Од главне градске саобраћајнице „22.септембра“ на југ скреће улицица, спајајући делове са зградама тзв. „друштвенополитичких организација“ и „Трезора НБС“. Званични назив „*Вардарска*“. Секу је улице *Ивана Косанчића*, *Лоле Рибара* (раније *Вознесенска*), *Саве Ковачевића* (раније *Француска*). Завршава се „*Виноградарском*“. На згради „Трезора“ табла са именом је уклоњена, а изнад стоји метална плоча са другачијим натписом.

ЗАБЕЛЕШКЕ

- Баржић Никола, „Мала Југославија“ на Синају - улога ЈНА при УНЕФ1 у Египту 1956–1967, дипломски рад на Универзитету Приморском факултету за хуманистичке студије Копер.
- Благојевић Божидар пр, Зборник са научних скупова у Неготину и Кладову поводом обележавања 170 година од погибије Хајдук-Вељка Петровића и 150 година ослобођења од Турака, Историјски архив Неготин 1984. г.
- Драговић Његош, Јовановић Марија, Религијско-етничка панорама општине Кладово, „Теме“ бр. 3/2013. Универзитет у Нишу.
- Глигоријевић Бранислав, Кладово и околина између два светска рата, Историјски архив Неготин 1999. г.
- Јаковљевић Ранко, Пут Светог Никодима, „Беокњига“, Београд 2007. г.
- Јовановић Божин, Ђурђевић Миодраг, Сто година борског рударства 1903–2003, РТБ Бор и Мегатренд, Бор 2005. г.
- Јовановић Јован, Преламање историје у 20. веку, издање аутора, Кладово 1963. г.
- Јовановић Коста, Неготинска крајина и Кључ – Насеља и порекло становништва, Историјски архив Неготин, „Баштиник“ бр. 4, Неготин 2001. г.
- Костић Цветко, Бор и околина- социолошка испитивања, „Савремена школа“ Београд 1962. г.
- Летопис Цркве кладовске, храма Светог великомученика Ђорђа Победоносца, „Баштиник“ бр. 6, Историјски архив Неготин 2003. г.
- Поповић Борјанка, Учешће припадника ЈНА у мировним мисијама УН у периоду 1956–1993, часопис Војно дело, Београд лето 2012. г.
- Радовић Јован пр, Светла воштаница на хумкама кладовских јунака и мученика 1912–1920, Кладово 1933. г.

ДОКУМЕНТАРНА ГРАЂА

- Решење Народног одбора општине Кладово Нац.бр.89/59 од 24. 9. 1959. г.
- Документација о ОРА Ђердап, у поседу Ратомира Стојановића /рођен 1944. г. у Кладову / једног од руководиоца радне акције. Према сећањима бивших акцијаша, 1968. г. у Фетисламу је смештено 1200 бригадиста, 1969. године било их је 2275, сврстаних у 69 омладинских радних бригада али „и поред ударничког рада те године акција је пословала са губитком“. „Већ наредне и последње 1970. године, акција је поправила укупан биланс – пословање позитивно; у 41 омладинској радној бригади радило је око 1600 бригадира“;
- Разговор са Борком Шентевским, рођеним 1952. године, 21. 1. 2015. г.
- Разговор са Александром Богдановићем, бившим шефом кладовске полиције, 14. 1. 2015. г.
- Документација Горана Богдановића, Београд.
- Републички завод за статистику, Р Србија, Попис становништва домаћинстава и станова 2011. у Србији– „Становништво–национална припадност“, Београд 2012.

ПРИЛОЗИ

**1. Сите македонски светители
Преподобен Никодим Прилепски-Тисмански**

Роден е во македонскиот град Прилеп. Тој е еден од многубројните плодносни изданоци на велелепната лоза на Синаитите, кои поттикнати од својот предводник и светилник, преподобниот Григориј Синајски, им го предаваа словото за умносрдечната молитва Исусова на оние што имаа жед да си ги очистуваат срцата со Божествениот оган, та да живеат и да умираат само за Господа.

Од детството беше воспитан во побожност и во секое целомудрие. Како многу надарено момче ревносно им се посвети на науките од она време, особено на Божествената наука на Светото Писмо и на православната теологија. Од сесрце го засака монашкиот живот и Го молеше Бога да го удостои со монашки чин. Бог му ја исполни оваа желба испраќајќи кај него некои монаси од светогорскиот манастир Хиландар. Тој веднаш замина со нив на Атос, каде се замонаши и брзо се извиши со својот рамноангелен подвиг, па беше удостоен и со свештенички чин. По смртта на игуменот, како монах совршен во добродетелите и исполнет со секое Божествено и човечко знаење, за игумен еднодушно го избраа свети Никодим. Бидејќи голема духовна светилка, им беше познат и омилен на балканските подвижници и црковни пастири од она време. А по неиспитливите патишта Божји, замина од Света Гора во Србија, каде светиот кнез Лазар сакаше да го издигне на висока духовничка позиција. Желен за молитвено тихување во осаменост, блажениот му заблагодари на премудриот кнез, но го одби, а се насели во близината на Кладово, покрај Дунав. Тука на пастирот кој повеќе сакаше да се потпре на десницата Божја отколку на почитта на чесниот овоземен кнез, Самиот Бог повторно му донесе стадо кое постојано раснеше во Духот и се умножуваше. Имено, со својот возвишен живот свети Никодим и овде заблесна толку многу, што околу него се собраа многубројни монаси од Света Гора и од други краишта на Балканот. Тука подигна црква посветена на Пресвета Троица и во новоустроениот манастир го воведо подвигот на светогорските исихасти. Потоа по Божјо откровение со дел од браќата од манастирот кај Кладово премина на другата страна на Дунав и се насели во Угровлашките краишта, во северински Банат, близу денешниот град Тур-Северин во Романија. Заедно со овие монаси на реката Водица свети Никодим устрои прекрасен манастир посветен на свети Антониј. Во 1374 година влашкиот господар Владислав-Влајка Воде со повелба ја потврди самовласноста на манастирот на свети Антониј на Водица. Заради неговата извонредна ученост и мудрост, повикан од кнезот Лазар свети Никодим ја помагаше дипломатската мисија за помирување на Српската и Цариградската Патријаршија. Потоа во Влашка, со помош на влашкиот војвода Раду I (1377 – 1384 г.), го подигна големиот манастир Тисман, кој се наоѓа на реката Тисман, а Ы е посветен на Пресвета Богородица. Свети Никодим устрои уште неколку цркви и манастири во Романија (црквите Вратну и Монастирицу и манастирот Прислоп). Сите негови манастири станаа духовни расадници на монаштвото и на духовниот живот во Влашка, Молдавија и воопшто за цела Романија. Затоа православните Романци свети Никодим го почитуваат како свој просветител, а го именуваат со благодатното име Осветен. Се упокои во Господ на 26 декември 1406 година во манастирот Тисман, каде што до денес почиваат неговите Свети мошти.

(http://makedonija.rastko.net/delo/12220#_Toc190867375)

2. Воислав Вузовски

Воислав Вузовски е роден во Кладово, Република Србија во 1932. г. Дипломирал на Медицинскиот факултет во Скопје во 1969. г. Специјалистички испит по патологија положил во 1976. г. на Институтот за патологија при Медицинскиот факултет во Скопје. Во текот на 1966. и 1967. г. д-р Вузовски користи стипендија на американската влада и престојува во Питсбург, Пенсилванија, каде што ја изучувал примената на електронската микроскопија во клиничката и експерименталната патологија. Во 1976. г. ја обранил докторската дисертација „Ultrastructural Basis of Acute Renal Allograft Rejection“ на Еразмус универзитетот во Ротердам, Холандија.

Од 1969. г. е вработен на Институтот за клиничка патологија на Еразмус универзитетот, како виш научен соработник. Во 1980. г. е унапреден во академското звање Associate profesor. На Универзитетот раководи со Одделот за дијагностичка електронска микроскопија. Во 1990. г. е избран за професор на Медицинскиот факултет во Белград.

Научната активност на проф. Вузовски го опфаќа полето на примената на електронската микроскопија во клиничката и експерименталната медицина. Потесната област на научноистражувачката активност сврзана е со проучувањето на хистогентското потекло на туморите, нивното биолошко однесување: диференцијација на туморските клетки, композиција на цитоскелетот и меѓуклеточниот матрикс, адхезионите клеточни молекули и нивната улога по однос на инвазивните метастатски склоности на туморите. Проф. Вузовски дал целосен опис на ултраструктуралната морфологија на туморите на периферните нерви; преглед на компаративните електромикроскопски одлики на миксоидните тумори на меките ткива; потполна хистолошка слика на промените во крвните садови кај две слични васкуларни заболувања на кожата и сл.

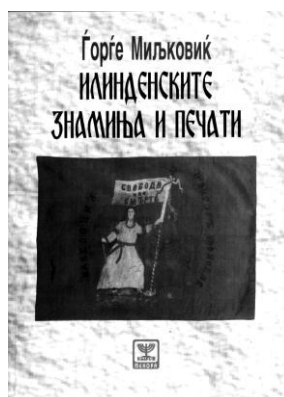
Своето богато научно искуство проф. Вузовски го има презентирало во повеќе од двеста научни и стручни трудови објавени во странски и домашни списанија. Автор или коавтор е на повеќе монографии и тоа: „Ultrastructural Basis of Acute Renal Allograft Rejection“, „Diagnostic Histopathology Kulit“, „Хистолошки атлас“ и други.

За член на Македонската академија на науките и уметностите надвор од работниот состав е избран во јуни 1997. година.

-Агенција за иселеништво Р Македоније, рубрика „истакнути иселеници“

(<http://www.makemigration.com/strani/?type=dynamic&page=voislav%20vuzevski&submenu=62&mainmenu=55&args=&subsubmenu=100&submenu2=-2>)

3. Горге Миљковик

4. Васка Богдановић

RANKO JAKOVLJEVIĆ, a independent researcher,
Kladovo

THE MACEDONIANS IN KLADOVO

Summary: This paper presents the population of Kladovo which moved from the middle of the 19th century from the area within the boundaries of today's Macedonia, their contribution to the economic, social, cultural development through affirmation of multiculturalism as an essential feature of life in a small Danube town.

Keywords: Macedonia, Macedonians, Kladovo, co-existence, crafts, economy, culture

Зајечар, 1.9.2016. – Са отварања изложбе документа и фотографија, поводом обележавања 180 година постојања зајечарске Гимназије под називом „180 година Гимназије у Зајечару 1836-2016.“ На фотографији: Стефан Занков, председник Скупштине Града Зајечара, Срђан Станојевић, директор Гимназије, Велибор Тодоров, директор Архива и Зоран Јанковић један од аутора изложбе. За ову изложбу аутори изложбе Зоран Јанковић, Драган Живковић и Агим Јанузи приредили су пригодан каталог.

ДРАГОСЛАВ ПРВУЛОВИЋ, учитељ

приредио др ДЕЈАН КРСТИЋ, етнолог и антрополог, Народни музеј „Зајечар“ Зајечар

ХРОНИКА СЕЛА ДРВНИК

*Сенима учитеља Драгослава Првуловића
и својих дрвничких предака.*

Приређивач

Реч приређивача

По завршетку Другог светског рата Централни комитет Комунистичке партије Србије (ЦК КПЈ), преко својих Окружних комитета (ОК КПЈ) почео је са сакупљањем документације о овом рату и социјалистичкој револуцији на тлу Југославије. Педесетих година XX века у Тимочкој крајини кренуло се и са реализацијом идеје сакупљања грађе и писања хроника насеља у овом периоду на основу усмених извора. При Савезу бораца Народноослободилачког рата (СУБНОР) у Зајечару формирана је комисија за реализацију овог задатка. „После тога оформљене су и општинске комисије. Да би се рад на писању хроника што боље одвијао, при Историјском архиву у Зајечару 1960. године отворено је радно место референта за хронике и сва средства за писање хроника пренета су од стране НО [Народног одбора] Среза на буџет Историјског архива у Зајечару. Те исте године Савет Историјског архива на својој седници изабрао је Редакциону комисију за писање хроника.“¹ До 1969. године било је написано 156 хроника насеља², а њихово писање је настављено све до краја 80-их година XX века. Историјски архив „Тимочка крајина“ у Зајечару поседује „Рукописну збирку хроника насеља у општинама Бољевац, Бор, Зајечар и Књажевац“, која броји 121 јединицу³. Збирке хроника поседују и општинске библиотеке, на пример, Народна библиотека „Његош“ у Књажевцу има 70 рукописа хроника насеља која се налазе на територији општине Књажевац⁴. Десетак хроника је током времена објављено, али је њихов највећи број остао у рукопису⁵.

¹ Раде Панајотовић, *Предговор*, у: Љубиша Рајковић Кожељац, „Укорак с временом (хроника села Кожеља)“, Историјски архив Зајечар, 1969, стр. 5.

² Исто.

³ *Водич Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар*, приредила Надежда Педовић, Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар, 2010, стр. 491-492. Године 2003. ова збирка је бројала 114 јединица (*Споменица Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар 1948–2003*, Зајечар 2003, стр. 41-43), што значи да је у периоду од 2003. до 2010. године набављено још 7 рукописа.

⁴ Владана Стојадиновић, Слађана Јеремић, *Вековима таложено знање : 150 година од оснивања читалишта у Књажевцу (1860–2010)*, Народна библиотека „Његош“ Књажевац, 2010, стр. 52.

⁵ Објављене су хронике Добрујевца, Горњег Зунича, Рајца, Бољевца, Рготине, Врбице, Кожеља, Валеваца и Минићева (Раде Панајотовић, *Предговор*, у: Љубиша Рајковић Кожељац, „Укорак с временом (хроника села Кожеља)“, Историјски архив Зајечар, 1969, стр. 6; Владана Стојадиновић, Слађана Јеремић, *Вековима таложено знање : 150 година од оснивања читалишта у Књажевцу (1860–2010)*, Народна библиотека „Његош“ Књажевац, 2010, стр. 52). Објављен је и део хронике Дејановца везан за школство (Драгослав Првуловић, *Основна школа у Дејановцу*, приредио Дејан Крстић, „Архивско наслеђе“, часопис за архивистику и историографију, бр. 3, Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар 2005, стр. 93-112).

Квалитет ових хроника веома варира. Оне су, зависно од аутора, то јест његове идеолошке индоктринације, личног осећаја за објективност и емотивне заинтересованости за историјат дотичног насеља, различитог квалитета, који се огледа у тачности и потпуности података у њима, тематској разноврсности, па и њиховом обиму. Има оних које не само да се искључиво односе на Други светски рат, већ је у њима поглед на овај период једностран и идеолошки обојен, што је донекле и разумљиво ако у обзир узмемо време у којем су и циљ због којег су настале. С друге стране, међутим, за неке ауторе акција писања хроника села била је повод и јединствена прилика да објективно нешто више забележе о дешавањима у селима и у периодима пре и после Другог светског рата или да кажу оно што су већ раније знали о њима, с обзиром на то да су за писање бирани људи који су по рођењу или служби већ имали везе са одређеним селима. Тако су неке међу њима остале као изузетни и незаменљиви извори за проучавање појединих насеља и уопште прошлости источне Србије.

Један од најплоднијих аутора хроника насеља свакако је учитељ Драгослав Првуловић из Књажевца⁶. Док су други аутори писали најчешће једну, а ређе две, три или, евентуално, четири хронике, он је оставио иза себе много више рукописа хроника. У Народној библиотеци „Његош“ у Књажевцу налази се 18 хроника села општине Књажевац чији је он аутор, написаних у периоду од 1977. до 1988. године⁷. Од ових, 11 се налази и у Историјском архиву „Тимочка крајина“ у Зајечару⁸. У његовој заоставштини, која се чува у његовој породичној кући у Књажевцу, постоје 22 рукописа хроника књажевачких села⁹. Ваља рећи да је овај аутор оставио, у томовима, и историјате свих школа на територији општине Књажевац, као и два рукописа казивања српских ратника у Првом светском рату (такође се налазе у породичној заоставштини). На жалост, од свих рукописа Драгослава Првуловића, до сада је

⁶ Драгослав Првуловић је рођен 1917. године у селу Штитарцу (општина Књажевац), а умро је 1996. године у Књажевцу. Почео је своју учитељску каријеру у Дејановцу 1938. године, а после тога је као учитељ службовао и у Алдинцу, Васиљу, Јањи, Жлну (пет година), потом у Доњој Каменици као директор школе (пет година), и на крају у Књажевцу, прво као просветни инспектор, а потом и као учитељ у Основној школи „Тимочки партизани“, одакле одлази у пензију. (Казивачи: Вера Првуловић, његова супруга, и Богомир Првуловић, његов син. Подаци добијени у контактима са њима октобра, новембра и децембра 2005. године.)

⁷ То су хронике села: Дејановац (1977), Алдинац (1977), Репушница (1977), Папратна (1978), Причевцац (1979), Старо Корито (1980), Скробница (1981), Локва (1982), Доња Соколовица (1983), Лепена (1983), Доња Каменица (1984), Сврљишка Топла (1985), Бањски Орешац (1985), Дрвник (1988), Градиште (1988), Горња Соколовица (1988), Каличина (1988) и Кандалица (1988) (Владана Стојадиновић, Слајана Јерemiћ, *Вековима таложено знање : 150 година од оснивања читалишта у Књажевцу (1860–2010)*, Народна библиотека „Његош“ Књажевац, 2010, стр. 52).

⁸ То су хронике Дејановца, Алдинца, Репушнице, Папратне, Причевца, Старог Корита, Локве, Доње Соколовице, Скробнице, Лепене и Сврљишке Топле (*Споменица Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар 1948–2003*, Зајечар 2003, стр. 41–43).

⁹ То су хронике Дејановца, Алдинца, Репушнице, Папратне, Причевца, Старог Корита, Локве, Доње Соколовице, Скробнице, Лепене, Сврљишке Топле, Доње Каменице, Балинца, Бањског Орешца, Дрвника, Кандалице, Штитарца (два рукописа), Градишта, Каличине, Горње Соколовице. Дакле, осим рукописа који се налазе и у Библиотеци у Књажевцу и Архиву у Зајечару, у заоставштини се налазе још и рукопис о Балинцу и два рукописа о Штитарцу. Заоставштину Драгослава Првуловића сам у три наврата октобра, новембра и децембра 2005. године накратко видео (други пут заједно са стручњацима Историјског архива у Зајечару) захваљујући љубазности његове супруге Vere Првуловић и његовог сина Богомира Првуловића.

објављен само његов историјат школе у селу Дејановцу, који је део његовог рукописа о школама на територији општине Књажевац и део хронике овог села¹⁰.

Када је реч о хроникама насеља, Драгослав Првуловић се не издваја само у квантитативном смислу, по броју написаних хроника – он је један од оних аутора чије се хронике издвајају и по квалитету. Није се ограничио само на Други светски рат, већ је обухватао историју насеља од њиховог настанка до свога времена, на тај начин преузимајући улоге њиховог и истраживача прошлости и хроничара. Уз то, подаци које је дао веома су поуздани – тежио је објективности и истинитост података је, без сумње, на високом нивоу, а идеолошка обојеност је смањена на најмању могућу меру и не угрожава чињеничност. Ови његови рукописи у ствари су својеврсне мање, али поуздане, монографије села. За већину села које је описао ово су и једини систематизовани подаци, односно монографски рукописи, и да ове податке није сакупио и систематизовао он, тешко да би данас, због недостатка усмених извора, то неко могао да учини.

Овом приликом у целини се објављује рукопис Драгослава Првуловића о селу Дрвник, које се налази на територији општине Књажевац, у географској области Заглавак, на Старој планини. Рукопис се чува у Народној библиотеци „Његош“ у Књажевцу и у заоставштини аутора у власништву породице такође у Књажевцу, а нема га у Историјском архиву у Зајечару. За његово приређивање и публикавање имам више разлога: уверење да све хронике насеља, као важне изворе, треба објавити и тиме њихове резултате дати на увид широј научној и стручној јавности, затим изузетно поштовање дела и личности Драгослава Првуловића, квалитет података које ова хроника пружа, специфичност Дрвника као једног од најмањих и најсиромашнијих старопланинских села, и, на крају, лични разлог – моје порекло из Дрвника (преко бабе по оцу) и намера да за сва села свог порекла, па и ово, урадим монографије.

Рукопис има укупно 45 страна куцаних латиничном писањем машином. Од тих 45, прва, нумерисана, је насловна. На њој у горњем делу пише: „Драгослав Б. Првуловић, учитељ“, на средини „Дрвник : хроника села“, а у дну година „1988“. Наредне 42 стране, нумерисане бројевима од 1 до 42, садрже текст хронике, а на последњој, нумерисаној бројем 43, налази се садржај. На првој страни текста налазимо поново наслов, али у другачијем облику: „Хроника села Дрвника“. Текст хронике садржи податке о првом помену Дрвника, о његовом настанку, о пореклу његовог имена, о његовом географском положају, о карактеристикама његовог атара, о одсељавању у време Првог српског устанка, о животу у време владавине Турака, о изразито сточарском начину живота и недостатку житарица, о печалбарењу у Румунији почетком XX века, о сеоским родовима (фамилијама), о учешћу Дрвничана у Балканским и Првом светском рату, о бугарској власти 1915–1918. године, о стању села после Првог светског рата, о печалбарењу између два светска рата (сезонске слуге, рудари, граничари, надничари), о времену пред Други светски рат, о учешћу Дрвничана у Априлском рату, о Дрвничанима и дешавањима у Дрвнику током Другог светског рата (Дрвник ван ратних збивања, долазак партизана септембра 1941. године, долазак четника Косте Пећанца у јесен 1941. године, четници Драже Михајловића од 1943. године, реквизиција и друга давања), о прославама сеоских заветина Ђурђевдан и Свети Ћирик, о Дрвнику и Дрвничанима крајем Другог светског рата (долазак партизана, формирање месног Народноослободилачког одбора, радна мобилизација, месне организације: Народни одбор фронта, Антифашистички фронт жена, омладинска

¹⁰ Драгослав Првуловић, *Основна школа у Дејановцу*, приредио Дејан Крстић, „Архивско наслеђе“, часопис за архивистику и историографију, бр. 3, Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар 2005, стр. 93-112.

организација и учешће на радној акцији сече дрва), о одласку деце у школу у суседном Балинцу, о изградњи школе у Дрвнику, о раду школе у Дрвнику 1944–1949. године (детаљно по годинама), о расељавању из Дрвника (са детаљним подацима), о утиску са једног сеоског збора у Дрвнику 1988. године и стању овог села у том тренутку. Хроници је накнадно додата још једна страна, писана на другој писаћој машини, ручно нумерисана бројем 44. Реч је о ненасловљеном запису о Дрвнику, начињеном, како се из текста види, фебруара 1994. године (општи подаци и тренутно стање села).

Хроника Дрвника, као и хронике других заглавских села из пера Драгослава Првуловића, није само пуко изношење чињеница, описивање историјата једног села, већ се од њеног почетка до краја провлачи нит која је писцу била водила – приказ мукотрпног живота горштака и велике борбе да се преживи у врлетима Старе планине, као и потоњег нестајања села расељавањем. То је потресна прича о екстремно сиромашном планинском животу у маленом селу чији је напредак спутан природно-географским условима. Дакле, писац не жели само да опише прошлост овог села, већ и да да објашњење његовог гашења. Кроз све одељке провејава јака социјална црта, саосећај са Дрвничанима, уз нескривену горчину због неразумевања разних друштвених система за њихов ванредно тежак положај. Она је несумњиво прилог социологији села као науци – на једном изразитом примеру приказано је пропадање и нестајање сеоских планинских насеља у Србији и на Балкану уопште. Она је један од споменика екстремне депопулације на Старој планини, познатој по овом феномену.

Приликом приређивања хронике Дрвника, њен текст у лексичком смислу није мењан. Само су извршене лекторске и коректорске исправке, како би читалац квалитетније примио информацију коју текст пружа (уз претпоставку да би и сам аутор, највероватније, пре штампања текст дао на лектуру и коректуру). Те исправке се односе, пре свега, на знакове интерпункције – зарез, тачку и велика и мала почетна слова, али има и других. На неколико места исправљене су речи погрешно употребљене у падежима. Извршено је, у глобалу, и формално уједначавање текста. Ту и тамо уметнуте су поједине речи у угласте заграде, а међу њима су и три наслова одељака, који су, супротно принципу да их сваки одељак има, недостајали (што је очигледно учињено грешком, јер их је аутор дао у садржају хронике који је сам сачинио). На местима где је понављање речи означено знаком „дето“, дате су пуне речи. Навођење имена је уједначено, тако да увек прво иде име па презиме. Драгослав Првуловић доста у реченицама користи црту, а на крају реченица знак узвика и три тачке, и ови знакови су, без обзира на претерано коришћење, задржани, како због принципа ненарушавања стила аутора, тако и због тога што њима он жели тексту да да и емотиван тон поводом тешког живота и стања у овом селу. Садржај хронике овом приликом није дат, јер он уз хронику објављену у часопису нема смисла. Хроника је поткрепљена двома фотографијама из моје породичне збирке.

*

ХРОНИКА СЕЛА ДРВНИКА

ПОСТАНАК И ИМЕ СЕЛА. Малено село Дрвник врло је старо. Помиње се већ у попису од 1454/55. године, што [га] изврши видински паша, по заповести султана Мехмеда Завојевача. Регистар по попису саставили су регистартор Емин Мехмед б. Михал Кочи и писар Јусуф б. Мустафа. (др Душанка Бојанић-Лукач, Видин и

Видински санџак кроз 15. и 16. век, Софија 1975)¹¹. Већ тада Дрвник је био тимар Мурата, сина Мустафе, и давао 4.178 акчета прихода! Вероватно је овако велики приход забележен на основу пространих шума, које су скоро притискале насеље са свих страна, тако да се само назирало са супротне дејановачке стране! Иначе случајни намерник село је видео тек када би ушао у њега!

Село су овде засновали (и одржали) „бежанци“, који су избегли од турског јарма и самовоље и који су се зауставили у овим последњим српским забитима овде јер се даље није могло! Који су то „бежанци“ били, историја није забележила а ни предање – запамтило! Углавном насеље се овде задржало (и одржало) све до данашњих дана, мада је и згаришта било! Можда наш историограф Маринко Станојевић овај Дрвник има у виду, настао после неког згаришта, када записује да је настао у 18. веку.

О ИМЕНУ СЕЛА – нема много разлике. Постоје два предања. Једно каже да је село добило име по богатству шума, јер се село ни од куда није могло видети док се не дође у њега, од шума – дрвета!

Друго предање каже да је село, нарочито у почетку, било у свему сиромашно сем у – шумама. Избеглице ондашње које су овде нашле склониште од турског зулума, једино су се издржавале од шума. Али шуме је требало крчити да би се добила и земља за обраду, [и] за попашу. И настале су крчевине – пред сваком кућом, па и колибом, била је гомила дрвета – дрвници! Дрвник до дрвника... по чему село и доби име – Дрвник.

Било како, село је добило име по богатству у дрвету. Дрвничани су, пак, били толико вредни, да су брзо искрчили своје шуме, па су већ половином овог века били принуђени да дрва купују! Данас у селу нигде – дрвника ни за лек! Дрво (за огрев) – доноси се на рамену!

ПОЛОЖАЈ СЕЛА – Дрвник се налази на једној од коса Старе планине, које се постепено спуштају према Керенатцу, на Писаници, која дели атаре Дрвника и Балинца. То је почетак ове косе, па је због тога врло кршевита, а данас већ оголела и избраздана многим вододеринама! Са истока Писаницу затвара вис Клепало и (безуспешно) покушава да Дрвник, колико-толико, закљони од суровог источника који дува са границе и наноси много штете. Због тога га у овим планинским селима Заглавка зову – кривац [кривџ], јер је „крив“ за многе сиротињске невоље овде, поготову зими, када им понекад не даје и по недељу дана да из куће – главу помоле! Кажу да је понекад толико „ладан да грне уз огњиште замрзне“!

Одмах испод Дрвника дере Дрвнички поток, који овде зову „Река“, а који се, баш испод села, дубоко усекао па изгледа као – провалија!

Село је у присоју, скоро збијеног типа. Свега 3-4 куће су у осоју. „Изникло је“ на самом камену, па у њему нема блата (што је једино добро!).

Са запада, крај села – опет поток. Овде га зову „Мрсни поток“. Име је добио, кажу, што у њему људи перу (и просипају) све што је прљаво, мрсно... Одмах испод села овај поток састаје се са оним – „Дрвничком реком“ и продужавају све до алдинске „Големе реке“. Оба ова потока су врло кратког тока, али су за време кишних дана (или наглог топљења снега) врло бујни, јер каменита земља мало воде упија и – носи све пред собом! Дубоко су се усекли, тако да доле, на главном путу који води за Алдинац и границу, постављен је мост са „гвозденим трегерима“ и бетонским осигурањем.

Поменуемо ова два потока, али не и изворе од којих свакако и воду добијају. А извора има доста око села – сви са питком планинском водом. Главни извори су (који

¹¹ Уствари, тачан назив ове библиографске јединице је: Д-р Душанка Боянич-Лукач, *Видин и Видинският санџак през 15-16 век : Документи от архивите на Цариград и Анкара*, Наука и изкуство, Софија, 1975. [прим. прир.]

се користе): Коретанац, Лешје, Јасиковац, Пајез – сви око села. У средини села је највећи извор „Милице“, са којег се село снабдева не само водом за пиће него и водом за кућне потребе.

Иначе, село се налази двадесетак километара удаљено од Књажевца. Од асфалтног пута Књажевац – Градиште – Алдинац удаљено је око два километра, али тешко проходних за савремена возила. Од аутобуске везе (Градиште) удаљено је око пет километара, али и то је задовољавајуће, јер у читавом крају све је мање људи!

ЗЕМЉА И ШУМЕ – Мало је земље овде, земље добре за обраду. Све је то „голи камен“. Ипак су и на њему ови сиромашни горштаци овде, где год се то могло, на крчевини или ледини, својевремено направили себи њивице, које мало дају колико се у њих улаже! Веома мало... Колико да има за качамак или да се потхрани неко прасенце. За остало, за „славски колач“, за прехрану, до средине овог века, знало се: мотика, коса, срп на рамену, па доле у тимочка села! Колико се заради – на грбачи се донесе! А онда, опет на грбачи, од воденице до воденице уз Алдинску реку, да би се самлело...

Данас „задруга“ дотерује, и то – просејано!

А оне њивице у Мал' Дрвнику, Прибилици, Големој Крушки, Рудалцу, Орловој падини, Лешју – брзо хвата шипраг, трње, проноси вода – далеко брже него што је требало да се искрчи... Трактор нигде не може (а нема шта ни да тражи), ралице се поломиле, плугови-обртачи такође, а и „руке“ су – нестале!... Отишле су да траже рентабилније послове! А „задруга“ (и „Нова трговина“) ће да дотера шта треба, ако не до Дрвника, оно бар до Балинца... Паре сада требају, много пара, и сваким даном све више пара... Због тога се и не треба чудити што се сеоски зборови овде сада одржавају само приликом – сеоских заветина. Младежи овде нема... Све до 60 година, па и старије, отишло је у – зараду или се одселило! Али о томе ћемо касније...

РАЗВОЈ СЕЛА – Дрвник је, бар по предању (које данас преноси Будим Живковић, један од „млађих“ у селу – 65 година, човек који данас у Дрвнику значи – све и сва), има доста бурну историју. Већ у Првом српском устанку спаљен је, тако да су остала само згаришта! Ипак, доста народа је избегло. Тада је и кмет Јаков, са својих седам синова, једва побегао, захваљујући [томе] што му је породица била по појатама. Прошао је преко два брда и зауставио се негде у Радичевској реци, али доле испод Шарбановца. Ту се склонио у некој напуштеној колиби, осврнуо се тамо-амо и видео око себе повећу „разлеж“, са добром земљом и доста шума. Реши се да ту и остане, па ако га нико не узнемирава – добро је! Ако ли је, пак, то туда већ поседнуто, Дрвник није далеко, па – назад! Дим из ове напуштене колибе доста се дуго вио, али нико да сврати, да га бар упита одакле је дошао... И презимио је у тој колиби, а рано с пролећа отпочела је изградња. Са својих седам синова, који је сваки имао оштру секиру, брзо су постављене чак четири колибе, али такве да могу са малим преправкама да постану и праве куће! И брзо су то и постале...

Од Јаковљеве породице убрзо је постало седам породица. Синови, један за другим, довели су девојке из Балинца и свог Дрвника и – оженили се. Седам димова се овде дизало и доста стоке је „брстило“! Јаков је умео да води своје породице и, за кратко време, овде постаде право насеље, безимено насеље! Тек када је Јаков умро, Дрвничани који су овде долазили у госте, прозваше га – Јаковац. И тако остаде...

Али то је могао да уради само Јаков и његових седам синова. Остали Дрвничани који су преживели ову паљевину остали су по својим колибама, и, мало по мало, на згариштима својих домова поново су изградили – Дрвник.

Није се све на овој паљевини заршило! Нешто касније, када су се Дрвничани „отавили“, опет су Турци овуда почели да залазе, ко бајаги „у 'ајку на дивљач“, а оно – „у 'ајку на побољу стоку“! Овде би увек „уловили“ по неколико јаловица – без чега се нису враћали. Том приликом Турци нису презали ни од насиља. Остала је прича да су

једном, приликом такве 'ајке, наишли у „Дубоћи дол“ на жену Марицу, са дететом на леђима, која је ту била сакрила своје стадо. Обесни Турци Марицу, са дететом, су убили, а од стада које се разбежало, пробрали су оно најбоље и – отерали. Тада је млади Јоксим рањен, али је успео да пребегне у Бугарску, где је и остао.

Под Турцима Дрвник никада није имао више од тридесетак домова, али су зато „под једним димом“ били и по двадесетак укућана! Турцима су плаћали данак једино у стоци, јер другога није ни било! До хлеба се долазило једино трампом (или продајом) дрвета. Сече су биле свакодневно, па се Дрвник, већ средином 19. века, видео са свих страна! После сеча долазиле су оранице, јер за породицу од 5-6 чланова потребно је било 50-60 дана орања!

СТОЧАРСТВО И ПЕЧАЛБА: Сиротињско живљење овде у Дрвнику осигуравало је једино сточарство и печалба (нарочито после ослобођења 1833. године). Турци су отишли, али сиротиња је остала! Од „брголазина“ другачије се није могло живети! Још онда када се овде формирао живот, прво се градила колиба (тор) за овце и козе, јер се без тога овде није долазило! А кућа („ижа“ и „соба“) – кад се стигне! Дотле је колиба све замењивала! А чувало се доста стоке. Свака кућа имала је по 40-50 брава оваца и коза. Стока се јагњила, козила... „Сирење“ се продавало (мењало за другу робу, трампило се...). Јагањци и јарићи морали су да осигурају хлеб за целу годину! А за жито се ишло у „тимочка села“. У најбољем случају отуда се доносило на коњићима, ко их је имао, иначе – бреме (30-40 кг) па на леђа! Тежак је то живот био, јер – најтеже је када у кући хлеба нема!

А печалбе је увек било, па да ли се пара зарађивала надничењем, служењем „код газде“, киријашењем или било како – није се правило питање! Сиротиња не бира посао! Нешто је „мало лакнуло“ овим људима овде почетком овог [20.] века, када је пронађено – Влашко и бујери у њему, и то захваљујући „драгоманима“ из Дејановца и Алдинца. Дрвничани нису питали колико се плаћа, него има ли посла и – хлеба. А посла је било... Плаћање [је било] у злату – наполеонима, па се пролазило преко тога што није било хлеба него „мамаљиге“ (качамака). Драгомани, Стојан „Тодора“ и Велко из Дејановца, па Ћирко Јовановић из Алдинца, могли су овде да бирају, јер Дрвничани су хтели сви да иду! А били су и „најдарежљивији“ па су скоро сви и ишли.

Прва група пошла је у Румунију већ 1901. године са драгоманом Стојаном „Тодором“ из Дејановца, и радили су код Серца Ђорђеовског, бујера који је имао мушију у околини Букурешта. Радило се од Младенаца па до Митровдана. Преко зиме враћали су се кућама, па опет с пролећа назад... И тако из године у годину, све до 1912. године. А онда позив за даље ослобођење земље. И сви су се пре времена вратили. У Румунији је само остао (заувек) Видоје Живановић.

Ево тих наших првих „страних печалбара“ (из Дрвника) што их је невоља у печалбу натерала:

1. Тома Живановић
2. Давид Живановић
3. Јован Рајковић
4. Момир Миливојевић
5. Дојчин Миливојевић
6. Игњат Ивановић
7. Јевра Ивановић
8. Риста Милојић
9. Игњат Милојић
10. Симион Јеленковић
11. Јован Рајковић
12. Тома Петковић

13. Јелен Илијић

14. Рисим Микајловић.

Сви су се они живи и здрави вратили својим кућама, сем дечака Рисима, кога су 1903. године убили, при његовом првом повратку кући, Паун Паунковић из Кандалице и Дојчин Првуловић из Штитарца, да би га мртвог опљачкали! Али дечак Рисим није код себе носио наполеоне, ушивене у појас, већ су били код другог човека, што нису знали ови разбојници! Тако је дечак Рисим своју прву зараду платио главом! Дугогодишња робија за ове разбојнике изгледа да је била награда, јер су избегли страдања у Првом светском рату, поготову Дојчин, који се после завршетка рата нашао у свом дому (Паун је умро на робији).

У 20. век Дрвник је ушао са 38 домова и 212 житеља, од тога 110 жена. А већ 1903. године професор Маринко Станојевић у Дрвнику је пописао следеће породице¹²:

1. Ркмановци (7 кућа). Записани су као „ћутуклије“ због тога што се сматра да су они први овде дошли и да су заселили село. Из породице Ркмановаца су Страиничи у Балинцу, Перкачи у Штипини, Шуинци у Малом Извору који су се одавде одселили [у периоду] од 1815. до 1833. године. Дакле, веома разграната породица.

Славе Митровдан – 8. новембра.

Од Ркмановаца данас су у Дрвнику: Видосава Јевтић, Севделинка Тимилијић и Селинка Јеленковић – све самохране жене

2. Скорњичи (14 [кућа]). Доселили су се отприлике у другој половини 18. века из села Рагодежа у Пиротском округу. (Скорњичи су [тако] прозвани јер су преко зиме на ногама носили – скорње.)

Први њихов предак, Петко, прво је дошао у Горњу Каменицу, па му се учинило да је ту несугуран, те се одатле пресели у Дрвник.

Славе светог Алимпију – 9. децембра.

Данас су Скорњичи: Десимир Милојић, Рача Божић и Милоје Ђурић.

3. Карпузовци (3 куће). Дошли су кад и Скорњичи, из Базове у срезу нишавском.

Славе светог Јована – 20. јануара.

Данас је Карпузовац у Дрвнику – Душан Миленковић са три члана породице.

4. Загорци (4 куће). Старином су из села Превале у Бугарској. Мајка им се овде преудала и довела мушку децу. Прозвали су их Загорци (а касније и Кукавци).

Славе светог Ђорђа – 16. новембра.

Кукавци су данас: Јелен Илијић и Севделинка Тимилијић.

5. Селинчање или Торњичи (5 кућа). Дошли су из Алдинца одприлике кад и Загорци. Они су из породице Миљћича, по свој прилици од Северинаца, из Алдинца.

Славили су светог Ђорђа. Нестали су.

6. Суруцијичи -1 кућа. Дошли су тек средином 19. века из Дејановца.

Славили су свети Стеван – 9. јануара. Нестали су.

7. Габровничање (1 кућа). Пореклом су из Габровнице. Славили су светог Николу – 19. децембра. Такође су нестали.

8. Одацијичи (1 кућа). И они су пореклом из Алдинца. Славили су светог Алимпију – 9. децембра.

Данас нема ни једне породице у Дрвнику.

Народно предање бележи још две породице: Чедичи и Драинчање.

– Чедичи воде порекло од хајдук-Петкане, пореклом из Штитарца, која је своју 'ајдучку чету водила по овим планинама овде. Ту је и пород оставила. Њен син Чеда

¹² Иако није навео, Драгослав Првуловић је податке преузео из: Маринко Станојевић, *Заглавак : Антропогеографска проучавања*, Српски етнографски зборник, књ. XX, Насеља српских земаља, књ. 9, Српска краљевска академија, Београд 1913, стр. 146-147. [прим. прир.]

одао се мирном животу – постао је сточар. Касније по њему су његови потомци названи Чедичи.

Чедич је данас – Димитрије Митић.

– Драинчање имали су у породици доста лопова и непокорних људи, па су их због тога и прозвали – Драинчање. Тај надимак остао им је до данас.

Данас их нема у Дрвнику. Сви су се одселили. То су Костадиновићи: Марко и Зарија у Књажевцу и Радомир у Саставку.

II

ДРВНИЧАНИ У БОРБАМА ЗА СЛОБОДУ

Јесен 1912. године многе Дрвничане војне обвезнике затекла је на радовима код „влашких бујера“ у Румунији. Али позивима отаџбине скоро сви су се одазвали (остао је само Видоје Живановић) и већ првим бродовима кренули су за Радујевац. Ипак, сви нису стигли да се на време јаве својим командама, па можда и због тога у борбама са Турцима из Дрвника нико није страдао.

Али рат се није завршио победом над Турцима 1912. године. Због неспоразума око Македоније, већ преко лета 1913. године наш дојучерашњи савезник Бугарска изненада нас је напала, без објаве рата! У кратким али крвавим борбама било је доста жртава, па је Бугарска морала да затражи мир, који је већ августа исте године закључен у Букурешту. У овим борбама погинуо је Најдан Митић из Дрвника.

Рат ни овим миром није био завршен. Он је тек почињао, али сада са другим, трећим противницима који су хтели да сруше Србију!

У тешким борбама на Црној Бари и Колубари, 1914. године живот су изгубили: Драгољуб Миливојевић, Микајло Јеленковић и Јаков Василијић.

1915. године, приликом одступања, живот су изгубила још четири млада Дрвничана: Паун Костић, Ћира Првуловић, Јоксим Пауновић и Коста Василијић.

1916. године нестали су преко Албаније: Илија Велојић, Ћирко Пауновић и Љуба Спасић, који се као рањеник вратио кући и умро.

1917. године на Солунском фронту погинули су: Мика Петковић и Милан Јовановић.

1918. године после пробоја Солунског фронта нестало је и Милан Петковић.

У току овог великог светског клања седам Дрвничана нашло се у заробљеништву, и то у Бугарској:

1. Давид Живановић
2. Игњат Милојић
3. Риста Милојић
4. Јевра Ивановић

У Аустрији:

1. Жарко Марјановић
2. Урош Божић,
3. Александар Миливојевић.

Срећом сви су се живи вратили својим кућама.

Међутим, окупатори нису били задовољни само са овим! Од цивилног становништва, на радове у Бугарској интернирана су пет младића, и то:

1. Дојчин Михајловић
2. Богоје Младеновић
3. Милош Јоцић
4. Јевра Младеновић
5. Момир Миливојевић.

По ослобођењу и они су се вратили својим кућама.

Од тридесеторо бораца, колико је Дрвник дао у првом светском рату, најсрећнији су били њих деветорица који су се победнички вратили са Солунског фронта, а то су:

1. Бранко Милкић
2. Виден Митић
3. Живојин Првуловић
4. Жика Живковић
5. Љупча Божић
6. Микајло Милкић
7. Никодије Јовановић
8. Симеон Јеленковић
9. Тома Првуловић

Данас од њих ни један више није жив, али су са поносом носили почасно име „Солунци“.

За време овог рата, односно за време бугарске окупације (1915. до 1918. [године]), окупатор је у селу оставио само привидну власт. Извршни орган те власти био је – кмет. Кмет је уствари само спроводио наређења окупатора – преко општине. Дрвник је и за време ове окупације припадао општини у Балинцу.

На дужности „ратног кмета“ у Дрвнику се затекао Ненко Рајковић, али он је био касније смењен, јер се учинило окупатору да он не извршава сва наређења како су она дата. Заменио га је кмет Мира, који је остао до ослобођења.

Оба ова кмета била су добра према народу. Та „доброта“ била им је олакшана тиме што окупатор у Дрвнику није имао шта да тражи, сем радне снаге!

Може се рећи да је Дрвник из овог рата изашао још више осиромашен, јер се овде окупатор у реквизицији углавном био усмерио на сточни фонд, који је десеткован!

III

[ДРВНИК ИЗМЕЂУ ДВА РАТА]¹³

Сиромашно и мало село Дрвник слободу је дочекало још мање и још – сиромашније! Ратови, а још више окупација, принудили су овдашње људе да се пре свега сви окупе на ону своју сиротињу на би ли се некако одржали. И, рекло би се да су у томе некако и успели. Истина, резерви је било мало, па је оскудица била велика! Да није било „ситне стоке“, оваца и коза, тешко да би се издржало! Јер, свака овца и коза значиле су бар два цака жита, а то је значило и два месеца живота! Због тога је ово „народно благо“ овде десетковано! А то је помогла и реквизиција... Није ни чудо што су Дрвнички „Солунци“ слободом овде били и – разочарани. Разочарани су били, јер од оних њихових стада, која су овде оставили – мало је што остало! Затекли су празне торове и – празне софре! Нарочито је био разочаран наредник-солунац Жика Првуловић, који је говорио како је сада Дрвник – Албанија: „Глад тамо – глад овде“. А слобода без хлеба – није слобода!

Власт је остала она иста из времена окупације! Омиљени кмет из времена окупације Мира Јеремић и даље је сазивао Дрвничане на зборове. А Дрвничани су му веровали и на позиве се одазивали, јер нису могли да забораве „свога кмета“ који је

¹³ У тексту нема овог наслова, што је грешка аутора приликом прекуцавања текста. Овај наслов је преузет из садржаја, који је сам аутор дао после текста. [прим. прир.]

много стоке „забројао“, много снопова „везивао“ са настављеним јужетама да би на броју били мање.

И председник општине (у Балинцу) и даље је остао Урош из Балинца, кога је на првим изборима заменио Живојин Живковић из Дрвника. Интересантно је да је Живојин био неписмен човек, а да је успешно вршио дужност председника општине!

Због тога су и Дрвничани, као и остала сиротиња у Заглавку, морали „да траже слободу“ опет кроз надничење, службу, запошљавање. За надничење су већ имали искуство: мотику, срп, косу на раме, па на пијац у Књажевцу! А одатле, знало се – у „тимочка села“...

Службу су најпре налазила – деца, управо ђаци уписани у основну школу у Балинцу. Ова деца од 7 до 10 година (па и нешто старија), уместо у школу, отишла су са својим „газдама“ где ће 6 месеци, од Турђевдана до Гмитровдана, чувати њихову стоку. За ту службу добиће њихови родитељи оно што је погођено: пре свега опанке и нешто од преобуке, па онда „мурузнице“ 2-3 цака, па и нешто пара... На Митровдан следује нова погодба или се тражи служба на другом месту. Иначе, повратка кући – нема! И тако из године у годину... Школски одбори и учитељи траже „своју децу“ позивајући се на Закон о обавезном похађању школе. После много саслушања и одговора да гладна деца не могу у школу, деца се и не прозивају! Остају у разреду који су и напустили. Када напуне 15 година, исписују се. Мушкарци, кад поодрасту, одлазе у војску и неки се тамо описмењавају, а девојчице – будуће мајке, ако ништа не науче од своје деце, до века – палцем се потписују!

Може ли да буде у таквим срединама напретка?!

А домаћини, већином неписмени, када им досади надничење, одлазе у руднике, где је за њих једино било места! Многи од њих су и у рудницима били само „сезонски радници“. Ипак, било их је доста који су остајали и дуже у рудницима, па су тамо и пензију зарадили. Ево и тих рудара: Велимир Ненковић, Видојко Костадиновић, Мирко Костадиновић, Ненко Ненковић...

Доста њих је покушало и са службом у граничној трупи, јер су граничари били релативно добро плаћени. Ипак, граничар није могао да буде без четири разреда основне школе, наравно, и одслуженим војним роком.

Највише је у граничарима остао Будимир Божић – 13 година. Благоје Живковић је пет година чувао границу на Беласици. И Станимир Живковић је био граничар све до рата.

Зарја Костадиновић био је граничар све до 1943. године, када је његова јединица разоружана од партизана. Он овог пута није много размишљао: отишао је право у рудник „Добра срећа“ у Вини, где су радила и његова браћа Видојко и Мирко.

Граничну службу је „пробао“ и Рача Божић, али се није дуже задржао. Он је више волео да помаже своме оцу у цамбаслуку, да му тера стоку, а успут и он нешто да препрода! Иначе, Рача је касније био познат по томе што је имао највише деце у читавој околини, па и срезу! Чак деветоро очувао!...

Између два рата још један проблем је мучио сиротињу у Дрвнику! Са снабдевањем је ишло врло тешко, јер је Дрвник од града удаљен преко 20 километара. За кило соли, флашу гаса или, пак, за шибицу и пакло дувана морало је да се иде у Балинац или чак у град! А то је изгубљен читав дан! Ту „недаћу“ први је осетио Живул Живковић и срачунао је да ту може нешто да се заради! Прво је прибавио дозволу за продају дувана, али, наравно, то му се учинило мало. Код варошких трговаца издејствовао је „кредит“ и добио робу „на вересију“, па је у Дрвнику (!) отворио „дућан“ снабдевен ситничарском робом за домаће потребе. И не би било лоше за Дрвничане, а поготово за Живула, да се није јавила – честа вересија, јер сиротиња нема увек пара! Због тога је снабдевање дућана било све слабије...

*Живанка и Груја Милкић из Дрвника,
између два светска рата.
Груја Милкић је у граничарској униформи.*

А онда, ваљда 1934. године, по угледу на друга села и у Дрвнику се оснива Земљорадничка набављачкао-потрошачка задруга. Оснивачи задруге били су:

1. Живадин Првуловић
2. Давид Живановић
3. Тома Петковић
4. Риста Милојић
5. Јевра Тимилијић.

То је уствари био и први управни одбор задруге.

Први магационер задруге био је Радомир Антонијевић, који је једну своју просторију уступио задрузи за магацин – продавницу.

Ко је прихватио задружно књиговодство, не зна се тачно! Мисли се да је то обављао Драгомир Јовановић, родом из Штитарца, који је био призећен у Балинцу.

Мада су се сва домаћинства учланила у задругу, сакупљена су незнатна средства, тако да се од робе мало што могло набавити – само оно што је најнужније за недељу дана. Следеће суботе опет тако (користећи рабације-дрваре који се враћају из града). И тако, задруга је углавном снабдевала село са оним најнужнијим, од суботе до суботе...

Живул Живковић је своје дућанче потпуно пребацио у Балинац.

И тако из дана у дан! Живело се некако. Куће су углавном држале жене, и то – свекрве. Оне млађе ишле су у надницу заједно са мужевима, а „бабе“ су чувале унучад, „деде“ – стоку. Понекад, преко лета, нису се састављали и по месец дана! Дани састанка ипак су се знали и овде су од памтивека били – утврђени. То су били сеоски празници и заветине, који су овде поштовани изнад свега. Али о томе на крају...

1938/39. године, при повратку из печалбе, Дрвничани су долазили све забринутији, невеселији... Из разних крајева доносили су и разне приче, а све су говориле о оном најстарашијем (поготово за сељака) – о рату. Видели су многе војнике-резервисте на вежбама, на биваковањима... Војнике-резервисте који без песме марширају!... И свуда се говори само о рату!

Па и овде у Дрвник први позиви за војну вежбу почели су да стижу. Биле су то вежбе на 21 дан, па на месец дана. Људи – војни обвезници су почели да напуштају своја „радна места“ и да одлазе... Све је то изазивало несигурност, поготово када су војне вежбе учестале. Па, ипак, интересантно је, у жеку највеће несигурности, 1940. године, Дрвничани, може се рећи, предузимају највећу радну акцију у свом битисању – почињу да граде основну школу у свом селу (са закашњењем бар од двадесет година), и то планску зграду од тврдог материјала! До тада је у Дрвнику била само једна кућа од тврдог материјала, али скромна, кућа Радомира Антонијевића, тренутно задружног магационера.

Изградња школе је почела на иницијативу (и у организацији) Мирослава Рајковића, амбициозног управитеља школе у Балинцу, који је хтео, ваљда, да овде остави успомену. За овакву градњу у Дрвнику је било само – неколико пијука, лопата, ћускија, неко текне и – добра воља! Због тога је са градњом тешко ишло и градња је надживела и државу и учитеља Рајковића, који је почетком окупације отишао у свој Леновац, да би после – нестао!

Школска зграда је углавном завршена, мало милом – више силом, за време окупације и прве ученике је примила тек по ослобођењу овог краја – крајем октобра 1944. године.

Школска зграда, једна учионица прописне величине и двособан учитељски стан, са осталим нуз-просторијама, изграђена је под надзором Томе Игњатовића, зидарског мајстора-пословође из Кандалице. Мајстор Тома је био не само мајстор-зидар већ и врло сналажљив човек. Када је видео да на радовима не долази довољан број помоћне

радне снаге (сељака-кулучара), “протурио је глас“ да сви они који уредно долазе на посао неће бити позвани на војну вежбу! И послови су обављени нормално!

Људи овде нису имали времена да размишљају о томе ко је ослобођен војне вежбе због рада на школи. О томе су могли да разговарају тек када су се нашли у касарнама 14. пешад.[ијског] пука, у униформама... А колико их је било позвато, то се најбоље видело на сеоској слави Петковдану (27. X), када су у колу биле све саме – „војничке униформе“.

Крајем децембра 1940. године и јануара 1941. дошло је до активирања неких војних јединица и формирања нових, па су уследили и нови позиви, само сада не више на одређено време. У Дрвнику до 40 година старости остали су само неспособни за војну службу. Нису позивали ни сталне рударске раднике...

Школска зграда стављена је под кров, па су радови престали. Управитељ Рајковић, резервни поручник, такође се налазио у униформи, али сада – мобилисан.

Марта 1941. године на ред су дошла и старија годишта. Позвани су и они старији од 40 година. Међу њима се нашао и понеки „Солунац“! Међу старијим годиштима позвани су:

1. Бошко Миленковић
2. Витомир Тимилијић
3. Миле Јеленковић
4. Рача Божић
5. Станимир Живковић
6. Благоје Живковић
7. Десимир Милојић

Неки од њих били су у (резервном) 311. пешадијском пуку, који је посео границу према Бугарској, код Алдинца.

Тако је из малог Дрвника „под оружјем“ 1941. године било четрдесетак бораца. У селу су остали само недорасли и – престарели. Ипак, сезона пољских радова још није почињала, па се то мало осећало!

IV

АПРИЛСКИ РАТ И ОКУПАЦИЈА

Рат је избио, такорећи, напречац, јер се овде томе мало ко надао, нарочито по селима где је била обавештеност врло слаба! Тако, на пример, у Дрвнику нико није читао новине нити је ко имао радио апарат... Обавештења су долазила само преко званичне поште, коју је на зборовима саопштавао кмет Сава Милосављевић.

Рат је кратко и трајао... Већ после недељу дана „први борци“ почели су већ да се враћају својим кућама! Неки чак без пушке и униформе, јер су све – побацали. Они су најављивали расуло у нашој војсци! И, за двадесетак дана скоро сви су били код својих кућа.

Дрвник је у априлском рату врло срећно прошао. Погинуо је само млади Ђура Марјановић код Сокобање, борац 14. пешадијског пука. Исто тако само један је и заробљен, и то не на овом фронту. Заробљен је Будимир Божић, кога је рат затекао као граничара, негде на нашој јужној граници, који се из заробљеништва вратио тек 1945. године.

Тако су скоро сви Дрвничани већ крајем априла били код својих домова, али – са старим бригаама! Сачекали су да прославе Ђурђевдан и онда су пошли „старим путевима“ у потрази за запослењем, надничењем...

Дошла је и окупација, али се она у Дрвнику мало осећала, бар што се тиче окупатора. Јер, да би Дрвничанин видео окупаторског војника, морао је „да упрегне кола дрва“ и да отиде до Књажевца, јер у Дрвник окупаторски војник никад није крочио! А шта ће у Дрвнику и да тражи?! Ако је шта било нужно да се дâ, за то су били ту – окупаторови помагачи!

Окупатор чак овде није имао потребе ни да мења стару власт! Кмет Сава Милосављевић и даље је одржавао зборове, делио саопштења, издавао наредбе... Чак ни у општини Балинац није измењен ни један одборник! Председник општине је остао – Љупча Божић.

И лето 1941. године прошло је [–] све по старом! И тада су Дрвничани, када би их питали како је код њих, одговарали: „Добро је, јер горе не може да буде! Нашу мотиву нико неће из руке да нам узме“...

ПОЈАВА ПАРТИЗАНА – Крајем септембра 1941. године Дрвничани су први пут видели, за време окупације, наше наоружане младиће у – сељачким оделима! Дошли су из Дејановца и представили се као партизани – борци за ослобођење од окупатора. Они су овде били у пролазу и нису планирали никакво задржавање. Али када се око њих окупило повише мештана са много питања, решили су и да се задрже! Гостопримљиви Дрвничани су им тада приредили и ручак. На брзину су сакупили хлеба по селу и за час у великом бакрачу направили – попару! Попаре је било довољно, а хлеба је и остало. Да се хлеб не би враћао, сакупљен је у два цака која су пренели у Балинац – Бошко Миливојевић и Видојко Костадиновић.

Са партизанима је тада из Дрвника пошао Милош Митић, младић који још није био одслужио војску. Ипак, он није имао среће да дуже остане у партизанима, јер је само неколико дана после тога уследила борба код Штитарца са Немцима (међу којима су виђени и неки жандарми из Балинца). Милош се вратио кући и морао је да сачека 1944. годину. (Данас је Милош старији водник ЈНА [Југословнске народне армије] у пензији).

После овога, убрзо су се појавили и четници Косте Пећанца, како су они себе називали. То су, уствари, били људи који су у службу окупатора ступили (са малим изузетком) за новац, јер нису имали од чега да живе. Међу њима била су и два Дрвничана: Добросав Живковић и Нићифор Јевремовић. (Добросав је, одмах по ослобођењу, са рада у Војводини, где се тренутно нашао, напустио своју породицу и са неком „Швабицом“ отишао у Западну Немачку! Тамо је тридесетак година радио по немачким рудницима. Стекао је велику породицу, јер је очувао чак шест синова. Остварио је и добру пензију и тек тада се сетио – свога Дрвника! Пре 3-4 године био је овде међу својим Дрвничанима. Купио је кућу у Књажевцу и чак се, по трећи пут, оженио! Нашао је у Штитарцу напуштену жену, доста млађу од њега, и узео је да га дочува! И настанио се у Књажевцу. Био је добро чуван, али опет није дуго остао овде: вратио се код својих синова и – убрзо умро. У његовој кући у Књажевцу сада седи његова последња удовица Живка. Прима припадајући јој део пензије (у маркама) и – чува кућу!)

Као граничари остали су Будимир Живковић и Зарја Костадиновић, али и они само док нису разоружани од партизана: Зарја Костадиновић је отишао у рудник у Вини а Будимир Живковић се вратио у село и касније се придружио четницима ДМ [Драже Михаиловића].

ПОЈАВА ЧЕТНИКА ДМ [Драже Михаиловића] – Званично су се у овом крају четници ДМ појавили с пролећа 1943. године. Овде у Дрвнику, о четницима које предводе официри, говорило се и раније. Разлог томе је што се међу оснивачима четништва налазио и поручник Веља Јанковић, из суседног Балинца, кога су сви овде добро познавали. Многи су са њим заједно учили школу, чували овце... Веља је

продужио школу и постао ваздухопловни официр. Избегао је заробљеништво, али је опет (посредно) остао у служби окупатора, мада се томе доста опирао! Овај ваздухопловни поручник прво је ступио у четнике Косте Пећанца, па затим у „пољску стражу“. Када је видео тамо очиту сарадњу са окупаторима, вратио се у село, а одмах затим приступио четничком покрету ДМ и један [је] од његових оснивача у овом крају. Ипак, поручник Веља, није био убедљив ни у својој најновијој „националној политици“, чак ни у свом селу, па и [у] Дрвнику!

То није постао чак ни после, као командант I Књажевачке четничке бригаде, па је за поуну исто морао да се служи – мобилизацијом. Од Дрвничана је у четнике добровољно ступио само бивши граничар Будимир Живковић, а касније припадник „пољске страже“, који није хтео да остане – без службе! По разоружавању његове јединице од партизана и повратка у село, убедили су га да је „његово место“ у четницима! И остао је, али није чинио никаква злодела, па није ни позван на одговорност.

Спровођење “четничке политике“ у Дрвнику вршио је тзв. Равногорски одбор, који је у Дрвнику формиран лично по наређењу поручника Веље. Одбор су сачињавали: кмет Сава Милосављевић, као председник, и чланови:

1. Радомир Антонијевић
2. Десимир Милојић
3. Благоје Живковић
4. Симион Јеленковић

За команданта села је постављен Живадин Првуловић.

Овај одбор спроводио је сва наређења добијана сада од капетана Веље Јанковића, команданта I Књажевачке четничке бригаде, која је „оперисала“ овим крајем. Чак је Равногорски одбор, по наређењу, мобилисао и људе за бригаду, али и водећи рачуна да сви „прођу кроз тај кулук“, како су то Дрвничани звали.

Може се рећи да је најтежа дужност овог одбора била да мобилише све омладинце који нису служили војску на двомесечну војну обуку. Срећом, за то су вршене припреме у Балинцу, па су то видели и Дрвничани. И, један за другим, сви ти „војни обвезници“ нестали су из села у потрази за неком службом, макар само за прехрану! Позиви су у Дрвнику затекли само тројицу: Ненка Ненковића, Розмира Јеленковића и Анастасија Јеленковића, и они су морали на – војну обуку у Балинцу.

Може се рећи да је овај Равногорски одбор свој наметнути посао обављао поштено и да се трудио да своје људе чак и заштити, уколико је то било могуће. Због тога није ни чудо што су ови исти људи по ослобођењу бирани у прве месне, па и у Општински НО [народноослободилачки] одбор у Балинцу.

РЕКВИЗИЦИЈА И ДРУГА ДАВАЊА – Село Дрвник било је одувек једно од најсиромашнијих села у срезу. Због тога је и обим његовог развоја био јако ограничен! Све су то имале у обзир и среске власти (па и оне у општини Балинац, којој је Дрвник одувек припадао). Задужења у порезу, а сада и у реквизицији, била су знатно мања него у другим селима. Дрвник је у погледу реквизиције био обухваћен само у давању меса. Задужење је у глобалу – за цело село, а селу је остављено да то само распореди на појединце. Дрвничани су и ту били сложни, па су задужење „разбијали“ у новцу на цело село и за прикупљени новац куповали ту одређену количину, првенствено ту у свом селу. На тај начин су чували своја стада, без којих им није било живота, што су они добро знали.

Често су Дрвничанима наносили (1943/44. године) непредвиђени намет, рекло би се, њихови људи – припадници II батаљона Књажевачке четничке бригаде, у коју су били мобилисани и Дрвничани. Они су, да би се видели са својима, у пролазу овде навраћали, али уз обавезан ручак или вечеру. Наравно да се они нису задовољавали

попаром, већ је ту најмање морала да падне по нека овца или коза! И о томе је Сава Милосављевић морао да води рачуна по неком свом списку, па данас од једног, сутра од другог и тако редом...

Кулуци, који су такође били чести, сматрани су као нешто нормално, што је и за време мира било...

Сва ова давања највише су се одразила на већ проређене шуме, које су сада биле очито – ређе, а голети веће!

И тако из дана у дан. Живело се некако. Куће су углавном „држалe“ жене, и то – свекрве. Оне млађе (и вишак свекрва) ишле су у надницу заједно са мужевима, а „бабе“ су чувале унучад, „деде“ – стоку! Преко лета понекад нису се састајали по месец и више дана! Дани састанка ипак су се знали и овде су од памтивека били утврђени. То су били сеоски празници – заветине, који су овде били поштовани изнад свега. Рекло би се – за њих се живело!

У Дрвнику се знало: пролетња заветина је Ђурђевдан. Уствари, празновало се два дана. Неизоставан је био и премлаз, дан пре – 5. маја. Тога дана рано се ишло „у венце“, да би се са њим, у подне, организовао свечани „премлаз“ (мужа) све ситне стоке – овце и козе. Прва овца која би дошла на свечано искићену „стругу“ и била прва мужена, добила би венац око врата... После премлаза [одржаван је] свечани ручак (обичај у свим селима Заглавка).

Ђурђевдан (6. маја) – сеоска заветина. Већ од јутра као да се село запалило: не види се од дима! То се распаљује ватра за печење јагањаца (на ражњевима), како би гости били што боље дочекани и угошћени. А гости почињу да пристижу... Овде се углавном пешице долази. Ретко по који на коњу. То су углавном – џамбаси, трговци стоком...

Око поднева – свечани ручкови. У свакој кући, у сваком дому – весело је! Тога дана у Дрвнику свега мора да има! Не сме нико да се осрамоти! За то се живи, наднич...

А онда, поподне, увече и целе наредне ноћи – игранка до зоре! Тако и другог дана... И ноћи... Дрвник нема своју музику, али за своје завећине музику нико није морао да тражи, погађа... Музиканти су сами долазили, „претицали се“, јер се знало да у Дрвнику „коловође“ по списку долазе на ред и игранка се завршава зором рано (али другог дана), када сване, како уморни не би у повратку погрешили пут!

А да ли сте чули за Свети Ђирик?! За тај празник једино се зна овде у Дрвнику – и Заглавку! Ако нисте знали (и чули), дођите у Дрвник 28. јула! Не, то није „црвено слово“ ни по ком календару. То је празник одвајкада, који су са собом још „Ркмановци“ донели, како предање каже. Тога дана [су] сви Дрвничани код својих домова спремни да сваког госта, па и путника-намерника, дочекају и угосте. Тако је то заветовано, тако је то све до данас и остало при крају овог 20. века. Разлика је само у томе што се морате задовољити музиком са – радио-апарата!

Блех-музика нема више коме да свира!

Тако је и о Петковдану (27. октобра)... Кажу, тако ће бити све док се и последњи дим вије из неке од 24 куће испод „Писанице“, које још храбро одолевају зову савремене цивилизације, која се све више „паркира“ на место одакле има и повратка!... У противном о Дрвнику (и Заглавку) у 21. веку моћи ће нешто да се сазна само из – хроника!

V

СЛОБОДА ЈЕ ДОШЛА

Слобода се овде нешто раније осетила. Ови планинци и ова сиротиња овде слободним су се осећали већ у другој половини августа 1944. године, односно одмах после оне краткотрајне борбе, ваљда у предвечерје 15. августа, између Балинца и Дрвника, на косама „Писанице“, са којих је Књажевачки партизански одред лако отерао већ деморалисане четнике капетана Веље Јанковића, толико деморалисане да су се у сутону истог дана задржали на само 2-3 километара одатле, одмах преко Алдиначке реке, на месту зв. „Зубров дол“, јер нису хтели даље да беже!

Овог пута четничка бригада капетана Веље Јанковића имала је среће. Једноставно, партизани нису хтели да их гоне! Чак су заноћили у Балинцу, родном месту капетана Веље, ваљда да испитају расположење Балинчана, о којима се дотле само лоше чуло! Међутим, партизани су били изненађени, скоро у свакој кући, добрим, па чак и срдачним пријемом!

Сутрадан, рано ујутру, на путу ка Алдинцу, партизани су опазили како, синоћ разбијени, четнички одред успаничено бежи уз косе Јаблана. Довољна су била само неколико рафала да се бежање не само убрза, него и да многи застану и потраже склоништа по околним шумама!

За „чишћење терена“ било је довољно само једно одељење партизана, које је „посао“ брзо завршило са мало пуцњаве и доста заробљеника, који су се сами предавали, па се већина и прикључила партизанима.

После ове једне једине ратне епизоде на терену сиромашног Дрвника, Дрвничани више нису видели овде наоружаног човека, сем по неког свог сељака који се враћао „из четништва“, како је неспретно покушавао да сакрије пушку (ако је није већ раније бацио)... Дрвничани, пак, није требало много да чекају да би закључили да су се сви њихови мобилисани вратили својим кућама да би одмах већ пошли (а где би друго?) у надничење, јер у кући није било хлеба!

Било је то крајем августа и почетком септембра 1944. године... Слобода се овде у планини већ осећала! То је било нешто поремећено већ 10. септембра, јер су неке немачке јединице изненада запоселе [суседно село] Градиште, тако да су се „рабације“ из Дрвника једва вратиле својим кућама после продаје дрва у Књажевцу. Али и та је „епизода“ прошла, јер су Немци дефинитивно напустили овај крај чим су попалили граничне бугарске карауле.

Слобода и – ишчекивање! То „ишчекивање“ није било лако, јер овде ни од куда неких сигурних вести! У селу нико није примао штампу, а сваки повратник у Дрвнику (из надничења) имао је своју причу!...

Тек негде средином октобра у село је дошао неки Жуковчанин (имена се данас нико не сећа) и представио се као делегат који је дошао по налогу Среског Народноослободилачког одбора, да би се и у Дрвнику формирала народна власт. Он није могао више да објасни каква је то нова „народна власт“, али је рекао да треба изабрати најбоље и најпоштеније људе, који ће од сада да „воде село“. То је за Дрвничане било сасвим ново, јер су они знали да је овде власт – председник општине у Балинцу и – њихов кмет. Богами, власт је била и жандармерија у Балинцу... Сада им је речено да је са том влашћу завршено и да сада треба да изаберу своју власт...

И изабрали су Месни Народноослободилачки одбор од пет чланова, који су сачињавали:

1. Ставра Миленковић, председник МНОО-а
2. Радомир Антонијевић, секретар МНОО-а
3. Воја Костић, као члан одбора
4. Виден Митић, члан одбора
5. Сава Милосављевић, као члан одбора.

(Сава Милосављевић је био досадашњи сеоски кмет, али се није замерио својим сељацима).

Овај одбор остао је на власти само неки месец, али је за то време извршио и тако крупне задатке као ни једна власт у селу до тада! Прво, извршила је мобилизацију свих војних обвезника, и то без икакве документације, ослањајући се само на своје лично знање! И то успешно, и на задовољство и нове народне власти и – Дрвничана. Нова народна власт је схватила Дрвник и његову на далеко познату сиротињу, па војне обвезнике није упутила на фронт (!), већ на сечу огрева ту у планини, у Кусој Реци.

Тај и такав „војни задатак“ прихватили су и, на задовољство народне власти, за све време обављали су следећи војни обвезници из Дрвника (ослобођени су само они који су радили у рудницима):

1. Душан Миленковић
2. Бошко Миливојевић
3. Милорад Јеленковић
4. Антанасије Јеленковић
5. Нићифор Јевремовић
6. Ненко Ненковић
7. Васа Јевтић
8. Будимир Живковић
9. Добросав Живковић
10. Станмир Живковић
11. Борислав Петковић
12. Витомир Тимилијић
13. Мирко Костадиновић
14. Риста Митић
15. Петроније Митић
16. Радомир Првуловић
17. Велимир Живковић
18. Бошко Миленковић
19. Ратомир Божић – Рача
20. Станоје Спасић
21. Розмир Јеленковић

У Дрвнику ускоро су основане и друге масовне друштвено-политичке организације (како су у то време називане), али писани подаци о томе нису сачувани а у сећању људи мало је шта сигурног остало. Поготово мало је шта остало у сећању о првом Народном одбору фронта (НОФ). Ту се само помиње Виден Митић, као председник тог одбора, и Вуксим Илијић. Делатност Народног одбора фронта углавном се уклапала у делатности Месног народноослободилачког одбора (МНОО), јер није било људи за самостално вођење организације. Ту се сигурно зна (Будим Живковић) нешто више о Вуксиму Илијићу, човеку (тада) педесетих година, који је био први члан КПЈ (Комунистичке Партије Југославије), кога је учланио Раде Панајотовић, тада учитељ у Балинцу, иначе задужени активиста за село Дрвник. Вуксим је и сам радио на оснивању партијске ћелије у селу.

Организација жена (Антифашистички фронт жена – АФЖ) организована је преко зиме 1944/45. године за време акције прикупљања (израда-плетење) топлих вунених

чарапа, шалова, цемпера, рукавица, као помоћ борцима на фронту за ослобођење земље, из које нису [из]остале ни жене сиромашног Дрвника. У овој акцији највише су се истакле: Милана Живковић, Сија Живановић и Севделинка Тимилијић, које су жене Дрвника прихватиле као своје руководиоце.

Севделинка Тимилијић је изабрана и за (ваљда) председницу Месног одбора АФЖ-а и као таква била је позивана и на седнице Месног НО одбора, што је изазвало доста подозрења (па и непријатности) у селу према Севделинки, јер је она била прва жена одборник у Дрвнику!

Омладина Дрвника своју организацију је добила тек с пролећа 1945. године, највише због тога што су се омладинци у (свом) Дрвнику мало задржавали, јер су још од малена, од ђачких дана, били принуђени да – привређују, а то су могли једино као слуге чувајући туђу стоку. А затим и надничењем.

Прву омладинску организацију у Дрвнику организовао је Славко Јеленковић, који се, као болестан, вратио са фронта. Али и ова организација је „живела“ док се млади Славко опоравио, а затим, као и други, пошао „трбухом за крухом“. Омладинци су свој рад уклапали са школом, која је у Дрвнику отворена с јесени 1944. године, и то са по неком песмом, рецитацијом, скечом... (Данас Славко Јеленковић живи у Зајечару као пензионер).

Међутим, упркос свим недаћама које су долазиле, пре свега, због крајњег сиромаштва, млади Дрвничани су имали снаге (и разумевања) да помогну неке послератне акције које су организоване као помоћ у послератној обнови наше ратом опустошене земље. Видно учешће омладинци Дрвника су узели у акцији сече дрвета (огрева) на Црном врху код Бора, намењеног нашем главном граду. У овој акцији учествовали су следећи омладинци из Дрвника:

1. Благоје Живковић
2. Воја Костић
3. Милоје Ђурић
4. Јелен Илијић
5. Војислав Милојић
6. Будимир Божић
7. Тома Антонијевић

То су углавном били они омладинци који су се тада затекли код својих домова и они су се сви одазвали позиву за ову акцију. (Остали су били на служби по тимочким селима, углавном као овчари – слуге. Баш због овога у каснијим омладинским акцијама Дрвнички омладинци нису могли да учествују, јер је била у питању „кора хлеба“ која се тада једино тако зарађивала!)

О даљем развоју села не може се говорити, јер опстанка у Дрвнику није било, па је настало расељавање. Али о томе при крају...

VI

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНИ РАЗВОЈ СЕЛА

О развоју културе и просвете у сиромашном Дрвнику као да нико није мислио све до краја тридесетих година овога века. За школу им је речено да им је она у Балинцу и да тамо шаљу своју децу у школу. На општину Балинац, пак, остављено је да обавезно врши упис деце у школу и настоји да уписана деца школу и походе. Али како је одувек Балинац имао доста деце за школу (а ту су још долазила деца у школу и из Старог Корита), то се све и завршавало „на настојању“. Из Дрвника су у школу углавном долазила мушка деца, а од девојчица ретко – по вољи! Чак су и мушкарци, многи од

њих, ишли у школу годину-две и онда су, када су мало „очврснули“, одлазили у тимочка села – у службу! Изговор: нема хлеба, деца су боса... Главно да су деца „у службу“ нашла исхрану, опанке, а ако је још погођен и који џак жита, то се сматрало за сасвим задовољавајуће. Отуда да је школска уписница у Балинцу бивала све празнија и све више оптерећена – неоправданим изостанцима!

Све је то тако ишло до 1936. године, када је у Балинац за учитеља (и управника школе) дошао Мирослав Рајковић, родом из Леновца. Овај млади учитељ био је веома амбициозан и он је одмах покушао да и овде законом предвиђено обавезно основно образовање – спроведе. Али то није ишло нимало лако, јер су деца овде била добрим делом и – храниоци породице! Баш тако – храниоци породице, јер је њихов „ајлук“ био планиран за исхрану и обрачунаван у житу! А џак жита месечно за сваку породицу у Дрвнику много је значао! Управитељ школе Рајковић је прво покушао договором, саветима, отварањем ђачке кухиње... Па, кад то није помогло, и казнама. Али је сада одговор на саслушањима углавном био да деца не могу боса и поцепана у школу... И тако се и казнама мало шта успело! Изненада, на једном збору, општинском збору којем је присуствовао и управитељ школе Мирослав Рајковић, ту пред сами рат, Дрвничани затражише отварање школе у свом селу, са врло уверљивим чињеницама: деце има доста, али боса и слабо обучена не могу „преко брда“ у школу, поготово преко зиме.

Амбициозни управитељ Рајковић није се предавао! Врло брзо је успео чак да издејствује и дозволу за градњу школе у Дрвнику, јер без тога – школе у Дрвнику нема! Неки су мислили да је Рајковић овим хтео да заплаши Дрвничане, јер како „голи Дрвничани“ могу да граде школу, и то планску, од тврдог материјала! Међутим, Дрвничани су „сви до једног“ прихватили план изградње школе у целини! И градња школе у Дрвнику, планска и од тврдог материјала где се „цигла“ дотле није ни видела – отпочела је! Што градња није и завршена по плану, криве су ратне невоље 1941. године. А и учитељ Рајковић је отишао, прво као резервни поручник, а касније, као „погрешно усмерен“, вратио се у свој Леновац, где је и – нестао!

И сада, ево, када је било најтеже, за време окупације, Дрвничани принудно окупљени овде у селу, решише да заврше са изградњом школе, јер су увидели да без школе – ништа! Нашао се и грађевински пословођа, Тома Игњатовић из Кандалице, који је и сâм овде нашао неки „заклон“ од разних потера. Мајстор Тома, који је „све волео“, није се много журио. Лако се договарао са Дрвничанима, најчешће уз „крчаже“ или балонче и – мало по мало, школу [су] Дрвничани завршили, и то за време окупације, када су сви рушили, а нико није градио! „Ниче“ овде лепа зграда од тврдог материјала, која је више вредела од целог Дрвника, како то данас кажу Дрвничани са поносом, али и сетом... И данас, после 45 година, школска зграда стоји, али не више са поносом, јер време чини своје! Нема оне белине, окна са прозора нестају, цреп пуца, па вода негде низ зидове тече ли тече... Нема ко то да види, да поправи! Тридесетак стараца (и баба), које је овде невоља задржала, незаинтересовано понекад прођу поред своје школе, али сада са уздахом, јер виде (осећају) да са њима и њихова „лепотица“ нестаје. 21. век као да нико овде неће дочекати!

А и ова школска зграда, не баш тако давно, имала је својих лепих тренутака. Од јутра до вечери брујала је од дечје раздраганости, од безбрижног живота... Да водимо како?...

ОСНОВНА ШКОЛА У ДРВНИКУ

Дрвник је најсиромашније село кршног Заглавка. То више не треба ни понављати! Дрвник је и једно од најмањих села овде – са највише четрдесетак домова. Иако је

наталитет овде одувек био велики, напретка није било, јер је и расељавање било – константно, јер се на овим голим брдима овде тешко, врло тешко, опстајало. Ипак, нова слободна земља, у оном првом послератном одушевљењу имала је разумевање и за жељу ове сиротиње да виде учитеља у свом селу, да чују грају у својој школи, за чију градњу дадоше све од себе! Па, не треба, ваљда, да остане неки споменик! Чему?...

...И један од првих послератних аката овде, октобра 1944. године, Среског Народноослободилачког одбора у Књажевцу, био је, поред осталог, и отварање Основне школе у Дрвнику, прве и једине школске установе у овом селу од кад се за њега зна!

Школа је званично отворена. Лепа школска зграда, која по први пут треба да прими ученике, била је – празна! Ни остало, ни столице у њој није било... Дрвничани су се за помоћ обратили својој старој школи у Балинцу и отуда су мало што добили од старог, дотрајалог, намештаја, рађеног још у 19. веку! А то је било недовољно, јер је уписница „показивала“ четрдесетак ученика, дакле више од просека за нормалну четворогодишњу неподељену школу. Због тога су се за помоћ обратили и Среском Народноослободилачком одбору у Књажњвцу. А тада се до помоћи тешко долазило, јер је свуда – недостајало. Ипак, нашло се нешто и „уз пут“, у Трговишту и Жуковцу, па су и отуда дрвничке рабације нешто дотерале.

Дакле, тешко се стварала школа у Дрвнику, врло тешко... Али, Дрвничани су били с малим задовољни, јер до тада нису имали – ништа! Задовољни су били, јер њихова деца неће више морати по ветру, киши и снегу, више боса него обувена, преко – за Балинац. А тешко се ту прелазило, врло тешко, поготово [кад] све ове путике завеје дубок снег и дуне са границе „кривац“ који све пред собом носи...

Дрвничани су одмах добили и учитеља. Срески Народноослободилачки одбор у Књажевцу за учитеља је поставио Слободана Марковића, свршеног богослова из суседног Старог Корита. Тако је у овој лепој школи први увео ђаке њихов комшија Слободан, кога су сви Дрвничани познавали.

У новој уписници, за школску 1944/45. годину било је уписано:

I разред:	м – 9,	ж – 12,	св – 21
II разред:	м – 5,	ж – 3,	св – 8
III разред:	м – 4,	ж – 3,	св – 7
IV разред:	м – 3,	ж – 2,	св – 5
Свега:	м – 21,	ж – 20,	св – 41

Нова школска зграда, од тврдог материјала, коју су сиромашни Дрвничани, надничећи свуда и на сваком месту, са тешким мукама, за време окупације, изградили, више гладни него сити; били су радосни ко никада, јер су у свом сиромашном Дрвнику видели – пуну школу ђака! У школу нису дошли само ранији непохађачи из школе у Балинцу, јер су они већ били слуге негде доле у Тимоку. Ипак дошло их је 27.

Настава никако да почне тог 10. новембра 1944. године, јер су ђачки родитељи непрестано долазили да виде своју децу у ђачким клупама ту, у својој школи. Нису помогла никаква убеђивања ни председника школског одбора Радомира Антонијевића, па ни молба учитеља Марковића! Тај дан прошао је у разговору најдражем за Дрвничане. А деца су се весело играла по претесном и још несравњеном школском дворишту...

Млади богослов Марковић, родом из Старог Корита, овде се осећао скоро као мештанин, јер је са многим ђачким родитељима заједно учио школу у Балинцу. Врло добро, чак одлично се снашао на повереном му послу, за који се није у школи припремао. Радио је „предано, савесно, марљиво, с вољом и разумевањем“...

У школу је сада долазило чак и 9 поноваца из I разреда, од којих је већина сада завршила разред са одличним и врло добрим успехом!

Колико је овде била широкогруда нова народна власт, најбоље сведочи и чињеница да је извођена и верска настава. Чак је на испиту, као испитивач религијске наставе, био и Душан П. Субановић, парох балиначки!

Слободан Марковић, свршени богослов, није био стручан за овај посао, али је, ипак, имао довољно образовања да се у њему снађе. Радио је и ван школе на културно-просветном пољу, нарочито са омладином. Школа је сада постала и „омладински дом“, јер су омладинци најчешће у школу свраћали, па и учили, са ђацима заједно приредбе припремали и давали!...

На крају школске године и школски инструктор је био потпуно задовољан радом и успехом учитеља Марковића, мада је, поред осталог, записао:

„– Наставно градиво у целини није пређено. Иначе, правилно је обрађено и у духу народноослободилачког покрета...

– Сметње: неуредно похађање школе и велика оскудица у ђачким потребама, као и слаба исхрана деце...“

За свој рад, у школи и ван школе, учитељ Марковић оцењен је највишом оценом – одличан.

На годишњем испиту одржаном 22. јуна 1945. године, коме су присуствовали, поред школског одбора, и представници свих масовних организација, сви ученици који су редовно похађали школу, са успехом су завршили разреде, сем једне ученице I разреда.

Годишњем испиту је председавао друг Панајотовић Раде, учитељ у Балинцу.

Школске 1945/46. године учитељ Слободан Марковић одлази на дошколовавање, али Дрвник не остаје без учитеља. Напротив, добија једног искусног просветног радника (раније је био чак и народни посланик у неготинском крају) – Боривоја Антића, који је у Дрвник дошао – по потреби службе (ваљда и на преваспитање!). Искусни учитељ Антић овај свој премештај овде није схватио као казну већ као нужност и – потребу времена! Своје незадовољство нигде јавно није исказивао, већ је целокупни посао просветног радника савесно обављао.

У наставном раду показивао је пуну дисциплинованост, а у ваннаставном – увек спреман да помогне што се од њега тражило.

Настојао је (и успео у томе) да поправи и уредност у похађању школе.

Ове школске године било је уписано:

I разред:	м – 4, ж – 2, св – 6
II разред:	м – 14, ж – 14, св – 28
III разред:	м – 2, ж – 3, св – 5
IV разред:	м – 3, ж – 3, св – 6
Свега:	м – 23, ж – 22, св – 45

Ове школске године школу није походило седам ученика (стари непохађачи), а толико се и одселило, па је на крају школске године остао – 31 ученик.

Рад у школи са овим редовним ученицима одвијао се нормално, па су они на крају школске године сви са успехом завршили разреде. То је потврђено и на годишњем испиту којем је председавао Чедомир Миленковић, учитељ у Старом Кориту.

Школске 1946/47. године број ученика се нешто смањио (због иселјавања), али је, ипак, учионица јошувек била пуна. Било је уписано:

I разред:	м – 2, ж – 5, св – 7
II разред:	м – 7, ж – 5, св – 12
III разред:	м – 9, ж – 13, св – 22
IV разред:	м – /, ж – 1, св – 1
Свега:	м – 18, ж – 22, св – 42

(У уписници су се још увек водили стари непохађачи – њих седморо)

Похађање школе се донекле стабилизовало. Изостајање [из] школе – само по дозволи, али је учитељ Антић ту имао пуно разумевања.

Ове школске године одселило се 11 ученика!

Учитељ Боровоје Антић ове школске године организовао је и једногодишњи течај за шесторо престарелих ученика (4+2). Они су течај уредно походили и на крају године показали су задовољавајући успех, па им је признато завршено основно школовање.

Учитељ Антић остаје у Дрвнику и школске 1947/48. године, јер је школа опет била – пуна ђака. Уписано је:

I разред:	м – 7, ж – 2, св – 9
II разред:	м – 2, ж – 5, св – 7
III разред:	м – 4, ж – 2, св – 6
IV разред:	м – 7, ж – 11, св – 18
Свега:	м – 20, ж – 20, св – 40

Похађање школе било је уредно и сви су са успехом завршили разреде. Одселило се само три ученика. Ипак, број ученика се знатно смањио, јер је IV разред завршило 18 ученика а у I разред (следеће школске године) уписано је само 6 ученика, па је због тога школске 1948/49. године уписано само 25 ученика, и то:

I разред:	м – 3, ж – 3, св – 6
II разред:	м – 7, ж – 1, св – 8
III разред:	м – 2, ж – 3, св – 5
IV разред:	м – 4, ж – 2, св – 6
Свега:	м – 16, ж – 9, св – 25

Учитељ Антић је, ево, већ четврта година како је у Дрвнику, и то без икаквог протеста. Ради савесно и поштован је и цењен од свих у селу. Без њега није ни један збор, ни једна конференција, ни једна светковина... То поштовање људи овде учинило му је „изгнанство“ – пријатним, како је он умео да каже! Својим Дрвничанима је говорио: „Са вама остајем до краја...“ И остао је до краја. 1949. године расељавање је узело таквог маха, да је школа остала скоро без ученика.

Школа у Дрвнику, само после пет година рада, је – укинута! Учитељ Антић Боровоје морао је да остане непланирана три дана да би се опростио од „својих Дрвничана“, како је учитељ Бора умео да каже.

Лепа школска зграда остала је скоро празна, као и многи домови у Дрвнику...

Расељавање је било незадрживо, чак и – масовно! Али ево како се оно одвијало...

VI РАСЕЉАВАЊЕ...

Некако смо склони да тврдимо, када је реч о расељавању, да је расељавање и наших пасивних села тек почело кад и – раслојавање, тек после ослобођења 1945. године! Међутим, неки подаци ту нашу тврдњу – негирају. Заборављамо да је наталитет у нашим пасивним селима био далеко већи него у „тимочким селима“, па су се, ипак, она споро развијала. Не само због веће смртности, јер су та села била удаљена од сваке здравствене заштите, ако тако можемо да кажемо, јер је у њима лекар врло ретко навраћао. Углавном, овде су лекара људи видели само једном годишње приликом вакцинације деце приликом поласка деце у школу, и то само у селима где је било школе!

Селидбе је, пак, било одвајкада, јер су људи одувек тражили нешто боље, поготово они који су мало што доброг имали! Ови надничари (и слуге), радећи по богатијим селима, ретко су испуштали прилику да тамо где су надничили и – остану! А

било је више начина за то. Најпре, рекло би се и најлакше, женидбом и удадбом, јер су они највреднији (и „најочитији“) често тако и остајали тамо где су радили. Онда, радо су се прихватили и као „дочувњаци“ и остајали су да негују остареле и изнемогле који су били без порода или су, пак, били напуштени од својих из било којих разлога. Најзад, породице са већом радном снагом скупљале су „пару по пару, куповале би по неку напуштену кућицу, селиле се и после, надничењем, долазиле до неке њивице.

Ево примера за Дрвник...

Да поновимо: Дрвник је био село са највише деце, [са] највећим наталитетом... У Дрвнику је почетком овог века, управо по попису из 1900. године, било 38 домова са 212 становника, са просеком од 5,5 становника по домаћинству.

– 1910. године има само 4 домаћинства више – 42, са чак 273 становника, односно у просеку 6,5 по домаћинству

– После 38 година развоја, управо 1948. године, има само 6 домаћинства више, али 14 становника мање, јер тада већ почиње послератно расељавање. Резултати таквог „развоја“ брзо су се показали:

– 1953. године пописом је забележено да је 7 домаћинстава мање, а чак 60 становника мање – за само 5 година! Дрвник сада има 41 домаћинство са 199 становника!

– 1961. године следи даље смањење: сада је у Дрвнику 39 домаћинстава са 180 становника, односно 4,6 по домаћинству.

– 1971. године даље смањење: 34 домаћинства са 140 становника.

– Последњи попис (званични) 1981. године показује само 25 домаћинстава са 76 становника, односно 3, можемо већ рећи, старца по домаћинству!

Сада, пак, по „попису“ Будима Живковића, председника Месне организације ССРН [Социјалистички савез радног народа] у Дрвнику, крајем 1988. године „дим се јавља“ још из 24 дома, у којима нема ни педесетак „душа“. Сви они заслужују да им се запишу имена, јер они покушавају да, на неки начин, Дрвник уведу у 21. век! Тешко је то...

А ево како су текла та расељавања, поготово ова послератна, масовна...

Прва расељавања су уследила већ 1946/47. године. То су била она организована расељавања која су вршена путем тзв. колонизације, односно насељавања сеоске сиротиње у Војводини на места одбеглих Немаца-фолксдојчера, који су, иако до тада наши држављани, доласком немачког окупатора ступили у његове редове и били, чак, суровији од окупаторске регуларне војске, много суровији...

Из сиромашног Дрвника за колонизацију могао је да се пријави ко год је хтео, и то без ограничења. Ипак, и „сиротиња“ се не оставља лако, односно родна кућа се не оставља, па макар она била и – празна, као ове у Дрвнику.

За колонизацију, у почетку, пријавило се скоро пола села! Али због тзв. „пропаганде застрашивања“, у којој се причало све и свашта: од стварања „радних логора“ па до „повратка Немаца који ноћу упадају у своје (бивше) куће и – стављају „све под нож“(!), и – од Дрвничана је остало само 6 породица које су потовариле „своју сиротињу“ и – отишле. Отишле су не много далеко, у Јужни Банат, у Скореновац и Банатски Брестовац код Ковина.

У Банатском Брестовцу своје домове су засновале породице Љупчета Божића, Жике Костића, Радослава Спасића, Живула Живковића и Витомира Тимилијића.

У Скореновцу добио је имовину Добривоје Живковић.

Сва ова сиромашна домаћинства из Дрвника, домаћинства вечитих надничара који нису имали хлеба ни до Божића, данас своје производе редовно износе на пијаце – у Београду!

*Верица, Рисим и Недеља из Дрвника
после Другог светског рата*

За њима, убрзо, већ почетком најављене индустријализације земље, долази до – масовне сеобе:

– У Бору су нашли запослење и тамо су преселили своје породице: Миладин Јоцић, Мића Божић и Чедомир Божић.

– У Зајечар су се преселиле породице Грује Милкића, Микајла Милкића, Микајла Милојевића, Будимира Божића и Славка Јеленковића.

– Негде у Мачви нашао је „богату земљу“ Сава Миросављевић, један од најбољих домаћина у Дрвнику, бивши дугогодишњи кмет... Он је са собом одвео велику породицу. Може се рећи да је одвео три породице, јер су са њиме отишла и његова три сина, већ одрасла...

Да, то су данас, тамо у Мачви (!), три познате, богате, породице.

У Књажевцу су засновали своја нова домаћинства:

– Бошко Миливојевић, Ставра Првуловић, Виден Митић, Мирко Костадиновић, Стојадин Костадиновић, Дунавка Петковић, Стојадин Миленковић, Бранислав Првуловић, Рисим Михајловић, Бора Петковић, Славко Јевтић и Радојица Јевтић.

У Трговишту:

– Радивоје Митић, Видојко Костадиновић, Јеротије Јеремић и Часлав Јевремовић.

У Саставку:

– Зарије Костадиновић и Радомир Првуловић.

У Велевцу:

– Раде Костадиновић.

У Ргошту:

– Бора Живковић.

И тако данас (1988. године) у Дрвнику остадоше само 23 домаћинства са укупно (само) 42 члана. Да их запишемо:

1. Душан Миленковић, домаћин
Мирка Миленковић, жена
Љубиша Миленковић, син
Душица Миленковић, снаха
2. Розмир Јеленковић, домаћин
Селинка Јеленковић, жена
3. Смиља Јеленковић, домаћ.[ица]
4. Милоје Ђурић, домаћин
Томанија Ђурић, жена.
5. Рада Костић, самац
6. Видосава Јевтић, самица.
7. Будим Живковић, домаћин
Вида Живковић, жена.
8. Милан Манојловић, домаћин
Живана Манојловић, жена.
9. Стеван Јеленковић, домаћин
Полка Јеленковић, жена.
10. Станимир Живковић, домаћин
Милојка Живковић, снаха
Сава Живковић, син.
11. Јелен Илијић, самац
12. Божидар Миливојевић, дом.[аћин]
Најденка Миливојевић, жена
13. Милорад Јеленковић, домаћин
Видинка Јеленковић, жена
14. Нићифор Јевремовић, домаћин
Даница Јевремовић, жена
15. Радомир Антонијевић, домаћин
Васка Антонијевић, жена
Станојка Антонијевић, мајка
16. Велика Ненковић, самица
17. Десимир Милојић, домаћин
Јерида Милојић, жена
18. Будимир Живковић, домаћин
Дунавка Живковић, жена
Слободанка Живковић, мајка
19. Добринка Живковић, самица
20. Рата Божић, самац
21. Јелен Илијић, самац
22. Севдалинка Тимилијић, самица
23. Милорад Марковић, домаћин
? Марковић, жена

У 23 домаћинства свега 42 „житеља“! Од тога чак осам (8) самаца. Најмлађи је педесетогодишњак Милорад Марковић, родом из Дејановца, који, кад је тамо остао без жене, дошао је овде код доста старије удовице – да би се прехранио!

Прираштај у Дрвнику више не може да буде, јер овде више нема нико да се жени, нити – да рађа! Остали су само они који су били – приморани! Сада је на реду изумирање!...

Добро би било, како кажу ови усамљени људи овде, да бар десетак од њих – уђе у 21. век! Колико да се запише...

[НА ЈЕДНОМ СЕОСКОМ ЗБОРУ...]¹⁴

На једном сеоском збору, ваљда једином у овој 1988. години, 29. септембра, дошао је овде (довезао се – ципом) одређени активиста из града да би упознао људе са политичком ситуацијом у земљи, јер људи овде слушају транзисторе а погледају и телевизију, па су им, тим пре, потребна и нека објашњења! Да, погледају и телевизију, јер Дрвник је добио електричну струју још 1981. године! То им је био „дар“ од општине, а и један ТВ апарат, на чему им се „последњи“ Дрвничани – искрено захваљују, јер без помоћи заједнице никада овде не би „засијала сијалица“!

Долазак активисте био је најављен и председник Месне организације ССРН [Социјалистичког савеза радног народа] Будим Живковић, иначе овчар, трудио се колико је могао да се Дрвничани – не обрукају! (Сиротиња много води рачуна о томе.) На заказано време – два-три! Чекало се да људи „намире стоку“... И – сакупило се чак њих деветоро! Дошли су и сели – да се одморе! О „амандманима“ су се мало интересовали, јер онако како су предложени, тако треба и да буде. Највише питања било је о – скупоћи! О цени брашна, хлеба, гумених опанака који се поцепају за десетак, највише 20, дана, о ексерима који су скупљи (на кило) од металног новца (!), јер то до сада нико није могао да им објасни! Ипак, разговор је вођен доста дуго, па су – амандмани усвојени.

Углавном, Дрвничани су били задовољни што је и код њих – дошао делегат! Значи, нису још – отписани.

И, „не дају се“ ови већ преживели људи!

Не дају се! Чак рукују и машинама! У селу има и једна фреза (са косачицом), 3 посебне косачице и 3 моторне тестере. Довољно за ове људе овде, јер су они са малим задовољни, а и позајмљују се...

Трактор овде не може... Оре се плугом-обртачем, па и оном старом ралицом! Као и пре стотину година! Јер тако је „земља навикла“, шали се ова увек весела сиротиња!

Главни приходи су и данас од сточарства, мада је и стока сведена на најмању меру! Једино је још Будим Живковић – сточар, јер у његовом тору има 25 оваца! Остали [имају] 5-10 [оваца], па и мање. А многи су без и једне, нарочито они „самци“. Али данас се и овде јагње ретко коље, сем на – Свети Ћирик. Поготово се није клало ове године, јер се за једно јагње могло купити и 200 кг брашна, наравно оног – „народног“!

За кило соли или, пак, цак брашна данас се мора преко брда, у Балинац, јер у Дрвнику не постоји никаква продавница! А и нема за кога! То је овим људима овде јасно!

А жилави су ови људи! На муке су они научили...

Још коју годину и овде ће остати само шибље и – дивље свиње, којих је све више! Можда ће бар оне спасти од пропадања напуштену планску школску зграду, јер ловци су почели напуштене школе да преправљају у – ловачка свратишта, да не кажемо – домове! Као ону у Репушници...

А дотле, мора се штедети, јер су снаге понестале, па нико не може у надницу! А треба – живети...

Изумирање је на реду...

¹⁴ У тексту нема овог наслова. Он је преузет из садржаја, који је сам аутор дао после текста хронике. [прим. прир.]

[ДОДАТАК ИЗ 1994. ГОДИНЕ]¹⁵

Дрвник, веома старо село, које води порекло још из 15. века, није имало прилике да се развије као нека друга села! Било је „забито“ у средини великих шума које су га окруживале са свих страна и тешко је било пронаћи га овде! То га је одржавало (и скривало) од непријатеља! А године су пролазиле (па и векови), али Дрвник никако да крене напред! Тако, на пример, Дрвник се 1900. године јавља са 38 домаћинстава и 212 становника... А 1910. године има само 4 домаћинства више!

Ни после Првог светског рата „тај раст“ није био ни мало већи! Највећи раст Дрвник је постигао 1931. године, када је овде пописано чак 295 становника! (Дрвник је био познат по – много деце!) Али већ 1961. године број домаћинства је опет испод 40, управо сада је 39, али само са 180 становника! Сада број становника све брже пада, тако да је 1981. било записано само 76, да би се на крају 1991. „стало“ на свега 19 домаћинстава, односно 39 житеља!

... Данас, фебруара 1994. године, Дрвник нам се представио са школом у распадању (некада солидном школском зградом од тврдог материјала), 17 домаћинстава – такође у распадању, и свега 31 житељем који нису имали – куда! И они овде броје своје последње дане, јер међу њима има 15 преко 70 година (6 чак преко 80 година)! Најмлађи становник овог села је – Душица Миленковић, са 25 година, која је овде остала само због тога што је потпуно неспособна за било какав рад и – опслужује је баба Мирка од 64 године!

Дрвник се данас „ослободио“ свих оних густих шума које су га скривале и штитиле од непријатеља – а и храниле! Данас је Дрвник видљив са свих страна (али – гладан)! Оголела брда никоме нису никаква заштита, поготово не ветровима који отуда немилосрдно „бришу“ са висова Старе планине! Дрвничани нису могли да им одоле! Ево колико их је остало:

1. Душан Миленковић, 81 год.
Мирка Миленковић, 64 год.
Душица Миленковић, 25 год.
2. Божидар Миливојевић, 62 год.
Најданка Миливојевић, 67 год.
3. Селинка Јеленковић, 74 год.
4. Смиља Јеленковић, 73 год.
5. Даница Јеленковић, 85 год.
6. Милоје Милијић, 72 год.
Томанија Милијић, 72 год.
7. Раде Антонијевић, 84 год.
Власта Антонијевић, 84 год.
Миша Антонијевић, 54 год.
Јова Антонијевић, 42 год.
8. Војислав Милојић, 65 год.
Јерида Милојић, 69 год.
9. Будимир Живковић, 70 год.
Вида Живковић, 70 год.
10. Буда Живковић, 73 год.

¹⁵ У тексту нема овог наслова, он је додат приликом приређивања. [прим. прир.]

- Дунавка Живковић, 73 год.
Живковић Слободанка, 53 год.
11. Живана Манојловић 73 год.
12. Добринка Живковић 80 год.
13. Сава Живковић, 53 год.
Милојка Живковић, 53 год.
14. Стаменка Милутиновић, 75 год.
15. Рача Божић, 86 год.
Рата Божић, 40 год.
16. Севделинка Првуловић, 69 год.
17. Боска Митић, 56 год.
Милорад Митић, 35 год.

Фебруара 1994. године у Дрвнику је остало 17 домаћинства, односно [са] 31 чланом домаћинства, наравно сви преко 50 година – сем двоје!

Драгослав Б. Првуловић
[својеручни потпис Драгослава Првуловића]

Резиме

Међу хроникама насеља источне Србије, настајалим у оквиру осмишљеног пројекта од 50-их до 80-их година XX века, постоји и 21 хроника књажевачких села из пера учитеља Драгослава Првуловића, које се одликују квалитетом свога садржаја. Овом приликом објављује се у целини, уз приређивачке интервенције, његова хроника малог сиромашног старопланинског села Дрвника, у којој налазимо не само податке о њему од настанка до најновијих времена већ и објашњење узрока тешког живота његових становника у старопланинским врлетима и њиховог масовног расељавања у периоду после Другог светског рата.

DRAGOSLAV PRVULIĆ, a teacher
edited by dr DEJAN KRSTIĆ, a ethnologist and antropologist, The National Museum in Zaječar

THE HRONICLE OF THE VILLAGE DRVNIK

Summary: Among the chronicles of the settlements of eastern Serbia, formed within the framework of the designed project from the 50s to 80s of the 20th century, there are 21 chronicles of Knjazevac villages, from the pen of the teacher Dragoslav Prvulovic, which are distinguished by the quality of their contents. On this occasion, as a whole, with editorial interventions, his chronicle of the small poor old Plane village of Drvnik is published, in which we find not only information about him from creation to modern times, but also explanation of the cause of the hard life of his inhabitants in the old planes and their mass displacement in the period after World War II.

Keywords: village Drvnik, poverty, secrecy, wars, displacement of the population

ПРИКАЗИ

УДК 821.163.41–94.09

Др ЉУБИША РАЈКОВИЋ КОЖЕЉАЦ
Зајечар

**ДРАГОЦЕН МЕМОАРСКИ СПИС
(Петар Живковић: „Сећања /19031 – 946/)“**

Задужбина „Никола Пашић“ у Зајечару крајем 2016. године обогатила је своју издавачку делатност објављујући мемоаре генерала Петра Живковића „Сећања“ (1903–1946), које је зналачки и веома савесно приредио за штампу Александар Животић. Рукопис је угледао свет са великим закашњењем, но срећа је што је уопште и сачуван. Дobar део заслуге за његово проналажење и публиковање припада доскорашњем директору Народног музеја у Зајечару Бори Димитријевићу.

Све доскора није се ни знало да овај рукопис постоји, јер је потпун увид у Живковићеву оставштину мало коме био доступан.

Петар Живковић је рођен 5. фебруара 1879. године у Неготину, од оца Раке, трговца, и мајке Саре, домаћице. Родитељи су му, иначе, пореклом из околине Тетова, у Македонији. Основну школу завршио је у родном граду, а гимназију у Зајечару. По завршетку Ниже школе Војне академије у Београду (1899. године) произведен је у чин коњичког потпоручника. Са дужности водника у Првом коњичком пуку „Обилић“ у Нишу прекомандован је у Београд на место водника у коњичком ескадрону Краљеве гарде, где је 1902. године унапређен у чин поручника. Ту је ступио у везу са Антонијем Антићем (из Великог Извора), Ђорђем Генчићем (из Зајечара), Драгутином Димитријевићем Аписом и другим завереницима против краља Александра Обреновића, махом младим и незадовољним официрима. Одиграо је пресудну улогу у Мајском преврату 1903. године: отворио је капију двора и омогућио завереницима да убију краља и краљицу Драгу.

Након унапређења у мајорски чин 1. јануара 1912. године, Живковић је премештен на дужност у команди Неготинског војног округа. У Првом балканском рату био је командант коњичког пука Тимочке дивизије првог позива, која је ушла у састав Друге армије под командом генерала Степе Степановића. Са тим пуком учествовао је у опсади и заузећу Једрена.

Пошто се разишао са завереницима које је организовао Апис, оснивач тајне организације „Уједињење или смрт“ (назване *Црна рука*), Живковић је од групе официра блиских регенту Александру Карађорђевићу основао тајну организацију *Бела рука*, која је била уперена против Аписа и његових црнорукаца (од којих је регент зазирао). У јануару 1917. године постављен је за команданта Краљеве гарде, у чијем својству је из потаје припренао сведоке за Солунски процес против Аписа. У својој војничкој каријери брзо је напредовао, тако да је 1923. године постао дивизијски генерал.

Након распуштања Скупштине и увођења Шестојануарске диктатуре 1929. године, краљ свог мезимца Петра Живковића поставља за председника Министарског савета, на којој дужности је остао до априла 1932. године. Сналажљив у интригантским кадровским комбинацијама и махинацијама, Живковић је успевао да се одржи у краљевој нескривеној наклоности, али је – упоредо са тим – постајао од многих (нарочито од завидљиваца и конкурената) – све омрзнутији и, у народу, непопуларнији. Због своје све израженије реакционарности, сматран је симболом режимске строгости и ригидности.

Премда војно лице по професији, Петар Живковић се првенствено бавио политичком и страначком активношћу. У мају 1932. године образовао је Југословенску радикалну сељачку демократију, као режимску странку у држави. У јуну 1933. године ЈРСД мења назив у Југословенска национална странка, којој Живковић 1936. године постаје и председник. У владама Николе Узуновића и Богољуба Јевтића био је министар војске и морнарице. Тај ресор је добио и у Стојадиновићевој влади, али се са њим разишао 1936. године, те је избачен из ње.

Од априла 1941. године Петар Живковић се налазио у емиграцији, где је био помоћник министра војске у емигрантским владама. Као члан Трифуновићеве југословенске владе у емиграцији, године 1943. био је министар без портфеља. И та влада је југословенским добровољцима из иностранства забрањивала одлазак у партизане.

На суђењу Драгољубу Михаиловићу Дражи 1946. године у Београду Петар Живковић је, као издајник (односно као приврженик четничкој организацији ДМ), осуђен на смрт у одсуству.

Највећи део кратког емигрантског живота по завршетку Другог светског рата провео је у Италији. Умро је 3. фебруара 1947. године у Паризу (по неким тврђењима, у Лондону). Сахрањен је на српском војничком гробљу Тије, у Паризу, одакле су његови посмртни остаци пренети касније на Ново гробље у Београду.

Петар Живковић је био нежења. До одласка у емиграцију живео је у својој кући у Београду (у Зориној улици 69).

Добитник је великог броја високих и највиших домаћих и страних одликовања, како ратних тако и мирнодопских.

Аутор је једне студије о улози коњице у савременом рату („Коњица у маневарском рату“, Београд, 1924).

И његов млађи брат Димитрије (Мита) такође је био армијски генерал.

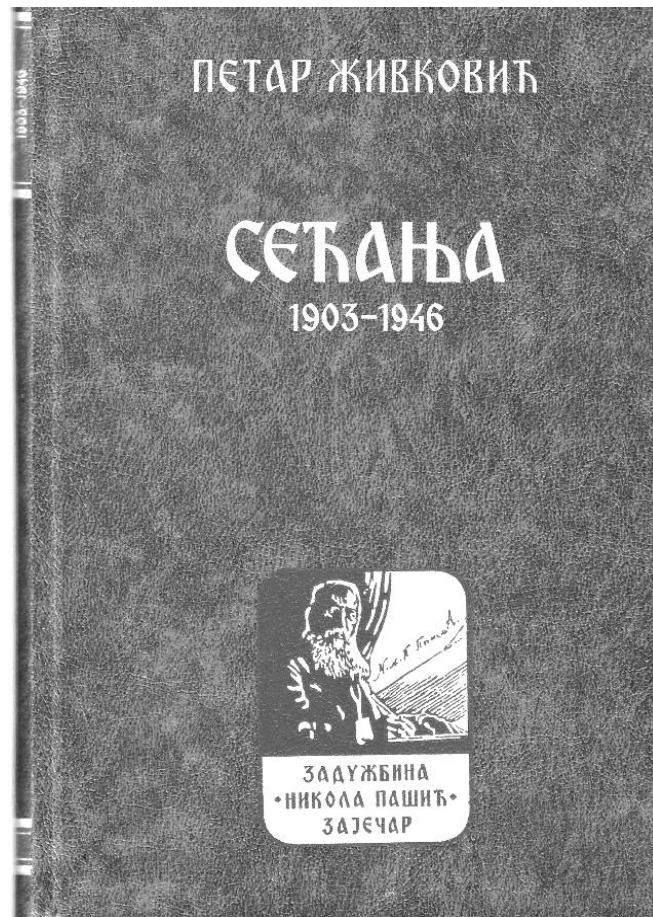
Буран живот Петра Живковића нашао је у његовим „Сећањима“ упечатљив одраз, подробан у много чему, и – чини се – аутентично сведочанство. Много тога испричано је до најситнијих појединости (као што се то чини у белетристичком тексту), тако да су осветљене разне (важне и мање важне) догодовштине за чије се узроке, па и неке последице, није довољно знало или уопште није ни знало.

Живковићево излагање, живо и занимљиво (а уз то скоро увек и сажето), оставља утисак објективности. Ту и тамо тај утисак је свакако варљив, али, у целини гледано, чини се да су подаци које аутор пружа о актерима догађања и о самим догађањима веродостојни, те се читалац у њих, мишљења смо, може поуздати. Живковићу, зацело, није био циљ да ишта у својим мемоарима кривотвори, да било кога нечим обмањује, или, пак, да се за било шта коме правда, већ да – у складу са оним што су му налагале свест и савест – буде сведок времена у којем је живео и делао, а био је на војним, политичким и државничким положајима од судбоносног значаја за народ и државу. Вероватно да је много што-шта и прећутао (будући да се у мемоарима врло ретко износи и оно што аутору не иде у прилог), али му се не може одрећи напор да у излагању буде објективан. Испољио је ту, уз остало, и своју скромност: ничим себе није величао, али ни за шта се није ни кајао, премда је познато да није био безгрешан. Код комуниста је, као десна рука краља Александра Карађорђевића и главни стуб његовог диктаторског режима, био веома омрзнут, но он њих у читавом овом мемоарском спису није ни поменуо! Та чињеница се можда може објаснити његовим игнорантским односом према комунистичкој идеологији, односно његовим осећањем надмоћи над левичарским политичким стремљењима уопште.

Критички приређена и снабвена свом потребном научном апаратуром, „Сећања“ контроверзног Петра Живковића несумњив су допринос нашој историографији, у којој она до данас, на жалост, нису могла бити коришћена.

Ваља, на крају, одати признање и изрећи захвалност Вуки Антић, ћерци генерала Јована Антића, која је, стицајем околности, дошла у посед рукописа Живковићевих „Сећања“, чувала га дуго подаље од очију јавности и (што је главно!) сачувала, да би га, најзад, преузео од ње Бора Димитријевић и омогућио његово приређивање за штампу и објављивање.

Ко зна шта се све још крије у пребогатој српској културној *ризници*! Биће, свакако, још доста оваквих пријатних списатељских изненађења. Унапред им желимо добродошлицу.

*„Петар Живковић - Сећања 1903 – 1946“
приредио проф. др Александар Животић*

Књажевац, 8. 9. 2016. (Галерија Завичајног музеја) – Са отварања изложбе „Тимочка епархија кроз време, поводом обележавања 180 година од оснивања Тимочке епархије, коју је приредио Историјски архив из Зајечара. (На фотографији: Милена Милошевић Мицић, в. о. директора Завичајног Музеја, мр Милан Ђокић, председник општине, Његово преосвећенство Епископ тимочки господин Иларион са свештенством, који је отворио изложбу).

Видин, 20 - 21. 10. 2016. – На III Међународној конференцији под називом: „Модернизационе тенденције у привредном и културном животу у Видину и на Тимоку (XVIII–XX век)“, посвећеној 65-годишњици Државних архива у Бугарској представљено је пет научних радова запослених из Архива у Зајечару. (Велибор Тодоров – Здравствене прилике у Тимочној крајини у XIX и XX веку; Лелица Бошковић - Развој просвете у Зајечару у XIX и XX веку; Агим Јанузи - Развој штампе и других медија у Зајечару и околини у XIX и XX веку; Зоран Јанковић - Тимочка епархија у XIX и XX веку; и Драган Живковић - Путеви културе за регион Источне Србије и Западне Бугарске).

ИЗ АРХИВСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

УДК 016(497.11–11)

ВИОЛЕТА СТАНКОВИЋ АНЂЕЛКОВИЋ, виши библиотекар
Матична библиотека „Светозар Марковић“ Зајечар

**БИБЛИОГРАФИЈА ИЗДАЊА
ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА „ТИМОЧКА КРАЈИНА“
1956–2016**

Апстракт: Рад обухвата све монографске публикације чији је издавач или суиздавач архив у Зајечару. Садржи 81 библиографску јединицу, које су уређене према хронологији и садржају и усклађене са одговарајућим међународним стандардима ISBD(M) (Међународни стандардни библиографски опис монографских публикација).

Кључне речи: *Библиографија, Историски архив, Историјски архив „Тимочка крајина“, издавачка делатност, издања, монографске публикације*

1956.

329.14(497.11–11 Злот)

1. ПОПОВИЋ, Милан

Историски преглед развоја социјалистичког покрета у Злоту / Милан А. Поповић. – Зајечар : Историски архив, 1956 ([б. м : б. и.]). – 22 стр. ; 30 см

908(497.11–11 Зајечар)

2. РАДОСАВЉЕВИЋ, Живота

Зајечар : географско-привредна карактеристика / Живота Радосављевић. – Зајечар : Историски архив, 1956. – 18 стр., [3] листа с таблама ; 30 см
Библиографија: стр. [19].

1957.

911.37(497.11–11 Звездан)

3. РАДОСАВЉЕВИЋ, Живота

Звездан : антропогеографска проматрања / Живота В. Радосављевић. – Зајечар : Историски архив, 1957 (Зајечар : Графичко предузеће). – 35 стр. : илустр. ; 21 см. – (Историски архив Зајечар. Год. 2 ; књ. 3)
Библиографија: стр. [37].

1958.

371(497.11 Заглавак)

4. ШЕГОВИЋ, Александар

Грађа за историју школства у Заглавку / Александар Шеговић. – Зајечар : Историски архив, 1958 (Зајечар : Графичко предузеће). – 65 стр. ; 21 см. – (Историски архив Зајечар. Год. 3 ; књ. 4)
Библиографија: стр. [66].

94(497.11–11 Добрујевац)“1941/1945”

5. МАРКОВИЋ, Миодраг

Иду ведрији дани : хроника о учешћу Добрујевчана у народно-ослободилачком рату : 1941–1945 / Миодраг Д. Марковић. – Зајечар : Историски архив, 1958 (Зајечар : Графичко предузеће). – 192 стр. : илустр. ; 22 cm
Тираж 500. – Стр. 3–6: Предговор / Раде Љ. Панајотовић.

1969.

908(497.11–11 Кожељ)

6. РАЈКОВИЋ Кожељац, Љубиша

Укорак с временом : (хроника села Кожеља) / Љубиша Рајковић Кожељац. – Зајечар : Историјски архив, 1969 (Зајечар : Графичко предузеће). – 112 стр. : илустр. ; 21 cm

1981.

373.3/4(497.11–11)“1841/1981”

7. МИЛОШЕВИЋ, Жарко

Основна школа у Бољевцу : 1841–1981 / Жарко Милошевић, Миле Цветковић, Мирослава Трифуновић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, [1981] (Бор : Бакар). – 106 стр., [32] стр. с таблама : илустр. ; 24 cm
Тираж 5.000. – Литература : стр. 93–96. – Наставни кадар: стр. 97–106.

94(497.11–11)“1941/1943”

8. ISTOČNA Srbija u ratu i revoluciji : 1941–1945 : (zbornik dokumenata). Knj. 1, (1941–1943) / priredio za štampu Milan Borković. – Zaječar : Međuopštinska konferencija SKS : Istorijски архив Тимоčka крајина, 1981 (Bor : Bakar). – 529 стр. ; 25 cm. – (Istorija revolucionarnog radničkog pokreta istočne Srbije)
Tiraž 1.000. – Registri.

94(497.11–11)“1944”

9. ISTOČNA Srbija u ratu i revoluciji : 1941–1945 : (zbornik dokumenata). Knj. 2, (1944) / priredio za štampu Milan Borković. – Zaječar : Međuopštinska konferencija SKS : Istorijски архив Тимоčka крајина, 1981 (Bor : Bakar). – 676 стр. ; 25 cm. – (Istorija revolucionarnog radničkog pokreta istočne Srbije)
Tiraž 1.000. – Registri.

94(497.11–11)“1945”

10. ISTOČNA Srbija u ratu i revoluciji : 1941–1945 : (zbornik dokumenata). Knj. 3, (1945) / priredio za štampu Milan Borković. – Zaječar : Međuopštinska konferencija SKS : Istorijски архив Тимоčka крајина, 1981 (Bor : Bakar). – 632 стр. ; 25 cm. – (Istorija revolucionarnog radničkog pokreta istočne Srbije)
Tiraž 1.000. – Registri.

1983.

821.163.41–94

11. ИЛИЋ, Драгутин

Зајечарска буна / Драгутин Ј. Илић ; предговор Радован Самарцић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1983 (Бор : Бакар). – XXXII, 144 стр. : илустр. ; 21 cm
„Зајечарска буна“ Драгутина Ј. Илића: стр. V–XXXII.

929:327.3 Радовановић П.

12. НАУЧНИ скуп Петар Радовановић : живот, рад и време (1982; Борско језеро)
 Научни скуп Петар Радовановић : живот, рад и време, Борско језеро, 23. и
 24. новембар 1982 / [уредник Томислав Мијовић]. – Зајечар : Међуопштинска
 конференција СКС и Историјски архив Тимочка крајина, 1983 (Чаковец :
 „Зрински“). – 234 стр. ; 24 cm
 Тираж 1.000. – Напомене уз текст.

94(497.11–11)“1804/1833”

13. СТОЈАНЧЕВИЋ, Владимир
 Из историјске прошлости источне Србије : (1804–1833) / Владимир
 Стојанчевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1983 (Зајечар : [б.
 и.]). – 197 стр. ; 25 cm
 Тираж 2.000. – Напомене уз текст. – Регистри.

1984.

329.63:323.332(497.11–11)

14. RADNIČKI pokret u istočnoj Srbiji do 1918. : (građa). Knj. 1 / priredili za
 štampu Mladen Vukomanović i Zoran Panajotović. – Zaječar : Međupštinska
 konferencija SKS : Istorijски архив Timočka krajina, 1984 (Bor : Bakar). – 624 str. ; 25
 cm. – (Istorija revolucionarnog radničkog pokreta istočne Srbije)
 Registri.

329.63:323.332(497.11–11)

15. RADNIČKI pokret u istočnoj Srbiji do 1918. : (građa). Knj. 2 / priredili za
 štampu Mladen Vukomanović i Zoran Panajotović. – Zaječar : Međupštinska
 konferencija SKS : Istorijски архив Timočka krajina, 1984 (Bor : Bakar). – 624 str. ; 25
 cm. – (Istorija revolucionarnog radničkog pokreta istočne Srbije)
 Registri.

371(497.11 Сокобања)“1834/1984”

16. МИЛОШЕВИЋ, Жарко
 Школство општине Сокобања : 1834–1984 / Жарко Милошевић, Ђорђе
 Стаменковић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, [1984] (Чаковец :
 „Зрински“). – 145 стр., [56] стр. с таблама : илустр. ; 25 cm
 Тираж 4.000. – Литература: стр. 129–135. – Наставни кадар: стр. 137–145.

94(497.11–11)“1833”

17. ЖИВУЛОВИЋ, Жика
 Тимочка буна / Жика Живуловић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка
 крајина, 1984 (Бор : Бакар). – 277 стр. ; 21 cm
 Тираж 2.000.

94(497.11–11)“1941/1945”

18. РАЧИЋ, Никола
 Istočna Srbija u ratu i revoluciji : 1941–1945 : (hronologija) / Nikola Račić. –
 Zaječar : Međupštinska konferencija SKS : Istorijски архив Timočka krajina, 1984 (Bor
 : Bakar). – 665 str. ; 25 cm. – (Istorija revolucionarnog radničkog pokreta istočne
 Srbije)
 Tiraž 3.000. – Skraćenice: str. 617. – Izvori i literatura: str. 619–625. – Registri.

1985.

94(497.11–11)“1944”

19. ВИШЊИЋ, Петар

Операције за ослобођење источне Србије : јун–октобар 1944 / Петар Вишњић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1985 (Пожаревац : Просвета). – 240 стр., [28] стр. с таблама : илустр. ; 21 cm
Тираж 1.000. – Стр. 5–9: Предговор / Живан Васиљевић. – Напомене: стр. 219–228. – Регистри.

1986.

908(497.11–11 Бољевац)

20. ВЕЉКОВИЋ, Стеван

Бољевац и околина : од првих трагова до Другог светског рата / Стеван Вељковић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1986 (Бор : Бакар). – 273 стр., [32] стр. с таблама : илустр. ; 25 cm
Тираж 5.000. – Напомене уз текст.

1987.

373.5(497.11–11)

21. МИЛОШЕВИЋ, Жарко

Гимназија и стручне школе у Зајечару : 1836/37–1986/87 / [аутори текста Жарко Милошевић, Јакша Динић и Миодраг Димитријевић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина : Тимок, 1987 (Бор : Бакар). – 461 стр. : илустр. ; 26 cm
Тираж 5.000. – Предговор: стр. 5–12. – Поговор: стр. 363–365.

1988.

329.1/.6(497.11)

22. РАДЕНИЋ, Андрија

Радикална странка и Тимочка buna : историја Радикалне странке : доба народњаштва. 1 / Андрија Раденић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1988 (Бор : Бакар). – 514 стр. ; 25 cm
Тираж 1.000. – Напомене уз текст.

329.1/.6(497.11)

23. РАДЕНИЋ, Андрија

Радикална странка и Тимочка buna : историја Радикалне странке : доба народњаштва. 2 / Андрија Раденић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1988 (Бор : Бакар). – 517–1025 стр., [84] стр. с таблама ; 25 cm
Тираж 1.000. – Напомене уз текст. – Регистри.

930.25(497.11–11)“1948/1988”

24. ИСТОРИЈСКИ архив „Тимочка крајина“ Зајечар : 1948–1988 / [уредник Томислав Мијовић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1988 (Бор : Бакар). – 177 стр. : илустр. ; 28 cm
Тираж 2.000.

94(497.11–11)“1912/1913”

25. БОСИЉЧИЋ, Слободан

Тимочка крајина / Слободан Босиљчић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1988 (Бор : Бакар). – 342 стр., [64] стр. с таблама ; 25 см. – (Србија у рату и револуцији : 1941–1945.)

Напомене уз текст. – Литература: стр. 315–316 стр. – Регистри.

1989.

908(497.11–11 Планиница)

26. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Милош

Планиница : историјска збивања и етнографски записи / Милош В. Милосављевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1989 (Бор : Бакар). – 240 стр., [32] стр. с таблама ; 25 см

Литература: стр. 240.

94(497.11–11)“1941/1945”

27. ISTOČNA Srbija u ratu i revoluciji : 1941–1945 : zbornik nemačkih dokumenata : (ekonomska eksploatacija) / [priredio] Živko Avramovski. – Zajčar : Međupštinska konferencija SKS : Istorijски arhiv Timočka krajina, 1989 (Bor : Bakar). – 624 str. ; 25 cm. – (Istorija revolucionarnog radničkog pokreta istočne Srbije)

Tiraž 1.000. – Registri.

1990.

371(497.11–11)“1840/1990”

28. МИЛОШЕВИЋ, Жарко

[Сто педесет]

150 година школства општине Бољевац : 1840–1990 / Жарко Милошевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1990 (Бор : Бакар). – 199 стр., [72] стр. с таблама : илустр. ; 25 см

Тираж 2.000.

908(497.11–11 Вражогрнац)

29. КАЛЧИЋ, Сергије

Вражогрнац. 1, Пошлост и традиционална култура / Сергије Калчић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1990 (Зајечар : Офсет-Мики). – 78 стр., [28] листова с таблама : илустр. ; 21 см

Литература: стр. 77–78.

1995.

929:32 Пашић Н.

30. МИТРОВИЋ, Вјера

Никола Пашић : трагом докумената / [аутор Вјера Митровић]. – Београд : Архив Србије ; Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1995 (Београд : Архив Србије). – 48 стр. : илустр. ; 21 см

94(497.11–11)

31. ДЕВЕТА српска ударна бригада у строју и с народом : спомен књига. – Београд : Савез удружења бораца НОР Зајечарског и Борског округа ; Бор : ЈП Штампа, радио и филм ; Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1995 (Бор : Бакар). – 519 стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж 2.000. – Стр. 5–6: Предговор / Уређивачки одбор. – Библиографија: стр. 511–513.

1997.

341.76(497.11:495)“1914/1918”

32. МИЛОШЕВИЋ, Миладин
Србија и Грчка : 1914–1918 : из историје дипломатских односа / Миладин Милошевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 1997 (Бор : Бакар). – 317 стр. ; 21 cm
Тираж 1.000. – Напомене уз текст.

2000.

314(497.11–11 Зајечар)“1863”

33. ПОПИС становништва вароши Зајечар из 1863. године / приредио Бора Димитријевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2000 (Бор : Графомед). – 215 стр. : илустр. ; 24 cm
Тираж 1.000. – Регистар.

929 : 32 Пашић Н.

34. МИЛОШЕВИЋ, Миладин
Одједи Пашићевог живота / Миладин Милошевић и Бора Димитријевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2000 (Бор : Бакар). – 184 стр. : илустр. ; 21 cm
Тираж 1.000. – Резиме.

2003.

930.25(497.11–11)“1948/2003”

35. ПЕДОВИЋ, Надежда
Споменица Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар : 1948–2003 / [аутори Надежда Педовић и Зоран Јанковић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2003 (Књажевац : Златотисак). – 104 стр. : илустр. ; 30 cm
Тираж 300.

94(497.11–11 Грљан)

36. ВЕЉКОВИЋ, Стеван
Грљан. 1, Од постанка насеља до 1945. године / Стеван Вељковић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2003 (Бор : Бакар). – 223 стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж 600. – Стр. 203–205: Рецензије / Јован Пејин и Жарко Милошевић. – Прилози: стр. 207–223. – Напомене уз текст.

94(497.11–11 Грљан)

37. СТАНКОВИЋ, Душан

Грљан. 2, Од краја рата 1945. године до новог миленијума / Душан Станковић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2003 (Бор : Бакар). – 133 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 600. – Реч о аутору: стр. 130. – Стр. 131–133: Из рецензија / Јован Пејин и Ранко Баришић. – Напомене уз текст.

ISBN 86–84483–02–2

2004.

821.163.41–1

38. МИЛОШЕВИЋ, Павле

Вождови устаници : [песме о храбрима] / Павле Милошевић ; приредио Станиша Војиновић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2004 (Књажевац : Златотисак). – 115 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 1.000. – Стр. 105–110: Поговор / Станиша Војиновић. – Библиографска штампања песама Павла Милошевића: стр. 111–115.

94(497.11–11)

39. СТОЈАНЧЕВИЋ, Владимир

Из прошлости Тимочке крајине : поводом 200-годишњице Првог српског устанка / Владимир Стојанчевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2004 (Књажевац : Златотисак). – 175 стр. ; 24 cm

Тираж 300. – Историчар академик Владимир Стојанчевић: стр. 171. – Владимир Стојанчевић: Посебна издања – књиге: стр. 172–173. – Напомене уз текст.

2005.

615.27(497.11)

40. ПЕДОВИЋ, Надежда Ј.

Апотекарство Црноречја и Тимока : 125 година апотека у Зајечару и Књажевцу и 94 године апотеке у Бољевцу / Надежда Ј. Педовић. – 2. допуњено изд. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина : Апотекарска установа, 2005 (Зајечар : Каирос). – 165 стр. : илустр. ; 34 cm

Тираж 1.000. – Напомене: стр. 159–163. – Регистри.

94(497.11–11 Зајечар)

41. ПЕТ векова Зајечара : 1466–1980 : каталог изложбе / [изложбу и каталог припремили Надежда Педовић...[и др.]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2005 (Зајечар : Каирос). – 14 стр., [8] стр. с таблама : илустр. ; 24 cm
Тираж 200.

2006.

373.3(497.11–11)“1830/2003”

42. МИЛОШЕВИЋ, Жарко

Основно школство Зајечара : 1839–2003 / Жарко П. Милошевић и Станко Ј. Митић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2006 (Бор : Бакар). – 283 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 500. – Белешка о аутору: стр. 279–280. – Напомене уз текст.

94(497.11–11)

43. СТОЈАНЧЕВИЋ, Владимир

Историјска прошлост Гургусовачке нахије од краја XVIII века до свршетка кнез-Милошеве владе / Владимир Стојанчевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2006 (Бор : Графомед-трејд). – 101 стр. : илустр. ; 23 cm
Тираж 1.000.

94(497.11–11)”1941/1942”

44. ИЗВЕШТАЈИ и наредбе Комесарске управе и Недићеве владе за Округ зајечарски : документа. 1, 1941–1942. година / приредио Божидар Благојевић. – Неготин : Историјски архив ; Зајечар : Историјски архив Тимочке крајине, 2006 (Бор : Графомед). – 335 стр. ; 24 cm
Тираж 400. – Стр. 5–6: Рецензија / Петар Опачић. – Стр. 7–25: Предговор / Божидар Благојевић.

2007.

61(497.11)(091)(082)

45. НАУЧНИ скуп Историја медицине, фармације и народне медицине (15; 2006; Зајечар)

Историја медицине, фармације и народне медицине : зборник радова са XV научно-стручног скупа одржаног 24–25. маја 2006. у Зајечару / [главни и одговорни уредник Момчило Павловић]. – 1. изд. – Београд : Институт за савремену историју ; Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2007 (Трстеник : М-граф). – 242 стр. : илустр. ; 24 cm
Тираж 200. – Напомене уз текст.

94(497.11–11)”1943/1943”

46. ИЗВЕШТАЈИ Недићеве администрације и Српске државне страже за Округ зајечарски. 2, 1943–1944. година / приредио Божидар Благојевић. – Неготин : Историјски архив ; Зајечар : Историјски архив Тимочке крајине, 2007 (Бор : Графомед). – 319 стр. ; 24 cm
Тираж 500. – Стр. 5–13: Предговор / Божидар Благојевић. – Напомене уз текст.

2008.

017.1(497.11–11)

47. ГЊЕЧ Мијовић, Кармен

Каталог књига у Матичној библиотеци „Светозар Марковић“, Библиотеци Историјског архива „Тимочка крајина“ и Народном музеју „Зајечар“ у Зајечару : од 1836. до 1918. године / Кармен Гњеч Мијовић. – Зајечар : Народни музеј : Историјски архив Тимочка крајина, 2008 (Бор : Терција). – 399 стр. : илустр. ; 24 cm
Тираж 200. – Библиографија: стр. 14. – Регистри.

2010.

821.163.41–6

48. ДРАГИ Љубиша : избор из књижевне преписке . (1967–1973) / приредио за штампу и припремио Љ. Р. [Љубиша Рајковић] Кожељац. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина ; Минићево : Завичајно друштво Тимочана–Торлака, 2010 (Зајечар : Деркс). – 331 стр. ; 24 cm

Тираж 200. – Стр. 321–322: Књига о израстању писца – трајан белег у времену .
(рецензија) / Момчило Златановић. – Регистри.

929(497.11–11)

49. ПОЗНАТИ „Мацаци“ : [хроника четири насеља] / приредио Миодраг
Димиријевић. – Зајечар : Историјски архив, [2010] (Зајечар : Симекс). – 404 стр. :
илустр. ; 21 см
Тираж 500. – Стр. 1: Предговор / Јованка Филимоновић, Миодраг Димиртријевић.
– Стр. 403–404: Истине и легенде / Борко Мирковић.

930.25(497.11–11)

50. ВОДИЧ Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар / приредила
Надежда Педовић ; редактори Радомир Ристић...[и др.]. – Зајечар : Историјски
архив Тимочка крајина, 2010 ([Бор : Grafomed trade]). – 627 стр. : илустр. ; 25 см.
– (Водич кроз архивску грађу Србије ; књ. 17)
Тираж 500. – Напомене уз текст. – Регистар.

2011.

016:929 Рајковић Љ.

51. ЈЕЛЕНКОВИЋ, Драган

Љубиша Рајковић Кожељац : био-библиографија : (мај 1954–мај 2010) /
Драган Јеленковић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2011 (Бор :
Терција). – XI, 345 стр. : илустр. ; 24 см
Тираж 200. – Стр. V–VI: Љубиша Рајковић Кожељац или Похвала прегалаштву /
Добрило Аранитовић. – Стр. 99–100: Радови као стожер завичајног стваралаштва
/Александра Вранеш. – Стр. 343–344: Из извештаја редактора / Здравка
Радуловић. – Библиографија: стр. 345–346. – Регистри.

016:929 Хиршл В.

52. ЂОРЂЕВИЋ, Бобан

Све било је музика : био-библиографија Владислава Хиршла / Бобан
Ђорђевић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина : породица Хиршл, 2011
(Зајечар . Деркс). – 104 стр. : илустр. ; 21 см
Тираж 500. – Стр. 97–101: Владислав Хиршл – једна „менаџерска“ легенда /
Никола Рацков.

373(497.11–11)

53. ЛЕТОПИС основне школе у Новом Кориту / приредио Дејан Крстић.
Минићево : Завичајно друштво Тимочана–Торлака ; Зајечар : Историјски архив
Тимочка крајина ; Књажевац : Народна библиотека „Његош“ : Завичајни музеј,
2011 (Зајечар : Деркс). – 44 стр., [18] стр. с таблама : илустр. ; 24 см. – (Едиција
Документи ; књ. 2)
Тираж 500. – Библиографија: стр. 35. – Регистри.

398.3(497.11–11)

54. ПАУНОВИЋ, Петар

Географија здравља / Петар Пауновић. – Зајечар : Историјски архив
Тимочка крајина, 2011 (Бор : Терција). – 251 стр. : илустр. ; 20 см
Тираж 100. – Библиографија: стр. 249–250.

61(497.11)(091)(082)

55. НАУЧНО-стручни скуп Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура (3; 2011; Зајечар)

Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура. [Књ. 2], Зборник радова са III научно-стручног скупа одржаног 29–30. септембра 2011. у Зајечару / [уредник Надежда Педовић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2011 ([Књажевац : Brainstrade]). – 213 стр. : илустр. ; 29 cm
Тираж 300. – Напомене уз текст. – Библиографија уз поједине радове.

2012.

329.15(497.11–11)“1945/1948”

56. KPS u istočnoj Srbiji – Okružni komitet : 1945–1948 / priredili Momčilo Mitrović i Strahinja Popović. – Zaječar : Istorijски архив Тимочка крајина, 2012 (Beograd : Cicero print). – 569 стр. ; 24 cm

Тираж 300. – Напомене уз текст.

61(497.11)(091)(082)

57. НАУЧНО-стручни скуп Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура (4; 2012; Зајечар)

Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура. [Књ. 3], Зборник радова са IV научно-стручног скупа одржаног 27–28. септембра 2012. у Зајечару / [уредник Надежда Педовић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2012 ([Књажевац : Brainstrade]). – 180 стр. : илустр. ; 29 cm
Тираж 300. – Напомене уз текст. – Библиографија уз поједине радове.

929(497.11–11 Зајечар)

58. ВЕЉКОВИЋ, Стеван

Из старог Зајечара. [Књ. 2] / Стеван Вељковић. – Зајечар : Народни музеј [итд.], 2012 (Зајечар : Кирос). – 197 стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж 300. – Напомене уз текст.

929:32 Станојевић А.

59. ЗАОСТАВШТИНА Аце Станојевића : личност и време : (1852–1947). – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2012 (Књажевац : Brainstrade). – 33 стр. : илустр. ; 20 x 20 cm
Кор. насл. – Тираж 200.

2013.

314.117(497.11–11)“1900/1950”

60. МАТИЧНЕ књиге рођених насеља Велики Извор, Грљан, Звездан и Рготина од 1900. до 1950. године / приредили Миодраг Велојић и Зоран Јанковић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2013 (Бор : Терција). – 462 стр. ; 25 cm. – (Становништво Тимочке крајине ; књ. 1)
Тираж 500.

323(497.1)

61. ПИСАНА заоставштина Аце Станојевића : прилози за проучавање политичког деловања / приредили Иван Д. Поттић и Агим Ј. Јанузи. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2013 (Бор : Терција). – 377 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 500. – Стр. 352–355: Музејски фонд Алексе Аце Станојевића / Душица Живковић. – Стр. 359–360: [Поговор] / Момчило Митровић. – Стр. 361–362: [Поговор] / Александар Животић. – Стр. 363: Из рецензије / Миладин Милошевић. – Прилози: стр. 365–377. – Напомене уз текст.

61(497.11)(091)(082)

62. НАУЧНО-стручни скуп Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура (5; 2013; Зајечар)

Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура. [Књ. 4], Зборник радова са V научно-стручног скупа одржаног 1. новембра 2013. у Зајечару / [уредник Надежда Педовић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2013 (Књажевац : Brainstrade). – 289 стр. : илустр. ; 29 cm
Тираж 300. – Напомене уз текст. – Библиографија уз поједине радове.

66:061.2(497.11–11)“1895/1946”

63. ЗАЈЕЧАРСКО индустријско удружење кроз грађу : (1895–1946) / приредио Миљан Ћирић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2013 (Књажевац : Brainstrade). – 159 стр. : илустр. ; 19 cm
Тираж 100. – Напомене уз текст. – Регистар.

908(497.11–11)

64. СТАНОЈЕВИЋ, Маринко

Зборник прилога за познавање Тимочке крајине Маринка Станојевића. Књ. 1–4. – Фототипско изд. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2013 (Књажевац : Brainstrade). – 520 стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж 60. – Фототипско изд из 1929, 1930, 1931, 1937. год. – Маринко Станојевић – живот и дело: стр. 5–8. – Стр. 519–520: Уз ово издање / Миљан Ћирић. – Напомене уз текст.

908(497.11–11 Глоговица)

65. ПАВЛОВИЋ, Јордан

Глоговица : Јорданови записи и сећања / Јордан Павловић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2013 (Књажевац : АД Тимок). – 290 стр. : илустр. ; 21 cm
Тираж 300. – Стр. 3–5: Насеља источне Србије / Миодраг Велојић. – Стр. 10–11: Од приређивача / Живојин Павловић. – Белешке о ауторима: стр. 277–280. – Стр. 281–286: Записи и сећања Јордана Павловића / Миодраг Велојић.

2014.

61(497.11)(091)(082)

66. НАУЧНО-стручни скуп Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура (6; 2014; Зајечар)

Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура. [Књ. 5], Зборник радова са VI научно-стручног скупа одржаног 2–3. октобра 2014. у Зајечару / [уредник Надежда Педовић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2014 (Књажевац : Brainstrade). – 199 стр. : илустр. ; 29 cm
Тираж 300. – Напомене уз текст. – Библиографија уз поједине радове.

77(497.11–11)“1912/1918”

67. АЛБУМ фотографија хероја–Тимочана : од године 1912–1918. / средили Бошко Аћимовић и Сретен Диковић ; [приредио Зоран Јанковић] . – Репринт изд. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2014 (Књажевац : Brainstrade). – 39 стр. : илустр. ; 21 cm
Тираж 100. – Репринт изд. из 1922. год.

94(497.11–11)

68. СПОМЕНИЦА поводом откривања и освећења споменика палим борцима Тимочке крајине у ратовима за ослобођење и уједињење / [Споменицу уредио Душан Р. Димић]. – Репринт изд. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2014 (Књажевац : Brainstrade). – 24 стр. ; 21 cm
Тираж 100. – Репринт изд. из 1926. год.

94(497.11–11)“1912/1913”

69. МИЛУТИНОВИЋ, Драгутин
Тимочка дивизија II. поз. нар. војске у I. и II. Балканском рату 1912–1913 године : белешке : са једном картом у прилогу / Драг. [Драгутин] Милутиновић. – Репринт изд. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2014 (Књажевац : Brainstrade). – 104 стр. ; 21 cm
Тираж 100. – Репринт изд. из 1926. год.

94(497.11–11)“1912/1918”

70. ЈАНКОВИЋ, Зоран
Тимочани хероји у ратовима за ослобођење и уједињење : 1912–1918. : каталог изложбе фотографија поводом обележавања 100 година од почетка Великог рата / [аутори изложбе и каталога Зоран Јанковић, Агим Јанузи и Драган Живковић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2014 ([б. м. : б. и.]). – 21 стр. : илустр. ; 21 cm
Кор. насл. – Тираж 100.

94(497.11–11)“1912/1919”

71. ПОМЕНИК хероја из Округа тимочког : (од 1912–1919. год.) / средио Бошко Аћимовић. – Репринт изд. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2014 (Књажевац : Brainstrade). – 148 стр. ; 21 cm
Тираж 100. – Репринт изд. из 1922. год.

94(497.11–11)“1914/1918”

72. ЈАНКОВИЋ, Зоран
Од Сарајева до Версаја : каталог изложбе фотографија и докумената поводом 100 година Великог рата / [аутори изложбе и каталога Зоран Јанковић, Драган Живковић и Агим Јанузи]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2014 ([б. м. : б. и.]). – 18 стр. : илустр. ; 21 cm
Кор. насл. – Тираж 100.

2015.

61(497.11)(091)(082)

73. НАУЧНО-стручни скуп Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура (7; 2015; Зајечар)

Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура. [Књ. 6], Зборник радова са VII научно-стручног скупа одржаног 15–16. октобра 2015. у Зајечару / [уредник Надежда Педовић]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2015 (Књажевац : Brainstrade). – 221 стр. : илустр. ; 29 cm
Тираж 300. – Напомене уз текст. – Библиографија уз поједине радове.

725.948(497.11–11)

74. ВЕЛОЈИЋ, Миодраг

Зајечарске јавне чесме / Миодраг Велојић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2015 (Књажевац : Влапо). – 158 стр. : илустр. ; 24 cm
Тираж 300. – Белешка о аутору: стр. 153. – Напомене уз текст.

796.54(497.11–11)

75. СИМЕОНОВИЋ, Небојша

Зајечарски извиђачи : 60 година постојања и успешног рада Одрета извиђача „Ђорђе Симеонович“ Зајечар / Небојша Симеонович. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2015 (Бор : Терција). – 336 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 300. – Стр. 3: Рецензија / Небојша Паунковић. – Стр. 5: Рецензија / Милан Баришић. – Литература: стр. 331–332. – Белешка о аутору: стр. 335.

930.25(497.11–11)

76. ВОДИЧ кроз архивске фондове и збирке од изузетног значаја Историјског архива у Зајечару (1833–2002) са прегледом штампаних листова (1889–1989) / приредили Надежда Ј. Педовић и Иван Д. Потих. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2015 (Књажевац : Brainstrade). – 301 стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж 300. – Уводне напомене: стр. 5–6. – Прилози: стр. 277–284. – Регистри.

94(497.1)”1939/1945”

77. ЂОРЂЕВИЋ, Бобан

Од трагедије до победе : каталог изложбе монографских публикација и архивске грађе поводом седамдесет година победе над фашизмом / аутори изложбе и каталога Бобан Ђорђевић, Зоран Јанковић и Агим Јанузи. – Зајечар : Матична библиотека „Светозар Марковић“ : Историјски архив Тимочка крајина, 2015 (Књажевац : Влапо). – 46 стр. : илустр. ; 21 x 21 cm
Тираж 300.

94(497.11)”1914/1918”

78. ЈАНКОВИЋ, Зоран

Од Сарајева до Версаја : каталог изложбе фотографија и докумената поводом сто година од Великог рата / аутори изложбе и каталога Зоран Јанковић, Драган Живковић и Агим Јанузи. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2015 (Књажевац : Brainstrade). – 56 стр. : илустр. ; 21 x 21 cm
Тираж 100.

2016.

821.163.41–1

79. СТАНИСАВЉЕВИЋ, Милосав

Ратне страхоте из Првог светског рата : (стиховани мемоари) / Милосав Н. Станисављевић ; приредио Слађан Здравковић. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2016 (Бор : Терциа). – 51 стр. : илустр. ; 21 cm
Тираж 300. – Стр. 7–10: Стиховани мемоари мог чукундеде / Слађан Здравковић. – Стр. 45–47: Рецензија рукописа Милосав н. Станисављевић Ратне страхоте из Првог светског рата / Јелица Илић. – Белешка о приређивачу: стр. [53]. – Регистар.

821.163.41–94

80. ЦЕКОВИЋ, Миодраг

Бесмртни зајечарски бојни / Миодраг Цековић ; [илустрације Александар Блатник, Борко Савић и Градимир Првуловић Гаца]. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2016 (Зајечар : Деркс). – 245 стр. : илустр. ; 21 cm
Тираж 500. – Стр. 5: Галерија интересантних ликова / Ненад Паунковић. – Стр. 7–9: Особености и самосвојности личности сачувани од заборава / Милош Вешовић. – Белешка о писцу: стр. 235–237.

94(497.11)”1912/1918”

81. ЦОЛОВИЋ, Никола

Са бојних поља : 1912–1918 : (рукописи генерала) / Никола Цоловић ; приредили Агим Ј. Јанузи и Велибор Тодоров. – Зајечар : Историјски архив Тимочка крајина, 2016 (Књажевац : Влапо). – 643 стр. : илустр. ; 25 cm
Тираж 500. – Стр. 5–6: Рецензија на рукопис Генерала Николе Цоловића, Са бојних поља 1912–1918. (Рукописи генерала), приредили Агим Јанузи и Велибор Тодоров / Александар Животић. – Стр. 7–40: Реч приређивача / Агим Јанузи. – Прилози: стр. 535–612. – Напомене уз текст. – Регистри.

ИВАН ПОТИЋ, виши библиотекар
Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар

ПРЕГЛЕД КУЛТУРНИХ ДЕШАВАЊА У ЗАЈЕЧАРУ 2016. ГОДИНЕ

У зајечарском Позоришту Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“ одржана је Светосавска академија у организацији ЦЕКИТА-а и Музичке школе „Стеван Мокрањац“, а под покровитељством Града Зајечара и Епархије тимочке.

У Народном музеју „Зајечар“ промовисана је књига „Заоставштина из Торонта 1903-1926“, други део својеврсне збирке Пашићевих рукописа, белешки писама и говора, које је Пашићев унук Никола поклонио зајечарском музеју 2011. године. Први део књиге објављен је 2012. Издавач је Народни музеј и Меморијал „Никола Пашић“, а о књизи су стручно говорили проф. др Мира Радојевић и Миладин Милошевић.

Давор Марушић, дипломирани новинар, нови је управник Позоришта „Зоран Радмиловић“.

У Радул беговом конаку у Зајечару отворена је изложба фотографија Жељке Алексић под називом „Рупе“, у организацији Завичајног музеја Књажевац и Народног музеја Зајечар. Ово је њена друга самостална изложба. О овим „инсталацијама у простору“, како их је назвала Нина Погарчић, кустос зајечарског музеја, говорила је и директорка књажевачког музеја Милена Милошевић Мицић.

Још једна активност зајечарског музеја у јануару месецу била је везана за изложбу „Слободно зидарство у Србији 1785–2016“. Изложбу је отворио проф. др Александар Нагорни, а организатор је, уз домаћина, Регуларна Велика ложа Србије.

У зајечарском музеју промовисана је књига „Заоставштина из Торонта 1903–1926.“, девета публикација Задужбине Никола Пашић и наставак књиге из 2012. године. Приређивачи Пашићевих записа су Јелица Илић, кустос Народног музеја и директор Бора Димитријевић, а о књизи су говорили Миладин Милошевић и проф. др Мира Радојевић.

„Битка за спас зајечарских бастиона“, назив је радне акције на Источној тврђави, организоване од стране фондације „Траг“ и зајечарског Омладинско планинарско-смучарског друштва „Драган Радосављевић“. Централна манифестација у оквиру овог пројекта биће „Први тимочки маратон – Иполит Монден“, акција по узору на чувени Фрушкогорски маратон, као и издавање публикације о овим споменицима културно-историјског наслеђа на Краљевици.

„Албанска голгота 1915. до 2015.“ назив је презентације одржане у Народном музеју у Зајечару. Учесници експедиције, која је поновила пут српске војске током

повлачења из Валоне на Крф 1915. године, говорили су о својим искуствима, на тај начин одајући почаст српским ратним страдалницима.

У Матичној библиотеци „Светозар Марковић“ у Зајечару отворена је изложба минијатурних и ретких књига, чији је аутор Дејан Вукићевић, под називом „Минијатура на зрну грашка“. Тридесет и осам експоната из збирке Народне библиотеке Србије, велике вредности. Први пут се приказује зајечарској публици. Зајечарска библиотека поклонила је 400 књига библиотеци Школе за основно и средње образовање „Јелена Мајсторовић“ у Зајечару.

На Сајму туризма у Београду представљен потенцијал Тимочке крајине, брендови Зајечара и туристичка понуда нашег краја. ЦЕКИТ је акценат ставио на Гитаријаду, Феликс Ромулијану и Гамзиградску бању.

Завичајни кутак Матичне библиотеке „Светозар Марковић“ направио је још једну занимљиву трибину 18. 2. 2016. године, на којој је Ирена Јовић Станојевић говорила о трагичној љубави Шанка и Бонке, овековеченој и у форми познате песме „Шанко си Бонка залиби“.

Познати зајечарски архитекта Душан Бешир, чија су идејна решења примењена у изградњи неких важних установа у прошлости, говорио је на трибини у зајечарском музеју о урбаном наслеђу и старом Зајечару.

Изложба слика Љиљане Станковић, догогодишње чланице „ЗААРТ-а“, под називом „Хармонија у зеленом, жутом, црвеном“ отворена је у Радул беговом конаку.

Изложбом „Сима Жикић – сведок ратних страдања“ кустоса Завичајног музеја у Књажевцу Милене Милошевић Мицић, отвореном у галерији Народног музеја у Зајечару, наставља се проучавање заоставштине књажевачког проте. Ауторка је већ раније представила његов ликовни и књижевни опус опус, а на овој изложби представљене су илустрације и цртежи са тематиком Првог светског рата из његових белешки.

Изложбом професора Техничке школе из Бољевца Живомира Тасића, „Србија у Великом рату кроз фотографије 1914–1918“, зајечарски архив је посетиоцима представио фотокопције докумената и фотографија које је аутор сакупио током вишегодишњих истраживања. Изложба ће бити отворена у галерији Историјског архива до краја маја.

Касноантички локалитет Феликс Ромулијана представљен на Сајму у Берлину, у склопу презентације Путева вина и у оквиру Дунавске стратегије.

Светски Дан поезије обележен промоцијом антологије песама Тимочке крајине „Звуци тимочке лире“, коју је приредио Горан Вучковић из Неготина. У Радул беговом конаку представили су се поједини песници из Зајечара, представљени у овој књизи, Милош Петковић, Младен Шљивовић и Иван Потих.

Фондација „Траг“ наставља са радом на уређењу зајечарских бастиона. Тврђава Парајанкула се уређује 26. марта а у току су и припрема за I тимочки маратон „Иполит Монден“, планиран за 7. мај.

Туристичка сезона на Ромулијани почела 1. априла. Цене су остале исте, 400 динара за одрасле и 300 за децу, са новитетом у виду холограмске и 3Д презентације касноантичког комплекса.

У Народном музеју у Зајечару представљена је монографија „Људска права – Правни и економски аспекти остваривања и заштите (принципи немачког модела) аутора др Томислава Радовића, др Силване Илић и Дитера Краха.

Омладински центар У Зајечару организовао је у сарадњи са Француским културним центром ревију новог француског филма у периоду од 4-7. 4. 2016. године. Иначе, Зајечарска иницијатива, која је ових дана обележила 15 година рада, отворила је 2010. године Омладински центар, простор у којем је до сада одржано преко 300 културних манифестација, а покренула је и Фондацију „Искорак“, 2013. године, чиме је локалној заједници омогућила набавку медицинских апарата и новчане донације. Почев од 2007. године, Зајечарска иницијатива је подржала више од 110 различитих пројеката у Тимочној крајини у укупној вредности од преко 200. 000 долара.

Зајечарска Основна музичка школа „Стеван Мокрањац“ организатор је и домаћин такмичења младих пијаниста. Пријављено је 58 ученика из Неготина, Књажевца, Пирота, Зајечара, Бора, Мајданпека, Гњилана, Параћина и Алексинца.

Институт за погранична подручја у сарадњи са Регионалном агенцијом за развој источне Србије, као и музејима Књажевца и Зајечара организовао је презентацију „Дигиталног атласа културне баштине источне Србије“. Анита Лазаревић, координатор пројекта истакла је да је циљ формирања Дигиталног атласа афирмација богатог културног наслеђа нашег региона и указивање на туристички потенцијал.

Годишњицу Историјског архива Тимочка крајина обележила је промоција 11. броја часописа „Архивско наслеђе“. Шездесет и осми рођендан зајечарског архива у свечарској атмосфери употпунили су гости са Филозофског факултета у Нишу, декан проф. др Горан Максимовић, као члан Уређивачког одбора и историчар Дејан Антић, многобројни архивисти из Неготина, Чачка и других архива, као и многобројни културни радници, пријатељи и сарадници архива из нашег града. Директор Велибор Годоров говорио је о амбициозним палновима за наредну годину, пројектима и очекивањима везаним за реализацију започетих послова.

Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар и Канцеларија за информисање и веронауку Епархије тимочке организовале су промоцију фототипског издања књиге „Споменица Тимочке епархије 1834–1934“. У питању је репринт монографске публикације која је објављена на стогодишњицу постојања Тимочке епархије, а истовремено уприличена је и изложба фотографија и докумената „Тимочка епархија кроз време“ Протојереја Мр Игора Ивковића и архивског помоћника I врсте Зорана Јанковића. Ова промоција је део Фестивала хришћанске културе који ће у оквиру свог програма понудити и вечери духовне поезије, наступе хорова и др.

Изложба фотографија Живојина Здравковића „Цар Душанова улица“ отворена је у Радул беговом конаку и може се погледати наредних дана, до 28. априла. То је трећа самостална изложба Здравковића, који је на фотографијама овековечио улицу у којој је одрастао.

У Зајечару је у галерији Народног музеја у среду, 27. априла, представљена књига др Петра Пауновића „Трагање за здрављем“ – историја превентиве Тимочке крајине (1828–1953).

Тридесетог априла је на Краљевици, код споменика „Вешала“, одржан први Аутхајд фестивал, чији је приход намењен лечењу Немање Ивановића из Велике Плана. Организатор фестивала је Зајечарац Никола Миленовић.

Републички Фестивал музичких и балетских школа Србије, шездесети по реду, одржан је у периоду од 7. до 13. 5. 2016. године у Зајечару, а на њему је учествовало и такмичило се 58 музичких школа из целе Србије са преко 700 учесника. Последњи пут је Зајечар, у којем је Фестивал и настао давне 1956. године, био домаћин 2006. године.

Филмски фестивал „Слободна зона“ одржан је у Омладинском центру у Зајечару у периоду од 9. до 13. 5. 2016. године. Пет најбољих филмова са прошлогодишњег фестивала биће представљено Зајечарцима, као и мештанима још 44 града у Србији.

У зајечарском музеју је одржана трибина „Сва наша ослобођења – где смо данас“, чија је тема обележавање Дана града.

Осамдесет и трећа годишњица рођења легендарног глумца Зорана Радмиловића обележена је полагањем венаца на његов споменик поред Матичне библиотеке „Светозар Марковић“.

У оквиру Фестивала хришћанске културе у Народном музеју у Зајечару одржано је песничко вече у којем су учествовали локални песници Стеван Јовановић, Иван Потих и Владимир Станковић. Програм су упопунили и кавалист Милош Јаковљевић и група „Јелек“.

Свечаном академијом, доделом признања најбољим ученицима и представом „Неписмен“, аутора Бранкице Потих и Стевана Јовановића, обележен је дан ОШ „Десанка Максимовић“ из Зајечара. Академији су осим ђака, наставника и родитеља присуствувале и бројне званице из културног и јавног живота, као и гости из Бугарске.

Небојша Петковић, Зајечарац који живи у Београду, представио се својим књигама зајечарској публици у читалишту Матичне библиотеке „Светозар Марковић“. У питању су романи „Потрага“ и „Рат“, прва два дела постапокалиптичне трилогије под називом „Последњи град“. О књизи је осим аутора говорио и њен рецензент, музичар и радио водитељ Александар Петковић, познатији као Аца Селтик.

У Народном музеју у Зајечару одржан је стручни скуп под називом „Унутрашњи свет образовања“, који је организовала Комисија Владе РС за верску наставу у школи заједно са немачком фондацијом „Конрад Аденауер Штифтунг“.

На 60. Фестивалу музичких и балетских школа Србије, одржаном у Зајечару најбоље рангирана школа била је „Др Милоје Милојевић“ из Крагујевца са освојеном

првом наградом и средњом оценом 99, 61. Зајечарска музичка школа такође је освојила прву награду са 90, 25 поена.

У галерији Историјског архива „Тимочка крајина“, 19. 5. промовисана је монографска публикација „Водич кроз архивске фондове и збирке од изузетног значаја (1833–2002) са прегледом штампаних листова (1889–1989)“, чији су приређивачи Надежда Педовић, архивски саветник и Иван Потих, виши библиотекар Историјског архива у Зајечару. На промоцији су о књизи говорили Агим Јанузи, виши архивист, и један од приређивача, Иван Потих.

У оквиру манифестације „Музеји Србије – десет дана од 10 до 10“ у Народном музеју у Зајечару представљен је борски часопис „Бележница“, издање Народне библиотеке Бор, која излази од 1999. године. Изложба три уметника под називом „Мозаик Праксис“, којом су се Иван Павић, Дргана Васић и Оливера Гаврић Павић представила у галерији музеја у Зајечару на практичан начин показује поетско-технолошку анализу савременог мозаика, дате у књизи Оливере Гаврић Павић „Мозаик у Србији 1950-2015“.

Песнички фестивал који афирмише младе српске песнике одржао се у периоду од 24 - 28. 5. 2016. године у Радул беговом конаку. Награду „Сергије Лајковић“ добио је, испред уредништва неготинске „Буктиње“, Саша Скалушевић. Програм доноси портрет значајног српског песника Новице Тадића, о којем је говорио др Драган Хамовић. Остали дани резервисани су углавном за преводе значајних песника. Зајечарској публици представљена је изабрана поезија Фернанда Песое (Поморска ода), о којој је говорила преводилац Јелена Жугић. Савременог амаричког песника Тонија Хогланда представили су Ален Бешић и Марјан Чакаревић; о прошлогодишњој победници Ајтани Дрековић и њевој књизи „Фосил сумње“ говорио је Дејан Алексић, промовисан је часопис „Српски књижевни лист“ а један програм био је посвећен је особама са инвалидитетом. Ово је тридесет први Фестивал младих песника „Дани поезије“, било је седам финалиста у најужем кругу за награду а победница је песникиња из Новог Сада Мирјана Фрау Коларски.

У Музичкој школи „Стеван Мокрањац“ у Зајечару одржан је концерт пијанисткиње Иве Деспотовић.

Документарни филм о зајечарским бастионима, у продукцији „АС медија“ приказан је у читалишту зајечарске библиотеке. Причу о утврђењима на брду Краљевица стручно су анализирали Срђан М. Томић и чланови ОПСД „Драган Радосављевић“, који већ извесно време чисте запарложена утврђења и боре се за очување истих.

Зајечарци су 29. маја трчали за уређење Павиљона на Краљевици. Организатори, Фондација „Искорак“ и удружење „За чесме“ организовали су добротворну уличну трку, која има за циљ скретање пажње јавности на стање и потребе уређење некадашњег излетишта Зајечараца. У оквиру прошлогодишње трке прикупљено је 150 000 динара од донатора.

Зајечарски камерни хор „Лавиринт“ прославља 15 година постојања концертом у зајечарском позоришту, а на програму ће бити дела Мокрањца, Брукнера, Дворжака итд. Гости вечери су професор Весна Обрадовић (клавир), квартет кларинета у класи професора Милоша Поповића и Тара Алексић (клавир).

Промотивни караван „Моја Србија“, чији је циљ промоција домаћих туристичких потенцијала прошао је и кроз Зајечар, као и кроз још 13 српских градова. Штандови су били постављени на Тргу ослобођења, наступиле су етно групе, музичари и културно-уметничка друштва из овога краја а цела манифестација промовисана је од стране Туристичке организације Србије. Организатор је ЦЕКИТ.

У оквиру сарадње зајечарског Историјског архива и Државног архива из Видина, у изложбеној сали Државног архива у Видину организована је заједничка изложба фотографија и докумената под називом „Архитектура Видина и Зајечара (XIX/XX век)“, чији су аутори Светлана Крстева, Марија Новакова, Зоран Јанковић, Агим Јанузи и Драган Живковић.

Зајечарски средњошколци одиграли су представу „Алтернатива“ пред препуном салом Позоришта Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“. Окупљени око текста наставница енглеског, односно немачког језика, Весне Недељковић и Александре Стојановић, ученици су извели мјузикл, који је својеврсни наставак претходне представе „Ретровизор“.

Познато тв лице, писац и новинар Раша Попов, на позив Регионалне привредне коморе и Универзитета Цон Незбит гостовао је у Зајечару и малишанима у сали Музичке школе „Стеван Мокрањац“ одржао један школски час, говорећи о другарству, толеранцији, поштовању, различитости...

Историјски архив „Тимочка крајина“, у сарадњи са ПУ Зајечар, организовао је изложбу старе полицијске опреме, униформи, возила, апарата за комуникацију и уз пропратну изложбу у галерији архива, чија је тема везана за историју полиције и њен развој, омогућио грађанству да сагледа промене које су се у овој институцији одиграле. О изложби је говорио заменик командира ПУ Зајечар Горан Милић, док је поздравну реч упутио Велибор Тодоров.

На националном конкурс за најбољи краткометражни филм на шпанском језику у организацији Института Сервантес, зајечарски гимназијалци Невена Мушатовић, Бобана Обреновић и Јован Ћирић освојили су прво место филмом „Ово је наша борба“.

Светски Дан музике, 21. јун, обележен је и у Зајечару многобројним наступима локалних музичара; на простору између две основне школе у центру града наступили су ученици Музичке школе „Стеван Мокрањац“, састав „Ж дур“, изворна група „Јелек“, плесни студио „Стар, Милица Илић, док је вече било резервисано за анплагд наступ домаћих акустичара, ВиП Акустик Дуа.

У галерији Радул беговог конака отворена је 11. изложба најуспешнијих фотографија са конкурса „Еколошка истина“, у организацији Фото клуба 202 и 333Ј „Тимок“.

Самостални књижничар Снежана Минчић аутор је изложбе часописа под називом „Печат времена“, отворене у Матичној библиотеци „Светозар Марковић“ у Зајечару. Представљено је 37 часописа из библиотечког фонда, из периода од 1874. до 1945. године. Изложба је део прославе јубилеја: зајечарска библиотека ове године слави 150 година од отварања првог читалишта у граду.

Књигом „Бесмртни зајечарски боџи“ Миодрага Цековића, зајечарски архив је, као издавач ове публикације, организовао представљање књиге у Музичкој школи „Стеван Мокрањац“. О књизи су, осим директора Тодорова, говорили и рецензенти, проф. Милош Вешовић и др Ненад Паунковић, уредник издања мр. Станко Митић, као и сам аутор.

Компилација зајечарских хип-хоп извођача „Визија није стала – 10 година“, представљена је у Радул беговом конаку у Зајечару 1. јула 2016. године. На носачу звука се налази 16 песама локалних репера, а на промоцији су говорили комуниколог Милан Станојевић, музиколог Милан Милојковић и професор српског језика Стеван Јовановић.

Књига Миодрага Цековића „Бесмртни зајечарски боџи“, чији је издавач Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар представљена је читалачкој публици у сали Музичке школе „Стеван Мокрањац“ у Зајечару. На промоцији књиге о бојском животу у Зајечару и чувеним кафанским легендама говорили су рецензент, професор Милан Вешовић, др Ненад Паунковић, уредник мр Станко Митић и Велибор Тодоров.

Пројекат „Хера“ у који је био укључен и Народни музеј Зајечар, а чије је трајање обухватило период од 29 месеци, од 2013. до 2016. године, био је повод да у Зајечар, односно – на Ромулијану дођу Мајкл Девенпорт, шеф делегације ЕУ у Србији, министар Расим Љајић и аустријски амбасадор Јохан Еигнер, као и многобројни културни посленици из региона, Зајечара и Београда. Крајњи циљ пројекта „Хера“ је развијање заједничке платформе за одрживи туризам унутар јадранског подручја.

У Дубочану је одржан Балкански фестивал традиционалне културе Влаха, шести по реду.

На 22. Интернационалном такмичењу у грчком граду Превези, зајечарски камерни хор „Лавиринт“ освојио је бронзану медаљу, у конкуренцији 10 такмичарских европских хорова.

Изложба слика са прошлогодишње ликовне колоније „Гамзиград“ отворена је у галерији Народног музеја у Зајечару. Посетиоци ће моћи да погледају радове укупно 11 уметника из Србије, Бугарске и Македоније. На отварању су говорили кустос Нина Погарчић, сликар Симеон Панајотов и испред организатора, ЦЕКИТ-а, Саша Јовић.

Тридесет и једна година од смрти легендарног српског глумца Зорана Радмиловића, обележена је у његовом родном граду Зајечару полагањем венаца на његов споменик и пригодном беседом управника зајечарског театра Давора Марушића, као и локалних политичара.

Хуманитарни концерт, посвећен Еми Митровић, одржан је у сали Музичке школе „Стеван Мокрањац“ у Зајечару. Наступио је гудачки квартет „Аметист“ из Школе за музичке таленте из Ћуприје. Сав приход намењен је лечењу девојке која болује од мултиплексклерозе.

У Грљану, селу поред Зајечара, одржан је 33. Фестивал инструменталне традиције Балкана, праћен радионицама посвећеним ретким инструментима са овог поднебља,

које су одржаване у ОШ „Десанка Максимовић“. Организатори манифестације су Масна заједница Грљан, ЦЕКИТ и Град Зајечар.

Фестивал „Времеплов“, тематски посвећен шездесетим годинама 20. века, одржан је у улици Милоша Великог, на простору између две зајечарске основне школе у центру града. Организатор је Рекултура.

Серијом концерата младих рок састава у оквиру пратећег програма Гитаријаде, Каунтдауна, одржаних на градском Тргу ослобођења, започете активности око предстојеће 50. Гитаријаде.

Трећи по реду Камп класичне музике одржан је у Зајечару од 12–18. 8. 2016. године. У оквиру манифестације предвиђено је и одржавање концерата на отвореном и у Музичкој школи, радионице за клавир, гитару, хармонику, флауту, виолину и виолончело. Организатори су Музичка школа „Стеван Мокрањац“ из Зајечара и Српски музички центар из Београда.

Зајечарска Гитаријада, 50. по реду, одржана је на градском стадиону у периоду од 11–13.8.2016. године, победио је ужички бенд Хаџи продане душе, а од гостију су наступили, између осталог, Јураја Хип, Кербер, Рибља Чорба, Бјесови, Ајсбрн и Ортодокс Келтс. Улаз је био слободан, и упркос беспарици и недоумицама везаним за одржавање фестивала, општа оцена је да је Гитаријада била успешна и у свом педесетом издању. Ове године организација је припала Макси Ћатовићу, а координатор је био познати поп певач из Зајечара, Жељко Васић. Рокначелници су били зајечарски ветерани „Златни прсти“, који су и отворили прво вече, музичари којима се и приписује стварање музичког брэнда овог дела Србије, најстарије рок феште на Балкану.

Фестивал Антика Фест, који се већ пету годину одржава на Феликс Ромлијани, ове године посвећен је Мигелу де Сервантесу и има мото „Смех од Сеговије до Ромулијане“. Осим позоришне представе коју режира Небојша Брадић, биће промоције две значајне публикације, од којих се једна односи на живот Срба у средњем веку.

Међународна филозофска школа „Felix Romuliana“ одржана је у периоду 25 – 28.8.2016. године у Зајечару. Седамнаести пут окупили су се филозофи из земље и окружења, уводно предавање одржао је на касноантичком локалитету проф. др Радивоје Керовић, а тема је ове године била „Религија, морал и етика“. После завршне дебате промовисан је и Зборник излагања Међународне филозофске школе „Felix Romuliana“ 2007–2015.

Ликовна колонија „Гамзиград 2016“, двадесет и трећа по реду, окупила је 12 уметника из Србије, Републике Српске и Македоније, који ће граду оставити своја ликовне дела инспирисана касноантичким локалитетом.

Историјски архив „Тимочка крајина“ у Зајечару домаћин је изложбе под називом „180 година Гимназије у Зајечару 1836–2016.“ На тридесетак паноа приказани су документи и фотографије које сведоче о историји у значају ове школе, која ће следеће године низом манифестација, као и штампаним публикацијама, пропратити свој јубилеј.

Зајечарски основци, по резултатима на пријемним испитима за средње школе, пре десетак година били су на нивоу републичког просека. Ситуација је данас алармантна, јер су подаци о резултатима последњег завршног испита показали драстичан пад, тако да су осмаци Зајечарског округа претпоследњи у Србији. Урушавање институције породице, неповољна економска ситуација и питање мотивација, како наставника, тако и ученика, кључни су за побољшање ситуације у школству, истакли су на седници савета Зајечарског управног округа, одржаној у Књажевцу, Милан Ђокић, председник Општине Књажевац, Јасна Васић, начелник Школске управе Зајечар и Владика Тимочки Иларион.

Годишње награде Града Зајечара добили су др Петар Пауновић, здравствени радник и неуморни промотор здравог живота, као и МЗ Рготина. На прослави, уприличеној за Дан града 7. 9., најбољим ученицима подељене су повеље, а у јутарњим часовима делегације бораца посетиле су споменика жртвама у Другом светском рату и одале им пошту полагањем венаца. Концертом Жељка Васића завршен је програм обележавања Дана града.

Изложба зајечарског архива и Тимочке епархије под називом „Тимочка епархија кроз време“ отворена је у Књажевцу, у галерији Завичајног музеја. Владичка Тимочки Иларион је отворио изложбу, а наступио је и хор Свети Стефан Дечански. Изложба је уприличена поводом обележавања 180 година од оснивања Епархије.

Две ученице зајечарске Основне Школе „Љуба Нешић“, Јана Бегич и Петра Стојановић, биће полазнице научне школе у Истраживачкој станици Петница, заједно са још 125 ученика основних и средњих школа из Србије.

У зајечарском Дечијем центру, у периоду од 19–23. 9. 2016. биће одржан први инклузивни Фестивал културног стваралаштва деце и младих, чији је циљ стварање инклузивне културне политике. „Арт зона за све“ омогућава деци са посебним потребама да се интегришу у друштво и постану равноправни део заједнице, истакла, у име организатора, Селена Ристић Витомировић, председница Удружења.

Предавање о вашару, његовим почецима и историјату, одржао је у зајечарској библиотеци етнолог и музејски саветник Дејан Крстић, в.д. управник зајечарског музеја. Поводом 180 година од првог зајечарског вашара, предавање др Дејана Крстића у оквиру програма „Завичајни кутак“, још једно је у низу предавања или трибина посвећено изучавању локалне историје.

Зајечарски гимназијалци под вођством наставника физике Младена Шљивовића и наставнице биологије Еме Игњатовић освојили су прву награду на конкурс у „Руке у тесту“, који је организовао Француски институт у Србији.

Мала Госпојина, градска слава, обележена је низом концерата, као и свечаном Академијом у позоришту „Зоран Радмиловић“. Наступили су камерни хор Лавиринт, хор Саборног храма Пресвете Богородице, певачка група „Јелек“ и фолклорни ансамбл Центра за традиционалне уметности „Корени“, док је на тргу приређена изложба народне радиности.

Вече посвећено Стевану Стојановићу Мокрањцу, у оквиру којег је промосана и публикација „Музејска заоставштина Стевана Мокрањца (писма и разгледнице)“, чији

је аутор виши кустос Музеја Крајине Ивица Трајковић, одржано је у зајечарском Народном музеју. О књизи и Мокрањцу говорили су аутор, историчар Јелица Илић и др Дејан Крстић. У истом простору ће 27. 9. бити отворена изложба Музеја Срема из Сремске Митровице под називом „Битка на Легету“.

У организацији Регионалне привредне коморе Зајечар организован је традиционални пети Међународни сајам „Здраво-домаће-природно“, други Сајам финансирања и први Сајам туризма.

Радио Телевизија Србије представила је своја штампана и аудио издања у Радул Беговом конаку у Зајечару. О издавачкој продукцији говорио је Драган Инђић, уредник издаваштва РТС-а, док је испред Цекита, као организатора, и града Зајечара, окупљене поздравео и етнолог, др Дејан Крстић, в.д. директора Народног музеја у Зајечару.

Час креативног писања, на позив Гимназије у Зајечару, која прославља 180 година од оснивања одржао је нишки писац Бранислав Јанковић, чија су дела истога дана, 18. 10. 2016. године промовисана и у Народном музеју у Зајечару.

Дан ослобођења Зајечара у Првом светском рату, 19. октобар, обележен посетом амбасадорке Француске у Србији, Кристин Моро, доласком представника мароканске Амбасаде и помоћника министра за рад, борацка и социјална питања, Милана Поповића. Полагање венаца на споменицима у Зајечару претходило је отварању изложбе „Српско војно гробље Дели Ибрахим“, аутора Стевана Лабудовића, да би у 15 сати на Округлом столу „Историја и сећање на Први светски рат – француско-српска места сећања“, говорили Катрин орел, Изабеле Давион, Фредерик Десберг, Станислав Сретеновић, Јелица Илић и Дејан Крстић. Свечаним концертном Уметничког ансамбла Министарства одбране „Станислав Бинички“ програм обележавања је завршен.

У оквиру обележавања четриесте годишњице смрти Вилијама Шекспира, Гимназија у Зајечару организовала је књижевно вече посвећено овом великану. Говориле су професорка књижевности Виолета Симић, доктор Петар Пуновић, психолог Јасмина Дуцић, док су рецитовале ученице Миљана Пашалић и Анђела Генчић.

У Матичној библиотеци „Светозар Марковић“ у Зајечару представљена је публикација „Водич кроз изгубљени свет“, посвећена ретким и угроженим биљним врстама чије је природно станиште Зајечар и његова околина, настала у оквиру истоименог пројекта ОПСД „Драган Радосављевић“ и подржана од стране Министарства омладине и спорта у оквиру програма „Млади су закон“.

Осми Научно-стручни скуп „Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура“ одржан је 27. 10. у Историјском архиву „Тимочка крајина“ у Зајечару. Представљено је 14 стручних радова на тему мединских прилика за време Првог, односно, Другог светског рата или на слободне теме, а стручној јавности своје радове читали су зајечарски историчар Јелица Илић (Страдање народа Тимочке крајине од колере у години пред Први светски рат), виши архивист Историјског архива у Зајечару Агим Јанузи (Апотекарство, пре и у време Народног одбора Области тимочке Зајечар, 1949-1951) и др Петар Пауновић (Југословенски пројекат „здраве школе“ – модел здравственог васпитања за 21. век). Научни скуп је имао интернационални карактер, на њему суз учествовали представници Бугарске, Црне Горе и Србије.

Зајечар, 27.10.2016. – Са отварања VIII Научно-стручног скупа „Историја, медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура“. (На фотографији с лева у десно: др Петар Пауновић, др Станислав Тадић, директор Медицинског центра у Зајечару који је отворио скуп и Велибор Тодоров, директор Архива).

Зајечар, 27.10.2016. – Учесници VIII Научно-стручног скупа „Историја, медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура“.

Уводну реч на отварању скупа, уз присуство учесника, званица и представника медија дао је Велибор Тодоров, директор Архива у Зајечару. О значају одржавања скупа на отварању говорили су и др Петар Пауновић, један од идејних твораца скупа, као и др Станислав Тадић, директор зајечарске болнице, којем је припала част да отвори скуп. Радове су представили истраживачи: Рајачка школа здравља, Државни архив у Видину (Бугарска), архиви у Зајечару, Нишу, Врању, Дом здравља у Новом Саду, Болница Врање, Секција за историју медицине СЛД Београд, као и истраживачи из Београда, Ниша, Берана (Црна Гора) и Пловдива.

Гостујућа изложба Природњачког музеја из Београда под називом „Старо и нестало воће Србије“, аутора Александре Савић, представљена је зајечарској публици у Народном музеју у Зајечару.

Зборник радова са Међународне филозофске школе „Felix Romuliana“ промовисан је на штанду издавачке куће Албатрос Плус, на управо завршеном Сајму књига у Београду. Испред издавача, ЦЕКИТ-а из Зајечара, о књизи је говорио Милош Петковић, уредник издања, заједно са уваженим професорима, др Јованом Бабићем, др Драганом Пролеом и др Миленком Бодином, те директором Међународне филозофске школе Слободаном Дивјаком.

Нова књига из историје, објављена у едицији Задужбине „Никола Пашић“ представљена је грађанима Зајечара у Народном музеју у Зајечару. Реч је о књизи „Сећања 1903–1946.“, Петра Живковића, генерала и председника владе за време диктатуре краља Александра, Неготинца по рођењу. Књигу, сачувану у препису Јована Антића, приредио је проф. Александар Животић, а о њој су говорили и Јелица Илић, кустос - историчар зајечарског музеја као и Миладин Милошевић, директор Архива Југославије.

Трећег новембра 1940 године откривена је биста стрељаним радикалима Тимочке буне, овде позната као споменик Љубе Дидића. Седамдесет и шест година касније, овај мајсторски рад Антуна Аугустинчића, данас очишћен од графита и вандалских порука, остаје један од најпрепознатљивијих симбола нашег града.

У оквиру договорене сарадње између зајечарског музеја и битолског Завода за заштиту споменика културе, Македонцима се у тамошњој галерији „Мегаза“ представио својим грнчарским радовима Велимир Веља Ђорђевић. Изложбу су отворили др Мери Стојанова, етнолог кустос тамошњег Завода и музеја, директор Зоран Алтипармаков и в.д. директора зајечарског музеја др Дејан Крстић.

Историјски архив „Тимочка крајина“, прославио је Митровдан, своју крсну славу, сечењем славског колача у просторијама ове установе културе. Колачар, Велибор Тодоров, предао је славу следећем домаћину, Драгану Живковићу. Свечаном ручку присуствовали су многобројни пријатељи архива. Иначе, ова установа је, у сарадњи са Гимназијом Зајечар и удружењем „Рекултура“, организовала и изложбу под називом „Хладни рат: узроци, историја, последице“, коју су у галерији архива поставили виши архивист Агим Јанузи и виши библиотекар Иван Потић. На отварању су говориле Маја Митровић, наставница немачког језика у зајечарској Гимназији, Јута Зибер Поза, историчар и представница ДСД-а у Србији, као и Дени Павловић из Удружења „Рекултура“.

У оквиру манифестације „Новембар месец науке“, одржаној у Скопљу, ученици зајечарске Гимназије, Марина Гавриловић и Сава Костић, освојили су прву и трећу награду на конкурс за најбољи експеримент из физике. Ученици 6. разреда ОШ „Љуба Нешић“, Ксенија Бубања, Милан Стаменковић и Јован Павковић, освојили су треће место на завршној Горанској радионици у Београду.

Центар за традиционалне уметности „Корени“ добио је своје просторије у центру града.

Матична библиотека „Светозар Марковић“ обележила век и по постојања изложбом пригодних публикација, коктелом и академијом у Позоришту „Зоран Радмиловић“ у Зајечару. Директор Бобан Ђорђевић и библиотекар Саша Јеленковић обратили су се званицама у просторијама библиотеке, а на академији су нааступили и камерни хор „Лавиринт“, представници Музичке школе „Стеван Мокрањац“, Дечији центар и поједини извођачи музичких нумера. Најагилнијим читаоцима са дечјег одељења (Лена Потих, Маша Николић итд) подељене су и књиге, које су уручене и најстаријој читатељки, као и најчешћем кориснику интернет читаонице.

Зајечарски Дечији Центар је за своју драмску минијатуру „Аутобиографија Нушић“ добио прву награду на трећем дечијем Фестивалу сценских минијатура, одржаном у Лесковцу. Награду за најбољу режију добила је Селена Ристић Витомировић.

Културна дешавања у Зајечару 2014. и 2015.
(допуна из претходног броја)

2014.

У позоришту Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“ одиграна је представа „Благослов за бол“ у режији Селене Ристић Витомировић, која је била усмерена на спречавање насиља у породици. Улоз је био слободан, а добровољни прилози намењени су Сигурној кући у Зајечару.

У Омладинском центру у Зајечару настављају се програми посвећени омладини, који укључују концерте група из окружења, књижевне промоције и сл. „Хуманитарни базар“ назив је акције на којој су продавани одевни предмети које су млади Зајечарци направили на радионицама примењеног дизајна, а сав приход од продаје биће употребљен у хуманитарне сврхе.

Представници Зајечара боравили су у званичној посети насељу Вудсток, где је, 1969. године, одржан музички фестивал који је променио свет. Договорено је гостовање представе зајечарског позоришта са представом „Скупљач“ у неколико градова у Америци, а такође и уговорено неколико потенцијалних група за гостовање на Гитаријади, која ће ове године, због сарадње и братимљења између два места, носити назив *Gitarijada By Woodstock*.

У Историјском архиву „Тимочка крајина“ у Зајечару је после месец дана дошло до смене в.д. директора Ивана Потиха, на чије је место постављен некадашњи директор Велибор Тодоров, који је на директорском месту био до 15.6.2013. године.

У сали Позоришта Тимочке крајине „Зоран Радмиловић одржана је градска смотра рецитатора „Песниче народа мог“, на коме је учествовало више од педесетеро деце из основних школа на територији града, али и из неких околних села. У првој категорији, нижих разреда основних школа, прво место припало је Денису Хандану, друго Јелени Урошевић, а треће место припало је Мили Бешир. У другој категорији, категорији виших разреда основних школа, заузела је Марта Јовановић, друго Миљана Пашалић, док је треће место припало Анастасији Гогин, док је у категорији средњих школа прво место освојио Михајло Бајић, друго Ана Ницић и треће Ана Жикић. Ово такмичење је квалификационо за окружно такмичење које ће бити одржано у Књажевцу, а жири је радио у саставу Верица Ракоњац Павловић, мр филолошких наука, Бојан Ристић, професор из Књажевца и књижевник из Зајечара Иван Поттић, виши библиотекар Историјског архива у Зајечару.

У Матичној библиотеци „Светозар Марковић“ у Зајечару је, поводом Националног дана књиге, уручена повеља Зорану Алексићу, аутору књиге „Зајечарска рапсодија“, која је проглашена књигом године. Ово дело енциклопедијског карактера представља културну хронику Зајечара од шездесетих година 20. века до данас, а првобитно је то требало да буде издање зајечарског архива. Након уручења уприличено је и предавање Љубише Рајковића Кожељца о нашем садашњем односу према Вуку и његовом делу.

Светски дан позоришта обележен је и у зајечарском Позоришту читањем пригодне поруке јужноафричког писца Брета Бејлија и извођењем представе Трансилванија, по тексту и у режији Драгана Николића.

У зајечарском Омладинском центру, у петак, 29.3. промовисана је књига „Цивилизација и жена : мушка жена“, мултимедијалне уметнице Александре Слађане Милошевић, која је резултат њеног једанаестогодишег рада и у којој се на занимљив начин спаја психологија, митологија, философија и антропологија. Књига има чак 1732 странице и подељена је у два тома, а зајечарска публика ће ове године уметницу моћи и да слуша на Гитаријади по први пут.

На касноантичком локалитету Феликс Ромулијана отворена туристичка сезона 1. 4. 2014. године, уз новине, легионаре аниматоре и техкултур пројекат, који би уз присуство савремених технологије требало да омогући поборницима модерних технологија лакше сналажење на локалитету.

Дани хумора и сатире 2014. године почели отварањем изложбе карикатура Слободана Срдића, да би се наставило представљањем афористичара Драгутина Минића Карла, Живојина Денчића, Владице Милосављевића, Милена Миливојевића и Александра Чотрића у Меморијалу „Никола Пашић“ у Зајечару. Организатори су ЦЕКИТ и Афористички клуб „Сергије Лајковић“.

Промоција књиге „Хигијенске установе на подручју тимочке области између I и II светског рата“ др Петра Пауновића, о којој су, осим аутора, говорили и Јелица Илић, историчар и Божидар Благојевић, професор историје, одржана је у Народном музеју у Зајечару у четвртак, 3. 4. 2014. године у 19 часова. Промоцију је својим наступом увеличао Камерни хор Лавиринт.

У Зајечару је обележен Светски дан Рома хуманитарном представом „Цигански кабаре“ Љиљане Стјепановић, од које ће хуманитарни прилози бити подељени најугроженијим ромским породицама са списка Центра за социјални рад у Зајечару.

У Историјском архиву „Тимочка крајина“ У Зајечару одржана је промоција књиге Зајечарско индустријско удружење кроз грађу (1895–1946), приређивача Миљана Ђирића. О књизи су, осим аутора, говорили и Спасоје Абрамовић, привредник у пензији и в.д. директор архива Велибор Тодоров.

Дан зајечарског архива, 15. април, обележен је изложбом архивских докумената и грађе под називом „Од Сарајева до Версаја -100 година Великог рата“, чији су приређивачи архивисти Зоран Јанковић, Агим Јанузи и Драган Живковић, као и промоцијом књиге наших угледних историчара из Београда, проф. Мире Радојевић и академика Љубодрага Димића по називом „Србија у великом рату (1914–1918)“.

У среду, 28.5.2014., у галерији Историјског архива „Тимочка крајина“ у Зајечару отворена је изложба под називом „ПРОСЛАВА ДАНА МЛАДОСТИ – манифестација једног времена“, аутора Агима Јанузија, Драгана Живковића и Зорана Јанковића. Пре отварања изложбе изведен је перформанс симболичне предаје штафете младости некадашњем председнику омладине мр Небојши Симеоновичу. Штафету је предала Милица Илић, ученица четвртог разреда Основне школе „Десанка Максимовић“. Овом приликом приказан је и филм о последњој штафети у Зајечару. Ова поставка на 25 паноа, са преко 100 фотографија, двадесетак докумената и плаката, прати период од 30 година, од 1957–1987., покривајући период од званично уведеног назива Дана младости до испраћаја последње штафете из Зајечара. О изложби су говорили: Велибор Тодоров – в.д.директора Архива у Зајечару, Агим Ј. Јанузи – виши архивист Архива у Зајечару, један од аутора изложбе и мр Небојша Симеонович, који је као председник омладине Зајечара примио последњу штафету младости 1987. године.

Након отварања изложбе у Народном музеју „Зајечар“, коју су организовали аустријски Културни форум и зајечарски музеј, аустријски амбасадор у Београду, Његова Екселенција, др Јоханес Аигнер, посетио је Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар. Овом приликом амбасадор је разгледао актуелну поставку документа и плаката посвећених обележавању Дана младости у галерији архива.

У Позоришту „Зоран Радмиловић“ у Зајечару одржан је састанак професионалних позоришта Србије, на којем је одлучено које ће представе учествовати на 50. јубиларном Фестивалу професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић“, који се ове године одржава у Књажевцу. Од 17. маја. Зајечарци ће се представити комадом „Ко је овде крив“, Жоре Иванова.

У Медија центру у Београду представљена је Интернет платформа „Да знамо сви“, покренута од стране „Зајечарске иницијативе“, која за циљ има да грађанима омогући бољу доступност информацијама. На презентацији говорили Данко Николић испред Зајечарске иницијативе, Родољуб Шабић, повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности и Бранко Чечан, директор Центра за истраживачко новинарство Србије.

Дан победе над фашизмом, 9. мај, обележен је и у Зајечару полагањем венаца погинулим борцима на Костурници. Делегације руске и азербејџанске амбасаде, Града

Зајечара, Војске Србије и других државних и локалних институција и удружења одали су пошту Црвеноармејцима и борцима НОР-а и подсетили на жртве и страдање, након чега су се у сали Градске Управе уписали у књигу сећања.

Свечаном академијом у сали Музичке школе „Стеван Мокрањац“ обележено је 65 година рада ове установе. Свечаност је обележена концертом Гудачког камерног оркестра „Хибриди“ и представљањем специјалног госта Драгутина Борисављевића, првог ученика који је завршио одсек виолине у класи Владислава Хиршла, данас концерт мајстора симфонијског оркестра РТС-а, као и обраћањем директора Станоја Јовановића.

Пред малим бројем гледалаца у центру Зајечара, 9. маја 2014 г. наступио је прослављени музичар Дадо Топић, промовишући „Меморијал Ненада Народовића“, брдску ауто-трку, вожену за национални шампионат Србије. У трци је учествовало 29 аутомобилиста, такмичење је одржано у 9 класа, победник је Александар Видосављевић из Смедерева, док је прво место у генералном пласману припало Жељку Ђунисијевићу из Чачка.

Представа „Кабаре Нушић“, у драматизацији Димитрија Коканова и Јоване Томић, нас којој су зајечарски глумци радили од априла, премијерно је изведена 27. маја, а сав приход од продаје улазница намењен је за пострадале од поплава.

У зајечарској библиотеци „Светозар Марковић“ представљена је књига песама „Паноћна бдења“, новинара и публицисте Миодрага Цековића, о којој су говорили мр Станко Митић, рецензент Зоран Цвијетичанин и директор библиотеке Славољуб Гацовић.

У Историјском архиву „Тимочка крајина“ Зајечар, у четвртак, 5. јуна 2014. године, промовисана је књига Јордана Ј. Павловића о селу Глоговица. Публикацију под називом: „Глоговица, Јорданови записи и сећања“, приредио је његов син Живојин Ј. Павловић, док је издавач Историјски архив у Зајечару, уз финансијску помоћ Министарства културе РС.

Ова монографија припада едицији „Насеља источне Србије“, коју је покренуо Историјски архив у Зајечару, у циљу публиковања своје архивске грађе. Глоговица је село које се налази у подножју планине Дели Јован, на неких 35 км од Зајечара, у правцу Неготина. Ради се о рукопису покојног Јордана Павловића (1897–1981), који је као уредник издања приредила архивски саветник Надежда Педовић.

Зајечарски камерни хор „Лавиринт“ вратио се са 29. међународног Фестивала хорова „Франц Шуберт“, овећан другом наградом жирија у конкуренцији 18 хорова из четрнаест земаља.

У Радул беговом конаку у Зајечару одржано је предавање професора др Бојана Ђурића под називом „Камен на камен палата“. Ђурић је професор класичне археологије на Филозофском факултету у Љубљани и већ дуго се бави проучавањем римских палата, њиховом конструкцијом и материјалима који су за то коришћени.

У Матичној библиотеци „Светозар Марковић“ у Зајечару, у сарадњи са Градском Управом и „Библиотеком плус“ одржан је семинар под називом „Култура за паре и паре за културу“.

Обележавање Светског дана музике у Зајечару обухватило је неколико различитих програма: Од Вишњаријаде, преко наступа плесног клуба „Ла Луна“ у центру, до наступа зајечарских хорова пре зградом Позоришта Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“. У зајечарском кафићу Цез 019 одржана је пројекција филма „Бал на води“, док је вече завршено свирком акустичног дуета В.И.П.

У знак сећања на прерано преминулог Зајечарца Дејана Прендића, У Радул беговом конаку у Зајечару отворена је изложба његових скулптура. Овај врсни керамичар студирао је на Факултету примењених уметности и дизајна у Београду, а овом изложбом обележена је годишњица од његове смрти.

Програм културних дешавања у Зајечару током летњих месеци започео је изложбом у организацији Историјског архива „Тимочка крајина“ у Зајечару. На двадесетак паноа постављене су фотокопије разгледница старог Зајечара. Такође, љубитељима писане речи понуђена је промоција књиге „Бити рокенрол“, коју потписују двојица знаменитих српских писаца, Михајло Пантић и Пеца Поповић. Манифестација под називом Хајдук Вељкови дани одржана је у Леновцу, потом су наши суграшани могли да виде изложбу цртежа Радмила Николића, уз коју је био приређен и концерт „Madicine“ бенда. За 26. и 27. јул планиран је 31. Фестивал инструменталне музике Балкана. Који се одржава у Грљану, а за понедељак, 28. 7. 2014. године, предавање директора зајечарског музеја на тему Првог светског рата. Такође, у сусрет 48. Гитаријади, сваке вечери публици се предствљају мање афирмисани састави на стејцу у центру, а у суботу, 26. јула, у знак сећања на трагично преминулог бубњара Драгана Степановића, организована је свирка неколико зајечарских бендова под називом Step A' Live.

Зајечарска Гитаријада, 48. по реду, одржана у периоду од 30. 7 – 3. 8. 2014. године, остаће упамћена по наступу легендарног „Прљавог Казалишта“, изузетно доброј посећености (организатори тврде да је посећеност највећа у историји ове манифестације) и лошем времену, поготово прве вечери. На загревању на касноантичком локалитету Ромулијана публици су се представили „Viva Vox“, Влада Дивљан и Марија Шерифовић. Прве вечери свирали су, осим поменутих Загрепчана и Партибрејкерс, друге вечери хедлајнери су били Ван Гог, Рибља Чорба, Џа или Бу и Гоблини, док су последње, треће вечери, између осталих, наступили и Атомско Склониште, Ју Група и Дибидус. Ове године, осим главне бине на Краљевици, био је постављен Бајк стејц, као и стејц на центру, где су се одржала два одлична наступа, Лајка Феликса и Балкан Стрингса. Победник је травнички бенд Holographic Human Element. Награду публике добио је бенд „Меда, Вук и Сандокан“ из Београда, а најбољи бенд из Србије је The Zoo из Суботице. Програм је ове године померен за један дан, а музичку манифестацију пропратили су и салон рок фотографије, рок академија и промоције књига и бендова које су се одигравале у Ирском пабу, где је, на неколико трибина публика могла да прати људе повезане са рок културом.

Фестивал савремене уметности „Залет“ одржан је у периоду од 7. до 10. августа 2014. године. Јубиларни десети „Залет“ понудио је изложбе Саше Марковића Микроба и Талента, промоцију књиге „Збогом андергроунд“ Дарке Радосављевић, осликавање сидова у Крфској улици, изложбу гифова Милоша Рајковића, представу под називом Научно-фантастични филм, алтернативни театар у дворишту куће Зорана Цветковића, као и пројекцију филмова, концерте шлагер музике на градском базену и у клубу

„Клупче“, као и предавање историчара уметности Ивана Потића са темом „Зашто је култура битна – Фестивал „Залет“ и његов културолошки значај.“

Традиционални 32. Етно-фестивал „Вражогрначки точак“ отворен је 8. августа у порти цркве. Учествоваће плесне и фолклорне групе из источне Србије, али и гости из Бугарске. У оквиру пратећег програма биће отворене ликовна радионица и српска етно кућа, а представиће се својим сликама и Лепосава Ђалић и Горан Пејчић.

Црквена општина Зајечар и Саборни храм рођења Пресвете Богородице уприличили су 9. и 10. 8. 2014. године наречење, хиротонију и устоличење високодостојног архимандрита Илариона (Голубовића), који је на тај начин постао новоизабрани Епископ тимочки. Његова Светост Патријарх српски Иринеј, који ће и извршити хиротонију и предавање епископске власти новом Епископу, као и монаштво и високо свештенство СПЦ-а, прославиће заједно са народом овај значајан црквени догађај. Високодостојни архимандрит Иларион је 11. Епископ епархије Тимочке.

Зајечарски театар почео са радом на новој представи коју ће адаптирати и режирати некадашњи министар културе РС, Небојша Брадић. Реч је о комаду „Ушао ђаво у село“, по тексту Бранислава Нушићам, а планирано је да се изведе на касноантичком локалитету Феликс Ромулијана у оквиру Антика феста, 29. августа.

Програм обележавања Дана града Зајечара усвојен је од стране Организационог одбора Септембарских свечаности и њиме је предвиђено одржавање школског часа, посвећеног ослобођењу нашег града. Од осталих догађаја издвојена је промоција књиге „Зајечар у народно-ослободилачкој борби од 1941 до 1945.“, као и полагање венаца, отварање реконструисане улице Николе Пашића и наступ Горана Бреговића на тргу.

У Народном музеју „Зајечар“ одржана су предавања која су за тему имала Тимочку дивизију и њено учешће у Првом светском рату. Предавања су одржали директор Бора Димитријевић и историчар Јелица Илић. Такође, на истом месту је у августу одржана промоција књиге спортског новинара Владимира Станковића „Мисли о фудбалу“, коју је илустровао Александар Блатник.

Петнаеста Међународна Филозофска школа „Felix Romulijana“, која је започела на касноантичком локалитету у петак, 29. 8. 2014, наставила је са радом у великој сали Градске Управе Зајечар, уводном беседом академика Данила Басте, са темом „Повратак Фихтеу зарад будућности одређене слободе“. Предавачи су у суботу били Јован Бабић, Часлав Копривица, Машан Богдановски и Слободан Перовић, Владимир Вулетић, Драго Ђурић, Предраг Шарчевић, Милан Јовановић, Власта Сикимић и Горан Рујевић, док су се у недељу чула предавања Војислава Божичковића, Слободана Дивјака, Горана Ружића, Воина Мијевског, Жељка Манчића и Божицара Маслаћа. Тема овогодишње Филозофске школе била је „Отвореност и затвореност – језик, култура, нација“, а организатори су Српско филозофско друштво, Институт за филозофију и друштвену теорију и ЦЕКИТ.

„Опоруке“ Десанке Максимовић, у адаптацији Драгомира Брајковића, у галерији Народног музеја у Зајечару, извела позната драмска уметница Рада Ђуричин. Организатор је био ЦЕКИТ Зајечар.

Изложба Државног архива Републике Српске „Железнице у Краљевини Југославији 1918–1941.“, аутора Бојана Стојнића и Вере Стошић, постављена је у галерији Историјског архива „Тимочка крајина“ у Зајечару. Уважени гости из Бањалуке, превођени директором Душаном Поповићем боравили су у Зајечару, били гости зајечарског архива са којим је потписан и Протокол о сарадњи, који ће укључивати културну размену између две земље, размену архивске грађе итд. Планирано је да зајечарска изложба „Од Сарајева до Версаја“ буде представљена у Бањалуци у новембру, а да изложба Државног архива Републике Српске под називом „Сто година од сарајевског атентата“, буде представљена Зајечарцима након београдске поставке у Архиву Југолавије.

На састанку у Градској Управи У Зајечару, чија је тема била организација церемоније обележавања 100 година од почетка Првог светског рата и даље уређење француског гробља, присуствовао је помоћник изасланика одбране при амбасади Републике Француске У Београду, мајор Филип Жордан.

Промоцијом књига из библиотечног фонда архива у Зајечару, које се односе на период Првог светског рата и учешће Тимочке дивизије у рату, настављено обележавање 100 година од почетка Великог рата. У галерији Историјског архива промовисани су репринти књига Поменик хероја из Округа Тимочког од 1912–1919. године, штампана првобитно 1922. године, Споменица поводом откривања и освећења споменика палим борцима Тимочке крајине у ратовима за ослобођење и уједињење, штампана 1929. године, Тимочка дивизија II поз. Нар. Војске у I и II балканском рату 1912–1913. године, издата 1926. године, као и Албум фотографија хероја-Тимочана од године 1912–1918., објављена првобитно 1922. године. О књигама је говорио историчар Историјског архива у Зајечару, Миљан Тирић, а присуствовали су представници Градске Управе, војске и борачких удружења.

VI научно стручни скуп „Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура“ одржан је 2. и 3. октобра у галерији Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар. Ова међународна манифестација, чији је циљ да окупи здравствене раднике, историчаре и остала стручна лица која мултидисциплинарно обрађују теме из историје здравства, ове године је у два дана трајања окупила дведесетак учесника који су своје реферате писали на теме:

- Медицинске и здравствене прилике у Србији у периоду Првог светског рата 1914-1918. године

- Слободне теме из историје медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура.

Скуп је био међународног карактера јер су излагачи били из Македоније, Републике Српске, Црне Горе, Бугарске и Србије. С обзиром на обележавање стогодишњице од избијања Првог светског рата, одлучено је да исте теме остану и за скуп који ће се одржати наредне године. Организатори скупа били су Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар, Српско лекарско друштво, Архив Србије, Рајачка школа здравља и Институт за савремену историју Београд.

Госпођа Кристин Моро, амбасадор Француске у Србији, отворила је 20. октобра у зајечарском музеју изложбу фотографија Архива Југославије под називом „Југословенско-француски односи 1918–1941“. Висока гошћа боравила је у нашој

земљи поводом 96 година од ослобођења Зајечара у Првом светском рату, чему је допринео француски генерал Гамбета.

У Студентском Културном Центру у Београду, виши библиотекар зајечарског архива, Иван Потић, представио је београдској публици своју последњу књигу под називом „Веселе приче о туговању“, коју је 2014. године издао зајечарски ЦЕКИТ. О Потићевој седмој књизи су, осим аутора, говорили и Весна Капор, уредник књижевног програма СКЦ-а, као и професор, књижевни критичар и писац Михајло Пантић.

Радници зајечарског архива учествовали су 23. и 24. 10. 2014. године на Другој међународној конференцији у Видину, чија је тема била „Модернизационе тенденције у економском и културном животу у Видину и на Тимоку (XVIII-XX век)“

На отварању ове Међународне конференције у Бугарској говорили су: Светлана Крџева, директорка Државног архива у Видину, домаћина и организатора конференције, као и званичници државне и црквене власти. На дводневном скупу у сали општине Видин учествовали су историчари, филолози, архивисти, и други научни радници из Бугарске и Србије, који су представили, дискутовали и коментарисали различите аспекте модернизације у сфери образовања, духовне и материјалне културе и узајамно дејство између два народа. Историјски архив у Зајечару на II Међународном скупу представљали су: Зоран Јанковић („Становништво Тимочке крајине – Одлике, миграциона кретања и култура становања у XVIII – XX веку“); Надежда Педовић („Просветне и установе културе Тимочке крајине у првим годинама после ослобођења 1833. до 1870. године – са тенденцијом развоја и осавремењавања“); Драган Живковић („Зачеци биоскопа на Тимоку“); Лелица Бошковић („Култура одевања у Тимочкој крајини у XIX и XX веку“); Агим Јанузи („Развој трговине и саобраћаја у Зајечару и околини у XIX и XX веку и погранична сарадња“) и в.д. директор Велибор Тодоров („Занатство у Зајечару и околини у XIX и XX веку“). Из Републике Србије, осим поменутих архивиста из Зајечара, учесник скупа био је и историчар Аца Цветановић из Смедерева. Учесници конференције из Бугарске били су стручни и научни радници: Ваня Рачева, Стојанка Кендерова, Огњана Маждракова, Марија Новакова, Николај Тодоров, Ђорданка Костова, Станчо Веков, Людмила Зидарова, Ваља Димитрова, и Богдан Александров. Овом приликом промовисан је и Зборник са I Међународне конференције одржане у Видину 2013. године.

У Зајечару је одржана прва јавна расправа о тексту Националне стратегије за стварање подстицајног окружења за развој цивилног друштва у Републици Србији од 2014. до 2018. године. Састанку је присуствовао амбасадор САД у Србији, Мјакл Кирби, као и представници Општина Зајечар и Бор, градоначелници Огњеновић и Петровић, док је, испред Владе Србије, говорила Ивана Живковић, из Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом. Састанци ће се одржати у 10 српских градова.

Позоришни фестивал, “Дани Зорана Радмиловића“, одржаће се у Зајечару у периоду од 26. октобра до 2. новембра 2014. године по 23. пут. Биће изведено 9 представа, а у оквиру пратећих програма предвиђена је изложба фотографија, емитовање документарног филма о Радмиловићу и трибина на којој ће учествовати Владета Јеротић. Зајечарци се представљају комадом „Кабаре Нушић“, којом се отвара фестивал.

Зајечарац Милош Петковић, уредник књижевног програма ЦЕКИТ-а, представио је на овогодишњем Сајму књига у Београду своју најновију песничку књигу „Кућа

четири ветра“ у издању краљевачке „Повеље“. Петковићу је ово 5. књига поезије, а њена промоција највероватније ће бити одржана на пролеће.

Поводом десетогодишњице емисије „Агапе“, аутора Владимира Гајшека, која се приказује на Студију Б, у Музичкој школи „Стеван Мокрањац“ у Зајечару представљена је књига „Агапе антологија“, која садржи 12 интервјуа са саговорницима из емисија. О књизи су, пред препуном салом, говорили професор и писац Владета Јеротић, као и епископ Тимочки Иларион.

Монографија „Зајечар – чудесна прича“, аутора Сузане Антић, Јелице Илић, Нине Погарчић, етнолога, историчара и историчара уметности зајечарског музеја, представљена је 31. 10. 2014. године у сали Музичке школе „Стеван Мокрањац“ у Зајечару. О књизи су говорили директор зајечарског музеја Бора Димиријевић, као и гости из Београда, историчар Александар Животић и директор Архива Југославије Миладин Милошевић.

За најбољег глумца на управо завршеним Данима Зорана Радмиловића проглашен је Игор Ђорђевић, за улогу у комаду Жељка Хубача „Бизарно“, копродукцији НП из Београда и НП из Шапца, док је за најбољу представу, по гласовима публике, проглашена представа „Ћуп“, Казалишта Вировитица.

Јавна дебата о правима грађана одржана је у Омладинском центру у Зајечару, уз присуство Саше Јанковића, заштитника грађана, Родољуба Шабића, повереника за информације од јавног значаја, Вукашина Обрадовића, председника НУНС-а, Милана Антонијевића, председника Комитета за људска права, Данка Николића, директора Зајечарске Иницијативе, те представница НВО Генератора из враћа, гордане Ристић и Сенке Влатковић.

Дечији позоришни фестивал „Зајечар“ одржава се по шести пут у зајечарском позоришту „Зоран Радмиловић“, у периоду од 8–11. децембра 2014. године.

Књига Миљана Витомировића „Душа на жици“ промовисана је у Позоришту Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“ у Зајечару 13.12.2014. године. О књизи зајечарског новинара, који ради у Новом Саду на Телевизији Пинк, говорили су новинари Зоран Цвијетичанин и Душан Војводић, као и књижевник Милош Петковић, испред ЦЕКИТ-а.

Декан Филозофског факултета у Нишу др Горан Максимовић и историчар Дејан Антић боравили су у Зајечару, где су са в.д. директором Тодоровим потписали Протокол о сарадњи две куће, којим је превиђена сарадња у области издавачке делатности, промоција штампаних издања, коришћење архивске грађе и др. Такође, том приликом је библиотеци архива Зајечар уручено више монографских публикација које је Филозофски факултет Ниш издао последњих година.

Изложба докумената и фотографија Архива Југославије под називом „Краљевина Југославија у Друштву народа“, аутора Душана Јончића и Јелене Ђуришић, представљена је у галерији Историјског архива „Тимочка крајина“ 16. децембра. О изложби је говорио в.д. директор Архива Југославије Миладин Милошевић. Истог дана, у Народном музеју „Зајечар“ представљена је књига „Запажања“ генерала Јована Антића, родом из Великог Извора, чији су приређивачи Јелица Илић и Бора

Димитријевић. О књизи су говорили проф. др Љубодраг Димић и доцент Александар Животић. Народни музеј је до краја 2014. био и домаћин аутору књиге „Неготин и Крајина 1814–1918.“, Божидару Благојевићу, који је своју причу о Првом светском рату, страдању 13. пешадијског пука „Хајдук Вељко и ситуацији у Неготину уметну међу корице ове значајне публикације. О књизи су говорили и Милорад Грбовић, библиотекар неготинске библиотеке, као и представници зајечарском музеја. За крај године, у музеју је одржана и презентација онога што је урађено у 2014. години, рекапитулација свих активности из претходне године под називом „Успешни и у кризи“.

Предногодишњи програм за малишане организован је на Тргу ослобођења у Зајечару, укључујући дечје представе „Да нам дође Деда Мраз“, која је играна у вртићу „Свитац“, „Новогодишњу причу“, у којој су учествовали професионални глумци, као и хуманитарну представу ученика ОШ „Љуба Нешић“, која је у сарадњи са Дечијим центром извела представу „Фрка у Лаполенду“. Приход са последње представе намењен је деци оболелој од церебралне парализе.

Тимочки омладински центар прославио је десет година постојања.

У зајечарском Позоришту Тимочке крајине „Зоран Радмиловић“ познати музичар Рамбо Амадеус одржаће 30.12. 2014. године перформанс под називом „Вече гломазне поезије“. На Тргу ослобођења, за новогодишње славље у организацији Града задужени су естрадни уметници Жељко Јоксимовић и Марија Шерифовић.

Радници Историјског архива „Тимочка крајина“ обележили завршетак успешне године у својим просторијама.

2015.

(допуна из претходног броја)

У Матичној библиотеци „Светозар Марковић“ у Зајечару 15.12. 2015. године Агим Јанузи, виши архивист Историјског архива у Зајечару, одржао је предавање и презентацију под називом: „Коњички генерал Никола Цоловић – са коњицом у победу“

Новоизабрани председник Скупштине Зајечара Стефан Занков и градоначелник Велимир Огњеновић пожелели грађанима бољу и успешнију 2016. годину. Процењено је да је дуг Зајечара из претходног периода, због којег су корисници буџета нередовно примали зараде, већи од милијарду и по динара. Уприличен је и коктел за званице из јавног и културног живота у просторијама ГУ Зајечар.

СЕТЊАЊА

УДК 929:94(497.11) Стојанчевић В.

МИЉАН ЂИРИЋ, виши архивист
Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар

**АКАДЕМИК ДР ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ
(1923 – 2017) – IN MEMORIAM**

Владимир Стојанчевић

У Београду је 21. априла 2017 год. у 94. години живота преминуо наш истакнути историчар, редовни члан САНУ и дугогодишњи сарадник Историјског архива у Зајечару др. Владимир Стојанчевић.

Рођен је у Скопљу 16. априла 1923. године. Матурирао је 1941. у II мушкој гимназији у Крагујевцу, а дипломирао 1950. год. на Филозофском факултету у Београду, на одсеку за националну историју новог века, што ће и остати предмет његовог научног рада током читавог живота. Докторирао је 1956. год. Радни век провео је у Историјском институту САНУ, од маја 1950. до септембра 1984. године када је отишао у пензију. Током радног века прошао је сва научна звања, од асистента, научног сарадника, вишег научног сарадника до научног саветника. За дописног члана САНУ изабран је 16. новембра 1978. године, а за редовног 15. децембра 1988.

Као настављач научног дела свог старијег колеге и учитеља академика Душана Пантелића значајан део научног рада посветио је и историји Тимочке крајине особито у периоду ослобађања од турске власти. У оквиру проучавања ове теме остварио је, почев од 1952. године сарадњу и са Историјским архивом „Тимочка крајина“ у Зајечару који је објавио три његова дела и то:

- Из историјске прошлости источне Србије (1804-1833), Зајечар, 1983.
- Из прошлости Тимочке Крајине, Зајечар, 2004.
- Историјска прошлост гургусовачке нахије од краја 18. века до свршетка Кнез-Милошеве владе, Зајечар, 2006.

Са почетком излагања „Архивног наслеђа“ као часописа Историјског архива „Тимочка крајина“ он постаје његов стални сарадник. Већ у првом броју, који је објављен 2004 године, налази се његов текст „Душан Пантелић /28.октобар 1879. – 10. октобар 1955./“ посвећен чувеном историчару и академику, родом из околине Зајечара, који је био и један од главних узора и учитеља академика Стојанчевића.

Настављајући да се бави биографијама познатих историчара пореклом из ових крајева, у броју два, који је изашао исте године објавио је текст „Историчар Драгољуб-Дража Павловић (1866-1920)“. У истом броју објављен је опширан извештај са промоције његове књиге „Из прошлости Тимочке Крајине“ која је одржана у згради САНУ. Ту су и комплетна излагања академика Василија Крестића и Михаила Војводића, који су том приликом говорили о академику Стојанчевићу и његовом делу.

Тематску линију из прва два броја академик Стојанчевић наставио је и у броју три, објављеном 2005. године, у коме је и његов чланак „Јован Мишковић, председник Српске краљевске академије, и његов рад на проучавању Србије и српског народа“, док

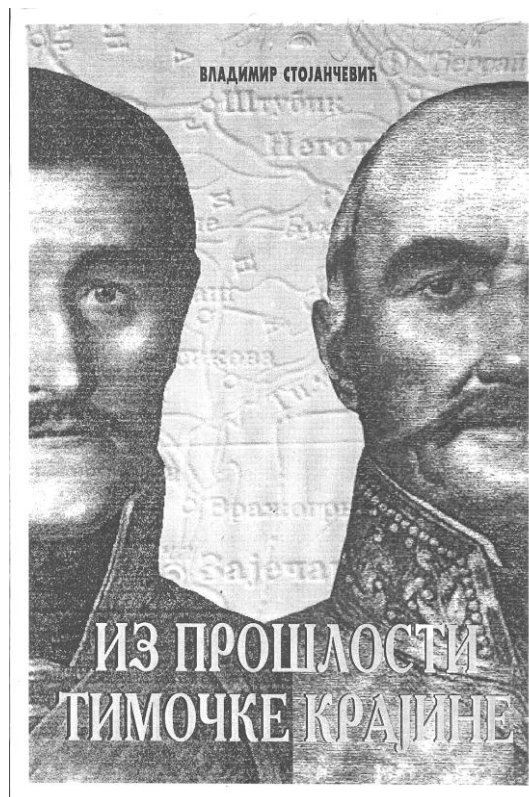
је у броју четири који је изашао наредне 2006. године објавио текст „Антропогеографија и историја источне Србије“.

За број 5 из 2007. године, академик Стојанчевић припремио је два краћа прилога: у рубрици Сећања објављује текст „Сећање на Драгослава Илића, знаменитог Зајечарца и уредника Радио Београда“, док у рубрици Прикази под насловом „О књизи Ђорђа Раденковића“ даје своје виђење књиге новинара Ђорђа Раденковића „Пашић и Србија“.

Док год су му године и здравље дозвољавали академик Стојанчевић објављивао је радове у овом часопису. Тако је у броју 6 који је изашао 2010. године објавио текст из основне области његовог научног рада „Кнез Милошеви депутати видинском везиру поводом исплате заосталих пореских обавеза становништва Тимочке Крајине пред ослобођење 1833. Године“, док је у броју 7 из 2011. године имао још један текст биографског карактера „Доситеј Новаковић, први епископ Тимочке епархије“. То је уједно био и последњи чланак који је за живота објавио у „Архивском наслеђу“.

У броју 11 који је изашао 2016. године својеврсну посвету дао му је виши библиотекаар Архива Иван Потих, који је у рубрици Из архивске библиотеке у чланку под називом „Стојанчевић, Владимир – административно и војно-полициско уређење српско-турске границе за време прве владе кнеза Милоша (Посебан отисак из Историјског гласника, г. 1951., бр.3-4)“ дао сажет приказ једног од првих објављених радова академика Стојанчевића.

И у својим даљим активностима како стручним, тако и издавачким Историјски архив „Тимочка Крајина“ чуваће сећање на истакнутог научника и пријатеља Архива академика Владимира Стојанчевића.

**Владимир Стојанчевић – „Из прошлости Тимочке Крајине“
(Поводом 200 година Првог српског устанка), Зајечар, 2004.**

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА:

Часопис *Архивско наслеђе*, стручно гласило за архивистику у историографију Историјског архива у Зајечару, објављује радове на српском, уз резиме на енглеском језику. Текстови се достављају на адресу Редакције, до 15. фебруара текуће године, а објављују се у априлу (за Дан Архива) исте године. Радови треба да садрже: наслов, апстракт, кључне речи, резиме и цитирану литературу кроз фусноте.

Рукописи у компјутерском слогу предају се у једном примерку, ћиричним писмом и снимљени у формату MS Word документа (формат А4, маргине – 2cm), у штампаном и електронском облику у фонту Times New Roman, величина фонта 12. Размак између редова је 1, а напомене – фусноте се налазе на крају сваке стране. У фуснотама и резимеима величина слова је 10 уз једноструки проред. Прва страна треба да садржи поред наслова рада и име аутора и институцију у којој ради.

Осим основног текста са напоменама (уређеним према упутству), рад треба да садржи: *Апстракт*. Налази се испод наслова рада и не може имати више од 500 словних знакова. Пише се на језику којим је писан основни текст.

Кључне речи. Дају се на српском језику и не може их бити више од 10.

Резиме. Предаје се на српском језику и не може имати више од 1.000 словних знакова.

Прилоге. Доставити у електронској форми ван Word документа у формату tiff, .jpg, - црно беле фотографије предати у резолуцији од најмање од 300 dpi. Свака илустрација мора бити означена бројем, и треба да има легенду и назначено место унутар текста.

Начин цитирања: Наводи се пуно име и презиме аутора, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Први пут цитиран наслов књиге пише се, курзивом. Место и година издања пишу се иза наслова, без запете. Цитиране странице пишу се на крају без скраћене ознаке за страну. Код узастопног навођења аутора и дела пише се: Исто или Ibid. Не употребљавају се скраћенице стр. односно р. и рр. Датуми се пишу на следећи начин: 25. јануар 2016. Бројеви већи од троцифрених треба да буду куцани са тачкама, а не са размацима, нпр. 2.000, 10.000.

Радови не би требало да буду већи од 30.000 карактера (до 16 страна, укључујући фусноте, табеле, резиме и списак литературе) а приказе треба да буду до 8 страна.

За ставове изнете у радовима одговарају аутори. Радови се не враћају.

Свим колегама захваљујемо на сарадњи, подршци и корисним саветима.

Радове достављати на адресу Редакције:

**Историјски архив "Тимочка крајина" Зајечар, Николе Пашића 160, 19000
Зајечар; e-mail arhivzaj@mts.rs ili spsluzba.arhivzaj@mts.rs**

Р е д а к ц и ј а

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.25+94(497.11 Зајечар)
94(497.11)

АРХИВСКО наслеђе : часопис за архивистику и историографију = The Archival Heritage : the Review for Archival Research and Historiography / уредник = Editor Велибор Тодоров. - 2003, бр. 1- . - Зајечар : Историјски архив "Тимочка крајина", 2004- (Књажевац : "Brainstrade" штампарија "Влапо"). - 25 cm

Годишње.
ISSN 1820-0036 = Архивско наслеђе
COBISS.SR-ID 111627532